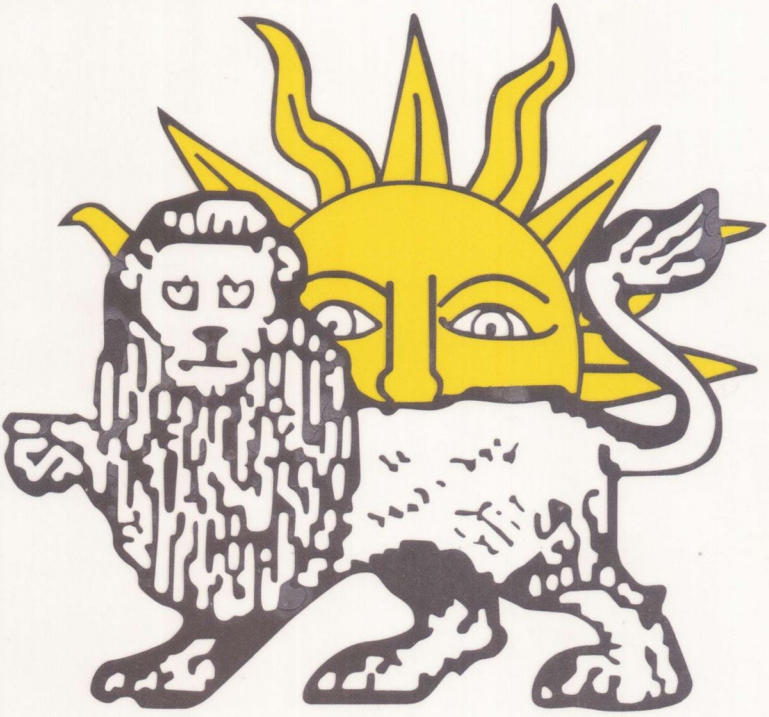
Esat Korkmaz

KIZILBAŞ AYDINLANMA



demos®

Esat Korkmaz

KIZILBAŞ AYDINLANMA

demos®

"Kızılbaş Aydınlanma "

yayıncı: *evren atalay*

yayın yönetmeni: *zeynel atalay*

dizgi: *demos yayınları*

kapak ve kitap tasarımı: *zeynel atalay*

1. Basım: *demos yayınları, kasım 2011*

ISBN: 978-9944-387-30-9

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: *11233*

© bu kitabın yayın hakları *demos yayınlarına* **aittir.**

Basım: *Barış Matbaası*

Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 291 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212. 674.85.28 - Faks: 0212. 674.85.29

Sertifika No: 12037

demos®
yayınları

divanyolu caddesi erçevik işhanı no: 54/211 cağaloğlu-istanbul

tel: 0212. 526.60.28 - faks: 0212. 526.61.28

www. demosy ay inlari. com.tr

KIZILBAŞ AYDINLANMA

Esat Korkmaz

demos
ufrijinlfan

İstanbul 2011

Esat Korkmaz

1946'da Manisa/ Demirci'de doğdu. *Orman Fakültesi Fikir Kulübü Yönetim Kurulu* ve son dönem *Devrimci Gençlik Federasyonu* (DEV-GENÇ) *Genel Yönetim Kurulu* üyeliklerinde bulundu. 12 Mart sonrası *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi* (THKPC) ve *DEV-GENÇ* davalarından yargılandı. *Devrimci İşçi Birliği ve Kazdağı Orman İşçileri Sendikasında,* yöneticilik yaptı. 1974 siyasal affiyla cezaevinden çıktı. Bir süre *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'*nin (TSİP) Zeytinbumu İlçe Başkanlığı'nda bulundu ve bu partinin yaym organları olan *İlke/ Kitle'*nin yazı kurullarında görev aldı. 1976'da *Orman Fakültesi'*ni bitirerek *Orman Yüksek Mühendisi* oldu; 1980'e değin *Orman Bakanlığı'* nm çeşitli birimlerinde çalıştı. 12 Eylül sonrası siyasal görüşleri nedeniyle görevine son verildi. Askerlik dönüşü *yazar-araştırmacı* olarak Bâbıâli'de çalışmaya başladı. *Yurt Ansiklopedisi, Büyük Larousse* vb. yaym çalışmalarında, yazarlık ve redaktörlük yaptı. *Nefes* dergisinin genel yaym yönetmenliğinde bulundu ve *Nefes Yayınlan'm* kurdu. '90'lann başmda *'68 Kuşağı'*nm güncesi sayılabilecek *Kafa Tutan Günler-I* ile *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü'mün* ilk baskısı yayımlandı. İzleyen yıllarda *Enel Hak* (1995), *Dört Kapı Kırk Makam* (1995), *Alevi Felsefesi* (1997), *İnsan Tann* (1997), *Alevilik ve Aydınlanma* (1997) *Alevilere Saldınlar* (1997), *Alevilik Eğitimi Ders Notlan* (Fransa-1999), *Anadolu Aleviliği* (Türkiye- 2000), *Kafa Tutan Günler-II* (2000), *Şamanizm Terimleri Sözlüğü* (2003), *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü* (2003), *Kafa Tutan Günler-III* (2004), *Pir Sultan Abdal* (2005), *Şeytan Tasarımı Terimleri Sözlüğü* (2006), *Şeyh Bedreddin ve Vâridât* (2006), *Hiçlik Defterleri* (2009), *Kitap Yol Rehberi* (2009), *Simgeler Sözlüğü* (2010) başlıca kitaplan oldu. Arkadaşlarıyla birlikte *Serçeşme Dergisi'tâ* çıkardı ve derginin genel yaym yönetmenliğini yaptı. Alevi-Bektaşi zeminde *Düşünce Atölyeleri'râ* kuran ve çok sayıda öğrenci yetiştiren; *Varlık, Pir Sultan Abdal, Berfin Bahar, Yol, Nefes, Serçeşme* vb. dergilerde makaleleri yayımlanan, *televizyon* programcısı olarak çalışan Esat Korkmaz'ın çeşitli sempozyumlara sunduğu bâtmilikle ilgili bilimsel bildirileri vardır.

Önsöz 1

KIZILBAŞ AYDINLANMA 9
Aydınlanma Nedir? 13
Aşkın Günahı 16
İki Kitap İki Kültür 19
Aydınlanma Hangi İhtiyacm Ürünüdür? 22
Geriye Dönüş 32
Yazgı Sorunu 41
Toplumsal Muhalefetle Buluşmak 43
"Aydınlanmış Anarşi" 45
Kızılbaş Aydınlanma 50
Kızılbaş Aydınlanma Felsefesi 58
*Bâtını Doğa Felsefesi 59
*Bâtmi Tarih Felsefesi 64
Kızılbaş Aydınlanmanın Öğretisi 68
*Dört Kapı Kırk Makam 69
*Şeriat Kapısı 69
Tarikat Kapısı 89
*Marifet Kapısı 103
*Hakikat Kapısı 113
Teolojiden Antropolojiye 122
Varlık Tasarımı 130
Varoluşun Açılımı 135
Kızılbaşlık Vahiy Dışıdır 147
Nasıl Bir Demokrasi? 153
Nasıl Bir Laiklik? 156
Kızılbaş Düş 161
Düşün Yaşama Taşınması 166
Yaşama Verilen Sonsuz Onay 177
Sonsöz 179
Sözlükçe 181

ÖNSÖZ

***Şimdinin* mahkûmlarına**
sesleniyorum: *Kaçalım.*

Kızılbaşlık, *insanın aklı ve doğanın aklı* üzerine yapılanır: Doğanın aklı üzerine yapılanma *Tanrı-Doğa-İnsan* üçlemesiyle; insanın aklı üzerine yapılanma *Hak-Muhammet-Ali* üçlemesiyle dile getirilir. Birinci üçleme *Doğa-tanrıcılık*, ikinci üçleme *İnsan-tanrıcılık* anlayışının bir *dışa* vurumudur; birinci üçlemenin sonunda doğanm aklı, *doğa-tanrı*; ikinci üçlemenin sonunda insanın aklı, *insan-tanrı* olarak somutluk kazanır.

İnsan, kendine ilişkin bilgiden *kendini kuran* bilgiye; doğaya ilişkin bilgiden *doğayı kuran* bilgiye *taşınmak* durumundadır: Bunu gerçekleştirdiğinde, hem *gizil nesnelliğin*, yani *hiçliğin-karanlığın*, hem de *açık nesnelliğin*, yani *somutluğun-aydınlığın* aklıyla buluşacaktır. Çünkü akıl-, *karanlığın* içindeki aydınlıktır.

Akıl ve öğrenim, *ruh ve beden* gibidir: Bu nedenle ruhumuz bedenimizi, bedenimiz de ruhumuzu *düşmanını* izler gibi izlemelidir: Çünkü bilincimizin buyruklarına *uymayı* öğrenmedikçe kendimizi yönetemeyiz. Hatanın bedenimize, bedenimizden içimize nereden *giriş* yaptığmı saptamamız gerekir: Bunu başarabilirsek *çakış* kapısını *geniş* tutabiliriz.

Bedeni iptal etmek, yaşarken *ölmek* anlamına gelir: Ölüm, bir *can çekişme* halidir. Yaşam ölümüne kapanırken, *acıktım* diyen toprağın kamını doyurma isteği ile *sen yalan söylüyorsun acıkmış falan değilsin* diyen bedenin direnişi, *can çekişme* olarak algılanır. Süreç doğanın *ak-*

lına göre işlediğinden, biz düşünmesek de bu durum aynen böyle gerçekleşecektir.

Düşünmek, *karanlığın doğurması* anlamına gelir; bu nedenle her doğum gibi bir inleme, bir ağlamadır. Çünkü geleceği kuracak olan düşünce, dünyaya *şölenle* gelmez. Öyleyse acele edelim; bedenimize ve doğaya ilişkin bilgiyi yanımıza alıp *hiçliğimize* taşınalım; sonra geleceği kuracak olan acılara-sıkmtılara binip hiçliğimizden *feryatlar* içinde doğalım. Bunu başarabilirsek yaşarken *can çekişebiliriz.* Can çekişebilirsek eğer yaşamı *kurabiliriz.*

Akıl, bedenin düşüncesidir; doğanın aklı, doğanın düşüncesidir: Bedenin düşüncesi *bedensel bir sürece,* doğanın düşüncesi, *doğasal bir sürece* denk düşer. Demek ki akıl ve beden; akıl ve doğa *tek şeydir.* İnsanın aklının ya da doğanın akimın bağh olduğu *sistem,* aynı biçimde bedenin ya da doğanın *bağlı* olduğu sistemdir. İnsanın aklı insanın bedeninden, doğanın aklı, doğadan başka bir şey değildir. Bedenin ya da doğanın *çabası,* aynı zamanda insan aklının ya da doğanın akimın *çabasından* başka bir şey değildir. Beden ve doğa, *harcandığı sürece* her ikisi de vardır; *harcanma yoksa* her ikisi de yoktur: Varlık da yoktur, Tanrı da yoktur.

Acı, içimizdedir: İçimiz karanlıktır; öyleyse içimizin karanlığı acımıza *giysidir.* Durmayalım derim: İçimizin *eteğine* yapışalım; onun bereketinden yararlanabilmek için içimizi *soyalım* ve içimizle *yüzleşelim.*

Şimdiyi inkâr ettiğimizde aslmda zaman kendini soyar; zamanın amacı kendini *soymaktır.* Nereye kadar? Hiçliğe kadar; zaman ancak hiçliğe kadar kendini soyduğunda *nankör* olmaktan çıkar. Çağımız inşam *tutsak,* şimdiyi inkâr edemiyor; egemenin düşünde, *kendini yitirmiş* durumda. Şimdiyi inkâr etmeyi öğrendiğinde, *kendi dışına değil kendi içine ödün vermeyi* öğrenecektir. Çünkü hiçliğimize *borcumuz* büyüyor. Anımsama anımsanmadığında, geriye sadece *şimdi* kalır; *şimdiden uzaklaşmayan şimdi,* beyni zincire vurur ve hiçbir düşünceye artık izin vermez.

Eylül, 2011
Esat Korkmaz

KIZILBAŞ AYDINLANMA

Kimi kez çok *duygulu* olmak,
***az bilgili* olmak anlamına gelir: Çünkü insan,**
***aklını* keşfettiği gün duygularına *güveni* yitirdi de ondan.**

Bir devrimci, başka bir şey yapmaz yalnızca yaşadığı dünyayı *nefretle* anar ve durmadan *başka bir dünyadan* söz ederse, onu arzuladığım her fırsatta haykırırsa pılım-pırtısım toplar ve kendini *doğal olmayan bir dünyaya* taşır. Bunun admı da *devrimcilik* koyar.

Metafizik inanç sahibi, Bâtını kültürde, kayadan su fışkırmasını, taştan-topraktan gül bitmesini bekleyen bir *aptaldır* ya da kendi aptallığım *kendi yaratan* bir ülkenin *insanı,* yani kör ülkenin *kör insanıdır.* Çünkü vahdet-i mevcutçu tasavvuf anlayışında Tanrı, *varlığın eğilimlerine aykırı* davranamaz; kendi yasaları *dışına* çıkamaz; *ancak yasaları içinde* özgürdür. 'Tanrı buyruğu, onun özü gereğidir; sözle, harflerle, Arapça ya da başka bir dille açıklanacak türden değildir. Kalem, bütün nesnelerin gerçeğidir; nesneler ortaya çıkış anında (etvarda /atvarda), kendi varlığına ne türden görünecekse onu yazmaktadır. Hûriler, köşkler, yemişler ve bunların benzerleri yalnız düş ülkesinde vardır, duyu âleminde yoktur, anla artık. Cin de böyledir, adından da anlaşılır böyle olduğu, duyularla ilgisi yoktur. Oysa gören kimse, onu âlemde varmış sanır, gerçek öyle değildir, o düş gücüyle vardır ancak."[1]

1. **Korkmaz, Esat; *Şeyh Bedreddin ve Vâridât;* Anahtar Kitaplar Yayınlan; İstanbul, 2007; s. 101.**

Bedreddin bu *Vâridât* paragrafında, Tanrı buyruğunun, *varlığın özündeki eğilimin* dışa vurumundan başka bir şey olmadığını bize anlatır: Tanrı buyrukları gökten yere inmez, varlığın *içinden dışına* taşınır. Örneğin *tohumun* ağaç, *yumurtanın civciv, taşın toprak* olma isteği bir Tanrı buyruğudur; buyruk gereği *tohum, yumurta* ya da *taş* içini dışarıya taşıyarak tanrısal emri yerine getirir. Daha doğrusu *ağacın nasıl olacağı, tohumun*, *civcivin nasıl olacağı yumurtanın, toprağın nasıl olacağı taşın* içinde yazılıdır. Sözler olmasa da diller olmasa da bu gerçeklik *gerçektir*; açıktır ki sözü edilen *gerçeklik* herhangi bir *dilde* yazılmış da değildir ya da her dille ifade edilebilir. Bâtmilikte, *vahiy* algısı bu türden bir tasarımla karşılanır.

Buna karşın *metafizik* zeminde, "Kendini hor gören bir kimse Tanrı katmda itibar görür. Kendinden hoşlanmayandan tanrı hoşlanır. Demek ki kendi gözünde küçük ol ki tanınım gözünde büyük olasm; zira insanlar tarafından ne kadar hor görülürsen tanrı katmda o kadar değerli olacaksın."[2]

Diğer taraftan *düşünmeyenden* ya da düşünmekten *sakınandan,* daha doğrusu *Âdem 'le işbirliği yapandan* Tanrı hoşlanır. Düşünenden, Âdem'den sakınandan, yani *Şeytan 'a yaklaşandan* Tanrı nefret eder.

Başlangıç tasarımlarında, İblis ya da Şeytan, diyalektik karşıtlığın *olumsuz* yanı olarak kimliklendirildi. Bu *olumsuzluk* bugünkü anlamının ötesinde *bir zorluğu, güçlüğü* ya da *acıyı, sıkıntıyı* anlatıyordu. Aynı zamanda *olumsuzluğun* yapısmda, *edilgin* durumda bir *olumluluk* vardı. *Olumsuzluk* ile *olumluluğun* zorunlu birlikteliği, varoluş için *kesin* koşuldu. Olumluluktan *olumluluk* üretmek ya da olumsuzluktan *olumsuzluk* üretmek yanlıştı: Olumsuzluktan *olumluluk* üretmek ya da olumluluktan *olumsuzluk* üretmek doğruydu.

Görüldüğü gibi bu tür tasarımlarda İblis ya da Şeytan, onların emrinde olduğuna inanılan cinler vb. birer *karşıtlıktı.* Acı, sıkıntı, dert veren *olumsuzluk*, huzur veren olumluluğa göre *daha akıllı* olduğun-

[2]* Anselmus'tan aktaran; Feuerbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü* (Çeviren: Oğuz Özügül); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; s. 63 dipnotu)

dan, *karşıtın* kimliklendiriirniş biçimi olarak algılanan İblis, Şeytan ya da onların denetimindeki cin vb. birer *öğretmendi.* Bu nedenle hayvantannc ılıkta, çok-tanrıcılıkta, doğa-tanncılıkta ve insan-tanncılıkta İblis'e ya da Şeytan'a-cinlere yönelik tapun, doğanın bütünündeki *birliğe,* bu birliği *anlamaya* yönelik bir tapımdı. Doğal olarak *gerçekçi* idi; bize taşman İblis ya da Şeytan kimliğiyle ya da bunlara yönelik tapımla bir ilgisi yoktu. "Tanrı ve Şeytan, akıl ve akıldışı, gerçek ve yalan etrafında dolanan düşünceler, düşünme yeteneğine sahip hiçbir insana yabancı değildir."[3] Doğanın akimdan sakınırsak eğer *akılla birlikte oturan bir bilgisizliğe* sahip oluruz: Çoğu *aydınımızın* durumu budur.

Ortodoks din kültürü, kutsal mitolojilerden de yararlanarak *salt bilgiye* ulaşmaya çalışır; *bilmeyle* yetinir, *dünyayı değiştirmek* diye bir derdi yoktur. Çünkü kendisi de *değişmez;* önsüz-sonsuz ve aynıdır.[4]

Tanrılar ve insanlar *yokken* bu evrende acaba ne vardı? Bu sorunun peşinde koşan kişiye dinsel kurallar *yetmez.* Demek ki bu som ilk felsefi anlayışı dışa vurur. İlk felsefi düşünce nerede ve ne zaman başlamıştır?, sorusunun cevabı şu olabilir: İnsan nerede kendi düşüncesini öne alarak dinsel inancına *başkaldırmışsa* ve inancının *dışına* çıkmak gereksinimini hissetmişse orada felsefi *düşünce* başlamış demektir. Felsefi düşünceye adım atılır atılmaz; *bilinçten önce* ne vardı?, diye sorulur: Yanıt hazır gibidir; bilinçten önce var olan şey, *karanlık enerji durumunda bulunan bir varlık doluluğudur,* yani doğa olmayan *doğa doluluğudur;* öyleyse bilinç, varlık olmak isteğinin bir *nedenidir.* Varlık nesnel ise bunun *nedeni* de nesneldir: Nesnel şeyler, *nesnel sonuçlar* üretir. İsteğin nedeni içte olduğuna göre varlık, *içten* yönetilir. İçten

3- (Lerch, Wolfgang Günter; Bağdat'ta Ölüm Hallac-ı Mansur (Çeviren: Atilla Dirim); Yurt Kitap Yayın; 2000- Ankara; Roman; s. 160)

4* Feuerbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü* (Çeviren: Oğuz Özügül); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; Birinci Baskıya Önsöz; s. 7-8) "Eylemi-uygulamayı ölçü almayan, salt bilgiye ulaşmayı amaç edinen din felsefesi dini felsefeye, dinsel mitoloji ise felsefeyi dine kurban eder: Birincisi dini spekülâtif keyfiliğin oyuncağı, öteki aklı fantastik dinsel bir materyalizmin oyuncağı haline getirir; birincisi dine, kendi düşündüğü ve çok daha iyi söylediği şeyi söylettirir, öteki aklın yerine dini konuşturur; birincisi kendi dışına çıkmaktan aciz bir şekilde dinsel imgeleri kendi düşünceleri haline, öteki kendini bulmaktan aciz bir şekilde imgeleri sorunlar haline getirir."

yönetilme tasarımı bir *içkinlikfelsefesi* geliştirmiştir: "... felsefetarihinin en gelişkin içkinlik düşüncesine varır Spinoza. İçkinlik, evrenin dışında aşkın bir tanrıyı reddeden bir anlayış değil sadece; her bir şeyin, genel ve yargılayıcı söylemlerin tahakkümünden kurtulması, yalnız kendi tekil varolma çabasıyla görünür olmasıdır..."[5]

"Görünmenin varlığını ölçen şey, gerçekten de onun *görünüyor olmasıdır*... Başka şeylerin yanı sıra, varlığı onun hakkında edinilen bilgiye indirgeme kaygısındaki bir idealizmin, bilginin varlığını önceden bir biçimde güvenceye almak zorunda olduğu anlamına gelir... bilginin varlığı, bilgi tarafından ölçülemez; şu halde bir felsefenin birinci adımı, şeyleri bilinçten def etmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandıran bilinç olduğunu göstermektir... Her bilinç, bir nesneye ulaşmak için kendine aşkınlaştığı ölçüde konumlandıncıdır ve bu konum içinde kendini tüketir: ... Her bilinç (...) bilgi (...) değildir (...) ama her bilen bilinç ancak nesnenin bilgisi olabilir..."[6]

[5]' Spinozii-Blyenbergh/ÂoİH'üA' *Mektupları* (Yayma Hazırlayanlar: Alber Nahum-Gaye Çankaya, Çeviri: Alber Nahum); Norgunk Yayıncılık; İstanbul, 2008; Sunuş; s. 25.

6. Sartre, Jean-Paul; Varlık ve Hiçlik/ Fenomenolojik Ontoloji Denemesi (Çevirenler: Turhan İlgaz- Gaye Çankaya Eksen); İthaki Yayınlan; İkinci Baskı; s. 26-27; İstanbul, 2009).

AYDINLANMA NEDİR?

Bugün sevincime,
üzüntümün *gölgesi* düştü...

Aydınlanma, insanı ve temel insansal değerleri her şeyin *üstünde* gören, insanlık sorunlarına akılcı çözümler bulmayı amaçlayan, insanın her yönden *gelişmesini* temel ilke edinen bir *öğretidir.* Geniş anlamda, tarihsel süreçte *insanı insan etme* ya da *insanı terbiye etme* çabalarının bir ürünü olarak algılanır. İnsanın yaratıcı güçlerinin geliştirilmesini, onu *özgür* ve *gönençli* kılmayı ve her bakımdan yükseltip ilerletmeyi dile getirir.

Kızılbaşlık, toprağımda yaşama geçmiş olan Bâtmi *geleneği* kucaklayan, o temelden beslenen, sürekli *güncellenerek* günümüze taşınan ve *tarihi aşarak* geleceğe uzanacak olan *çağdaş bir tavrın,* toplumsal boyutta *halk çıkarına-yararına* dayah bir mücadelenin *taşıyıcısı* olarak bilince çıkar. Bu nedenle Kızılbaş olmak ya da Kızılbaşlığı benimsemek, genelde, *insan* görüntüsü altında *ezilen-sömürülen* bireyin, özelde, *insanlık* görüntüsü altmda *egemene* karşı ortak bir iradeyi dışa vuran *halkın kavgasına* katılmak anlamına gelir.

Bir Kızılbaş'ın amacı öncelikle inancından akima *atlamak* ve *bedeninin bilgisi* olarak algılanan bu akıldan *firar* ederek *bedeni kuran bedenin* bilgisi durumundaki *yaşamın aklıyla* buluşmak; bu yolla kendini *özgürleştirmektir.* Ötesinde, toplumsal bilincin *yabancılaşıp* egemenle *taraf* olacak biçimde örgütlenmesinden başka bir şey olmayan *dinden* toplumsal iş sürecindeki *birikmiş emeğe* atlamak, birikmiş emek

üzerinde *canlı emeğin egemenliğini* kurarak toplumu *özgürleştirmektir.* Yüzyıllar süren bu *özgürleşme-özgürleştirme* sürecinde Kızılbaşlık, insanlığı ve doğayı *Tanrı* ile özdeşleştirdi. Canlı ve cansız dünyayı *pratik eylemler* alanı durumuna dönüştürdü. *Doğrudan demokrasi* zemininde *halkın demokrasisini* politikasının mutlak biçimi olarak algıladı. Bu yolla Kızılbaş Aydınlanmanın ve *toplumcu insancılığın* en *üretken* felsefesini yarattı.

Yaşama eneıjisi olarak tanımladığı *aşkı,* özgürlüğün *tek olası temeli* ve toplumsal yaşamın *tek etik harcı* olarak algıladı. Aşkın *taşıyıcı* kimliği olarak öne çıkardığı *benliği* ve ona duyulan *etik* ilgiyi, *kendini yaratmanın* bir aracı durumuna getirdi. Ve şöyle haykırdı: *Aşktan başka Tanrı yoktur ve Ali aşkın velisidir.* Bu özdeyiş, bir Kızılbaş'ın *kime* âşık olacağım gösterir.[7]

"Aşk Tann'ya yönelik önü alınamaz kültürel bir eğilimdir. Sıklıkla *acı-sıkıntı* donunda gezinen; kimi kez *doğruluk-mutluluk* donuna büründüğü olan, düşünmeye, konuşmaya ve davranışa yansıyan, yaiii bu üç alanda görünüşe taşman *bilgeliktir,* geleneğin akla soktuğu bir *onurdur* aşk.

Vahdet-i mevcut belirleyici gönül felsefesinde *âlem* denilen şey, *aşktır* ya da *aşkın toplamıdır.* Evrenin *hiçlikten varlığa gelmesine* aşk neden olmuştur: *Âşık olmak,* insan olmak, hayvan olmak, dağ olmak, taş ya da toprak olmaktır. Ya da zâhirden bâtına taşınmak anlamında Tann'da *hiçleşmektir.*

Öyleyse Bâtınilik *aşka âşık olma* sanatıdır: Aşk, Tanrı ile birlikte *yutulan* zamanın *çocuğudur; yolda* yaşanmış omlar anımsandığında daha çok aşkın halleri ile *çağrılır,* çağnyı alan *anı,* bize ya da biz ona koşarız: Koşu tamamlandığında, *etten yapılmış bir ruh* karşımızdadır

[7] Schimmel, Annemarie; *İslam 'm Mistik Boyutları* (Çeviren: Ergun Kocabıyık); Kabalcı Yayınevi; İstanbul, 2001; s. 143; "Aşk sözünü muhtemelen ilk kullanan Nuri, 'muhip, aşkından zevk alırken âşık araya mesafe koyar', diyerek kendini savunmuştur. Bu terim, onunla İlâhi hayatın iç devinimlerini -...- açıkça dile getiren Hallac'a miras kaldı ve Fahrüddin Irakî, şiirsel olarak kelime-i şahadetin sözlerini lâ ilâhe illâl-aşk (aşktan başka Tanrı yoktur) diye değiştirinceye kadar (...) sonraki sûfi düşüncesini kesin olarak etkilemiştir."

ya da yanı başımızdadır artık. İşte aşk *etten yapılmış bu ruhun kıpırdamasını* sağlar. Aşk bittiğinde *ruh eti terk eder;* anı, çağrıldığı yere gönderilir.

Aşkın hallerini *deneyim* konusu yaptığımızda *hazır* olarak verilenin ya da *belletilenin* dışında kesinlikle *kendimize rastlarız.* Önce *yabancı* geliriz, kendimiz kendimize. Biliyorsunuz hakikat, *hayretten* ibarettir; hayret kendini hissettirir hissettirmez, tıpta bir kedi gördüğünde *miyav miyav* diye haykıran bir çocuk gibi *bağırmak* gelir içimizden; doğal olarak utanırız. *Demek ki* deriz, *ya çocuk olacağız* ya da *çocuktaki coşkuyu yaratacak denli âşık."*[8]

Bu anlamıyla aşk, *siyah ışık* ile ten gözünden gizlenmiş, *doğuran bir hiçliktir.* Doğuran hiçlik olarak Tann'dır; Tanrı olarak *umarsız* bir insan, *bakire bir kadın* ya da *cahil bir erkektir.* Anlayacağınız hemen her şeye gebe bir *dölyatağıdır* bizim aşkımız, yani tanrımız. Bu aşk alanında gezinmeye başladığında âşık, resmi ve İlâhi ezber için bir suçludur artık: *Selâmeti terk etmiş, Melâmet olmuş bir belâ insanıdır*.[9]

8. Korkmaz, Esat; *Kitap-Yol Rehberi/ Gülbanglar-Erkânlar*\ demos yayınlan; İstanbul- 2009; s. 79-80

9. Schimmel, Annemarie; *İslam 'ın Mistik Boyutları* (Çeviren: Ergun Kocabıyık); Kabalcı Yayınlan; İstanbul, 2001; s. 32; "Kendisine tam bir mutasavvıf diyemeyeceğimiz, İran'ın en büyük kaside yazarlanndan Hâkânî (ölm. 1199) bile: 'Safım, çünkü sûfi saflığının kölesiyim', der, kasidelerine eklemekten hoşlandığı uzun yeminler zincirinde, 'Belâ âşığı ve refah düşmanı sûfiler' adına yemin eder." / s. 142; "Dertler ve belâlar, Allah'ın yakınlığının işaretiydi; çünkü Hallac'm cüretkâr sözünü yine anmak gerekirse, 'Istırap, O'nun ta kendisi'dir. Allah insanı ne kadar çok severse, onu sınar, âşık sadece ona güvensin diye onda dünyevi teselliden eser bırakmaz..."

AŞKIN GÜNAHI

Aşk yaşama taşındığında,
***egemenle taraf olan örgütlü kutsallığı*,**
yerle bir eder.

Bu kapsamda, açıklanması durumunda egemenler için *tehlike* oluşturan ve kişinin başını belâya sokan vahdet-i mevcut belirleyici tasavvuf bilgisi, *aşkın günahıdır*. Bu *günahı* ilk işleyen *kanda dans* ^ geleneğini başlatan, *aşkın sırrının açıklanacağı yer vaaz kürsüsü değil darağacıdır,* özlü sözünün bağlandığı Hallac-ı Mansur'dur.

Aşk her şeyden önce belirleyici anlamda *kültür-ötesi* bir şeydir; *vahşi* olduğu için de onda *mutluluk* aramanın anlamı yoktur; çünkü mutluluk da bir *kültürel olgudur.* Aşkta mutluluk arayanlar zorunlu olarak onu *evcilleştirmeye,* bir *kafese kapatmaya* çalışırlar. Aşk vahşi doğanın bir ürünü olduğu için *evcilleştirilmiş bir aşk da yoktur.*

10. Batınilikte kutsal dans, 900'lü yılların başlarında kurumlaşmış olmalı. Bu kurumlaşmada Hallac-ı Mansur'un zincirlenmiş durumda darağacma giderken yaptığı raks, belirleyici olmuştur. Hailac-ı Mansur'un manevi özgürlüğün son adımı olarak algılanan kan içinde raksı, fenabeka deneyimi olarak sûfı dünyaya taşınmıştır. Kan içinde raks ya da kanda dans sûfmin, evliyanın, ermişin ya da bilgenin miracı kabul edilmiştir.

Kızılbaşlıkta semah dendiğinde, sahibini semahçının (pervanenin) oluşturduğu, semah dönme hizmeti anlaşılır. Kırkların Cemi'nde, toplumsal akılla yıkandıktan sonra gerçekleştirilen semah; kul durumundan yorum ve yetenek varlığı durumuna dönüşen insanların, kadın erkek ayrımına gitmeden yaşama geçirdikleri teatral nitelikte ilk toplu davranıştır. İnanç tanrısına değil, İnsan Tann'ya ve onun sorumluluklarına yönelik toplu bir tapınmadır bir bakıma. Semah, Kızılbaş dinsel söylence ürünlerinin sanatsal biçimlendiri lişidir; bu da Ortodoks dinde sonun başlangıcı ve din anlamında aşkın doğuma hazırlanmasıdır. Çünkü burada doğaüstü güçlerin insansal olarak biçimlendirilişi bu güçleri insansal kılmakta, öbür dünyaya ilişkin güçler olmaktan çıkarmaktadır. Demek ki semah, mutluluk içgüdüsünü tatmin edebilmek için kendini söylence dünyasına taşıyan insanın özünün, görünüşlerinden ya da ortaya çıkışından başka bir şey değildir.

Aşkı bir *kültür alanı* olarak tanımladığımızda ona *insansal nitelikler* katarız: Kültürel anlamda aşk, karşı cinsten iki kişinin, iki nıhbeden bütününün diyalektik bir ilişki içinde birbirini *keşf etmesi,* birbirinin *gizlerini* ortaya çıkarmasıdır. Kendisini gizlemekten hoşlanan insan aşk olgusunu yaşarken isteyerek ya da istemeyerek bu durumundan sıyrılmak zorunda kalır, yani *ikiyüzlülüğünü* sonlandınr. Bu anlamda sevmek, birbirinin yüzüne bakmak değil, birbirinin içinden *dışarıya taşanı* gözlemektir; demek ki aşk *içeride olan bir şey değil, dışarıda olan bir şeydir.* İçeride kotarılan ancak dışarı taşınarak yaşanılabilir duruma gelen aşkı algılayabilmek, *yetkin bilinçlerin* işidir: Böylesi değerler dünyasının dışmda yaşayanlar için aşk, *zavallıların konusudur.* Aşkı okuyan ruhtur ama ruhun okuduğu aşk gözlerden ışık biçiminde taşar: Bu ışığa başkaca söz eklemek anlamsızdır; ısrarla sözle *zenginleştirmeye* kalkarsan aşkı *yıpratırsın.*

Sûfi geleneğin kaynak kimliklerinden biri olan Platon'da aşk, *bilmeyle* elde edilen bir eğilimdir ve kişiyi aşağıdan, daha cahil durumdan yukarıya, daha bilgili duruma yükselten *içsel eğilimdir.* Böylesi bir tasarımda aşk, bir *insanlaşma ortamıdır;* orada insan kendini bulur, keşfeder. Başkasına -bu başkası Tann'dır- ulaşmanın yollarım arar bulur. Aşk, insan olabilmek için gerçek bir *kaçınılmazlıktır;* kendini ve dünyayı yeniden kurmaya çalışan insan için *zorunlu* bir etkinliktir. Ruh ve beden bütünlüğünden daha geniş ve çerçeveli olarak algılanan *tanrısal bütünlüğe* ulaşmaktır. Aşk, gerçek bireyden *dünyaya açıldığımız* yerdir: Bu anlamda *eşiktir.* Aşk karşılıklı olarak bedenleri *ayna* durumuna dönüştürme işlemidir bir bakıma; o aynada bütün dünyayı görürüz; bir yanıyla doğaya, diğer yanıyla insanlığa ulaşırız. Aşkı yaşarken insan, insan olmanın tüm deneyimlerini *sanatsal bir kalıba dökerek* ve kültürel bir heyecanı tadarak yaşar. Aşk, insanın sır yanım açığa çıkartmakla birlikte kendisinin de hep bir sır yanı bulunur: *Örtülü bir ateş*tir; sır olmaktan çıkarıp açığa taşırsan *soğur.* Eğer âşıksan birine onun sesinde, kendi sesinin *tınısını* duyarsın: Bu birbirinize *kokunuzu-anınızı eklemek* anlamına gelir. Aşk, hem tamdık hem de kutsaldır artık; bir-

birlerine kendi *neşelerini* verdikleri için, *ödünç neşelerle,* yani başkalarının yaptıkları ya da söyledikleri karşısında atılan *kahkahalarla* yaşamı yürütmek anlamsızlaşır.

İKİ KİTAP, İKİ KÜLTÜR

Halkın yarattığı korku tarafından terbiye edilmek,
devletin *temel hastalığıdır.*

Kızılbaşlık, belirleyici anlamda *sözel* yoldan taşınan bir *başkaldırı* kültürüdür: Yazılı kültürün kitabı farklı, sözel kültürün kitabı farklıdır. Sözel kültürün kitabı *hafızadır.* Dedenin torunu- babanın oğlu-kızı, yazılı kültürün torunu-oğlu-kızı daha birkaç kitap okuma fırsatı bulamadan pirinin-mürşidinin-rehberinin *hafıza* denilen kitabını *çoktan* okumuş oluyordu. Sistem, kendi okullarında okumayanları *cahil* kabul eder: Ben de diyorum ki işte *bu cahil* insanların yarattığı *aydınlanma*, özgün adıyla *Kızılbaş Aydınlanma*, toplumcu aydınlanmayı *içselleştirmemize* olanak sağlayacak ve bizi *geleceğe* taşıyacak bir aydınlanmadır. Sisteme karşı kavga koşullarında *kan bedeli* ödenerek yaratıldığı için taşıdığı değerler, egemenlerin kullanmasına *yatkın değildir;* buna karşın ezilenler için *tutunulacak birer daldır.*

îlkçağ'dan gelen ve İsa şeriatını yadsıyan/yalanlayan *aydınlanma* değerleri ile Arap Yanmadası'ndan gelen ve Muhammet şeriatına karşı köktenci bir duruş alan Hz. Ali Yandaşlan Hareketi'nin *muhalefet* değerleri, feodal devlete tavırlı Asya kökenli *kandaş toplum* değerleriyle buluştu toprağımda. *Temel üretim* zemininde, *belirleyici üretici güçlerin,* yani köylülerin, göçerlerin ve yan-göçerlerin bireysel/ toplumsal *kurtuluşunu* sağlamak üzere bir eren-evliya *öğretisi/inancı* biçiminde yapılandı.

Toprağımda, köktendinciliğe karşı yeterince *mücadele* verilemedi; bu nedenle *demokratik devrim* tamamlanamadı. Doğal olarak *şeriat değerleri,* birey ve toplum yaşamından sökülüp atılamadı. Kuşatmanın getirdiği *yabarıcûaşma* ortamında laiklik *de yabancılaştı;* din ve dünya işlerinin birbirinden *ayrılması* ilkesine dayanan *Fransız geleneğine* göre örgütlenmiş laiklik, *din ve devlet işlerinin* birbirinden ayrılması biçiminde algılanmaya/anlaşılmaya ve uygulanmaya başlanan *Amerikan geleneğine* göre örgütlenmiş bir laikliğe evrildi. Süreç içinde toplumsal yaşam şeriata terk edildi: *Şeriatla birlikte özgürleşelim* anlayışı egemen duruma yükseldi.

Şimdi Kızılbaşlar: Kızılbaş kimliğinin *yeniden yapılanmasını* olanaklı kılacak araçları biçimlendirmeye ve örgütlemeye; laiklik-demokrasi mücadelesi zemininde sosyal pratiği bir ucundan yakalayarak *temsil edici/kimlikli* bir mücadeleyi yaşama geçirmeye; Kızılbaş-Sünni çatışması oyununu *bozmaya* çalışıyor. Çağdaş olmayı ya da çağdaş olanı *yaratmayı;* aklı inançtan, bilimi dinden *bağımsızlaştırmayı;* toplumsal çıkar zemininde gerçek *Kızılbaş-Sünni kardeşliğini kurmayı,* çağdaş insanlık ve demokrasi değerlerine sahip çıkarak toplumu ve bireyi kilitleyen zincirleri *kırmayı;* özgürlükleri, eşitliği, halk egemenliğini, ideolojik ve siyasal çoğulculuğu yaşama geçirmeyi, temel ve vazgeçilmez *yükümlülükler* olarak görüyor.

Sıralanan amaç ve yükümlülükler gereği Kızılbaşlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nm çatısı altında yer almak *istemiyorlar.* Çünkü devlet yapısında böylesi bir örgütün bulunmasını *laiklikle* bağdaştıramıyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığı'mn, *köktendinci* Sünni kesimden gelmesi olası tehlikelere karşı kurulduğunu, *varlık nedeni* olan bu tehlikelerin *ortadan kalktığı koşulda* örgüt varlığının da *sonlandırılması* gerektiğini belirtiyorlar.

Ne var ki gelişmeler amacı *tersine* dönüştürdü. Diyanet gittikçe güçlendi; devlet, *Sünni Devlet* tercihinde bulununca *Hanefi İslam* anlayışı ve bu anlayışın ilahi tasarımı devletle bütünleşti.

Diyanet İşleri Başkanlığı'mn *kendi varlık nedenlerini ortadan*

kaldıracak bir kanala sokulmasını ya da kapatılmasını; amacın gerçekleşme sürecinde, kendilerinden alman ve Diyanet'e ayrılan vergilerin *genel bütçeden* kendilerine aktarılmasını talep ediyorlar.

Zorla din eğitimi verme, Kızılbaş yerleşim birimlerine cami yaptırma ve imam atama, iş ve bürokrasi alanlarından Kızılbaşlan *dışlama* uygulamalarının, OsmanlI'nın *şiddete* dayalı yabancılaştırma politikasının Cumhuriyet dönemindeki *devamı* olduğuna inanıyorlar ve bu uygulamalara sona erdirilmesini istiyorlar.

Camileri *ortak ibadet yeri* olarak görmüyorlar; kendi inançlarının gereklerini, kendi ibadet yerlerinde, yani *cemevlerinde* özgürce yerine getirmek istiyorlar. Çocuklarına, *devlet zoruyla din dersi verilmesini* bir *zulüm* olarak algılıyorlar ve bu uygulamanın en azından Türkiye'nin de imzaladığı *Çocuk Hakları Sözleşmesine* aykırı olduğunu bıkmadan usanmadan yineliyorlar. Müze olarak devletçe işletilen HBV Dergâhı'nm, asıl sahibine yani *kendilerine* iadesini istiyorlar. Bu toprağın yurttaşları, aydınlanma yaratıcıları olarak *kıyıma* uğramak istemiyorlar artık. Bu isteğin bir kanıtı anlamında onlarca insanın diri diri yakıldığı Sivas/Madımak Oteli'nin, *Sivas Utanç Müzesi* olarak düzenlenmesini talep ediyorlar.

AYDINLANMA HANGİ İHTİYACIN ÜRÜNÜDÜR?

Tanrı,
bu dünya *terk edildiğ*inde ortaya çıkan
***hiçlik* durumuyla kanıtlanır.**

Batı'nın dünyayı tek akla, tek renge uydurmak isteyen *idealist modern felsefesi*, bizde köklü *kafa yıkımlarına* neden oldu.[11]

11. Kuban, Doğan; *Batı ve Biz, ya da Aynı Tas Aynı Hamam mı?;* Cumhuriyet Bilim Teknoloji; 5 Ağustos 2011; Sayı: 1272; "Avrupa'nın dünya egemenliği 20. yüzyıla kadar sömürge imparatorluğu olarak sürdü. Bilim ve teknolojide inkâr edilemez üstünlüğü politik egemenliğe dönüştü. Birinci Dünya Savaşı, bu üstünlüğü damgaladı. Tarihçileri meşgul edecek sonsuz ayrıntı içeren ilgi çekici bir birikim olsa da buraya kadar dünya tarihinde anlaşılmamış bir şey kalmadı.
O arada son Türk imparatorluğu uzun bir 'hasta adam'lıktan sonra vefat etti. Aslında İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı'nın imparatorlukları da hiç olmazsa biçimsel olarak çöktüler. Sadece Komünist Rus İmparatorluğu kaldı. 20. yüzyıl sonunda o da çöktü.
Bu tarihi panoramada Amerikalıların özel bir konumu var. Bu kıtalar dünya tarihine önce AvrupalIların işgal ettikleri topraklar olarak girdiler, sonra sömürge oldular; sonra Avrupa'nın velâyetinden kurtuldular.
Kuzey Amerika'nın konumu ilginçtir. İngilizler, biraz da Fransızlar pratik olarak boş bir kıtaya çıktılar. Oradaki birkaç milyon Kızılderili'yi öldürdüler. Sonra boş ve zengin kıtayı talan ederek zengin oldular. Oysa Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bu coğrafya binlerce yıldır değişik kültürleri beslemişti...
Bu kesitte, altmış yıldır küçük Amerika olmaya çalışan bir fakir İslam ülkesinde Türk göçü ile Amerikan göçü arasındaki bir farktan söz etmek istiyorum. Amerikalı yeni ülkesine her şeyi Avrupa'dan götürdü. Türk her gittiği yerde ne varsa onu aldı. Alıcı olmak Türk kültürünün özüdür...
... Ve biz hâlâ almaya devam ediyoruz. Sürekli almak kaburgasız bir kültür yaratmıştır. Dünyadaki bütün ülkelerle, özellikle kopya kaynağımız Avrupa'daki herhangi bir büyük kültürle karşılaştırdığınız zaman bunu anlarsınız.
Bizim aydınımız bir şeyi anlamak için kendi geçmişine referans vermez. Bunun iki nedeni var. O geçmişte bugünü hazırlayan şeyler pek az. Belki birkaç tane bilgece söz. İtalyan karşımıza eski Yunan ve Roma'dan başlayan hikmetler çıkarır. Aristo, Cicero, Marcus Aurelius...

Kayıp insanı arıyoruz: *Basit insan* olmadan yüce insan olma derdindeyiz. Oysa insanın olası tek yüceliği, olabildiğince doğasma uygun insan olması ve sınırlarını bilip yüceliği bundan ötede aramamasıdır. Doğal insanın yitip gittiği modem Batı kültürünü biçimlendiren *idealist felsefeler,* karmaşık ve çok boyutludur; insan yaşamının gerçekliğini etik açıdan son derece *fakirleştirmişlerdir.* Modemizmin sonunda ulaşılan *nihilizm,* doğunun *erdemli doğal nihilizmi* değildir; tersine, doğadan sakınan ve topluma açık düşen *serkeş* bir nihilizmidir. Oysa *doğaya benzeme* temelli doğunun *erdemli doğal nihilizmi* doğa kadar *akıllı* ya da doğa kadar *ahlaksızdır.* Topluma-doğaya *benzememeyi* hüner sanan Batı'nın *serkeş* nihilizminin, insanımızın *ruh hastası* olmasında payı büyüktür.

Batı'nın *kurgusal* panteizminde, özerk olan *ben,* doğunun doğal panteizminde özerk olmayan, erksiz, saf bir *özdür.* Bu köklü *fark* nedeniyle Batılı *özerk ben,* Doğulu özü paramparça etmiştir. *Olası bütün*

Fransız aynı şeylere sahip çıkar ve hiç olmazsa Descartes'le başlar. Sonra filozoflar, matematikçiler, bilim ve edebiyat adamları, politikacılar. Fransız'ın kendi tarihini nasıl bir oya gibi ördüğünü, Nötre Dame'ı, Paris'i, Provence'i, Rodin'i nasıl bir kültürel süreklilik içinde kavradığını inceleyince anlarsınız. Türkiye'de geçmiş düşünür ya da sanatçı Descartes, Pascal ya da Goethe ve Kant gibi bir kültür vektörü değildir.

Bizim büyük aydınlarımız geçmişlerini iyi öğrenmemişlerdir. Kaldı ki bilseler de bugüne aydınlık getirecek bir şey bulamazlar. Fakat bu olgunun Türkiye'de kaburgasız düşünce yarattığını ve bunu sadece sahibinin değil kendini düşünür sananların da düşüncesini dağıttığını bu bağlamda söylüyorum.

Cumhuriyet döneminde Batı'da ömek alınanların sayısı zorunlu olarak arttı. Ne var ki bu alıntı hiçbir elekten geçmiyor. Batıklar kendi dünyalarında esen fırtınaları biliyor, izliyor ve eleştiriyorlar. Bizim bir özeleştiri geleneğimiz olmadığı için, çarşıdan mal alır gibi, dışarıdan her şeyi ya da bir şeyi seçip alıyoruz. Fakat kendi kültümüze mal etmek için gerekli entelektüel çabayı göstermiyoruz. Onu bir şal gibi omzumuza alıyoruz.

Bugün dünya kültürü yeni bir eşiğe geldi. Düşünce üreten Batılı sayısı arttı. Bunların içinde herhangi birinin çağdaş dünya kültürüne eleştirel bir tavırla yaklaştığını böylece bizim için aydınlatıcı olduğunu düşünerek izlemek istersek bir şeye dikkat etmek gerekiyor. O düşünür ya da yazann kendi kültürü ile diğer dünya kültürleri arasındaki statü farkına ne kadar duyarlı olduğunu irdelemek gerekiyor.

Modem tarih yazarları içinde garip insanlar var. Bunların suret-i haktan görünen tarih yorumlarının sadece aşağılayıcı değil, zayıf akıllıları yönlendirici olduğunu geç fark ettim. Ulusu, devleti, dili ile bozuşmuş yerli aydınların, bunların düşünceleriyle büsbütün yollarını şaşırıyorlar. Bu entelektüel çalkalanmaların Türk toplumunun yarışa geç başlamasının bedeli olduğunu düşünebiliriz. Fakat bu bağlamda fazla hoşgörülü olacak bir esnekliğimiz olamaz. Korkutulmuş kuş sürüsü gibi oraya buraya kaçışan bir düşünce yapısı ile ülkenin yakın geleceğini kucaklamak olanaksızdır..."

olasılıkları içinde barındıran köklii bir *doğruluk ve adalet* aramaya koyulur Batılı nihilist. Her şeyin olası olması, hiçbir değerin olmaması anlamına gelir. Bu nihilizm, Doğu bilgeliğinin nihilizmine benzemez. Bu yüzden Batılı nihilist, *acımasız bir elitisttir;* içinde *özerkliğin en uç noktasını* taşıyan *temelsiz* ve *arsız* bir nihilizmdir batı nihilizmi.

"Ancak şu anda kendi kendisinden çok uzaklaşmış olan bir insan, ona bu yabancılaşmadan çıkmasını sağlayacak bir yöntem gösterilmesini talep ediyor. Ben, sanatın bunu başarabileceğine inanıyorum ve radikal konuşmak gerekirse eğer, sanatın dışında geride başka bir yöntem de yok. ...bütün farklılıklar paraya ve devlete ilişkin ilkelerden oluşma bir iktidar ilkesi tarafından tekdüzeleştirildi ve tasfiye edildi... Önem taşıyan nokta, bireysel olanm bütünlüğü: Önce tikel bireyin bütünlüğü, ama ardından da bütün bir halkın bireyselliği.... İnsanın kendi ölümü karşısında bir bilinci var. Fakat oksijenin de bir bilinci var. Ve belki de onun bugüne kadar bize kapalı kalmış olan bilinci insanınkinden çok daha büyüktür. Ne olursa olsun, belli bir hayvan türünün, örneğin kartalın bilincinin insanınkinden üstün olması diye bir olasılık var... Çünkü hayvan, insanın bir tür organıdır... yeryüzü de böyledir. Ben kalkıp... yeryüzünün bilinçsizliğinden söz edemem. Yeryüzünün bilinci belki bize kapalıdır; ama insanınkinden daha büyük olduğu kesin. Birleşebildiğimiz takdirde, yani insanlar gelecekteki hedefi yalnızca tek tek bireylerde değil, fakat insanlık düşüncesinde gördükleri takdirde, bu bel ki de aşılabilir..."[12]

Toplumsal tarihte, kendini hissettiren bir *ihtiyaç* yoksa ne bir din, ne bir felsefe, ne de bir aydınlanma *ortaya çıkar. İnsanı insan etme,* yani insanı *terbiye etme* çabasına Aydınlanma dersek eğer, *insan olmuş insanların,* yani *terbiye olmuş insanların* Aydınlanmaya, *insan olmamış,* yani *terbiye olmamış insanlar* kadar ihtiyacı yoktur. Kimin ihtiyacı varsa, söz konusu *olguyu onlar yaratır.* Toprağımın Ortaçağında insanım, bedeninden ve bedenin parçası olduğu doğadan *uzaklaşmış,* tari-

12. ***Bir Katedral İnşa Etmek / Tartışma*** **(Türkçesi Ahmet Cemal); Joseph Bcuys-Jannis Kounellis-Anselm Kiefer-Enzo Cucchi; Sel Yayıncılık; Joseph Beuys, Jannis Kounellis, Anselm Kiefer, Enzo Cucchi, Jean-Christophe Ammann/ Tartışma/ Basel, 28 Ekim 1985/ Pazartesi öğleden önce ve öğleden sonra/ İstanbul, 2005.**

hi yazma olanağı toplumun elinden alınmış ve bireyler *yalnızlığa-umarsızlığa* itilmiştir. Bu yalnızlık-umarsızlık yeniyi yaratma konusunda *olağanüstü bir olanağı* yaşama taşımıştır.

XI. yüzyılın başından başlayarak, Anadolu'da / Trakya'da / Balkanlar'da, *feodal bir devletin* egemenliği altındaki coğrafyada, *temel üretim* zemininde, yani toprak-otlak üzerinde *belirleyici üretici güçler,* yani köylüler-çobanlar-zanaatkârlar Yol ulularının önderliğinde *isyan* ettiler. Isa-Musa-Muhammet şeriatına, bu şeriatı ideoloji edinen ve yerleşik yaşamı güden devlete/devletin kurumlanna *tavırlı* bir kanalda, *ilksel eşitlikçe toplum değerlerini* yeni bir yorumla yaşama geçirerek, tarihte *ilk kez* kapitalizmi ve sosyalizmi de *öteleyen* ve insanlığa kesin kurtuluş getirecek olan *kâmil toplumun*[13] kurulmasına *cüret* ettiler.

Gelecekte yalnızca Anadolu, Balkanlar ve Batı Asya'da değil, tüm dünyada çok önemli bir rol oynayacak olan Osmanlı Devleti'nin temelleri, 1300 yılında, Ertuğrul Gazi oğlu Osman Gazi tarafından Söğüt çevresinde bir-iki küçük kasabanın ele geçirilmesiyle atılıyordu. Ancak, dönemin siyasi merkezlerinde bu durum kimsenin dikkatini çekmiş değildi. Tarihin o kesitinde, Batı Asya'nın siyasal geleceği Cengiz Han'm kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun İran, Irak ve Doğu Anadolu'daki uzantısı durumunda bulunan İlhanlı Devleti ile Suriye ve Mısır'da Eyyubi Devleti'ni yeni bir biçimde sürdüren Memlûklar'm elindeydi. Doğal olarak önemli siyasal gelişmeler İlhanlı başkenti Tebriz'de ya da Memlûk başkenti Kahire'de planlanıyordu.[14]

13. Kâmil toplum: Kızılbaşlann felsefelerine, öğretilerine ve yaşama biçimlerine uygun olarak toplumu kurtuluşa taşımak için tasarımladıkları; devletin, sınıfların, özel mülkiyetin ve paranın olmamasıyla belirgin, herkesin yeteneğine göre üretime katkıda bulunduğu, gereksinimine göre toplumsal üretimden pay aldığı kusursuz toplum; komünist toplum.

14. Metin Kunt-Sina Akşin-Ayla Ödckan-Zafer Toprak-Hüseyin G. Yurdaydın, *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600,* Cem Yayınevi, İstanbul, s. 17-18; "Genel olarak Batı Asya ya da sadece Anadolu tarihi açısından 1300 yılının hiçbir önemi yoktu. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti sadece Anadolu, Balkanlar ve Batı Asya'da değil, bütün dünya tarihi sahnesinde çok önemli bir rol oynayacaktı; fakat 1300 yılında Osman Bey'in Söğüt civarında bir-iki küçük kasabayı ele geçirmesi o dönemin halın sayılır merkezlerinde kimsenin dikkatini çekmemişti. O yıllarda Batı Asya'nın siyasal ağırlığı Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun... uzantısı olan İlhanlı Devleti ile... Memlûklann (Kölemenlerin) elindeydi. O devrin önemli siyasal gelişmeleri, İlhanlı merkezi olan Tebriz'de ya da Memlûklann başşehri Kahire'de planlanıyordu."

1206'da, Cengiz Han, *mavi göğün uzandığı ufuklar kadar büyük olan dünyanın efendisi* ilan edildiğinde, Moğol'un uymak zorunda olduğu kuralları içeren ve tek-tannlı dinlerin kutsal kitaplarının yerini tutacak olan bir *Yasa* (Yasak) hazırladı:[15] Her şey Han'ın emrindeydi ve Han, Yasa'nm emrinde. *Yasaya* göre Moğol topluluğu savaşmakta olan bir halktı ya da Moğol halkı, barış halini yaşamakta olan bir ordu. Her Moğol, doğa kadar dengeli, doğa kadar akıllı, doğa kadar mantıklı ve doğa kadar yüce gönüllüydü; steplerin, dumanlı dağların ve yüksek yaylaların çocuğu ve efendisiydi ama uygarlığın doğaya ilave ettiği her şeyden nefret ediyordu. Cengiz öldüğünde (1227) bile doğaya aykırı davranılmadı: Bir ağacın altma gömüldü; gömülü olduğu yer doğarım *vermediği* bir şeyle *süslenmedi.* Sonsuz steplerin yüzyılları kucaklayan rüzgârlarıyla savrulup gitti her şey; ağaç yok, mezar yok; Cengiz, tüm doğaya gömülü.

İran'daki yerleşik uygarlık Cengiz'le yerle bir edilirken O'nun önünden kaçan Ertuğrul ve adamları, sonraları Söğüt'te temelleri atılacak olan Osmanlı Beyliği'nin *kutsal ataları* olacaktı.

Batı Asya'da Moğol egemenliği, yüzyılın ortalarında, Cengiz Han'ın torunu Hülâgu Han'ın İran, Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'yu işgaliyle yerleşti. Hülâgu Han, Moğol'un bölgedeki temsilcisi olarak İlhanlı Devleti'ni kurdu; Azerbaycan'daki merkezinden Batı Asya'yı yönetmeye başladı. Moğol'un Batı Asya işgaline, Suriye'de Memlûklar dışında kimse karşı koyamadı. İlhanlı Moğollar, bu direnmeyi kırmak için birkaç deneme yaptıysa da başarılı olamadı; Suriye ve Mısır dışında Batı Asya'da Moğol egemenliği ya doğrudan ya da Selçuklu sultanları eliyle dolaylı olarak yerleşti.

Yüzyıllar süren Moğol yayılması İç Asya'da Altay kan topluluklarının birleşmesi ve birlikte davranmasıyla yaratılmıştı. Moğol Önder-

li' **Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih* ve *Uygarlık*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 297; "1206'da Timuçin Moğolistan'ı birleştirir. Okyanus, yani evrensel han ilan edilir. Moğolca *Çingis Han*, yani Cengiz Han unvanım alır. Bu unvanı Onon kıyılarında toplanan bütün Moğol kavimlerinin katıldığı bir *kurultay* sırasında tanınır... Bu arada yüce başkan bir dizi yasadan oluşan Yasak'ı oluşturur; bu kanunname pek çok Avrasya yasasını etkileyecektir.**

liğindeki bu yayılma sırasında diğer Altay kan toplundan, yer yer Moğol ordulanndan kaçarak, yer yer Moğol ordulanyla birlikte 13atı'ya yöneldiler. Oğuz Türkleri, Batı'ya yönelen kitlelerin en hareketli kesimiydi. Aslında Oğuz Türkleri'nin Batı'ya yönelmesi daha önceleri başlamakla birilikte XI. yy'da Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla güçlendi: İran, Azerbaycan, Anadolu ve Suriye'ye yayıhp siyasal egemenlik kurdular. Devlet ideolojisi ve yönetim biçimi bakımından Arap ve İran geleneklerine dayandılar; ordu ise çoban ve yan-göçebe Oğuz Türkleri'nden oluşuyordu. Sivil ve mali yönetimde İranh vezirler ve kâtipler; kültür yaşamında İranlı-Arap şair ve yazarlar ağır basıyordu. Yani medeniyetin dili Farsça, Allah'ın dili Arapça, çobanın dili-çiftçinin ve zanaatkânn dili ise Türkçe'ydi.

Oğuz oymakları Selçuklu Devleti'nin sınırlan içinde yayılmış olmakla birlikte, iç bölgelerde tarımla uğraşan yerleşik insanlan rahatsız etmiyor değildi. Bu nedenle yerleşik halkın huzurunu sağlamak ve düşman devletler üzerinde baskı yaratmak amacıyla *uç bölgelerine* yayılmalan isteniyordu.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bölgesel bir uzantısı olarak algılanabilecek olan Anadolu Selçuklu Devleti de benzer koşullar içinde gelişmişti. Konya'daki sultanlar Arap-Fars kültür ve yönetim geleneğine bağlı olarak devletlerini yönetirken Oğuz Türkmen oymaklan Anadolu'yu çevreleyen sıradağlar ve yaylalarda uç boylarına yerleştiler. XII.-XIII. yy.'larda, Anadolu'nun Türkleşmesine ve bâtıni-heterodoksi bir örtü altında *karşı-îslamlığın* gelişmesine yardımcı oldular.

Zamanla Türkçe en yaygın dil haline gelirken saray ve merkezi yönetimle uçlara yayılmış Türkmenler arasındaki kültürel farklılaşma kendini hissettirmeye başladı. Medeniyetin dili olan Farsça yönetim ve edebiyat alanlarında; Allah'ın dili olan Arapça medreselerde yerleşmiş durumdaydı. Sultanlar, büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu merkezi ordu ile gücünü sağlayıp İranh kâtipler aracılığıyla ülkesini yönetiyordu. Devletin ve toplumun hukuksal temelini ise şeriat oluşturuyordu: Medreselerde yetişen kadılar, ülkenin çeşitli yörelerinde şeriat

hükümlerine göre dava görüyorlardı. Uç bölgelerinde ise İslâmlaşmış görünmekle birlikte îç Asya geleneklerini sürdüren Türkmen yaşama biçimi ve töresi yaygındı: Asıl uğraşları hayvancılık olan Türkmenler, kışın ovalarda, yazın yaylalarda otlak arayarak yan-yerleşik bir yaşam sürdürüyorlardı. Bizans köylerine ve kasabalarına yaptıkları alanlarla ganimet elde ediyorlardı. Merkezi yönetimin otoritesinden çok Türkmen babalarım dinleyerek, kendi törelerince yaşıyorlardı.

Yüzyılın ortalarına doğru Tebriz'deki İlhanlı hükümeti, Anadolu üzerindeki siyasal baskısını arttırmaya başladı: Konya'daki Selçuklu sultanları Moğol baskısına boyun eğerken, uç boylarındaki Türkmenler üzerindeki otoritesini de büyük ölçüde yitirdi: Uç boylarındaki halk daha başma buyruk yaşamaya başladı. Bir ara Toros Dağlan'ndaki yaylalarından inen Karaman Türkmenleri 1273'te Selçuklu başşehri Konya'yı bir süre işgal ettiler: Farsça'sını anlamadığı kâtiplere, Arapça'smı anlamadığı ulemaya kızarak, herkesin her yerde Türkçe konuşmasmı ve Türkçe yazmasını buyurdu.

Karamanoğullan bir yandan Konya Ovası'm ele geçirmeyi amaçlarken diğer yandan Çukurova'daki Ermeni kalelerine akınlar yaptı: Bu yolla diğer uç bölgelerdeki yığılmaları önlerken, aynı zamanda Bizans direncini zayıflattı.

XIII. yy'ın sonlarında, Selçuklu yönetiminin zayıflaması ve I savunmasının zaafa düşmesi sonucu uç boylarındaki Türkmenler, yerli halkı da yanlarına alarak bir dizi uç beyliği oluşturdu: Bu beylikler Konya'yı atlayarak doğrudan Tebriz'deki İlhanlı otoritesini tanıyıp siyasal düzenlerini geliştirdiler.

1300 yılma gelindiğinde, doğrudan doğruya Moğol yönetiminde kalan Doğu Anadolu dışında, kimi yörelerde büyüklü-küçüklü bir sürü beylik oluşmuştu. Beyliklerden kimileri denizlere kadar indiler; yerli denizcilerle birleşip deniz akınlanna çıkmaya başladılar. Ege kıyılarında Menteşe, Aydın, Saruhan beylikleri deniz akıncılığında başı çekiyordu. Karada ise küçük bir beylik olan Osmanoğullan, kara akıncılığıyla ün salmaya başladı.

XI.-XIV. yy'larda, bir tarih dehası olan İbn Haldun'un daha önceden sezinlediği gibi barbar toplulukların askeri üstünlüğünün belirleyiciliğinde *dünya yeniden yaratılıyordu;* bu bir *Rönesanstı*, yani *yeniden doğuş.*

Batı mı? O, *yeniden doğuşun* çok uzağındaydı; yüzyıllar sonra denizlere açılabildi: Ticaret merkezleri kurdu; altın, gümüş, şeker ve baharatla zenginleşti; Roma, Yunan ve Hıristiyanlık temeli üzerinde *yeniden doğdu;* buna *Rönesans* dediler. Doğarken sınırlarını coğrafya değil, tarih *çizdi;* bu nedenle Avrupa coğrafi bir *veri* değil, tarihsel bir *ürün* oldu. Kaldı ki Avrupa'nın kendini başlattığı Antik Yunan, Avrupalı olmaktan çok, Balkanlı olmaktan çok, Küçük Asya'lı ve AfrikalTydı.

Ortaçağ Anadolu *rönesansı, ayaklarım* Ege kökenli felsefeye, Doğu'nun barbar eylemlerine ve bu eylemlerin izinde yerleşik toprağa taşman *sınıfsal* tavra basar.

Batı'nm *karanlıklar çağı* olarak bize *bellettiği* Ortaçağ Anadolusu'nda çiçeğe *durmuş yeniden doğuş*, dünyanın diğer coğrafyalarında *tomurcuk* bile değildi.

Anadolu insanı kaygılı: Bağdat'tan başlayarak tüm Anadolu kentlerini yakıp yıkarak geliyordu Timur. Bayezid, ülkesinin yok edilmesini önlemek ve halkının gözünde saygınlığını yitirmemek için ateş ve ölüm tufanına karşı göğsünü siper etti.

Asya bir koca *top* olmuş yuvarlanıyor: *Her yuvarlanışta* Asya'nın sonsuz steplerinden, dumanlı dağlarından ve yüksek yaylalarından *kopan* muazzam insan kitleleri dalga dalga akıyor Anadolu'ya. Asya'nın barbarlan, *Güneyden* gelen her şeye *düşmanlık* besledi: Sanatçı, ama tembel, gürültücü İranlılan, ötesinde İslamiyet'i hor gördüler, küçümsediler; bu yerleşik olana, kentliye, *sivile* duyulan bir *aşağılamaydı.*

X. yy'm sonlanndan başlayarak 5 yy. boyunca Asya içlerinden Batı'ya ya da Doğu'ya yönelik yanal *depreşme;* Amerika'nın keşfine değin, evrensel tarihin tanık olduğu en önemli olaydı ve sonuçlan açısından da en etkili *yaratıcı deprem* oldu; Anadolu *yeniden doğuşunu* yarattı; Kızılbaş Aydınlanma, bu *yeniden doğuşun* ürünü oldu.

Osmanoğullan, uç beyi olmanın dinamizmini kullanarak Tuna'dan Kızılırmak'a uzanan güçlü bir devlet yaratmıştı. Devlet büyüdükçe Murat Bey *Hüdavendigâr* oldu; Bayezid Bey ise *Sultan-ı Rum.*

Sultan-ı Rum, Tuna ve Kızılırmak boyalarını fethe çalışırken Batı Türkistan'daki çıkış noktasından *Aksak Timur* başmı kaldırdı: Taradı dünyayı; oyun bozuluyordu, buna izin veremezdi. Cengiz Han ve oğullarının kurduğu muazzam Asya İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak için yola koyulacaktı. Az yol almamıştı ama daha yapacağı çok şey vardı. Ufku, Asya-Avrupa steplerindeki Altmordu yurduna, İran, Irak ve Doğu Anadolu bölgesine, Hindistan'a, ötesinde Çin'e kadar uzanıyordu.

Barbar halkların büyük fatihleri, Asya'nın *yürek atışına* uygun olarak Doğu'dan Batı'ya hareket ederken Türk Timur, *tersi* bir yol izledi: Asya tarihinin tanık olduğu bir cüretti bu. Batı'dan Doğu'ya yöneldi: Cengiz'in *Yasasına* karşı Kuran'ı çıkardı; somon gibi akıntıya karşı ölümüne gitti; kendi kaderini kendi çizdi; kendi silahını kendi yaptı; silahının yalnızca *yoldaşı* değil*, yaratıcısı* oldu. Gerçi Asya'nın en güçlü ataları ve en cesur savaşçıları Cengiz'le hareket etti: Cengiz, kişisel bir dehaydı; O'nun zaferleri kesindi; kuşku götürmezdi; kimse O'na karşı koyamazdı, koyamadı da. Oysa Timur, sonucu önceden kestirilemeyen yengilerin *adamı* oldu: O'nun yengisini açıklayabilmek için kullandığı silahı, yaşadığı dönemin olaylar örgüsünü irdelemek gerekir. Yani Timur, ancak Timur'la açıklanabilir; O, tarihin içinde bir dehadır. *Onursal Haydut* idi O; çünkü hem Türk, hem Müslüman'dı; niceliğinin ötesinde niteliği vardı. Bir çatışmada ayağından yaralandığı için *Aksak Timur* adıyla ünlendi. Cengiz ihaneti hiçbir zaman *zamana* ve *kadere* bırakmadı; Timur ise kimi kez *zamanı* ve *kaderi* çok iyi bir *öcalıcı* olarak kullandı.

1370'ten 1396'ya kadar Türkistan'a doğru, tarihin *ters akışım* gerçekleştirirken *atlarının ayaklarıyla kaldırdığı tozu* Cengiz Han'ın oğullarına ve silah arkadaşlarına *yutturdu-,* 5 yüzyıldır kimsenin karşısında durmadığı Selçuklu Türklerini *dörtnal* dağlara kaçırdı.

O, aynı ülkeyi iki kez fetetmekten nefret ederdi: Onbinler diri diri gömüldü; *kellelerden* kuleler yapıldı. Aynı Timur, bilgeler karşısında *fetedilmekten* hoşlanırdı; onlarla karşılaştığında selam vermeden geçmezdi. 1382'de Timur, Moskova'yı yakıp yıkıyordu; iki yüzyıldır Rusya'yı egemenliğinde tutan Altmordu Devleti tepetaklak oldu; Cengiz'-in sistemi, Timur karşısında zerrecikler olup *uçtu gitti.* Özgürlüğüne kavuşan Rusya tarihe *gözlerini açtı.*

Bu zaferlerin, bu erdemin sim neydi? Bilinmedik bir *silah* mı? *Beşinci kol* örgütlenmesi mi? Yoksa ordunun yandaş durumunda hareket eden *erenler* mi?

1397'de çıktığı Hint seferinden döndüğünde İran yeniden ayaklanmıştı: Timur'un nefret ettiği şey başma gelmişti; ikinci kez İran'ı fetedecekti. Zaman geçirmeden *yürüdü* İran'a, girmeden İran *dağılmıştı* bile; ayaklanmanın lideri kaçarak Sultan Bayezid'e sığındı.

Timur'un gözünde *Sultan-ı Rum,* biraz gelişmiş bir akıncı beyinden başka bir şey değildi. Ama bu bey *irisi,* yoldaşı olması gereken diğer gazi beylerine saldırıp Anadolu'nun içlerine fethe kalkışıyordu. Timur için bu kabul edilebilir bir şey değildi: Çin'i fetetmeyi düşünüyordu; planını değiştirdi. Batı'ya yöneldi; akın akın aktı; bu akının *koçbaşı* oldu; tufan olup yağdı; suların basması gibi her yanı bastı, bütün engelleri yıktı. Sonra da Anadolu içlerine yönelip o bey *irisi şeytanı* tepeledik

16. Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 346-347; "Timur, Beyazıt'ın Anadolu'da ilerlediğini öğrendiğinde Nahcivan'daydı. Bunu beklemiyordu. Bir boğa güreşçisi marifetiyle türlü ayak oyunlarıyla serseme çevirdikten sonra onunla 28 Temmuz 1402'de Ankara ovasında karşılaştı. Bu çarpışma tüm insanlık tarihinin en büyük çarpışmalarından biri oldu. Silahlar güneşte parlıyor, bayraklar rüzgârda uçuşuyordu. O gün bir milyon askerin çarpıştığı anlatılır. Aslında yanm milyondan fazla değillerdi, ama bu bile az bir rakam sayılmaz. Beyazıt son ana kadar direndi. Gece inerken yorgun bitkin bir halde, üstü başı kan içinde tutsak düştü. Onu satranç oynayan Timur'un yanma götürdüler. Timur'un onu demirden bir kafese kapattığı anlatılır. Oysa bu doğru değildir. Timur, Beyazıt'a dostluk ve saygı gösterir. Ama Beyazıt atardamar tıkanması sonucunda 9 Mayıs 1403'te ölür."

GERİYE DÖNÜŞ

Yaşam,
yaşayanlardan çok *ölenlerden* ibarettir.

İster bireysel olsun, ister toplumsal olsun yapılanıp biçimlenen bir kimliğin, kendini yaratan kaynaklara doğru *geriye* yolculuğa çıkması ve tapım konusu olacak biçimde bu değerleri *kutsaması,* olgusuna geriye *dönüş tapımı* adı verilir. Bu tapımı anlamadan Kızılbaşlığı anlamak olası değildir: Yıllardır tartıştığımız, bugün de canlılığım koruyan *Kızılbaşlık İslam 'm içinde mi yoksa dışında mı?,* sorunu bunun *kanıtı* durumundadır.

Kızılbaşlıkta *geriye dönüş tapımı* son derece önemlidir: XI.-XII. yüzyıllarda Anadolu'da yapılanıp biçimlenmeye başlayan Kızılbaşlık, koşut süreçte, kendisini yaratan kaynaklara doğru *yolculuğa* çıkar; bu yolculuk özellikle Ali Yandaşlan'nm *izini sürme* biçiminde gerçekleşir. Geriye doğru İslam'ın doğuş koşullarına taşınırken, İslam'ın Ortodoks değerlerini ve kimliklerini kaynakta *kurutmak* için tapım konusu *inanç kaynaklarını* yaratır. Bu gerçeklik nedeniyle Kızılbaşlıkta nesnel kaynaklarla inanç kaynaklan genelde aynı *yerde/coğrafyada* bulunmaz.

Kızılbaşlıkta *geriye dönüş,* kaim çizgileriyle yapılanma sürecinde *Babai Hareketiyle* başlar ve *Hatai Hareketiyle* tamamlanır. *Geriye dönüş,* Kızılbaşlığın kaynak kültürlerinde, *atalar tapımı* olarak önemli bir işlevselliğe sahipti. Önemi nedeniyle bu tapım değerleri Kızılbaşlığa taşınmıştır.

Geriye dönüşün kanıtı anlamında; *-Semah önce nerede-ne zaman dönülmüştür?* Ya da *-Musahiplik önce nerede-ne zaman başlamıştır?,* sorularını yeni sorularla *besleyerek* yanıtlamaya çalışalım. Söylencenin diline uyduğumuzda, semahın ilk kez Muhammet döneminde *Kırklar Cemi'*nde dönüldüğünü anlanz. Semahın Kırklar Cemi'nde dönülebilmesi için, Arap Yarımadası'nda beslenme kaynağı olarak kimi *toplumsal ritüellerin* bulunması gerekir. Bakıyoruz-araştınyoruz; beslenme kaynağı olabilecek toplumsal ritüelleri Arap Yanmadası'nda değil de başka *coğrafyalarda-kültürlerde* buluyoruz. Yine musahipliğin ilk kez Kırklar söylencesini tamamlayan bir söylencede, Ali ile Muhammet'in musahip olmasıyla başlatıldığım okuyoruz. Bu durum her şeyden önce musahipliğin felsefesiyle *çelişmektedir.*

Somların yanıtını bulduğumuzda anlıyoruz ki Kırklar söylencesi de onu tamamlayan musahiplik söylencesi de *geriye dönüşle* sonradan kurgulanmıştır.

Kırklar cemi söylencesi ana hatlanyla şöyledir:

"Bir gün Cebrail, Hz. Muhammet'e Hakk'ın davetini bildirir ve O'na Miraç yolculuğunda rehberlik eder. Sema'da, yolculuk sırasında, önlerine bir arslan çıkar ve kükremeye başlar. Muhammet, ne yapacağım şaşırmış durumdadır. O anda bir ses;

'-Ey Muhammet, yüzüğünü arslanın ağzına ver!', der. Muhammet, söyleneni yapar; yüzüğünü, arslanın ağzma verir. Arslan, yüzüğü alınca sakinleşir.

Muhammet, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katma ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hakk'ın yüzünü görür; dost dosta kavuşur. Dost dostla sessiz ve sözsüz olarak doksan bir sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat olur, insanlara iner; kalan altmış bini ise Ali'de sır olur.

Cennet'te Muhammet'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdir. İnsan için sütün ve balın yüz yaran vardır; buna elma da eklenince yaran bin bir olur. Balın peteği insanın mayası; sütün sağıldığı meme insanın ana rahmi; elmanın

kabuğu ise insanın derisi kabul edilir. Tanrı süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya ise dostluğu bağışladı: Üçünü de Cennet ürünü olarak insanlara yolladı.

Muhammet, Miraç'tan dönerken kentte bir kubbe ilgisini çeker; yürüyüp kapışma varır; kapıyı çalar. İçeriden bir ses;

'-Kimsin, niçin geldin?', diye sorar. Hz. Muhammet;

'-Ben peygamberim. Açm içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim!', karşılığını verir. Bu kez içeriden;

'-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap \ yanıtı gelir. Bunun üzerine Muhammet, kapıdan ayrılır. Tam gideceği sırada Tanrı dile gelir ve;

'-Ey Muhammet, o kapıya var!', buyurur. Muhammet, Tann'mn buyruğu üzerine yeniden o kapıya varır; kapıyı çalar. İçeriden;

'-Kim o? ', diye bir ses duyulur. Muhammet;

'-Ben peygamberim. Açm içeri gireyim. Mübarek yüzlerinizi göreyim', der. Bu kez içerideki ses;

'-Bizim aramıza peygamber sığmaz. Ayrıca bizim peygambere de gereksinimimiz yok \ karşılığım verir. Tanrı elçisi umarsız geri döner; makamına varıp sakinleşmeyi diler. Uzaklaşırken Tanrı yeniden dile gelir;

'-Ey Muhammet geri dön. Nereye gidiyorsun? Var o kapıyı arala, o meclise dahil ol! ', buyurur. Muhammet, Tann'mn buyruğuna uyar. Yine o kapıya varır; kapının halkasına el vurur. İçeriden;

'-Kimsin?', diye ses geldiğinde;

'-Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?', diye sorar. O an kapı açılır;

'-Merhaba! Hoş geldin, kadem getirdin. Gelişin kutlu olsun, ey kapılar açan!', diyerek kendisini karşılarlar. Tann'mn elçisi;

'-Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı.Esirgeyen ve bağışlayan Tann'nm adıyla', deyip, önce sağ ayağını basarak içeri girer.

İçeride otuz dokuz can oturmaktadır; yirmi ikisi erkek, on yedisi kadmdır. Muhammet'in içeri girdiğini görünce hepsi kıyama dururlar;

O'na yer gösterirler. Muhammet, geçip Ali'nin yanma oturur, ama O'nun Hz. Ali olduğunu anlayamaz.

Derken;

'-Bunlar kimler? Büyükleri hangisi, küçükleri hangisi?', diye düşünmeye başlar. Sonunda dayanamaz ve;

'-Sizler kimlersiniz? Size kim derler?', diye bir soru yöneltir.

'-Bizler Kırklar 'ız', karşılığını verirler. Muhammet;

'-Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayabilmiş değilim?', deyince;

'-Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır \ yanıtım verirler. Muhammet'in;

'-Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu?', sorusuna içeridekiler;

'-O birimiz Selman 'dır; taşraya, parsaya çıktı. Hem niçin soruyorsun? Selman da buradadır. Onu aramızda say\ derler.

Hz. Muhammet, Kırklar'dan bunu kanıtlamalarını ister. O an Hz. Ali, mübarek kolunu uzatır. Kırklar'dan biri destur çekip Hz. Ali'nin koluna bıçakla bir kesik atar; kolu, kan revan içinde kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın kolundan kan akmaya başlar. Bir damla kan da pencereden gelip meydana dökülür; bu kan taşrada, parsada bulunan Selman'm kolunun kamdır.

Sonra Kırklar'dan biri Hz. Ali'nin kolunu bağlar; kam diner. O an tüm diğer canların da kanı dunir. Bu sırada devşirmeden dönen Selman, getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammet'in önüne koyar ve;

'-Ey yoksullar hizmetkârı, bir hizmet et de bu üzüm tanesini paylaştır! ', der. Muhammet kendi kendine;

'-Bunlar kırk kişi, üzüm ise bir tane. Bu bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim?', diyerek kararsızlığa düşer. Bunu gören Tanrı Cebrail'e;

'-Sevgili Muhammet zorda kaldı. Tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzüm tanesini bu tabağın içinde ezip şerbet etsin, Kırklar'a paylaştırıp içirsin'; buyurur. Cebrail, Cennet'ten bir nur tabak alır; Tanrı elçisinin huzuruna gelir; Tanrı'nm selamını arzedip o tabağı Mu-

hammet'in önüne koyar;

'-Şerbet eyle, ya Muhammet!', der.

Kırklar, üzüm tanesini ne yapacak, nasıl paylaştıracak diye seyrederken birden Hz. Muhammet'in önünde, nurdan bir tabak belirdiğini görürler. Tabak güneş gibi balkır. Muhammet, tabağın içine bir damla su koyar; sonra mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder; Kırklar'a sunar. Kırklar, şerbetten içer; tümü mest olur. Ayağa kalkar, *"Ya Allah "* diyerek dest verirler. Üryan büryan semaha dururlar. Muhammet de bunlarla birlikte semaha girer. Semah sırasmda Hz. Muhammet'in başından mübarek imamesi düşer. Kırklar, imameyi alıp kırk parça ederler. Herbir parçayı biri alarak kırk parçayı kırk kişi, bağlayıp tennure yaparlar.

Sohbet/semah sona erdikten sonra Muhammet bunlara pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar;

'-Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail Aleyhisselam'dır', derler.

Bu yanıt üzerine Muhammet, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Ali, Muhammet'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Muhammet, tecella ve temenna ile O'na yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammet'e katılır; saygıyla eğilip O'na yol açarlar. Bu sırada Hz. Muhammet Hz. Ali'nin parmağında, Mirac'a giderken arslanın ağzına verdiği yüzüğü görür."[17]

Cemlerde semah hizmetini önceleyen bölümde Kırklar Cemi söylencesi şiir diüyle anlatılarak, bu başat inanç kaynağı sürekli canlı tutulmaya çalışılır.

Söylenceler akıl-mantık alanı dışmda, sonradan kurgulanan ürünler olmalarına karşın ya/a« değillerdir. Kırkların Cemi de bir söylencedir; demek ki o da *yalan* değildir. Çünkü her söylence, toplumda yalanın *keşfedilmediği* çağlar üzerine kurulur; toplumsal bir özlemin dışa vurumu olarak belirir. Bu bağlamda sosyal ve tarihsel olayların, Kızıl-

17. Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü:* Anahtar Kitaplar Yayınevi; Genişletilmiş Dördüncü Baskı: İstanbul-2005; s. 409-410.

baş kimliğinin beyin ve ruh aynasında bir yansımasıdır. Kızılbaş kimliği Anadolu'da ve Anadolu'ya yakın coğrafyalarda süregelen değişiklikleri, ortaya çıkan altüstlükleri, kendi evren görüşü ve kendi somut araçlarıyla anlamlandırmak istemiştir. Kızılbaş kimliğine bu isteği dayatan sosyal olaylar ve ortam gözden kaçırılırsa Kırklar Cemi söylencesi anlaşılmaz bir yumağa dönüşür.

Bu nedenle bir söylencenin *nasıl* söylendiğine değil, *niçin* söylendiğine bakılır. Biraz daha somut düşünelim: Kırklar Cemi, Küçük Asya'da, İsa şeriatına tavırlı yerli halkın, Muhammet şeriatına tavırlı Ali Yandaşlarının ve Orta Asya'dan kopup gelen, ilkel komünal değerlerle donanımlı, *medeniyetin* sömürücü özüne tavırlı yığınların düşünce beslemesiyle yaratılan ve geçmişe taşınıp inanç alanına oturtulan bir söylencedir. İnsanlık evriminin bir gereği olarak kabul ettikleri ya da kabul etmek zorunda kaldıkları son tektanncı din İslamiyet içinde, kendi kimliklerinin dayatması , sonucu yaşama geçirilen başat bir inanç kaynağıdır. İbrahim-İsa-Muhammet şeriatına karşı zeminde filizlenip boy veren nesnel-toplumsal-düşünsel ve inançsal yaratılar ortamında bir sentez olarak beliren Kızılbaşlığın, tepkisini *destanlaştırmak* isteğinden doğmuştur. İnanç boyutunda, İslamiyet'in doğuş koşullarına taşınarak yaratılan ve *-Ben kimlik olarak o günlerde yaşasaydım böyle düşünürdüm*, demek istenilen, olağanüstü kolektif bir kurgudur. Medeni insan kafasının ürünü olan şeriatçı inanca, aynı medeni insanın kafa yordamım kullanarak verdiği bâtıni-heterodoksi nitelikte bir manifestodur. Ortodoks inanç görüntüsü ardında şeriatı temsil eden Tanrı elçisinin; bâtıni-heterodoksi inanç görüntüsü ardında aklı temsil eden Ali ve arkadaşlarım tanımak durumunda kaldığı bir organı, yani Kırklar Meclisi'ni merkeze alarak bilince çıkarılan anti-şeriatçı tavrın evrenselleştirilmesidir.

Atalar tapımı bağlamında, Hakk'a yürümüş canların canlarının toplamı aslında, *toplumsal bilinç* demektir. Bu bilinçten yararlanma çabası Kızılbaş eğitimini oluşturur. Ata ruhları, yaşayanlann yaşamına *sızmışsa* bir yönüyle *beden* kimliği edinmiş demektir; sızamamışsa ya

da sızmaya yatkın beden düşüncesi bulamamışsa *bedensiz* olarak yaşayanlarla iç içedir.

Kızılbaşlık, kaynak kültürden kendisine ulaşan *atalar tapımı* değerlerini Hz. Ali'nin değerleri durumuna *dönüştürür:* Artık *Konuşan Tanrı* görüntüsü ardında Hz. Ali *ata-baba* ya da *ata-tanrıdır;* daha doğrusu bir *doğa-tanrıdır.* Hz. Fatma, *ata-anadır* ya da *ata-tanrıçadır,* daha doğrusu bir *doğa-tanrıdu.* Doğal olarak *ataların izini geriye doğru sürme* biçiminde tanımlayabileceğimiz *geriye dönüş tapımı*, Hz. Ali'ye ve Hz. Fatma'ya *dönme* biçiminde yaşama geçmiştir. *Dönme*nin gerçekleşebilmesi için Hz. Ali'nin adıyla anılan İslam heterodoksisi geriye doğru izlenmiş ve Kızılbaşlık, bâtını gönül zemininde İslam'ın *doğuş koşullarına* taşınmıştır. Eyleme geçen bâtını tavır, yol insanını *ikinci doğuma* hazırlamış; giderek bu doğumun gerçekleşmesini sağlamıştır.

Böylece bir Kızılbaş, kendisini *kendi gönlünde doğurtur:* Bu durum onun felsefesinin-öğretisinin ve inancının *nesnelleştiğini,* yani *ölümsüzleştiğini* kanıtlar. *Ölümsüz* olanı nesnel duruma getiremezsen o, beden ve nesne kimliğinden yoksundur: Örneğin bâtını zeminde Hakk'a yürüyenin bilinci-inancı yeni bedenlere taşınarak, yani ölen *maddeleştirilerek* ölümsüz duruma getirilir. Benzer biçimde bir tohumun *doğanın aklına dayalı şifresi* ağaca taşınarak, yani tohum yeni bedende *nesnelleştirilerek* ölümsüzleştirilir.

Kendi doğumlarını tamamlayan bâtını kimlikli bireyler, bir toplumsal davranış içerisine girerek tapım konusu *gönül kimliklerini,* örneğin Hz. Ali, On İki İmamlar vb'lerini doğuma hazırlarlar. Süreç içinde Ortodoks İslamiyet'in egemen zâhir kimlikleri, yani Hz. Muhammet, Hz. Ali, On İki İmamlar vb. *atalar tapımı, gök tapımı ve yer-su tapımı* değerleri kullanılarak *tersine dönüşümle* bâtını kimlikli *gönül çocukları* durumuna getirilir; beslenip büyütülür.[18]

[18.] Ölmüş olan, ancak ışık dünyasında tanrılar gibi yaşayan, ilahi güçlere sahip olduklanna inanılan ve sıkışık anlarda yaşayanlara yardım ettikleri kabul edilen ata ruhları için ziyaret, adak, kurban vb. uygulamalardan bulunma durumu, atalar tapımı olarak adlandırılır.
Asya tasarımlarında toplum dendiğinde özde üç türlü algılanır: a- Yaşayanların oluşturduğu topluluk, b- Yaşayanların içinde sırra erenlerin oluşturduğu topluluk, c- Ölmüş olanların canlarının/ruhlarının oluşturduğu topluluk; yani ata ruhlarının/canlarının oluşturduğu topluluk.

Zâhirden bâtına-bâtından zâhire dönüşüm-değişim *anlaşılamazsa* Kızılbaşlık ortodoks inancın zâhir kimlikleriyle açıklanmaya çalışılır: Bu da Kızılbaşlığın *kökünü kurutmak* anlamına gelir.

Ata ruhları, yaşayanların yaşamına sızmışsa bir yönüyle beden kimliği edinmiş demektir; sızamamışsa ya da sızmaya yatkın beden düşüncesi bulamamışsa bedensiz olarak ya da kuş, böcek, hayvan donunda, yaşayanlarla iç içedir.

İnsanın amacı bu üç toplum arasında kesintisiz iletişimi sağlamaktır. Bu iletişimin sağlanmasında sırra ermiş kimlik olarak şaman, *büyük* bir sorumluluk taşır. Şaman, insanlarla ruhlar arasında aracılık yapar.

Ocak-ateş, ataların canını temsil ettiğinden atalar tapımı, ocak-ateş merkezlidir. Atalar canının görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan dağlar-tepeler, yüce ağaçlar, yüksek geçitler vb. makam anlamında inanca taşındığından atalar tapımı, yer/su tapımıyla iç içedir.

Asya tasarımlarında atalar tapımı, ocak-ateş tapımmı yaratmıştır denebilir. Ocağın tütmesi, ateşin kesintisiz biçimde yanması, ataların o ocakta, o yurt'ta sürekli biçimde bulunması anlamına geliyordu. Daha doğrusu ataların canlan ateşin içinde tecelli ediyordu.

Tasanm gereği odun, ateşin yiyeceğiydi, doğal olarak atalar canının yiyeceğiydi. Ateş odunla beslenerek atalann canlan sürekli bir eylemlilik içine sokuluyordu.

Bu nedenle Orta Asyalı Türkler, ocağı ve ateşi kutlu sayıyor, ona secde ediyorlardı. Tapım kapsamında Türkler, sınırlanna gelen yabancılan ateş üzerinden atlatmak suretiyle kötü ruhlardan temizlerlerdi. Yine kimi topluluklarda, nevruzda ateşler yakılır, çıkan alevin rengine göre geleceğe yönelik kestirimlerde bulunulurdu; yılda bir kez ölülerin anısına ziyafetler verilir, ateşler yakılır, şarkılar söylenir, dans edilir, güneş battıktan sonra da ateş üzerinden atlanırdı. Kazak kadınlan, ilk çocuklan doğduğu zaman, ateşe yağ serpip ya da yağlı paçavralar atıp önünde eğilirlerdi. Kırgız-kazaklar'da, ateşle temizleyerek hastayı iyileştirmek için yağlı bir paçavra tutuşturulup hastanın çevresinde "alas, alas" diye dolaşılırdı. Yakutlar, and törenlerini ateş ve ocak karşısında yaparlar; Budist Buretler, gelin ve damadı ateşe secde ettirirlerdi. Şorlar'da yeni evliler dokuz kayın ağacından yapılan geçici konutlanna geldiklerinde öncelikle ateş yakma töreni yapılırdı. Altaylılarda gelin kayınbabasımn evine girdikten sonra ocağın önünde yere kadar eğilirdi. Ateş tapımı kapsamında hemen hemen tüm topluluklarda kansız kurban anlamında ateşe içki, su, yağ, et vb. saçısı yapmak gelenekti.

Göğün yapısında bulunduğuna inanılan tanrısal güçlere, zarar ya da yarar gelebileceği kanısıyla adak adama, kurban sunma, kutsama vb. uygulamaların tümü, gök tapımıdır.

Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre Hun Türkleri, göğe büyük saygı gösterirlerdi. Eski Türkler'in Gök Dini, Ay, Güneş ve yıldız tapımlannı oluşturan uygulamaların tümüydü. Oğuz Türkleri X. yy.'da bile bir haksızlık karşısında kaldıklarında, başlannı göğe kaldırarak Göktann'ya ya da O'nun mekânı olarak algılanan göğe yakanrlardı.

Yine Hunlar yılın belirlenmiş gününde bir araya toplanıp göğe at kurban ederlerdi. Göktürkler'se beşinci ayın ikinci yansında Göktann'ya kurban sunarlardı. Cengiz töresinde han seçimi yapıldıktan sonra gün ortasında Güneş'e secde edilirdi.

Gök tapımı, en belirgin ifadesini, Ay, Güneş ve yıldız tapımlarında bulur. Altay şamanist toplumlannda Güneş üzerine ant içilir; onlara göre Güneş ana, Ay atadır. Altay inançlannda Güneş göğün yedinci, Ay ise altıncı katındaydı ve Dolunay'a ibadet edilirdi.

Yer-su tapımı: Dağın, ormanın, suyun, yani doğamn yapısında bulunduğu kabul edilen bir güçten, güçlerden yarar ya da zarar gelebileceği inancıyla ziyaret, adak, kurban vb. uygulamalarda bulunma durumu ise yer-su tapımı demekti.

Orta Asya inançlarına göre insanlar, iki karşıt gücün, yani ışık ile karanlığın etkisi altındadır: Işık, Göktann'nın dönüşüm ürünü olarak algılanır; yeryüzünü ısıtır, aydınlatır; havayı, suyu, toprağı, bitkiyi, hayvanı, insanı döller, onların doğurmasını sağlar. Canlı-sansız her şeyin oluşumuna katılan kurucu unsurların ateş ile simgelenen eril ilkesidir: Bu nedenle atadır, babadır. Dağlar, ormanlar ve sular, bu ortamda yaşayan tüm canlılar, ışığın çocuklarıdır. Baba çocuğunu nasıl severse, ışık doğayı öyle sever; iyilik- güzellik verir her şeye.

Geceleri ise ışığın açığını, Ay ve yıldızlar soluk aydınlıklarıyla kapatmaya çalışır; yaşam kesintiye uğramasın, iyilik-güzellik eksik olmasın diye.

Anlaşılacağı gibi Altay inançlarında ışık, iyiliğin-güzelliğin toplamının kimliklendirilmiş biçimidir; bu nedenle iyiliğin-güzelliğin gıdası ışıktır; ışıkla beslenir-büyütülür güzellik-iyilik. Karanlık ise yeraltı kökenlidir; daha doğrusu yeraltının ışık olmayan ışığıdır. Güneş ışığının ve onun neden olduğu her şeyin düşmanıdır. Kötülüklerin toplamının kimliklendirilmiş biçimidir; bu anlamda kötülüğün ve ölümün kaynağıdır. Yeryüzüne saldırıya geçer; yaşama alanlarının soğuk ve karanlık yerlerinde barınma olanağını bulur. Anlaşılacağı gibi Orta Asya inançlarında yaşam tehlikelerle kötülüklerle doludur.

Sürekli çatışan bu karşıt iki güç arasında, göksel kökenli olduğuna inanılan, ancak dağların, ormanların, suların canı/ruhu durumunda bulunan, karanlık güçlerine karşı savaş halinde olan yersel güçler vardır ki Orta Asya inançlarında bunlara yer-su ya da yer-su ruhları adı verilir. İyi ruhlardan olan yer-su ruhları, insansal yaşam için gerekli hemen her şeyi düzenler: Hayvanların, bitkilerin ve insanların çoğalmasını sağlar; sağlık verir, kötülükleri uzaklaştırır.

Orta Asya topluluklarında yer-su tapımına bağlı olarak birçok inanç gelişmiştir: Bunlardan birisi de kutsal dağla ilgilidir: Kutsal dağ, yeryüzünün merkezinde yer alır ve dünyanın eksenini oluşturur. Kutsal dağ kapsamında en tanınmış yer Ötüken dağlık ve ormanlık alanıdır. Yer-su ruhlarına yönelik tapım, genelde doğa tapımıdır; dağ-tepe tapımı, bu tapımın bir parçası durumundadır. Yeryüzünden gökyüzüne doğru yükselen dağlar, tanrıların kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanmış, doğrudan tann olarak görülmüş, ona adaklar adanmış, kurbanlar sunulmuştur. Öte yandan dağlar hem yere, hem de göğe ibadet yapılan temel alanlar olarak kullanılmıştır.

Türeyiş ya da toplumsal yeniden diriliş tasarımlarında belirleyeci bir işlev üstlenen mağara tapımı, Yer-su tapımı kapsamına girer. Ergenekon, doğanın rahmi olarak bu tapımın en çarpıcı öğesidir. (Daha geniş bilgi için bkz: Korkmaz, Esat; *Şamanizm Terimleri Sözlüğü;* Anahtar Kitaplar; İkinci Baskı; İstanbul, 2008; Sayfa: 27-28/71 ve 166)

YAZGI SORUNU

Düşünmek,
artık *sürgüne gönderilmek*
anlamına gelmeye başladı.

Sınıflı bir toplumda *üç türlü* yazgı tanımlanabilir:

* *Doğasal yazgı;* insanın doğa karşısındaki kaderi; inanç diliyle söylersek tanrısal yazgı,

* *Toplumsal yazgı;* sınıfsal kader ve

* *Bireysel yazgı;* sınıf insanının kaderi

Sınıf insanının *kaderi* olarak algılanan *toplumsal ve bireysel yazgı aşılmadan,* yani bu yazgılar üzerinde *belirleyicilik* oluşturulmadan doğasal yazgı üzerinde, *yaratıcı-yokedici* tanımın dünya görüşü üzerinde *egemenlik* kurulamaz.

Sözde biz şimdi *kendi doğamızın yazgısına* egemen olacağımız bir çağı yaşamaya hazırlanıyoruz. Apansız yakalandığımız da bir gerçek. Çünkü şeriatçı kurum/değerlerle *aydınlanma zemininde, burjuva demokratik devrimi zemininde* adam gibi hesaplaşamadık; bu toprağın ilerici dinamiklerini, özellikle Kızılbaşlan, bireysel-toplumsal ve doğasal yazgı üzerinde *egemenlik* kurmaya yönelik harekete geçiremedik de ondan.

Eksik hesaplaşmanın *bedelini* ödüyoruz. Günümüze uzanan, ötesinde iktidara taşman ve *kara-yazgı* çağma duyulan derin bir özlem biçiminde dışa vuran *köktendinci bağnazlık,* bizi yolumuzdan çevirmeye çalışıyor. Şeriatçı bir geçmişten gelerek, yaşanan anı ve geleceği şeri-

atçı biçimde *üretmeye* soyunuyor. Sünni Ortodoks inancı, toplumun tümüne, hatta doğaya dayatıyor; bireyin-toplumun ve doğanın bilincini *silmeye,* onun yerine yaratıcı-yokedici Tann'nm *dünya görüşünü* yerleştirmeye çalışıyor. Aydınlanmayı, aydınlanmacılan, boğmaya yelteniyor; akıl taşıyıcılarını kuşatma altına alıyor ve hemen her türlü *insanlık kazanımına* saldırıyor.[19]

Aydınlanma zemininde düşüncenin evrimiyle sağlanan; insanlığın gelişmiş, derinleşmiş biçimi olarak algılanan ve *kazanılmış bir hak* durumunda bulunan insanlık kazanımlannı yadsıyacak mıyız?

Bunu yaparsak kendimizi yadsımış oluruz; aklın karşı kanalına gireriz; insanlaşmanın *uzağına* düşeriz.

Düşünmenin kesintiye uğramasına izin vermeyelim: Çünkü düşünme eylemi, ancak şeriatçı bir inanç *dayatması* karşısında kendi kendisini *durdurabilir:* Ateş çemberine alman bir akrebin, kurtuluş umudu tükendiğinde, kendini zehirleyerek *kendi kendini öldürmesi* gibi.

Şeriatçı inanç, her türden *sorgulamanın* son bulduğu noktada başlar. Öngördüğü *kesin ve değişmez* doğrular, insanı insan yapan düşünme yetisini *örseler, kısırlaştırır* ya da *ortadan kaldırır.* Bu nedenle şeriatçı inançta *evrim* yoktur; zaman içinde bir *ilerleme* göstermesi düşünülemez. Demek ki görevimiz/yükümlülüğümüz açık: Şeriatçı inancın *kesinliğine ve ödünsüzlüğüne* karşı durmak, düşüncenin *engellenemez evrimini* koşulsuz benimsemek durumundayız.

19. Sözen, Ayşe; *Müslümanca Yaşamak Üzerine Düşünmek*; Taraf, 10 Ağustos 2011; s. 14; "7 Ağustos 2011 Pazar günü kendisini her zaman dikkatle ve hürmetle takip ettiğim saygıdeğer Hocamız Hayrettin Karaman'm yazısını okuduğumda karmakarışık duygulara kapıldım. Tahammül mü hoş görmek mi?' başlığı ile yayımladığı yazısı, bir Müslüman'ın çok-kültürlü, çok-ahlaklı, çok-dinli bir toplumda nasıl yaşayacağına ilişkin idi. Özetle, bir Müslüman'ın müdahil olamadığı bir düzende farklılıklar içerisinde yaşarken bunlara hoşgörü değil ancak tahammül gösterebileceğini, başkalarını kötü haller içerisinde gördüğünde onlardan 'tebessümünü esirgeyeceğini' belirten bir yazı idi..." 'Öteki'nin yaşamına müdahale üzerine kurgulanmış Müslüman yaşam anlayışı, ister mahalle baskısı, ister açık baskı biçiminde kendini hissettirsin insanımızın karabasanı artık."

TOPLUMSAL MUHALEFETLE BULUŞMAK

Kızılbaşlar,
ortalıkta kol gezen kötülüğün;
kötü insanlardan çok *sistem* tarafından üretildiğini algıladıklarında,
toplumsal muhalefetle buluştular.

VII. yy'a adım atarken Anadolu yerleşik halkı, uygarlaşmanın değil, *uygar olmanın* sancılarını yaşıyordu. Son tektanncı dinin yaratıcıları olarak tarih sahnesine çıkacak olan Araplar ise yerleşik yaşama ve uygarlaşmaya yeni adım atmış olmanın *karmaşası* içindeydiler. Dünü temsil eden Bedevi ülküsü yabancılaşmış, yarım temsil eden *yerleşik yaşam değerleri* henüz egemenlik kurabilmiş değildi.

Orta Asya halklarına gelince; onlar, uygarlaşmanın biraz *gerisinde* ancak, bu sürece bir sıçrama noktasında bulunuyordu. *Saf kandaşlığın* ve *sınıfsızlığın* bir ölçüde çözülmesine karşın, *ilksel komünist* ülkü henüz *yabancılaşmış* değildi. Özgürlük, doğruluk, eşitlik ve yiğitlik kapsamında özetlenebilecek olan *barbar insanlık durumu değerlerinin* güdücülüğünde bir *kabile/kavim demokrasisi,* bir şefler *aristokrasisiyle* belirgin bir *askeri demokrasi* yaşanıyordu.

Arap Yarımadası'nda somutta yaşanan bir olgu olmaktan çıkmış olan ve ancak dillerde Bedevi ülküsü olarak öne çıkardan *ilksel eşitlikçi değerlere öykünülürken,* Orta Asya toprağında bunlar yaşamın içindeydi.

Bu nedenle Orta Asya insanının barbar değerlerine *öykünmek,* onları yaşanan andaki değerden daha ileri bir *aşamada* görmek, tam bir

yanılsamadır. Bu konak, uygarlaşma yolundaki her halkın geçmek zorunda olduğu *zorunlu* bir aşamadır. Bu aşamayı daha ileri bir toplum örgütlenmesi olarak görmek/algılamak; barbar değerlerinin yaşanan anda *çözücü, çözümleyici* olduğunu kabul etmek demektir. Yaşadığımız sınıflı toplumda ezilen sınıf insanına *modem kimlik* önermek yerine barbar olmayı; ezilen sınıf ideolojisi yerine *sınıfsız* Asya toplumunun *ideoloji-öncesi* düşünce yapısını önermek demektir. İnsanlık durumu bakımından *gerilikle övünmek,* tarihi *çarpıtmak* demektir.

Olması/algılanması gereken uygarlık-öncesi *ilksel eşitlikçi değerlerle* yaşanan andaki *toplumsal muhalefet değerlerinin buluşmasını* saptamak/yakalamak olmalıdır.

Bu kapsamda Kızılbaşlık, uygarlığa gelinceye değin insanlığın ürettiği *ilksel komünist değerlerle* günümüz toplumunda geleceği temsil eden *sınıf değerleri* arasında bir *ara halka* oluşturdu. Barbar değerleri *onurlandıran* ve onları modem kimliğe *aktaran,* oluşturduğu isyan ideolojisiyle *barbar* olmayı değil *toplumcu* olmayı, sınıfsız toplumun ideoloji-öncesi düşünce yapısını değil, toplumculuğu öneren *Kızılbaşlığı* anlamak, onu yerli yerine oturtmak bugünün *aydını* için yaşamsal bir *görevdir.*

Kızılbaşlık, Ortaçağ koşullarında bir *aydınlanma* hareketi olarak belirmiş; taraftarları, birey değerlerinin ve toplumsal mücadelelerin ağırlıklı *taşıyıcıları* olarak yaşanan somutta, toplumu ileriye götürecek kimliklerin *arayıcıları* olagelmiştir. Bu anlamda *inancım,* tüm *manevi değerlerini* aklını kullanarak, yaşama *yordamını* onurlandıracak/ kucaklayacak biçimde yeniden üretmiştir. Geleceğe yönelik bir ışık olarak beliren kimliğini, Sünni Ortodoksluğa, bu inancı ideoloji edinmiş egemen sınıflara karşı mücadele koşullarında *toplumsal memnuniyetsizlikle* birleştirmiş ve bu kanalda *modern kimlikle* buluşmuştur. Bugün ülkemiz özelinde insanlık kazanımı olarak ne varsa onun elde edilmesinde, şeriatçı değerlerle yaşamsal bir mücadeleye giren ve bu mücadeleyi günümüze *taşıyan* Kızılbaşlann payı *yadsınamayacak* denli büyüktür. Bu nedenle Kızılbaş kimliğinin dünkü işlevi *bugün* için de *yarın* için de geçerlidir.

"AYDINLANMIŞ ANARŞİ"

Karşıtlığın *karanlık* yanından sakındığımız sürece aydınlanmacı olamayacağımız gibi aydınlanmaya katkı de veremeyiz.

Anarşi konusunda düşünsel bir sığlığımızın olduğunu kabul etmek durumundayız: *Anarşi*, Fransızca bir sözcüktür ve sözcük anlamı *başsızlık, lider yolduğu* demektir. Zerdüştlükte, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan, *ölüm korkusunun* taşıyıcısı Aeşma'nın yönetimi altındaki simgesel *yedi şeytandan biridir* anarşi. Fransız Proudhon tasarımlarında, *düzen*, Bakunin tasarımlarında ise *devletsiz özgür toplum* anlamına gelir. Tolstoy ve Gandhi'nin dünyasında şiddete başvurmadan *devleti yönetme gücüdür.*

Zerdüşt, tektanncı üç dinin *dölyatağını* kurmuştu: Esin oradan geldi. Gerçekten de Zerdüşt reformu, Hıristiyanlığın habercisi olan *Geç-Yahudiliği* belirledi. Ve üç tektanncı dinden tanıdığımız *Şeytan* da İ. Ö. VI. yüzyıla doğru İran'da doğdu: Adı *Ehrimen* idi. Aeşma'nm komutasında *rütbeli* durumda bulunan yedi şeytan ya da zebani vardı: Bunlar, *Yanlış Düşünce, Sapkınlık, Anarşi, Uyumsuzluk, Kendini Bilmezlik, Açlık* ve *Susuzluktur.* Bu altı başşeytanm komutası altında bir ordu vardı. Bize taşman Şeytan kavramımn-gelişiminde bu baş şeytanlann önemli işlevi oldu.

Fransız anarşist Pierre Joseph Proudhon'a göre *mülkiyet hırsızlıktır*, anarşi *düzendir* ve *Tanrı kötülüktür.* Proudhon, insanın insan tarafından sömürülmesini nasıl kabul edemiyorsak, insanın insan tarafın-

dan *yönetilmesini* de kabul edemeyiz. Yönetmek için bana el atan her kim olursa olsun o bir tirandır.[20] Devlet, hiçbir ahlakı olmayan bütünüyle *kurgusal* bir varlıktır. Borçlan ve süngülerinden başka bir şeyi olmayan bir *canavardır* o; O'nun kusurlarını azaltmanın hiçbir yolu yoktur. İnsanlar hiçbir biçimde temsil edilemeyecekleri için *demokratik hükümet* bir çelişkidir. Kendisine oy veren seçmenlerin iradesini ifade edemez ve iki seçim arasında onlan etkisiz bırakır; hüküm sürmenin yaran ve temsilcilerin çıkan için iktidann, temsil edilenler aleyhine kullanılması zorunluluktur. Bu nedenle genel oy, tam bir *kumardır.*; sıradanlığm zaferini ve çoğunluğun tiranlığını sağlar. Parlamenter demokrasilerdeki yasalar meşm değildir; çünkü bireyler bu yasalann yapımına doğrudan katılmamıştır. Kendi kendimin yasa koyucusu olmalıyım ben; o zaman da yasa yapmama gerek kalmaz. Yasalar yurttaşların devredilemez, aktanlamaz otoritesinin yerine dışsal bir otoriteyi geçirir: Özgür insan söz konusu olduğunda, her türlü örgüt, özgürlüğün baskı altma alınmasıyla eşanlamlıdır. Ama insan yapısı yasalarla *genel ahlaki kurallar* arasında bir ayrım yapmak gerekir; birincisi yadsınırken İkincisi olumlanmalıdır. Her insanın asıl yargıcı kendi vicdanıdır. *Aklın egemenliğini vahyin egemenliğinin yerine geçiremezsek* asla özgür olamayız.

Proudhon anlayışında insan, başıboş bırakılmayacak bir *hayvandır:* İnsan doğuştan *özgür ve bencildir;*; aşk ve dostluk uğruna kendini feda edebilir ama bencilce kendi haz ve çıkarının peşinde koşar. Kendi haline bırakılırsa ister istemez başkaları üzerinde egemenlik kurmaya çalışır. Doğamızın ilk özelliği *birey* olmaktır; demek ki *toplum* bireyden sonra gelir. Yalıtılmış birey sadece bir *soyutlamadır;* o özünde, toplu varoluşun bütünleyici bir parçasıdır. Tam da bu nedenle toplum, onu oluşturan bireyler denli gerçektir; kendine ait bir güç, bir irade ve bir bilince sahiptir; *topluluk gücü* ve *topluluk aklı* onun ayırdedici özel-

20. Marshall, Pcter; *Anarşizmin Tarihi/İmkânsızı İstemek* (Çeviren: Yavuz Alagon); İmge Kitabevi; İstanbul-2003; s. 345 ve 350. "Proudhon kendi sorduğu 'Mülkiyet nedir?' sorusuna cesur bir paradoksla yanıt verdi: 'Mülkiyet hırsızlıktır.'... Proudhon, Tann'nın kötülük olduğunu ilan etti ve 'insanlar sunakların önünde boyun eğdikleri sürece, insanlık lânetlenmiş olarak, kralların ve rahiplerin kölesi olarak kalacaktır', dedi."

liğidir bir bakıma. Proudhon tasanmlannda hükümet, geçmişte vahşilere karşı toplumu savunduğu zamanlar *ilerici* idi; ama şimdi ortalıkta vahşi yok, sadece hükümetlerin *vahşi muamelesi* yaptığı işçiler var. Artık toplumu işçilerden koruyor, yani *gerici.* Bireyde olduğu kadar toplumda da *akıl ve düşünce* her zaman *içgüdü ve kendiliğindenliğe* galip gelir; bu insanın özgün özelliğidir ve neden ilerlemek durumunda olduğumuzu kanıtlar. Bu nedenle içimizdeki *doğa* gerilerken, aklın *öne çıktığı* görülür. İlerlemek için bir *İlâhi güce* gereksinmemiz yoktur; ileriye doğru attığımız her adım Tann'yı *yok eden bir zaferin kanıtıdır.*

Toplumsal bir felsefe sahibi ve ahlaki bir düşünür olan Tolstoy, en derin etkisini Hindistan'da hissettirdi: İngiliz emperyalizmine *kafa tutan* Gandhi, Tolstoy'un *silahlara direnmeme* tasarımını, *kitlesel itaatsizlik zemininde kolektif bir eylem örgütleyerek* daha da geliştirdi. *Şiddete başvurmayan ideal devlet anarşiyle yönetilecektir,* derken Tolstoy'u aşıyordu. Anlaşılacağı gibi Tolstoy, şiddete başvurmadan başkalarına *yardım etmenin* felsefesini yaptı: O'nun, *hükümet şiddeti şiddetle yok edilemez ve iktidarı dağıtmak için iktidarı ele geçirmek* olanaksızdır savı İkinci Dünya Savaşı sonrası geniş bir taban buldu. Ötesinde altmışlı yıllarda *barışçı anlayış* ile anarşist gelenek arasında bir yakınlaşma doğdu: Bu zeminde Tolstoy'un şiddet içermeyen doğrudan eylem ve sivil itaatsizlik örgütlenmeleriyle *barışçı bir devrim yapmak* olanağı vardır yargısı uyandı. Tolstoy'a göre *insanın içi öte-dünya ve orada bir Tanrı Krallığı vardır;* akim ışığını izleyenler bu krallığı anlama olanağma kavuşacaklardır. Yaşam boyu sürecek olan *istikrarsız ve umutsuz bir mana* arayışını öne çıkaran Tolstoy anarşizmi bir *dinsel anarşizmdir.* Bu anarşizm *modern köktenci bir teoloji* olarak algılanabilir. Çarlık rejiminin tiranlığı altındaki Rus toprağmda, *bir hükümete gereksinme hissetmeden düzen ve banş içinde yaşayan köylü komünlerinden* esin alan Bakunin, Kropotkin ve Tolstoy gibi en büyük üç anarşist yetişti.[21]

21. Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/İmkânsızı İstemek* (Çeviren: Yavuz Alagon); İmge Kitabevi; İstanbul- 2003; s. 525. "Tolstoy bir anarşist, hem de kararlı bir anarşisttir,... şöyle der: 'Kölelik yasalardan kaynaklanır, yasalar hükümetler tarafından yapılır. O halde insanlar ancak hükümetler ortadan kaldırıldıklarında kölelikten özgürleşebilirler.'"

Gandhi aydınlanması beni etkilemiştir: Gandhi *beden gü.cü* ile değil, *doğrunun gücü* ile savaşmayı yeğledi. *Günahkâra değil günaha kin duy,* ilkesinin izinde düşmana zarar vermeden ya da düşmanda kin uyandırmadan onu yenilgiye uğratmaya çalıştı. Gandhi bir *korkak* değildi; korkaklık ile şiddet arasında seçim yapmak gerektiğinde *şiddeti* tavsiye etti. Anlaşılacağı gibi O'nun *şiddet içermeyen devrimi* iktidarın ele geçirilmesini değil, gündelik yaşamın ve gündelik ilişkilerin *dönüştürülmesini-dönüşüme uğratılmasını* amaçlıyordu.

Gandhi'nin toplumsal tasarımı, merkezi olmayan bir ekonomiye dayanır. Çiftçiliğin yüksek bir zanaat ile birleşmesi koşuldur; esnaf bağımsız, toprak onu işleyene ait olacaktır; fabrikalar işçiler tarafından yönetilecek, eski sahipler yönetim kurulunda yer bulacaktır. O'nun savunduğu bu tasarım bir *özyönetim* idi; toplumsal yaşamın kendisi düzenlendiği için ne *devlet* ne de *siyasal iktidar* olacaktır. *Aydınlanmış bir anarşi* egemenlik kuracaktır. Geçiş döneminde devlet denilen şey, *özerk birimlerden oluşan merkezsiz bir toplumda eşgüdüm* sağlayan bir araçtan öte bir anlam içermeyecektir.

Gandhi'ye göre yaşam, tabanı sayesinde ayakta duran bir piramit değildir; tam tersine merkezinde bireyin yer aldığı *sonsuz bir çevrimdir.* Toplumsal örgütleşmenin temelinde *doğrudan demokrasi* temelli özerk birimler bulunur; bu özerk birimlerin seçtiği temsilcilerle temsili, *yani dolaylı demokrasi* belirleyici bir üst örgütlenme önerilir. Tepede yer alan *Ulusal Konsey,* iletişim, enerji, madenler vb. kaynaklara *eşgüdüm* hizmeti vermekten öte bir görevi olmayacaktır. Orduya gerek yoktur; ülkenin işgal edilmesi durumunda *barış tugayları* istilacıyı karşılayacak ve şiddet kullanmadan ona karşı çıkacaktır. Polisin cezalandırma yetkisi bulunmayacak sadece suç işleyenleri kısıtlamakla yetinecektir. Hapishaneler *eğitim* merkezlerine dönüştürülecek, anlaşmazlıklar mahkemeler tarafından değil, komşular arasında *hakemlik* yoluyla çözülecektir. Gandhi tasarımında şiddet içermeyen kolektif bir direnişi örgütleyenler *iktidarı ele geçirmek istemez; çünkü iktidar ona koşar.* Winston Churchill'in *Yan Çıplak Fakiri* Gandhi, siyasal gücün karşısı-

na *ahlaki gücü* çıkarıyordu. Bireylerden oluşan bir grubun muazzam bir ahlaki güce dayanarak kafa tutması durumunda, siyasal otoriteyi kökünden sarsabileceğini ileri sürüyordu. îngilizlerin terk etmesi durumunda Hindistan'm durumunun ne olacağı sorusuna şu karşılığı veriyordu: *Hindistan i Tanrı 'ya bırakınız. İnançlı insanlar çoğalırsa; anarşiye bırakınız. Aydınlanmış anarşi* O'nun her zaman ideali oldu: Devlet, örgütlü şiddeti meşrulaştırmak için kurulmuş bir yapı değildi. Kendi yurttaşları zemininde bir *içsel ilişkiler şebekesinin* yaratışıydı. Tam da bu nedenle *om yıkmak* asla yeterli olmayacaktır; o ancak içselleştirdiğimiz ilişkiler şebekesinin ortadan kalkmasıyla yok olacaktır. Bu tasarım Gandhi'nin *özgün* bir içgörüsü olarak tarihte yerini aldı.[22]

22. Marshall, Peter; *Anarşizmin Tarihi/İmkânsızı İstemek* (Çeviren: Yavuz Alagon); İmge Kitabevi; İstanbul-2003; s. 594. "Gandhi, Batı'da Hindistan'ın bağımsızlığını amaçlayan ulusal bir önder olarak görülmüştür. Barışçılığın anarşizmle bir araya getirilmesinde de etkili oldu... devletin uzun süre varlığını sürdüreceğini düşündüyse de 'aydınlanmış anarşi' her zaman onun ideali oldu. En önemlisi, devlet'in örgütlü şiddeti meşrulaştırmak için kurulmuş bir yapı değil, kendi yurttaşları olan bir içsel ilişkiler şebekesinden ibaret olduğunu savundu. Onu 'yıkmak' asla yeterli olmayacaktı; o ancak kendi benliklerimizin ortadan kalkışıyla yok olacaktı. Gandhi'nin en önemli ve kalıcı işgörüsü budur."

KIZILBAŞ AYDINLANMA

Özgür bir dünya yaratmak için,
***yıkmaya* susamışım.**

Kızılbaş aydınlanma, aydınlanma halkasının neresindedir?, sorusunu yanıtlamak durumundayız. Kitaplar yazmıyor diye atlamak bizim *güçsüzlüğümüzü* gösterir.[23]

Eğri oturalım ama doğru konuşalım. Batı bize bir tarih kesiti veriyor ve Ortaçağ olarak adlandırdığı bu tarih kesitine *Karanlıklar Çağı* diyor. Batı'nın bu ezberini ölçü aldığımızda Kızılbaşlık da öne çıkarılan bu Karanlıklar Çağı'nda yapılanıp biçimlenmiş görünüyor.

Aydınlanma denince yalnızca XVIII. yüzyıl aydınlanmasını gündeme taşımak ve aydınlanmanın tümünü bu olarak algılamak *yanılgısından* kendimizi kurtarmamız gerekiyor. İnsanlık kazanımmın ana halkaları anlamında aydınlanma-insancılık hareketlerini kitaplar yazıyor; biz de sıralayalım: *İlkçağ Aydınlanması*, *XVIII. yüzyıl Aydınlanması* ve XIX. yüzyılın ikinci yansında tasarlanıp yaşama geçirilen *Toplumcu Aydınlanma.*

Kitapların yazdığı aydınlanma hareketleri içinde bir *Kızılbaş Aydınlanmasına* ya da bir *Anadolu Aydınlanmasına* rastlamıyoruz. Daha doğrusu, *karanlıklar çağı Ortaçağda bir aydınlanma hareketi olamaz*, yargısı kafalarımıza kazınmış durumda. Bu yargıyı *yıkmak,* Ortaçağ'da bir Kızılbaş Aydınlanmasının olduğunu kanıtlamak ve bunu in-

[23]* Korkmaz, Esat; *Alevilik Eğitimi Ders Notlan;* Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu (FUAF); Eğitim Dizi 1; Paris-2000; s. 47. "Alevilik-Bektaşilik temelde Anadolu halkının 'geleneksel' düşüncesinin bir felsefesidir; denilebilir ki aydınlanmanın çocuğudur..."

sanlığa *sunmak,* bilim kaynaklarına *taşımak* sorumluluğu ile karşı karşıyayız.

Nedir Kızılbaş aydınlanması? Kızılbaş aydınlanması Ortaçağ koşullarında kendini *yitiren* insanın yeniden kendisiyle *buluşmasını,* kendi bedeniyle kucaklaşmasını, bedeninin bilgeliğinin *ayırdına* varmasını, parçası olduğu doğayla *senli-benli* olmasını amaçlayan bir aydınlanmadır. Ötesinde kendisini ve içinde yer aldığı toplumu kurtuluşa taşıyabilmek için toplumun-tarihin aklını yakalamaya, biinu gerçekleştirebilmek için sonradan ortaya çıkan ve toplumun başına belâ olan *özel mülkiyetten, sınıflardan, paradan ve devletten* kurtulmaya çalışan bir aydınlanmadır. Toplumcu aydınlanmaya Ortaçağ koşullarından gönderilen bir *merhabadır.*

Tam da bu nedenle toprağımda *aydın* olmanın niteliği önemlidir:[24] Burjuvazinin ilerici dönemine ilişkin aydınlanma değerlerini *genelleşen* burjuvazinin hizmetine sunmaktan hoşlanan, *üstyapısal bir kültür ilericisi* durumunda bulunan ve halkına *yabancılaşan* aydın kimliği *aşılmak* zorundadır. Bu tür aydınların temsil ettiği, yaşama taşınamayan, halk iradesi dışında, memleketi kurtarmaya soyunan misyon sahiplerinin kullandığı *resmi aydınlanma* parçalanmalıdır. Bu parçalanmayı sağlayacak olan Kızılbaş Aydınlanmadır. Kızılbaş Aydınlanma değerlerinin taşıyıcısı aydın, Doğulu/Anadolulu insanın nesnel kaynaklarına, bu nesnellikten beslenen inanç alanlarına yönelmeyi aydm olmanın olmazsa olmaz koşulu sayan bir aydm tipidir. Bilme temelli resmi aydınlanma değerlerinin taşıyıcısı aydınların nesnel sınırlarını aşamadığımız için, aydınlar katmda gerçek bir *trajedi* yaşıyoruz: Ay-

[24] Batur, Enis; *Alternatif Aydın; 75 Yılın İçinden* (Hazırlayan: Ahmet Oktay); Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.; İstanbul, 1998; s. 40; "...Aydının, varolmak için toplumsal dokunun talebine de onayına da gereksinmesi yoktur. Genel hatlarında çoğunluğun onayını alan kişi değildir aydın: Yapıp-ederken onaylanmaz o, talep de görmez; yapıp-ettikten sonra, genellikle de epey sonra onay görür, görebilir.
Demek ki aydının Türkiye'deki açmazı toplumsal bağlamdan çok varlıksal bağlamda değerlendirilmesi gereken türdendir... Batı toplumlannda, özellikle de sivil toplum modelinin bütün bütüne oturmuş olduğu ülkelerde aydın'a gereksinme olup olmadığı tartışılıyor nicedir. Soruna Türkiye açısından bakacak olursak: İçinde bulunduğumuz toplumsal düzen düzeyinde, aydın'ın aşılmış, gereksiz bir kimlik olduğunu ileri sürmek olanaksız olmasa bile hayli güçtür. Bu yolda toplumdan bir talep gelmesi gerektiği düşüncesi varsa ki vardır, bu bütünüyle yanlış bir inanıştır..."

dınlar aydınlıktan korkuyor.[25]

Kızılbaşlık, her şeyden önce aydınlanmacı-insancı bir evren gö-

[25] **Irène Mélikoff ile yapılan şöyleşiden (Söyleşi-Çeviri: Leyla Binici Güneş): *Nejat Birdoğan Anısına/Gülyüzlüm Merhaba* (Yayınfe Hazırlayan: Esat Korkmaz); Alev Yayınlan; İstanbul, 2008; s. 33-37;**

-Mélikoff Anne, bizler aydın duruşunun ne demek olduğunu sizden öğrendik: -Ben bir araştırmacıyım... benim rolüm inanmak değil, gözlemek ve anlamaya çalışmaktır, sözünüz rehberimiz oldu. Aydın tanımınızı ölçü alarak Nejat Birdoğan'a baktığımızda onu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Daha önce de bazı makalelerimde yazdığım gibi; ben bir araştırmacıyım, benim rolüm inanmak değil gözlemlemek ve anlamaya çalışmaktır. Aydın tanımımı soruyorsunuz: Aydın olmak muhalif olmak demektir, cesaretli olmak demektir, kurulu düzene karşı söylenemeyene itiraz edebilmek eleştirebilmek demektir.

-Mélikoff Anne, yeri geldi sormak istiyorum: Hepimiz için yol gösterici olacak. Sen, XVIII. yy. aydınlanmacılığını benimsemiş üstyapısal kültür ilericisi durumunda bulunan aydını olumsuzladın; bu tip aydımn halkına yabancılaştığını söyledin. Bu tür aydın kimliğini aşmak için ne yapmamız gerekiyor Anne. Nejat Birdoğan aşma konusunda neler yaptı sizce?

İşte bu anlamda Nejat Birdoğan okumuş kültürlü iyi bir yazardı, derim; aydmdı diyebilirim. Evet, 18. yüzyıl aydınlanmacılığının asri olduğunu söyledim doğru. Buna damgasını vuran Bektaşiliktir. OsmanlI'yla olan bağı itibariyle kumlan sistemleşen tarikatlar içinde yer alan Bektaşiliğe, Aleviliğin okumuş, imkânları ve imtiyazları olan kesimidir diyebilirim. Anadolu Aleviliğini de imkânsızlıklar dolayısıyla, okuyamamanın verdiği bir sonuçla köylülük kesimi diye adlandırabiliriz. Bektaşilikten farkı, Aleviliğin önemli bir halk kültürü oluşudur. Ancak Aleviliği salt dini inanç bazında ele almak yanlış olur. Aydınlanmada sosyal hareketlerin çıkış noktalan çok önemlidir. Halk kültüründen uzaklaşan da Bektaşiliktir.

Bunu açıklamak için aynı kökenden olmasına rağmen Aleviliği ve Bektaşîliği farklı biçimde ele almak gerekiyor. İki çizgi vardı: Bunlardan biri Osmanlı yanlısıydı. OsmanlI'nın başansı için destek veren bu kesim OsmanlI'dan toprak aldı, imkân elde etti ve bu topraklar üstünde tarikatlannı kurdu. Bunlann içinde, 14. yüzyılda uğradıklan baskılardan hayatlannı kurtarmak için Anadolu'ya gelen ve Bektaşilerin içinde barınan, Aleviliğin ve Bektaşiliğin gelişmesine çok büyük katkıları olan Azerbaycan'dan gelen Humfi çizgiyi savunan sûfiler de vardı.

Bu anlamda Bektaşi kültürünün bir aydın kültürü olduğunu söyleyebilirim. İmkân ve olanaklardan yoksun, özellikle de kırsal alanlarda yasayanları temsil eden Alevi halk kültürü tabiî ki daha evvel vardı. Dolayısıyla aydınlanmacılığın yüzyılı dediğimiz ve Anadolu'da 18. yüzyıla damgasını vuran da Bektaşi-Alevi kültürüdür. Aynı yüzyılın Fransa'daki yansıması da Fransız devrimidir.

-Anne hem aydınlarımız çok hem de aydınlanma sorunumuz var: Bu sorunun altından aydınlarımız özgürleştiği gün kalkacağız bunu biliyorum. Özgürleşmenin bedeli olarak aydın görünenler silinip gidecektir. Bu saptamalar ışığında Nejat Birdoğan'm durumunu değerlendirir misin Anne. Hangi araştırmaları O'nu ölümsüz kılacak?

Aydınların sayısının çok olduğunu söyleyemeyiz. Ne bugünün Türkiye'sinde ne de bugünün Fransa'sında maalesef aydın sayısının artık çok azaldığını hep beraber görüyoruz. Bugün Descartes'ler yok, Voltair'ler yok, Cumhuriyetin kuruluşu takibinde var olan aydınların sayısı da azaldı. Mesela Fuat Köprülü, Ömer Lütfı Barkan vb vardı, şimdi böylelerini görmek zor. İyi ki Nejat Birdogan'lar vardı, Server Tanilli, Esat Korkmaz'lar var. Ama bu sayıların mutlaka çoğalması lazımdır. Bilgiye, kültür ve geniş kültürlülüğe bağlıdır aydın olmak; sosyal hareketlerle de ilintili olmalıdır. Bunun siyasal olarak gelinen aşamalardan dolayı söylüyorum. Aydınların görevi halkı aydınlatmaktır, bilinçlendirmektir, aydınlanan halk aydınlan ister. Bugünkü dünya karanlıklarla idare edenlerin çokluğunun dünyası maalesef..."

rüşüdür. Bu evren görüşünün görevi, yaşamın ve toplumun *düşünsel ilkelerini* araştırmaktır. *Halk kimliği* donuna bürünerek dünyayı yorumlamak, dünyanın ve yaşamın anlamını temellendirmek ama bütün bunları bir *bilgelik öğretisi* aracılığıyla sunmaktır.

Anadolu coğrafyasında Kızılbaşlar; tektanncı üç dinin (İbrahim-İsa-Muhammet dinleri) şeriatıyla kendinden *kopartılıp* gökyüzüne çıkarılan inşam, önce felsefesinin ve öğretisinin yorumuyla kuşattı. Akıldan inanca atlanılan zeminde kendi ürünü inanç yaratısmca zincire vurulan ve zavallılaşan insanı, inançtan akla inilen çizgi üzerinde yukarıdan aşağıya uçurarak yere, ait olduğu toprağa indirdi. İndirir indirmez de aydınlanmanın-insancılığm (hümanizmin) bireysel-kitlesel tabanını yaratmış oldu.[26]

Toprak üzerinde gezindirdiği insanı; önce bireyselleştirdi, sonra toplumsallaştırdı. Onu bir inanç varlığından bir yorum ve yetenek varlığına dönüştürdü: İnsan ya da insanlık sorunlarına *akılcı* çözümler bulma yolunda *hizmetli* yaptı. Hizmetli olmanın aydınlığında, devletin ve şeriatın uzağında, ona karşı kanalda, aydınlanmayı-insancılığı (hüma nizmi) yaratan/üreten asıl toplumsal tabanı yakalamış oldu. İçinde yer aldığı toplum katmda; uygarlık öncesi eşitlikçi toplum değerlerinin taşıyıcısı durumunda bulunan muhalefet insanının yaşama yordamı olarak algıladığı aydınlanmayı-insancılığı (hümanizmi), devlete karşı halk-

26. **Kayıran, Yücel *(Marshall Berman 'ın Özgünlüğün Politikası*, Çeviren: Nursel Yıldız; Sel Yayıncılık; İstanbul. 2011 üzerine değerlendirme); *Radikal Kitap*; 4 Mart 2011; s. 18 "Özgünlük, insanın kendisi olması, insan doğasının dünyevi hale gelmesidir."; "Berman'ı, 'Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor' kitabından tanıyoruz..."; "..., bireysellik, Marksizmin radikal hedeflerinden biridir ve kolektivizme eşitlenemez. Tam tersine, kolektivizm, kapitalist ekonomi ile liberal devletin hedefidir..., bireyin çeşitliliğine göre değil, kolektifleştirilmiş tek tip bireye göre üretim yapar. Kapitalizmin doğası gereğidir bu..."; "Berman'ın hümanizmi, insanların büyük çoğunluğunu hepten ruhsuz olarak gören burjuva sınıfının elit ve seçkinci hümanizmi değil, insanın gerek kendi doğasıyla ve gerekse diğer insanlarla kendisi arasındaki yabancılaştırmayı kaldırmayı hedefleyen bir hümanizmdir. Berman'a göre bu, Elyazmalan'ndaki komünizm hayalidir. Berman'ın Özgünlüğün Politikası diye adlandırdığı fikir, 'bireyselliğin yutulmadığı ve feda edilmediği, tersine bütünüyle geliştirildiği ve açıkça ifade edildiği ideal bir topluluk rüyasıdır'"; "..., doğanın ürettiği insan çeşitliliği, toplumun talep ettiği tekdüze karakter tarafından harap edilir."; "Montesquieu'nin gösterdiği gibi 'cinsellik, insanoğlundaki Doğa'nın ve dolayısıyle benliğin en canlı ifadesidir; cinsellik her şeyin sadece zevk aldığı değil, gerçekte kendini tanımladığı bir ortamdır'..."**

la *taraf* etti.[27]

Aydınlanma dünyasında: Gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan Tanrı buyruklarına göre bedenleşen ve egemenin güdümünde canavarlaşan insana karşı üretici/yaratıcı insanı; konuşan Tanrı durumunda ve halk kimliğinde *kişilendirdi.* Bu potada, yani mazlumlar katında 72 milleti eritti; bir yaptı. İnsan-evren-Tann sorununu yeniden irdeledi: İnancm yerini akıl aldı. İnanca dayanan tannbilimin karşısına, inancı akim denetimine veren *felsefeleştirilmiş dini ya da bâtını felsefeyi* yerleştirdi. Tann-evren sorunu inanç sorunu olmaktan çıktı, bir *insan sorunu* durumuna geldi.[28]

Böyle olmakla birlikte *resmi aydınlanma* taraftarları, Hace Bektaş Veli vb. Yol ulularındaki aydınlanma değerlerini, Batılı aydınların düşünceleriyle ölçmekten geri durmuyorlar. Yol ulularında bulunan aydınlanma değerlerinin *özgünlüğünü* göremiyorlar.[29]

27. Feuerbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü* (Çeviren: Oğuz Özügül); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; s. 89) "Sevgi, yetkin-olanla yetkin-olmayan, günahsız özle günahkâr öz, genel-olanla bireysel olan, yasayla yürek, tannsal olanla insani olan arasındaki bağdır,... Sevgi, Tann'nın kendisidir ve sevgi dışında tanrı yoktur. Sevgi insanı Tann, Tann'yı insan yapar. Sevgi zayıfı güçlendirir, güçlüyü zayıflatır, yüksektekini indirir ve alçaktakini yükseltir, maddeyi idealleştirir, tini maddeleştirir... Sevmek demek tinden dolayı tinin, maddeden dolayı maddenin feshedilmesidir. Sevgi maddeciliktir; maddi olmayan sevgi bir saçmalıktır... Ama aynı zamanda sevgi doğa idealizmidir; sevgi tindir, ruhtur..."

28. Bozkurt, Nejat; *Felsefeleştirilmiş Bir Din Olanaklı mı?;* Felsefelogos 3; 1998/ 2; s. 34; "Felsefeleştirilmiş bir din her şeyden önce bir koşul olarak felsefenin teolojiden, aklın inançtan, tannsal kayranın doğadan kesin çizgilerle ayrılmasını öngörür. Dinin özünü, ilkelerini, çeşitli Tann kavramlannı; Tann, insan ve evren ilişkisini; inanç, akıl, vahiy ve dogmanın anlamlanyla karşılıklı ilişkilerini, dinsel deneyimin doğasını, değerini ve gerçekçiliğini, ruhun ölümsüzlüğünü eleştirel ve nesnel biçimde ele alan felsefi din, inanç karşısında akla öncelik verir. Dinin temel inançlannı mantıksal bir çözümlemeye tabi kılar ve sorgularken bunu inananların inançlarını güçlendirmek için yapmadığı gibi, onların inançlannı zayıflatmak için de yapmaz. Felsefeleştirilmiş din, dinin temel ilke ve inançlannı irdelerken kendisine özgü araçlan ve yöntemleri kullanır. Bu yöntemler, insana hemen her konuda akıl yürütebilmesi için gerekli temelleri sağlar..."

29. Yalçın, Alemdar; *Volter 'in Aydınlanma Tasarımı Hacı Bektaş Veli 'de Vardı;* Serçeşme Dergisi; Sayı: 3; İstanbul- Ekim, 2004; s. 18; "Volter diyordu ki; 'Evren büyük bir yaradılıştır. Yani makrokozmos'dur. İnsan ise mikrokozmos'dur. Yani evren bir duvar saati ise insan da bu duvar saatinin tüm özelliklerini kendi üzerinde taşıyan bir kol saatidir. İşte bu anlayışla Batı, Rönesansını ortaya koydu. Biliyor musunuz? Makrokozmos ve mikrokozmos düşüncesinin, Hacı Bektaş Veli'nin görüşlerinde ve şiirlerinde olduğunu. Hacı Bektaş Veli'den vereceğim şu örnek çağdaş aydınlanmanın bir tanımını oluşturuyor: 'Şu şişeyi görüyor musunuz? İnsan bir şişeye benzer; bu şişenin içi pislikle doluysa bunun ağzını kapatıp da çeşmenin altında yüzlerce kere yıkasanız da bu temiz olmaz. Yapılacak iş nedir? Bunun kapağını açmak, pisliği dökmek, şişenin içini yıkadıktan sonra dışını yıkamaktır."

Kızılbaşlıkta egemenle taraf olmayan inanç örgütlenmesi bir felsefeye bağlanır ki bu felsefe *vicdanların gerçeklik karşısındaki başkaldırısıdır*. Bu nedenle Kızılbaşlann çektiği acı fiziksel olduğu denli *vicdansaldır* da. Yerleşik düzen karşısında sadece yaralı vicdanların duyabileceği *bir mırıltı*, zora dayalı bir onaylamaya *sessiz bir itirazdır.* Kimi kez sıkıntıya düşenlerin iç çekişlerini duymak için doğaya *sus denmesi* bu yüzdendir.

Batı'da burjuva aydınlanması-insancılığı (hümanizmi) daha tarihin gündemine gelmeden Anadolu toprağında Kızılbaşlar; İlkçağ aydınlanmacılığının uzantısında ve İlkçağ insancılığının (hümanizminin) kuşatıcılığında insanın bedensel ve ansal (anlama-kavrama) yeteneklerini geliştirdi. Bu yolda, genelde şeriatçı dinsel değerlere, özelde feodal despota ve onun uşaklarına *başkaldırdığında,* burjuva smıf kimliğinin henüz ufukta gözükmediği bir toprakta; ilksel eşitlikçi toplum değerlerini bayraklaştırarak, tasavvuf bağlamında ancak *sezgiyle* ulaşılabileceğini varsaydığı insanlığın son kurtuluşunu tarihin gündemine taşıyıverdi. *Ütopik* (düşyapısal) de olsa toplumcu aydınlanmayı-insancılığı (hümanizmi) en *üretici* halkasından yakalanmış oldu.

Farkında mısınız-farkında mıyız bilemem ama bu toprağın Kızılbaşlan; aydınlanmayı-insancılığı (hümanizmi), halk memnuniyetsizliğinin, uzantısında ezilenin *iktidara* yönelik özlemlerinin taşıyıcısı durumuna getirdiğinde, kendilerini de tannbilimin *karşısına* koydular. Tasavvufi maya biçiminde algıladıkları aydınlanmayı-insancılığı (hümanizmi), egemene yönelik *isyanla* bugünlere taşıdılar. Onbinlerle seslendirilen kıyımlara uğradıklarında ödedikleri bedel, toplumcu aydınlanmayı-insancılığı (hümanizmi) yaşama geçirebilmek için ödedikleri bir bedeldi bir bakıma. Bu anlayış en net ve en boyutlu anlamım; Şeyh Bedrettin'e bağlanan, *Yârin dudağından gayri her şey her yerde ortak olmak için ileri* haykırışında buluyordu.

Kızılbaş aydınlanma-insancılık (hümanizm) bugün: Ortaçağ'dan günümüze feodal değerlere/kurumlara karşı verdiği *kavganın,* bu yolda kazandığı *deneyimlerin* güvencesinde; kendisini geleceğe hazırlıyor.

Kendisine yardımcı olacak toplumsal dinamikler özlenen *toplu davranışı* yaratamamış olsalar da Kızılbaşlar; inanç tasarımlarında ters duran gerçekleri *ayakları üzerine* oturtarak tarihin *nesnel yasalarını,* insanın özgürce gelişebileceği ve insanlığın hızla ilerleyebileceği insanlık çağına geçişin *maddi koşullarını* yakalama uğraşında kararlı gözüküyor.

İnşam aşağılaştırarak, uşaklaştırarak aydınlanmayı-insancıhğı (hümanizmi) boğmaya çalışan sistemin dayatmasını; insanın inşam sömürmesine son verecek asıl kimliği, *emekçi kimliğini-halk kimliğini* öne çıkararak-onurlandırarak çözmeye çalışıyor.

Talihin hep talihliden yana güldüğü bu toplumsal cangılda Kızılbaşlar; inadına akimın yolundan yürüyerek, inşam, *okunacak en büyük kitap* olarak algılayarak, idealizmini çağdaş inşam okşayacak bir damak tadına dönüştürerek, genişleyen akıl alanında toplumcu aydınlanmanm-insancılığın (hümanizmin) tohumlarım ekiyor. *Resmi aydınlanmanın* sözcü kimlikleri, akim devreye girmesini hâlâ XVIII. yüzyıl burjuva aydınlanmasına bağlıyor.[30]

Aydınlanmanın eleştirisi, yazılı kültürün aydınlanmasının sorgulanmasıyla yapılabilir. Bizler, toplumcu aydınlanmayı içselleştiremedik; yaşama taşıyamadık toplumcu aydınlanmanın değerlerini. Burjuva aydınlanma değerlerini ise artık muhalefet insanı değil, egemen sınıf ya da sınıflar kullanıyor. Nedeni açık: Rönesans değerlerini yaratan ilerici burjuva sınıf bugün var mı? Sınıf olarak var da ilerici yanıyla yok: Artık o gerici. Ama ilericiyken yarattığı değerleri bugün de kulla-

30* Selçuk, İlhan; *Aydınlanma ve Alevilik',* Serçeşme Dergisi; Sayı: 3; İstanbul, Ekim, 2004; s. 14; "İnsanlıkta başlangıçta sadece 'inanç' vardı, akıl yoktu. Hıristiyanlık dünyasını düşünün, bu Hıristiyanlık dünyasında akıl ne zaman devreye girdi? Aydınlanmayla; şimdi o zaman 'Alevilik ve Aydınlanma' dediğimiz zaman inançla aklın 'hesaplaşmasını' düşünmüş oluyoruz. Çünkü aydınlanmanın her bir parçası aydınlık insanlardır ve inanç tarihine baktığımız, akıl tarihine baktığımız zaman, ikisi arasındaki ilişkiyi nerde görebiliyoruz?: Anadolu'da. Orta Asya'dan gelen insanlar kendilerine göre birtakım inançlar ve akıllar taşıyorlar; onlar geliyor Anadolu'ya; onlar inançla aklı 'birleştirme' çabasına girmişler; hiç kuşkusuz kolay bir iş değil bu; bir insanın inançla aklı 'birleştirebilmesi' kolay bir şey değil; burada buluştuğumuz zaman, biz kendi sevgimizi, kendi muhabbetimizi bir 'akıl zeminine' oturtmak zorundayız."

nıyor. Şöyle söylemek zamanıdır, diye düşünüyorum: Rönesans aydınlanma değerlerini *rönesansvari* bir bakışla yaşatmaya çalışmak, *egemenlere* ya da *cuntacılara* hizmet etmek anlamına geliyor. Bu türden bir aydınlanmaya ben *resmi aydınlanma* diyorum. Cumhuriyet aydınlrnması böyle bir aydınlanma, Cumhuriyet aydmı böyle bir aydınlanmanın çocuğu. Resmi aydınlanmanın *taşıyıcısı* durumunda bulunan aydınlar ya aydınlanma toprağmı *bulamamış* olanlar ya da aydınlanma toprağından *kovulanlardır*?[1]

31. **Heidegger, Martin; *Düşüncenin Çağırdığı* (Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Ahmet Aydoğan); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; s. 101-111 arasından) "'Gelecek' bizim için bugünü izleyecek yıl ve on yıllar anlamına geliyorsa, bu zaman diliminin nasıl olacağını hiçbir zaman söyleyemeyiz... Ama ya geleceği bugün bize olacak(lar) diye anlarsak? Bu durumda gelecek, bugünü izleyen değil, tersine bugünün içine sarkan bir şey olur. O zaman da bugün, kendi başına duran, kendi içine kapanmış bir zaman süresi olmaktan çıkar. Bugünün kökü, kaynağı, hem geçmişte olmuş olanlardır hem de gelecekte olacaklara maruzdur... Bu olacakların üzerinde durmasak da ne olduklarını dile getirmesek de onlar bizi sürekli bulur, belirleyici olurlar... Örneğin bunlardan biri, kent ve köy evlerinin çatılarında sırlandığını gördüğümüz televizyon ve radyo alıcılarıdır. Bu işaretler neyi belirlemekte? Bunlar dıştan göründüğünde insanların 'oturdukları' yerlerde artık evlerinde olmadıklarını gösterir... Yurt-yuva olandan yuvaya-benzemeyenin içine çekiliyorlar... Tüm yeryüzünü dahası dünya sahası dışında kalan uzay alanlarını yöneten modem teknolojidir. Eğer bugün azgelişmiş halklara modem teknolojinin olanakları, başarıları ve yararlan sunulacaksa, onlara özgü ve geleneksel olanın ellerinden alınıp alınmadığı; böylece onların yuva olandan yuvaya-benzemeyen içine itilip itilmediği sorusu da karşımıza dikilir... Teknik çağın ağında tutsak kalacak... Yurt çekimine dilimizde sıla özlemi denir... Öyle görünüyor ki bugünün insanı her yerde ve hiçbir yerde evinde olmadığı için sıla özlemi de ölmüştür... Hiçbir şeye zaman bulamayan günümüz insanı, boş zamanı olduğunda bu ona çok uzun gelir. Bu uzun zamanı kısaltması gerektiğinde onu eğlenceyle kısaltır... Yuvaya-benzemeyen içinde bir tür yuvaya ait olana dönüş gerçekleştiriyoruz... Düşünürken içsezi özgür bırakılır; bu da kutlamak demektir..."**

KIZILBAŞ AYDINLANMA FELSEFESİ

Bâtıni felsefe,
Ortodoks kültürlerdeki *dinin* karşılığıdır
ve *kurtarıcı bilinç-inanç* olarak tanımlanır.

Geçmişinin hesabım yapamayan bir Kızılbaş, *günübirlik* yaşayan bir insandır. Doğal olarak *gündelik* bilincinin ötesine kendini taşıyamaz ve kendi *yüksek* bilincinden habersizdir. Bir *bilgelik felsefesi* olan Kızılbaşlık, *düşünceyle nesnenin uygunluğunu* hakikat olarak algılayarak Ortaçağ'da aydınlanmanın kanalım açtı; *belletilmiş dünya* tarafından *bilincin ayaklar altına alınmasına* son verdi. Doğasal değerleri, doğaötesi değerlere karşı *harekete* geçirerek, yani varlıkla *taraf* olup varlıkötesine başkaldırarak *metafizik idealizmi* ideoloji edinmiş dinsel toplumun *sahte anılarını* yerle bir etti. *Yaşam bilgeliği peşinde koşma sanatı* olarak tanımladığı Bâtmi felsefeyi, egemenle taraf olan *örgütlü inancın*, yani *dinin* yerine koyuverdi.[32]

32* Bahadır, Osman; *Modern Fiziğin Felsefi Manası;* Cumhuriyet Bilim Teknoloji; 5 Ağustos 2011; Sayı: 1272; "Ünlü Alman düşünürü ve felsefecisi Hans Reichenbach (1891-1953)... 1938'e kadar ülkemizde kalan Reichenbach'ın en önemli çalışma konularından biri de görelilik ve kuantum kuramlarının felsefeye olan etkisiydi. İz dergisinin Şubat ve Nisan 1935 tarihli 9. (s. 4-5) ve 10. sayılarında (s. 7-8) yayımlanan 'Modem Fiziğin Felsefi Manası' başlıklı yazısı da onun bu çalışmalarının popüler yayın dünyasındaki bir örneğini oluşturmaktadır. Reichenbach bu yazısına, sıradan bir insan ile bir modem fizikçinin evren imgeleri arasında büyük bir farklılık bulunduğunu belirterek başlamakta ve daha sonra da modem fizikçinin bu farklı evren imgesine nasıl ulaştığını irdelemeye çalışmaktadır. Ona göre bilim insanının bu farklı evren imgesine ulaşmasının dört kaynağı bulunmaktadır: Birincisi, teleskop ve mikroskop gibi keskin ve hassas gözlem araçlarının sağladığı bilgilerdir. İkincisi, özel amaçlarla düzenlenmiş deneylerden elde edilen bilgilerdir.

Kızılbaşlık dendiğinde Bâtıni felsefenin *üç ayağı* akla gelir. Bu *üç ayak* şöyle sıralanabilir: Bâtıni doğa felsefesi, bâtıni tarih felsefesi ve bâtıni toplum felsefesi. Bâtıni toplum felsefesini sona bırakarak bu felsefenin ilk iki ayağını irdeleyelim:

Bâtıni Doğa Felsefesi: Evrendeki tüm olay, olgu ve süreçler arasındaki çeşitli ilişkilerin oluşturduğu *maddesel bağımlılığa* bilim dilinde *evrensel bağımlılık* adı verilir. Bu bağımlılık evrenin, birbirinden *koparılamaz* parçalardan oluşan bir *evrensel bütünlük* olduğunu kanıtlar. Evrenin *sürekliliği ve düzenliliği*, bu birliğin ve bütünlüğün ürünüdür.

Evrensel bağımlılık; insan bilincinden *bağımsız ve nesnel* bir bağımlılıktır. Metafizik idealist ya da tektanncı dinlerin *savlarına* karşın gerçekte bu düzen hiç bozulmadı ve bozulmayacaktır.

Bâtıni felsefede evrensel *bağımlılık, sonuç-neden bağımlılığı* ya da *zâhir-bâtın bağımlılığı* biçiminde açıklanır. *Sonuç* ya da *zâhir,* her zaman bir *somutluktur.* Gönül bilgisinde somutluk olarak *madde,* bilinçten bağımsız olarak var olan ve duyumlarla algılanarak bilince taşınan *tüm nesnel gerçekliği* anlatan felsefi bir kavramdır. Düşünceci

---

Üçüncüsü, gözlenen ilişkilerin matematiksel olarak ifade edilmesidir... Dördüncüsü, elbette düşüncenin olguların esasına derin bir şekilde nüfuz edebilmesidir.

Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, günlük hayatın bilgisiyle, doğanın yapısının daha ince bilgisi arasında büyük farklar olduğunu göstermiştir. Klasik fizikten kuantum fiziğine geçişle birlikte bu farklılık çok daha büyük bir keskinlikle göze çarpmaktadır. Bu geçişin sonucu olarak, evrenin küçük ve büyük boyutlardaki biçimi, bizim algılamalarımızın eriştiği orta boyutlu sahadaki biçiminden büsbütün başkadır... 'Kavramlar âlemimizin de yalnızca orta boyutlara uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Doğa bilimlerinin eski temel kavramlarının ancak orta büyüklükler sahasında uygulanabileceği bilgisi, zamanımızın Kopemik dönüm noktasıdır.' Küçük boyutlarda Öklid geometrisini temel olarak kabul edip büyük boyutlarda Öklidçi olmayan bir geometrinin geçerli olduğu sonucunu çelişkiye düşmeden çıkarabileceğimizi ileri süren Reichenbach, yazını şu ilginç bölümle bitirmektedir.

'Zira anlattıklarımızdan açıkça görülüyor ki insanlarda eski ana kavramları, insanların, içinde yaşadıkları ortamda, bulunduğu, zannedilmiştir akıllarına bu kavramları getirecek genel mahiyette birçok şeyler vardır.

Ana kavramlar dediğimiz şeyler, ortama tabidirler. Onların her gün kullanılması bizi onlara alıştırını ştır. İşte bu alışma, düşünüş zorunluluğu zannedilmiştir.

Bu bir kere kabul edilince, başka cinsten kavramlara da alışılmasına hiçbir engel yoktur... katı cisimlere Öklidçi olmayan bir geometriye göre yer veren dünyada yaşamış olsaydık, o zaman Öklidçi olmayan bu geometri, tıpkı bugün Öklidçi geometrinin hadsi (sezgisel) olması gibi, bizim için hadsi olurdu..."

maddeciliğin bu tanımı, metafizik idealizmin yanlış tasarımlarından doğan *yanılgıları* ortadan kaldırdı: Böylece sonsuz çeşitlilikteki somut biçimler dışında *değişmez madde* anlayışı temelinden yıkıldı. Bâtmi felsefede *madde* ne yaratılabilir ne de yok edilebilir; sürekli olarak değişerek bir durumdan *{bâtından)* bir başka duruma *(zâhire)* dönüşür.

Hareket maddenin bir varlık biçimidir: Hiçbir zaman ve hiçbir yerde *hareketsiz madde* olamayacağı gibi, hiçbir zaman ve hiçbir yerde *maddesiz hareket* de olamaz. Bize duyumlarımızla iletilen bu nesnel gerçeklik *sonsuz ve bitimsizdir;* bilgimizi, sonsuzca ve tükenmeksizin yenileyecektir.

Bâtmi felsefede *ten gözü-gönül gözü* bilgilenme sürecinin iki *kanalı* olarak algılanır: Doğal ve kendiliğinden bir süreçte asıl olan *ten gözüyle görmedir.* İncelenen nesne ten gözünden yitip gittiğinde, diyalektik bilgiden yoksun olanlar *maddenin yok olduğunu* sanır; yani bâtını göremez. *Gönül gözü* ya da *düşünce gözü*nü işlevli kılanlar bu *sanıyı* yıkar ve zâhirin karşıtma dönüşümü olarak algılanan ve bâtm olarak tanımlanan *gizil nesnelliği* düşüncede görünüşe taşırlar; yani *düşüncede görmeye* başlarlar.

Bu *bağımlılık-karşıtlık* gereği Kızılbaşlar metafizik idealizmin tersine:

1- Doğayı; nesne ve olayların rastlantısal bir yığmı olarak değil, birbirine organik bağla bağh ve bağımlı nesne ve olaylann bir bütünü olarak görür.

2- Doğanın; hareketsizlik ve değişmezlik içinde değil, her an değişip yenileşen ve gelişen bir süreç içinde olduğunu ileri sürer.

3- Gelişme sürecinin; basit bir büyüme süreci olamadığını, niceliksel değişmelerden niteliksel değişmelere sıçramalarla geçen bir süreç olduğunu savunur.

4- Gelişmenin; alttan üste doğru sarmal bir gelişim izleyerek gerçekleştiğini, nesne ve olaylann içindeki çelişmelerden doğduğunu savlar.

Bir olayın bilgisi, bu olayın *nedenine* ilişkin bilgiye dayanır ve aynı şeyi içerir: Örneğin (A) olgusu, (B) olgusuna yol açıyorsa; (B) olgusu, (A) olgusunun içindedir. Tıpkı bunun gibi ağaç tohuma yol açıyorsa; tohum ağacın içindedir.

Aslmda bizim gördüğümüz şeyler, yani görünüm; kendi başma var olmayan ve ancak *bağımlı* olduğu bir başka şeyin içinde var olandır. Balmumu balmumu olarak görünümdür ve duygularla algılanabilir. Kendi başma var olamayacağına göre balmumu eridiğinde *yok olduğu şey içinde* vardır. Bu ise *akılla* kavranabilir ya da *düşüncede görünüşe* taşınabilir.

Bâtını doğa felsefesinde Tanrı'mn 2 özelliği vardır:

A- Düşünce özelliği; düşünce sistemini kurar,

B- Nitelik özelliği; fiziksel nesneler sistemini kurar.

Bu iki özelliğin tasarımlanmasında kullanılan yöntem tümdengelimci değil, *tümevarımadır:* Görünümlerin *gözlenmesi* üzerine yapılandırılmış bir *genellemeler sistemi* oluşturur. Tann'mn 2 özelliği somutlandığında; düşünce özelliği ifadesini *bedenin düşüncesinde,* nitelik özelliği ifadesini *bedenin kendisinde* bulur.

Bu kapsamda evren ya da dünya Tann'nın *nitelik* özelliklerinin toplamıdır, yani doğadır. Toplumsal akıl, Tann'nm *düşünce* özelliğinin, doğanın aklı ise şaşmaz Tanrı düşüncesinin bir toplamıdır.

Demek ki Tanrı, her şeyin *yaratıcısı* değildir, ama her şeyin *nedenidir.* Yani Tanrı, kendi *nedeni* olduğu dünyanın içindedir; onun ötesinde değil.

Nedensellik, bir tür *gerekliliktir;* gereklilik nedeniyle dünyada yaşanan olaylar bir *zorunluluktur.* Fiziksel dünyada olduğu gibi düşünce dünyasında da *çok az bir özgürlük* vardır. Yalnızca *nedenin* kendisi özgürdür; o da kendi *yasaları* içinde.

Akıl, bedenin düşüncesidir; doğanın aklı, doğanın düşüncesidir: Bedenin düşüncesi *bedensel bir sürece,* doğanın düşüncesi, *doğasal bir sürece* denk düşer.

"Demek ki akıl ve beden; akıl ve doğa *tek şeydk.* İnsanın aklının ya da doğanın akımın bağlı olduğu *sistem,* aynı biçimde bedenin ya da doğanın *bağlı* olduğu sistemdir. İnsanın aklı insanın bedeninden, doğanın aklı, doğadan başka bir şey değildir. Bedenin ya da doğanın *çabası,* aynı zamanda insan akimın ya da doğanın akimın çabasından başka bir şey değildir. Beden ve doğa, *harcandığı sürece* her ikisi de vardır; *harcanma yoksa* her ikisi de yoktur: Varlık da yoktur, Tanrı da yoktur."[33]

Görüldüğü gibi düşüncelerin *düzeni* ve aralarındaki *ilişki*, şeylerin düzeni ve aralarındaki ilişkiyle *aynıda:* Gerçek denilen şey, düşüncenin nesnelliğe *uygunluğudur*

Bâtıni felsefe *doğanın aklı* ve *insanın aklı* terimlerinin açılımı üzerine oturur. Doğanın aklı, doğasal nesnel süreçte doğanın *önsüz olandan sonsuz olana* doğru gidişini güden *yasa-ilke* olarak öne çıkan kesin/zorunlu eğilim, yani *doğa yasaları* olarak tanımlanabilir. Bu soyut terim, gizil tanrı olarak Hakk'a ya da gizil tanrının gizilliğinin taşıyıcısı olan ve Hakk'ın dönüşümüyle beliren *İlk Akıla* denk düşer. Soyut olan (bâtın) beslendiği nesnel kaynağa (zâhir), yani somuta *yönelme* eğilimindedir. Yönelmenin izinde somut *yeniden* üretilirken, tasavvufi anlamda tanrısal olandan, yani *doğanın* aklından doğanın kendisine inilen bir sürece girilir. Ek-doğanın aklı olarak algılanan insanın *aklı* ise *doğanın aklım* özümseyebilen ve doğayı *aşabilen* bir algılama/anlama yetisi olarak bilince/inanca taşınır. Doğayı aşabildiği için insan *Konuşan Tanrı* durumundadır.

İnsan akimın yazgısı; kendi doğasından gelen *sorularla* karşılaştığında başlar. Çünkü bu somlara *ilgisiz* kalması olası değildir. Felsefe diliyle konuşursak insan doğasının *kayıtsız* kalamadığı somlara *kayıtsız kalmak* insana ve doğaya *ihanettir*

Bâtmi doğa felsefesinde *doğasal değişim-dönüşüm* şöyle tasarımlanır: Evrende bir *madde yitimi* vardır; *madde yitimi,* görünen mad-

[33] **Korkmaz, Esat; *Dört Kapı Kırk Makam*; Anahtar Kitaplar Yayınevi; Genişletilmiş Üçüncü Baskı; İstanbul-2008; s. 69.**

denin, görünmeyen maddeye dönüşümünden başka bir şey değildir.

Anlaşılacağı gibi evrende madde, ille de *görünür* niteliklerle varlaşmaz; *görünmez* madde olarak sonsuz uzayın her yanma yayılmış durumdadır. Evrende, *ışık saçımı* ile gerçekleşen *madde yitimi; ışımasız maddeye,* yani *görünmez* maddeye dönüşümdür. Zâhir olan, *aydınlık enerji saçımı* yapabilen, görünür maddedir. Bâtın olan *karanlık enerji saçımı* yapan, *aydınlık enerji saçımı* yapmadığı için görünmeyen, yani *ışımasız* durumda bulunan maddedir. Sonsuz uzayda enerji (ışık) saçımı yoluyla *tüketilen* madde miktarını karşılamak üzere, ışımasız maddesel enerjiden sonsuz boşluğa yeni *madde yığınları (karanlık enerji)* sürülür: Işımasız madde, yani görünmeyen madde (bâtın) ışımalı maddeye, yani görünür maddeye (zâhir) dönüşür. İnanç diliyle ifade edersek *tanrısal öz görünüşe taşınır.*

Bâtından zâhire, zâhirden bâtına *dönüşüm* sürecinde nesne, kimi niteliklerini *yitirir,* kimi yeni nitelikler *kazanır* ki buna *değişim* adı verilir. Nitelik yitirme ve nitelik kazanma ancak *zâhir* durumda söz konusu olabilir. Zâhir olan *varlığa gelmiş*, somut ve gözlenebilir olandır. Tanrısal öz ya da can, henüz görünüşe taşınmamış kimi nitelikleri, bağlı olarak kimi biçimleri taşır. Bu örtük ve *gerçek* olmayan, ancak olabilir olan taşıyış biçimine *bâtın* denir. Algılanacağı gibi zâhirin *nedeni* bâtın, bâtının *nedeni* zâhirdir; zâhir-bâtm toplamı olarak algılanan evrende, *nedensel* ilişkilerin dışa vurduğu ya da hissettirdiği bir *düzen* vardır. Ve bu düzen amaca uygun, planlı bir gelişim içerisindedir. Doğa denilen şey, daha büyük bir yetkinliğe doğru sürekli değişen zâhir durumdaki tek tek nesnelerin toplamıdır. Bâtm, kendini henüz görünüşe taşımamış, ancak *gizil nesnellikte* bir eğilim olarak *örtük* biçimde bulunan *tümelliktir*. Bâtın durumda olanın ortaya çıkması, *örtük* tümel yönlerin zâhir durumuna gelmesidir. Bâtm *örtük* olduğundan, değişim sırasında bir nesne ya da bir nitelik *yokluktan varlığa* geliyormuş izlenimini uyandırır. Oysa bu bir sanıdır; çünkü yalnızca zâhir olan görünür, görünüşe taşınır, kendini gösterir. Zâhir durum alma, belirli bir biçimin tam olarak kazanılmasıdır; o biçim açısından düşünürsek bir *yetkinleşme-*

dir. Örneğin tomurcuk bâtm bir çiçek; yumurta bâtm bir kuştur. Buna karşın hiç biçim taşımayan *gizil nesnellik,* hiçbir zaman zâhir durum alamayacak olan bir *madde*dir; ancak düşüncede görünüşe taşınabilir, kuramsal olarak algılanabilir.

Görüldüğü gibi evrenin oluşumu, bir *madde değişiminden* başka bir şey değildir. Varlığın oluşumuna ya da varlığa gelişe yalnız görünen madde değil, görünmeyen madde de *katılır.* Özünde asıl katılım görünmeyen maddedir (bâtin olandır); görünmeyen madde, varolma ya da yaşama tohumudur; *zâhiri belirleyen özünde bâtındır.*

Bâtını Tarih Felsefesi: însan emeğinin hayvan *çabasından* farkı; yapacağı şeyi önceden kafasmda tasarlamış olmasında yatar: Mühendisin andan ya da örümcekten farkı budur. Yapılacak işin, kafada, bilinenle tasarlanmasına *kuram* adı verilir. Demek ki *kuramsız* somut eylem ya da davranış, *kafasızlıkta.* Kuram denilen şeyse, gerçekliği *değiştirmek* üzere tasarlanan planlı düşüncedir, iki türlü gerçeklik vardır:

a- Yaşanan gerçeklik;

b- Yaşanmış gerçeklik (Tairih).

Yaşanmış gerçeklik anlaşılmadan, yaşanan gerçeklik anlaşılamaz. İşte bu nedenle gerçekliğin kökü *tarihi*ir; tarihi bilmemek, kuramın ve pratiğin *kökünü kurutmak* anlamına gelir. Gerçekliği kavrayabilmek için, *modem toplumun yüzündeki peçeyi* kaldırmak zorundayız: Kulaktan *dolma* bilgiyle yetinemeyiz.

Medeniyet ya da yerleşik yaşam-öncesinin tarihinin bilinmemesi bizi *kalıplara* taşır: Batı, tarih bilimini *Heredof* la başlattı; Akdeniz çevresinden Batı Avrupa'ya kölelik-derebeylik (feodalizm)-kapitalizm *kutsal üçlemesini* yaşatarak taşıdı. Bu kalıbın dışına çıkamadık; çıkanlar *düşkün* edildi.

Yerleşik yaşamın ya da kent toplumunun temeli *toprak mülkiyeti* idi; özel mülkiyete *evrildi.* Yerleşik yaşam-öncesinin ya da barbar toplumun temeli *ortak mülkiyet* idi kamu mülkü olarak kaldı.

Kızılbaş tarihi, Kızılbaş geçmişinin bilgisidir: Kızılbaş tarihselliği ise *geçmişin şimdileştirilmesidir.* Kızılbaşlar tarihlerine bireysel, ötesinde toplumsal *katılım* sağlamak istiyorlarsa *geçmişi şimdinin bilincinde* yoğurmaları gerekir. Ancak o zaman Kızılbaş bilinci, henüz *gerçek olmayan gerçeğe* uzanabilir, yani tarihi *aşabilir*. Ancak tarihin bilincinde insan *kendini görebilir*; demek ki insan tarihe, *kendini bilmek* için *yönelir.* O nedenle bilinç, *zorunlu* olarak tarihseldir.

Ama diğer taraftan biliyoruz ki tarih, *herkesin* tarihidir; yalnızca *dürüstlerin* tarihi değil, aynı zamanda alçakların da tarihidir. O yüzden Kızılbaşlar tarihlerine sağlıklı bakmak zorundadır. Yoksa ölmüş gitmiş kimi alçakların *oyuncağı* olmak işten bile değildir.

Şimdi bâtını anlamda tarihi yaratan gücü tanımlamaya çalışalım: Tarih, hem toplumun yarattığı hem de toplumu yaratan gerçek insanın, geçmişten gelen *gelenek-göreneklc*, belirli coğrafya ve iklim koşullarına göre, belirli bir tekniğe ve yönteme dayanarak yaptığı yaşama kavgasında belirli seviyeye ulaşmış toplu eyleminden doğar ve gelişir. *Toplumsal devrimlere* değin, tarihi yaratan bu *toplu eylemdir.*

Demek ki, medeni toprakta *yeniden doğuş*, sırada bekleyen bir barbar toplumun, tarihe girişinden başka bir şey değildir. İşte bu nedenle *yerleşik yaşamda* tarih-öncesi yasaklandı; yasaklanan şey aslında *ilksel komünizm* idi. Böyle olduğu için *çağdaş tarih*, taraflı resmi açıklamalara dayalı tarihsel olaylar anlatısı biçiminde bize taşındı. Böylesi bir tarih anlatısı karşısında *nesnel* olabilmek için *yasaklanan tarih-öncesini* de algılayacak biçimde *geri çekilmek* zorunludur; *geri çekilip* olaylara şöyle *uzaktan bakmayı* zorunlu olarak öne çıkarır.

Ancak bunu yaparken çok dikkatli olmak gerekir: Göçebelerin *patırtısında* yerleşik insan tarihinin *unutulma* riski vardır; medeniyetin *her şeyi* atların *nal seslerinde* yitip gidebilir; bilinçlere atılan sımfsal *tohumun doğum inlemeleri*, canı alınan insanların çığlıkları tarafından bastırılabilir. Çiftçiyi *boğan* rolündeki barbarlıktan da, çiftçiyi *soyan* rolündeki medeniyetten de *gelecek üremeyecekhr* bunu bilelim.

Yerleşikliği, yerleşik değerleri ifade etmesi anlamında *uygarlık*

terimi, göçebe topluluklarla *akraba* değildir. Göçebenin uygar bir toprakta yaşadığı şey, bir *başka benzeri olmayan* değerler kümesidir; toprak ve kent insanının *bilemeyeceği* sınırlan ve ufukları vardır.

İşte bu *barbar* insanla *kentli* insanın buluştuğu yerde, *yeniden doğuş* gerçekleşmiştir. Göçebe kavimlerin askeri üstünlüğünün belirleyiciliğinde *dünya yeniden yaratılmışta.*

X. yy.'m sonlanndan başlayarak 5. yy. boyunca Asya içlerinden Batı'ya ya da Doğu'ya, kimi kez kuzeyden güneye, güneyden kuzeye yönelik *yanal depreşme,* Yenidünya'nın keşfine değin, evrensel tarihin tanık olduğu en önemli olaydı ve sonuçlan açısından da en etkili *yaratıcı* oldu: Ortaçağ'da Anadolu *yeniden* doğuşunu yarattı.*

Yer sarsıntılan ve insan sarsıntılanyla bir taraftan doğa, diğer taraftan insan, *kendi parçalarına kıydı :* Atom bombasına eşit Cengiz ve Timur hareketleri kendi Hiroşimalannı ve Nagasakilerini yarattı.

Tarihsellik mi? Gündelik mi? ikileminde *nerede* duracağımızı bilmek durumundayız. Gerçek anlamda düşünmeyi biz, tarihimizin kıvnmlanndan geçerek öğrenebiliriz. Denebilir ki *işitilmiş* ya da *görülmüş* olan şey değil, *bilincine* vanlmış olan şey gerçek bilgidir.

Ancak şunu hiçbir zaman unutmayalım: Hiçbir bir bilinç, kendi *uzanımının* ötesine geçebilecek biçimde bilgi üretemez; kendi sınırlarını ya da kendi olanaklarını aşan bilinç, gerçeklikte karşılığı olmayan *kurgular* üretmek zorunda kalır.

Dünü-bugünü ve yarınıyla bir *bütün* olan tek yaşam, insan yaşamıdır: Dünü *yok* sayan ya da *hep yarını* gözeten yaşam, *şimdide* tökezler. İnsanlaşmaya karşı *hayvansı* bir direniş içine girer. İnsanlaşmayı sağlayan yaratıcılık, tarihi dünden bugüne, bugünden yarına, yarından zamana yayan güçtür.

Bâtını tarih, gerçekte toplumsal yaşamı ve bu yaşamın doğal yapısında belirmiş durumlar konusunda bilgi verir. Bu kapsamda Kızılbaş tarihine ilişkin olaylar, hem Kızılbaş *toplu var oluş bilincini* sağlamalaştınr, hem de Kızılbaşlığın geleceğine yön vermede *deneysel* veri oluşturur.

Bâtıni hareketlere gelinceye değin *akılcı felsefenin* konusu, *metafizik ve doğa bilimleri* idi. Bâtıni hareketlerle birilikte felsefe, *toplum ve toplum sorunları* ile ilgilenmeye başladı. Bu anlayış üzerine bir *toplum felsefesi* şekillenmeye başladı. Bâtıni tarih felsefesine göre tarih ikiye ayrılır:

a- Zâhiri tarih (öykücü); metafizik ve bireyci tarih felsefesi belirleyici.

b- Bâtıni tarih (yorumcu); diyalektik tarih felsefesi belirleyici.

Bu ikili ayrımdan da anlaşılacağı gibi Bâtıni Tarih Felsefesi yorumcudur; geçmişte olup bitenlerin *nedenlerini* araştırır. Tarihi, üretim ilişkileriyle beliren *toplumlar* yapar; toplumsal olayların *nedenleri* maddi koşullardır. Toplumsal olayların *nedenlerini,* toplumun *kendisinde* aramak gerekir. Bu neden bir *değişmedir. Değişme* atlanırsa, toplumsal olayların nedenleri *anlaşılmaz* olur. Değişme, *tüm can* tarafından, yani *tanrıca* bütün varlıklar için koyulan bir yasadır. Bu kapsamda *doğasal verim,* ötesinde *toplumsal verim,* maddesel bir *değişmeden* ibarettir.

Bâtıni tarih felsefesinin konusu *toplum ve toplumsal yaşamdır.* İnsana özgü bir toplum ve insana özgü bir toplumsal yaşam *kurmayı* amaçlar. Yöntemi ise toplumsal olayları etkileyen *nedenler* olarak coğrafya, teknik, tarih ve insan üretici güçlerine dayanarak *toplumsal değişmeyi* kanıtlama temellidir.

KIZILBAŞ AYDINLANMANIN ÖĞRETİSİ

Kızılbaşlık,
her şeyden önce bir *eren-evliye öğretisidir.*

Dört Kapı Kırk Makam ile yakalanan *aydınlanma;* insanlığın *akıl-la* açtığı temel kanaldır. Felsefi düzeyde ya da davranışlar boyutunda *gerçeklerin evrenidir;* nesnel süreçte yaşama geçirilen düşüncenin *evrim* dünyasıdır.

Bugün şeriatçı *inanç dayatması* karşısında, aydınlanma savunmaya çekilmiş durumda. Yöneltilen *baskı* ve beliren yılgınlık; en büyük *engelimiz* gibi. Baskı ve yılgınlığa boyun eğip, aydınlanma zemininde *düşüncenin evrimi* ile sağlanan; insanlığın *gelişmiş, derinleşmiş* biçimi olarak algılanan ve bir *kazanılmış hak* durumunda bulunan insanlık kazarumlannı *yadsıyacak mıyız?* Bunu yaparsak kendimizi yadsımış oluruz; akün *karşı kanalına* gireriz; insanlaşmanın *uzağına* düşeriz.

Düşünce eylemi, insan organizmasının *doğal* bir etkinliğidir; akıl, bu etkinliğin bir ürünüdür. Doğal akışı içinde kalmak koşuluyla bu etkinlik hiçbir zaman durmaz; çünkü düşünme eyleminin itici gücü sürekli *sorgulamadır.* Düşünme eylemi ancak *şeriatçı bir inanç* dayatması karşısında kendi kendini durdurabilir. Çünkü şeriatçı inanç, her türden *sorgulamanın* son bulduğu noktada başlar; insanı insan yapan düşünme yetisini *örseler, kısırlaştırır* ya da *ortadan kaldırır.* Bu bağlamda şeriatçı inançta evrim yoktur; zaman içinde bir *ilerleme* göstermesi düşünülemez.

Kızılbaşlar olarak insanlığın bizlerden beklediği *işlevselliğe* bürüneceksek eğer; şeriatçı inancın *kesinliğine* ve *ödünsüzlüğüne* karşı durmak, düşüncenin *engellenemez evrimini* koşulsuz benimsemek durumundayız.

Kızılbaşlıkta öğreti, Hace Bektaş Veli'nin adına bağlanan *Dört Kapı Kırk Makam'*dır. İnanç yanı da olan Kızılbaşlıkta, bu öğreti *tasavvufi bir dona* dökülerek verilir. Bu durum, Dört Kapı Kırk Makam eğitim programının, öğreti niteliğine bir *olumsuzluk* taşımaz.[34]

DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Buyruk ve *Makalaf* a göre *dört ulu kapı* ve bu dört ulu kapıya bağlı *kırk makam* vardır. Birinci kapı *şeriat;* ikinci kapı *tarikat;* üçüncü kapı *marifet* ve dördüncü kapı, ana kaynak olan *hakikat* kapısıdır. Dört kapının dördünün de kendine özgü özellikleri/kuralları bulunur.

Hace Bektaş Veli, *Kırk Makam'*ı; Tanrı yolundaki yol erinin, *Halde'* a ulaşabilmesi için geçmesi gereken evreler olarak tanımladı. Yine Hace Bektaş Veli, her kapının gereğini yerine getirenleri ayrı ayrı *gruplad*ı ve onlara bir *sıfat* verdi. İnsanın oluşumuna katılan ve *toprak, su, ateş* ve *hava* olarak belirtilen dört unsurdan her birini, bir kapı ehline *simge* yaptı.

Şeriat Kapısı: *Dört Kapı Kırk Makam* adh eğitim programının ilk kapısı ve buna bağlı *on makamı*, şeriat ya da şeriat kapısıdır. Ancak buradaki şeriatın, İslamlıktaki şeriatla hiçbir *ilişkisi* yoktur.

Öncelikle şeriatın *kaynaklarını* yorumlayış *farklıdır.* Ortodoks İslamlıkta Muhammet, Tann buyruklarını *Cebrail* aracılığıyla insanlara ileten bir *aracıdır.* Tann buyruklan, şeriatın kaynağı durumundadır. Ancak buradaki Tann, varlık-ötesinde ikâmet eden bir tanndır. *Metafi-*

34- Daha geniş bilgi için bkz: Esat Korkmaz; *Dört Kapı Kırk Makam;* Anahtar Kitaplar Yayınevi; Genişletilmiş Üçüncü Baskı; İstanbul-2008; s. 97-229 arası.

zik idealizmin tüketilmesiyle üretilen, daha açık bir anlatımla insan tarafından yaratılan ve *düşünsel deneyim* yoluyla yaşatılan bir varsayım öğesidir.

Kızılbaşlar şeriata karşıdır ve bunun can-kan bedelini ödemişlerdir. *Gökyüzünden Yeryüzü 'ne indirilen Tanrı buyruklarının toplamı* olarak tanımlanan şeriata başkaldırmıştır Kızılbaşlar. Bu, Gökyüzü'nde, yani varlık-ötesinde oturan bir tanrı yok, yok olan tanrının Yeryüzü'ne, yani insanlara göndereceği bir buyruğu da olamaz. Açık söylemek gerekirse Kızılbaşlar, inanmak için *doğa-ötesine/ doğa-üstüne* başvurmazlar: Doğrudan *doğanın kendisine/doğanın içine* başvururlar.

Bir Kızılbaş'a; -*Tanrı nerededir?,* diye sorulursa o, -*İçimde,* diye yanıtlar. *Eğer içimde ise girerim içime kucaklaşırım tanrımla,* diye de sürdürür sözlerini. Bu nedenle Kızılbaşlıkta insan da evren de içten yönetilir: Yöneten içtedir. Bir Kızılbaş'ın içine girdiğinde kucaklaştığı tanımın adı *Can'*dır. Can sıkıldığına göre Tanrı sıkıntı çeker; cam acıdığına göre Tanrı acı çeker; canı istediğine göre Tann bir şeyler ister vb... Demek ki Kızılbaşlıkta Tanrı, içimizdeki *nesnelliktir* ve bedenimizin *varolma* nedenidir. Yol diliyle; -*beden canın, yani Tann 'mn gölgesidir,* denir. Nesnel şeyler nesnel sonuç üretir, doğrusunu öne aldığımızda, içimizdeki Tann'nın aklı olduğu gibi, *ağırlığı, rengi, kokusu* da vardır.

Tasarımın mantığı gereği Kızılbaşlıkta şeriat, içimizdeki Tann'nm *dışımıza doğru gönderdiği buyrukların toplamı* olarak algılanır. İçimizdeki Tann'nın ilk buyruğu, -*Beden ol!,* olacaktır. Tanrı beden olamazsa, yani sonuç üretemezse kendisi de *yok* demektir. Bu durum evren için de geçerlidir: Evren de içeriden yönetilir; Evren'in canı, yani Evren'in içindeki Tanrı, -*Varlık ol, varlığa taşın!,* diye bir buyruk verir. Sonuç üretme anlamında somutlar dünyasının varlaşmasma neden olamıyorsa Tann da yok demektir. *Nesnel sonuç yoksa nesnel neden de yoktur.*

Kızılbaşlıkta şeriat dendiğinde öncelikle görünmeyen tannsal özün, yani her şeyin varlığa gelme nedeni durumunda bulunan *gizil nesnelliğin* görünüşe taşınmasından başka bir şey olmayan *somutlar*

dünyası anlaşılır. İkincisi bu somutlar dünyasına ilişkin *insan aklının sonuçlarıdır.* Üçüncüsü, somutlar dünyasından soyuta ulaşmayı, soyut yoluyla somutu kucaklamayı, bunun yasalanm-ilkelerini bulmayı amaçlayan *Yol öğretisidir.*

Şeriatın zâhir anlamı, Ortodoks Sünni yasalar olarak tanımlanabilir. Sünni Ortodoks İslamlıkta şeriat; başta Kuran olmak üzere hadis (Muhammet'in ortaya koyduğu emirler), icma-i ümmet (din bilginlerinin, dinle ilgili bir konuda görüş birliğinde olmaları) ve kıyas-ı fükaha (İslam hukukçularının yaptığı kıyas) adı verilen dört kaynaktan çıkan buyruk ve yasaların tümüdür. Bu kaynaklardan ilk ikisi temeldir; değişmez ve değiştirilemez; kişi açısından bu iki kaynağa dayanmayan ya da bunlardan kaynağını almayan bir *yaşam kuralı* söz konusu olamaz. Akıl ürünü olarak öne çıkarılmaya çalışılan son iki kaynak (icma-i ümmet ve kıyas-ı fiıkaha) ise Kuran ve hadislerdeki belirsizlikleri gidermek ve boşlukları doldurmaktan öte bir anlam taşımaz. Tanrı ve Peygamber buyruklarının yaşam karşısında yetersiz kalmasıyla şeriata bir üçüncü kaynak yaratıldı. Kuran ve sünnette açık bir kuralın bulunmaması durumunda İslam hukuku bilginlerinin görüşlerine başvuruldu; bilginler bir sorunla ilgili olarak görüş birliğine varınca bu icma sayıldı ve itiraz edilemez bir kanıt olarak görüldü. Ayet, hadis ya da icma ile hükmü belirlenmemiş hukuki olaylarla karşılaşınca, şeriatın dördüncü kaynağı üretildi; boşta kalan olaya, benzer bir başka olay ölçü alınarak hüküm verildi. Görüldüğü gibi icma-i ümmet ve kıyas-ı fiıkaha, Tann-Peygamber buyruklarına uygunluk zorunluluğunu dayattığı için, insanları sözde *akıl üretme* eyleminin içine sokarak, akılcı düşüncenin yerine *körü körüne inanmayı* geçirmektedir. Şeriat, yalnızca kesin buyruklar ve kesin yasaklar koymakla yetinmez; aynı zamanda yapmaya ya da yapmamaya özendirici hükümler de *dikte ettirir.* Bu kapsamda şeriat hükümleri beş başlık altında incelenebilir:

a- İşlenmesi ödüllendirme, işlenmemesi cezalandırma sonucu doğuran işlere ilişkin kesin buyurucu hükümler (farz ya da vacip);

b- İşlenmesi cezayı gerektiren hükümler (haram);

c- İşlenmesi öğütlenen ve ödüllendirilen, ancak işlenmemesi cezalandırma sonucu doğurmayan işlere ilişkin hükümler (sünnet, müstehab, mendub);

d- Hoş görülmemekle birlikte cezayı gerektirecek denli de kötü sayılmayan işlere ilişkin hükümler (mekruh) ve

e- Yapılması ya da yapılmaması bütünüyle serbest olan işlere ilişkin hükümler (mubah).

Kızılbaşlıkta insan, ötesinde doğa içindeki Tann'nın, yani canın *çocuğudur.* Öyleyse insan *Konuşan Tann,* doğa *Sessiz Tanrı* 'dır; bu bağlamda insan *Konuşan Kuran*, doğa *Sessiz Kuran* 'dır. Bir Kızılbaş; *bizler insanın yüzünde, bağlamanın göğsünde ve dağın yamacında bulduğumuz kuranı okuruz;* bize başka kuran gerekmez, derken bu gerçeği dile getirir.

Ortodoks İslam'ın kutsal kitabı Kuran'a yaklaşım bir *sorgulamayı* içerir: Hz. Muhammet; istekleri ve düşüncesi olmayan, Cebrail tarafından harekete geçirilince konuşan ve Tann'nın kelamım aktaran bir makine değil, bağımsız düşünür, yani mürşit olarak algılanır. Bu bağlamda Cebrail, Muhammet'in *sezgisel aklından* başka bir şey değildir. Muhammet vecd durumundayken kendini şiir aracılığıyla normal durumdayken ise düzyazı aracılığıyla ifade ediyordu. Muhammet düşünürken bir *insan* olarak düşünüyordu, Tann olarak değil. Tann evrende düşünmeyi insanlara bıraktı. Bilgiyi insana Tann vermedi; tersine insan Tann'ya bilgi verdi. İnsan-ı kâmil durumunda, bilgisini Tann'ya taşıyarak fann'nın, kendi kendini *keşfetmesine* yardım etti. Bu nedenle insan Tann'ya değil, Tann insana *gereksinme* duyar. Bunun doğal bir sonucu olarak Sünniliğin anladığı/algıladığı anlamda bir Tann vahyi yoktur. Ne yazılmışsa, ne söylenmişse tümü *insanların eseridir.*

Her kâmil insan, yaşadığı dönemin gerçek Kuranı'dır. Çünkü o, Hakk'ın suretidir. Hakk'a yürümüş olan kâmil insanlann yazılan/sözleri, onlann yaşam deneyimlerinden başka bir şey değildir. Onlan değişmez olarak yorumlamak; içinden kimi söz ya da söz gruplannı seçerek doğru kabul etmek, gerçeklerle bağdaşmaz. Her kâmil insan, ba-

ğımsız olarak düşünebilen bir varlıktır. Daha önce yaşamış olan kâmil insanların görüşlerini benimseyebileceği gibi yadsıyabilir de.

Bu bağlamda şeriat, *birinci doğum* olarak algılanır ve *ikinci doğum* olduğuna inanılan tarikat kapışma, kendini hazırlama dönemi olarak bilince çıkar. Burada Biyolojik doğum olgusunun Yol kültüründeki açılımlarını algılayabilmek için, 14 Ağustos 2010 tarihinde Hacıbektaş, Çiledağı'nda gerçekleştirdiğim erkânı aktarmak istiyorum:

> Aşk ile...
> Bugün burada Canımızın doğum erkânım gerçekleştireceğiz. Ama öncelikle ananı simgeleyen bir bacı can ile mürşidini simgeleyen bir erkek canın birlikte tuttukları uyandırılmış çerağdan, çerağını *uyandır;* meydandaki yerine koy ve canlara karşı dâr'a dur.
> Çerağı *uyandırmakla* ananı-babanı ve yol büyüklerini buraya çağırmış oluyorsun. Onlar gerçekleştirdiğimiz bu erkâna *tanıklık* edecekler, *kaydını* tutacaklar. Burada erkân kapsamında verdiğin sözlerin yerine getirilip getirilmediğini denetleyecekler; yerine getirdin ise *dâr'dan indirecekler,* getirmedin ise *dâr 'dan indirmeyecekler;* bir sonraki doğum erkânına erteleyecekler. Öyleyse soruyorum sana Sevgili Can:
> -Hakk'a yürüyenleri, yaşamını kurmak üzere doğum erkânına çağıralım mı?
> -Allah eyvallah!
> -Çağıralım mı?
> -Allah eyvallah!
> -Çağıralım mı?
> -Allah eyvallah!
> -Gelip sorgulayıp dâr'dan indirsinler mi?
> -Allah eyvallah!
> -İndirsinler mi?

-Allah eyvallah!
-İndirsinler mi?
-Allah eyvallah!
Allah eyvallah, diyen dillerin dert görmesin Sevgili Can. Sana düşen Hakk'a yürüyenlerimizin tuttukları kayıtlan *okumasını* sevenlerine öğretmektir. Okumasını çözdüğümüzde doğum erkânın, aynı zamanda onların da doğum erkânı olacaktır. Çünkü Hakk'a yürüyenlerimiz, *bizlerde yaşamak* için kendilerini kendilerinden, bir *hiçlik zarı* ile ayırırlar; eğer bizler onlan diriltemezsek hiçliğimizde asılı kalırlar; sonra da unutulup giderler. Demek ki Hakk'a yürüyenlerimizin sim *zamanın sırrı;* zamanın sim, *zâhirin* yayasıdır; Hakk'a yürüyenlerimizi *zâhir* yapabilirsek, yani donumuzda görünüme taşıyabilirsek *sırrına* erebiliriz: Çünkü görüneni ölçmek istiyorsak onlan gerçekten *görünür* kılmak durumundayız. Tersi durumda ölenler de öleceğini *öğrenir* ve bizlere kötü kötü bakmaya başlar.
Kendimizi bizi doğuran kimliklerimizin *hiçliğine* taşıyamazsak onlara *doğma,* yani *zaman olma şansı* veremeyiz; *bedensiz* olarak aramızda umarsız bir biçimde dolaşır, *-Beden beden!,* diye ağlaşır dururlar. Onlan ağlatmayalım; sen de ağlatma Sevgili Can.
Şimdi beni dikkatle dinle Sevgili Can: Kültürümüzde doğum dendiğinde bu iki biçimde algılanır: Biyolojik doğum ve Yol doğumu. *İki can bir bedenden* oluştuğunu unutma: Biyolojik can, kültürel can ve beden. Eyleme geçtiklerinde *beden donuna bürünmek* zorunda olduklan için *iki doğum günün* var senin. Biyolojik canın eyleme geçtiğinde sen anandan doğdun; bugün *biyolojik doğum günündür,* unutma. Kültürel canın eyleme geçtiğinde mürşidin gönlüne bilgi denilen tohumu attı ve sen Yol'da doğdun; açık değil mi Yol'a girdiğin gün senin *kültürel doğum günündür,* unutma. Kültürümüz Yol doğum gününü 21 Mart'a, ana-

dan doğum gününü de Yol doğum gününe *bağlama* eğilimindedir.

Sen de bu eğilime uy Sevgili Can: Bundan böyle hem biyolojik hem de kültürel doğum gününü 21 Mart'a taşı. *Yaşam, yaşayanlardan çok ölenlerden ibarettir,* özdeyişinin izinde her 21 Mart'ta, ölenlerine yaşamını kurma olanağı sağla; çünkü onların yaşama senden daha *fazla* ihtiyacı var; bırak ablan kursun, bırak baban kursun yaşamını. Bunu sağladığında babanı ve ablam yaşamının içine taşımış olacaksın: Onlar seni, sen onlan *dâr'dzn* indirecek, yıllık hesabım göreceksin ve bunu her yıl tekrar edeceksin.

Bedenine taşınmak istediğinde biyolojik doğumunu geriye dönüşümle yeniden yaşar ve ana rahminde nokta olarak tanımlanan *kızıl bir kandamlası* olursun. *Yola taşınmak* istediğinde ise kültürel doğumunu geriye dönüşümle yeniden yaşar ve anne kamının karşılığı olan gönülde yine nokta olarak tanımlanan *bir damla gönül suyu* olursun.

Simgesel anlamda dokuz ay on gün sonra doğarsın. Nokta *ses* olup yaşama taşınmak istediğinde *hareket* etmeye başlar; noktalar yan yana gelir *çizgileri*, çizgiler yan yana gelir *yüzeyleri*, yüzeyler yan yana gelir *cisimleri* oluşturur; *görüşe taşınan* bu cisimler, insanın ve Tann'mn *nitelik* özelliğinden başka bir şey değildir: Biyolojik doğumunun öyküsü işte bunu anlatır Sevgili Can. Benzer biçimde noktalar yan yana gelir *harfleri*, harfler yan yana gelir *sözcükleri,* sözcükler yan yana gelir *bilinci-inancı* oluşturur; *gönül gözü* ile görünüşe taşınan bu bilinç-inanç, insanın ve Tanrı'nın *düşünce* özelliğinden başka bir şey değildir: Yol doğumunun öyküsü işte bunu anlatır Sevgili Can.

Kutsal mekân Hacıbektaş'taki Deliklitaş, hem bedenin hem de gönlün *çocukluğuna* taşınmanın, nokta olup *günahsız* doğmanın simgesi durumundadır. Deliklitaş'a geldiğin gün, simgesel anlamda hem anandan hem de gönlünden doğar-

sın. Tann'nın *nitelik ve düşünce* özelliklerinin toplamı olup çıkarsın. Bunu unutma; kutsal mekân Hacıbektaş'a geldiğinde Deliklitaş'a uğra ve *çocukluğuna dönmeye* çalış.
Şimdi doğum gülbangını almak üzere bana karşı dâr'a dur Sevgili Can:
-Bismişah!... Allah Allah!...
Sevgili Can unutma: Her doğum günün aynı zamanda bir ölüm anısıdır; yaşamın *akşamıdır* her doğum günü; içini elden geçirmenin zamanıdır bir bakıma. Bu nedenle her doğum günü kutlaması, yaşarken *ölüp ölüp dirilme* girişimidir. Ölüp ölüp dirilmen *yazgın* olsun; ölüp ölüp dirilerek sorgula *kendini*, sorgula *herkesi* Sorgula ki kendi hiçliğinde saklanmaya *yatkın olma.*
Her doğum günü öncesinde ruhun *ağlar,* ölecek olan bedeninin *yasını* tuttuğu için ya da *bedensiz* kalıp *ağlaşan* Hakk'a yürüyenlerimiz için; her doğum günü gelip çattığında ruh *kahkahalar* atar ve beyninin *şölenine* katılır, beden yaşarken *yeniden dirildiği* için ya da Hakk'a yürüyenlerimiz bedene kavuştuğu için.
Bunun niçinini hiç düşündün mü Sevgiü Can?
Kızılbaşlık bir *ölme-dirilme* sanatıdır; *ışık* saçıp ölme, *karanlık* saçıp dirilme; yıkmanın ve kurmanın *şiirselliğini* anlatmıyor mu bize? Bu şiirsellikte, güzellikler *şölenle* gelmiyor dünyaya: Anan inlemese, sen ağlamasan doğmayacaktın değil mi? Evren dediğimiz şey *ağlama-inleme ve kahkaha* seslerinin toplamından oluşmuyor mu? Öyleyse Evren'in parçası, geçmişimizin tanığı, geleceğimizin *işaret fişeği* olabilmek için ya *ağlayacağız, ya inleyeceğiz* ya da *kahkahalar* atıp oynayacağız; başka yolu; sen de böyle yap Sevgili Can.
Sadece bedenine bağlanırsan kötü bir arkadaş edinirsin, sadece ruhuna bağlanırsan Tanrı'ya ulaşırsın, sözlerine inanma. Bil ki kötülük ya da iyilik hem bedende hem de

ruhtadır.
Düşünü kıramazsan düşünsel gelişimde sırasını bekleyen, yaşamı sürüklemek yerine izleyen bir umutsuz olup çıkarsın: Umuda kısır olursun Sevgili Can; böylesi bir duruma düşmemeye çalış. Önce kendi varlığını taşımasını öğren; sonra doğanın dilini *duyular* yoluyla çöz: Gökyüzünün berraklığında *ölümü,* siyahlığında *yaşamı* gör. Rüzgârın alçalıp yükselişinde, yıldızların yanıp sönüşünde, gündüz ile gecenin yer değiştirişinde *hikmeti* ara. Doğanın çıkardığı her seste harfleri keşfet; harflerin tamamında sözün *sırrına* er. Evreni *küçük bir noktaya,* küçük bir nokta olarak algıladığın kendini *Evrene* dönüştürdüğünde *sonsuz boşluktan hakikat üret.* Hakikatin izinde *varlığın da hiçliğin de bir olduğunu* öğren. Öğrenir öğrenmez gökyüzüne *merdiven kur;* ruhlan-canlan sonsuz yolculuğuna çıkar; dağlan aş, bulutlan geç; kulak kesildiğinde, *vicdanın sesini* duyacaksın: Bu ses, kötüye el çırpma, kötünün içindeki iyiyi *keşfet* ve onu *kötü ile besle* diyecek sana.
İnsan ancak *bütün umutlan söndüğünde* özgürleşebilir. *Umutsuzluğun kamından dışarı taşınan umut,* insanı gerçeği görmeye, gördüğü gerçekle yaşamaya *zorlar* Öyleyse umut, ancak umutsuzluğun *zincirlerinden boşandığında* özgürleşebilir ve umudun her özgürleşmesinde biz *yeniden doğanz.*
Her doğum günü Sevgili Can; başlangıcı sonla *birleştirme* girişimidir, yani *ölümsüzleşme* çabasıdır.
Unutma sen; *bir parça et*, sıkıştınlmış iç bilgisi anlamında bir *damla gönül suyusun.*
Unutma; içinin egemenliği beynine kadardır; bir egemenlik *yitimine* uğramadan duygularını *yürekten dökülen damlalar* durumuna getirebilirsen Sevgili Can, *yaşamı bilim değil, yaşam kurar,* anlayışının *içine* kendini taşıyabilirsin.
Unutma; doğum günü bir yanıyla ruhu *terbiye* etme günü-

dür: Ruhun öğretmeni *bedendir:* Bu nedenle doğum günü, ruha beden gibi ağlamasını, beden gibi gülmesini ve beden gibi çırpınmasını *öğretme* günüdür. Beden ruhuna öğretmenlik yaptığında gönlün hazzın, acmın, aşkın, öfkenin, umudun ve korkunun *konakladığı* yer, yani çile *çekilen yer* olarak öne çıkar.

Unutma; ölümsüzlük söz konusu olduğunda ruhun birden fazla ten *eskitir;* kültürel anlamda her doğum günü yeni bir ten *edinme* çabasıdır. Aslmda Hakk'a yürüdüğümüzde son tenimizi *eskitmemiş* olacağız; bunu hiçbir zaman unutma Sevgili Can.

Unutma sen; annenin ve babanın yaşamının ödülü ya da *cezasısın.* Unutma: Beden ruhun *mezarıdır,* yani *hapishanesidir*; doğamız bizi *kovduğunda* ölüm gerçekleşir. Açık değil mi Sevgili Can? Doğamız bizi kovmadan bu hapishaneden *kurtulmak* durumundayız ve bunu *kendimizi öldürmeden* yapmak zorundayız. Unutma: Doğum günü, çeliğe su verir gibi ruhlara *su verme* erkânıdır. Unutma: Doğum günü, ruhun bedenle *sevişmesidir.*

Son sözlerim sana şunlar olsun Sevgili Can: Kendi *karanlığına* çekilip kimseler görmeden yaşama. Kızılbaşlığını, kendi sessizliğinde *saklama.* Sözlerine *susturucu* takma. Bu doğum gününde, bundan sonra anacağın her doğum gününde doğamızın doktoru, kültürümüzün bekçisi Bozath Hızır yardımcın olsun.

Gerçeğe Hû! Eyvallah!

Hak Defteri'ne kayıt edilmesi dileğiyle erkânımızı, Yol bilgisini simgelediğine inandığımız ve sıvı akıl olarak tanımladığımız *demimizden* Tann-Doğa-İnsan ya da Hak-Muhammet-Ali adına üç yudum alarak mühürleyelim. Nice yıllara...

Makamlar:

1- îman etme: Mürşit önünde, yoPun bütün kurallarına uyacağına söz verme; bu inancını ikrara bağlama; gönül yoluyla Hakk'a ilişkin anlamı, sezgiyi/bilgiyi yakalama.

Mürşit önünde ikrar veren can, soyunmuş demektir. Soyunmak; tarikata girerek derviş olmak, bir dergâha bir mürşide bağlanmak, nasip almaya gelmek, nefsin isteklerinden ilgisini kesmek demektir.

İkrar ayini, Yol'a girmek için düzenlenen ilk büyük törendir. Bu törenden geçmeyen bir kimsenin Yol'a girme olanağı yoktur. İkrar ayini, Yol'a girmek isteyen isteklinin dileğini açıklaması törenidir. Yol'a girmek isteyen talip, önce bir rehber bulur; Yol'a girmek için gerekli genel işlemleri ondan öğrenir. Talibin isteğini/dileğini öğrenen, düşüncelerini/amacım anlayan rehber durumu, tekkenin en büyük yöneticisine bildirir ve Yol'a alınmasının uygun olduğunu önerir. İstekli bir süre denenir. Uygun bulunması durumunda, kendisini yetiştirmekle görevlendirilen kimselerden nasip alır.

Daha sonra rehber, öncülük ettiği talip'e, tekke kurallarına uygun olarak bir tarikat abdesti aldırır. Bu işlemleri, talip'in *beyaz kefene* sarılması izler. Kefene sarılan talip bir bakıma *ölmüştür* ve Yol dünyasında yeniden *dirilecektir.*

Beyaz kefen içindeki talip'e telkin verilir: Telkinin ardından tığbenti boynuna takılan talip, meydana alınır. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını temsil eden erenlere tek tek selam verilir ve her selam verişte bir adım ilerlenir. Böylece Dört Kapı'dan girmiş kabul edilir. Mürşit, sağ elini talip'in iki omuzu araşma koyarak ilgili gülbangı okur; boynundaki tığbent çözüldükten sonra kulağına; *"girme girme, dönme denme... Eline, beline, diline sağ ol; mürşidin Muhammet, rehberin Ali",* der. Kefen çıkarılır; böylece talip, yeniden dirilmiş, yeni yaşamına başlamış olur. Çerağlar uyarılır. Talip, mürşitten başlayarak bütün diğer postların önünde durur; önce postu, sonra postta oturan babanın ya da dedenin elini alarak avucunun içini öper. Ardından talip'in adadığı kurban tığlanır; sofra açılır; dem alınır; nefesler okunur.

Görüldüğü gibi Şeriat Kapısı'mn birinci makamının anlâmı, inancını ikrara bağlamadır. İnancım ikrara bağlayan talip, gönül yoluyla Hakk'a ilişkin bilgiyi yakalama sürecine girmiş demektir.

2- îlim öğrenme: Yol'da gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tanrı'yı bulma; bunu etiğine indirgeme; sezgisel aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşma.

Sünni Ortodoks İslamlıkta şeriat, *gökten indiği* kabul edilen Tanrı buyruklarının değişmezliği zemininde katı bir biçimciliğe giderken; Kızılbaşlık kültüründe ilkeler/kurallar; her şeyin değiştiği, düşüncenin çelişe çelişe geliştiği nesnel dünyayı, Tann'nın *tasallutundan* kurtarmanın bir aracına dönüşür.

Bu yüzden Kızılbaşlar; doğada ve toplumda olup bitenleri Tanrı iradesi gibi gösteren, olayları yönlendiren nesnel yasaları, yaşamı ya da çevreyi düzenleyen insan kararlarını yadsıyan, bunlardan yararlanmayı köstekleyen ilerleme düşmanı köktendincilerin *yokluk* nedenidir. Çünkü şeriatta:

a- Egemenlik halka değil, TanrT ya aittir;

b- însan ve toplum, Tann-Peygamber karan, iradesi olan buyruk larla yönetilir;

c- Kişi ve toplum kendi kaderini kendi çizemez; her şey *kader ve kaza* biçiminde Tann yazgısıdır;

d- Şeriat hükümleri, insan yapısı yasalarla asla değiştirilemez; şeriat kurallan dışmda gerçek aramayı yenilik, yani Tann iradesine aykın davranış sayar; bu yola sapanlar, öldürülmeleri durumunda Cennet'e girilecek kâfirlerdir;

e- Şeriat hükümlerini eleştirenler, değiştirmeye ya da günün koşullarına uydurmaya çalışanlar Tann düşmanıdır;

f- İnsan *doğal* ve *toplumsal* nitelikte *dokunulmaz haklarla* donatılmış bir varlık değil, bir *kuldur,* insan olarak *kutsal* değildir; Tann tarafından kuru ve *kokmuş balçıktan* yaratılmış *kötü ruhlu* bir varlıktır;

g- Din ve. dünya işleri bir bütündür; şeriat kuralları kişinin yalnız ca inançlarını değil, tüm yaşantısını, bütün maddi ve manevi yön lerini düzenler; şeriat hükümlerine karşı gelen kişi hem öte dünya, hem de bu dünya cezalarıyla cezalandırılır;

h- Tanrı algılaması yaratma ve yaşatma gücü bakımından hiçbir kurala, değer ölçüsüne bağlı değildir; iradesiyle keyfî ve korkutu cudur; köle, kul kılıcı, ezici ve yokedicidir.

ı- İnsanın temel ve biricik görevi Tann'ya Muhammet'e ve bu nun bir uzantısı olarak şeriat hükümlerini uygulama durumunda olan dinsel ya da siyasal otoriteye kulluk etmektir; *küçülerek* yalvarmak, bu yolla değer kazanmak, mutluluğa ulaşmak ana amaçtır;

i- Tanrı geçmişi de geleceği de bildiği için kurallarım değişmez bir biçimde koyar; bu nedenle şeriatçılar *hiçbir biçimde değişmemeyi* savunur; gerçeğe araştırma, inceleme ve denemeyle yaklaşan ve *sürekli değişmeyi* temel alan bilim insanlarının amansız düşmanıdırlar;

j- Laik anlayışı dıştalar, onu kendi varlığının düşmanı görür; yal nızca ölümden sonraki yaşama değil, bu dünyadaki yaşama da egemen olmak ister;

k- Arapları ve Arap ideolojisini öne çıkararak ırk ayrımı; nimetlerin eşitsiz bölüşümünü Tanrı iradesi.gibi göstererek zengin-yok sul ayrımı ve erkeği kadma üstün tutarak cins ayrımı yapar.

Bu nedenle Kızılbaşlarda *gönül bilgisi*, kendini bilmenin bir koşulu durumundadır; inanç temelinde *şeriata*, düşünce temelinde yaşadığı toplumdaki *eşitsizliğe, zulme, haksızlığa, ezilmişliğe* karşı bir *tavır, davranış* olarak kendini gösteren ve *emek vererek, yaşanarak* ulaşılan bir *insan olgunluğudur.* Şeriat insanında inançla yaşam birbirinden kopuktur; Sünni insan başka inanır, başka düşünür, başka davranır; daha doğrusu yaşam inancı, inanç yaşamı sürekli *yalanlar, yabancılaştırır.* İnancın şeriat insanına yüklediği sorumluluklar onu din karşısında *düşünmeden davranan bir görev insanına* indirger. Özcesi, *kör inançla-*

rın düşünce olarak algılandığı, *kaderlerin* daha yaşama atılmadan çizildiği, biçimin öne çıkarılıp özün yadsındığı ve bu nedenle *toplu bilinç* olarak tanımlanan insanlık değerlerinin zincire vurulduğu, örselendiği, hırpalandığı, insan doğasına, canlı doğasına, madde doğasına ters bir *dünyadır* Ortodoks Sünni dünya. Kızılbaşlık dünyası, Sünni dünyanın uzağında; her şeyden önce bir *gönül* dünyasıdır. Merkezinde insanın bulunduğu, sınırları içinde insanın devindiği; o insanın yüceltildiği, *kutsandığı*; o insan üzerinden her şeyin, Tann'nın bile *yargılandığı, eleştirildiği*, insanı kurtarıcı *bâtıni bir inanç dünyasıdır.* Bu dünyada başka inanmak, başka düşünmek, başka davranmak bir *düşkünlük* nedenidir. Yapısında taşıdığı zıtlıkların doğal bir sonucu olarak Sünni yaptıklarını bir başka Sünni'den gizlerken, Kızılbaşlıkta *düşündüğü gibi davranmak* ilkesinin bir uzantısı olarak böyle bir *gizlenme* yoktur. Bu durumla çelişir gibi gözüken ve Sünni baskı ve kuşatılmışlığa karşı bir *korunma mekanizması* olarak gelişen *takiye,* bir inanç değil, bir *korunma* yoludur.

3- İbadet etme: Her an Tann'yı gönlünde taşıma; bu yolla sü li *muhabbette* olma. İnançta gönül, hem Tann'nın evi hem de tanrısal olana *ulaşma aracı* olan gönül bilgisinin, sezgisel akim *birikmiş* biçimidir. Tanrı'yı her an kendi evinde konuk etmek, gerektiğinde O'nunla söyleşmek, asıl ibadet olarak algılanır.

Bir Yol ulusuna, büyüğüne ya da Yol'da bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Tann'ya yakarma, yalvarma *niyaz* olarak bilinir ve *üst* ibadet biçimlerinden biri olarak algılanır. Bu nedenle mürşit karşısında; ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş yana kesik biçimde gerçekleştirilen yalvarma-yakarma duruşu, bir *niyaz* duruşudur. Buyruk'a göre niyaz, bir gönül lokmasıdır; dosttan dosta giden yürek sevgisinin yoludur. Her niyazda, dost yüreğinde binbir çiçek açar; her gönülden binbir tohum saçılır; her tohumdan binbir dostluk doğar.

Yine Kızılbaşlıkta *muhabbet*, bir ibadettir. Ve *kulak abdesti alma-*

kulak abdesti verme yoluyla herkesin birbirini *bilgiyle yıkama* çabası olarak algılanır. Geçmişte Kızılbaşlar, muhabbet kapsamında sözel kültürün *hafıza denilen kitabını* okuyorlardı.

Cemevi'nde halka oluşturacak biçimde bir düzen alarak ve Tan-n'nın yansıması olarak algılanan didara (yüze, birbirinin yüzüne) dönerek, kendini Tann'ya teslim etme, cem adını alır. Kızılbaşlann toplu ibadetidir. Sıralı halka niyazlarından oluşan bir bütündür cem. Halka biçiminde ibadet etmenin; göksel varlıkların bir sistem ve uyum içinde, bir merkez çevresinde dönmelerinden esinlenilerek biçimlendiği kabul edilir. İnançta ibadet edilirken beş kıble temel alınır:

-Cemin yapıldığı Mansur Meydanı'm temsil eden kalp kıblesi.

-Mansur Meydam'nda giriş kapısının solunda yer alan ve bir ceza makamı olarak Kolu Açık Hacım Sultan adına kurulan meydan taşı'm temsil eden ten kıblesi.[35]

-Çerağ, post ya da mürşidi temsil eden akıl kıblesi.[36]

-Törende mürşidin oturduğu yeri temsil eden fehim kıblesi[37]

-Tanrısal güzellik olarak algılanan insanı temsil eden can kıblesi[38]

[35]* Vilayetname'de anlatılan söylenceye göre: "Kolu Açık Hacim Sultan da ulu halifelerdendi. Hünkâr, bâtın kılıcını ona sunmuş, 'Erenler meydanında cellatlığı sana verdik, ancak, haksız iş yapma, sana zararımız dokunur', demişti. Hacım Sultan bâtın kılıcını aldıktan sonra yürüdü. Tam o sırada meydan sakası, merkebiyle mutfak için su getiriyordu. Hacım, 'Erenlerin verdiği kılıcı şu merkepte bir sınayayım, bakalım' dedi ve kılıcı sıyırdığı gibi merkebe vurdu, belinden ikiye böldü. Hünkâr bunu duyunca, 'Kollan tutulsun', dedi. Bu söz üzerine Hacım, çolak oldu. Halifelere başvurdu; 'Amanın, yalvann Hünkâr'a, beni dinlesin, lütfedip beni bağışlasın', diyerek yalvardı. Halifeler ayağa kalkıp Hünkâr'a niyaz ettiler; 'Erenler Şahı, Hacım'ın eksikliğini bağışlayın, yine kolları açılsın', dediler. Hünkâr dileklerini kabul etti, 'Kolu açık olsun', buyurdu. O an Hacım Sultan'ın kollan açıldı. Fakat verdiği nasibi geri almadı; o hizmet, yine onda kaldı..." *(Hacı Bektaş Veli Vilayetname/Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli* (Yayma hazırlayan: Esat Korkmaz; Can Yayınlan; 4. Baskı; İstanbul-2010; s. 150)

36- Mürşit, Dört Kapı Kırk Makam'dan geçerek, ham ervah durumundan olgun duruma taşınmış insan; post, o insanın makamı, toplumdaki konumlanışı; çerağ ise o insanın bilgisi, o insanın nesnel sınırlannın ötesinde topluluk ya da toplum bilincidir. Bunlann tümü akıl kıblesiyle bir bakıma aydınlanma kıblesiyle temsil edilir.

37* Fehim, Arapça anlama, kavrama, kavrayış anlamlanna geliyor: Burada, mürşidin Tann sözünü anlaması ve bunun gereğini yerine getirmesi anlatılmak isteniyor. Anlama gücü ve bunun gereğini yerine getirme gayreti bir tür kıble olarak algılanıyor.

[38]* Kızılbaşlığın teorik boyutunda ve kutsal kökene giden yolda; her adımda yabancılaşmadan biraz daha uzaklaşıp daha çok Tanrı olan süreçte, son ve eksiksiz varlık olarak beliren insan, Tanrı'nın kendisi olarak can kıblesiyle temsil ediliyor.

YoPda Tann katma ulaşabilmek için kendi varlığından vazgeçme; kendi varlığından vazgeçerek kendini temizleme, durumuna *zekât* adı verilir. Burada kendi varlığından vazgeçme; birey olarak dünyasal isteklerine *sırt çevirme* anlamını taşır; amaçlanana ulaşabilmek için kimi doğal gereksinmelerini, karşılamada *perhizli* olma anlamına gelir. Kızılbaşlıkta bu durum, doğal olandan *sapma* değil, doğal olana *karşı* durmayı bir *eğitim aracı* olarak kullanmadır. Yine *Berıtıı* yadsıyarak *Birlild* yani herkesin herkes için ortak benlerinin katılımıyla oluşan ve bağımsızlaşıp yabancılaşarak *kutsal köken* durumuna yükselen *toplumsal bilinci* ya da *topluluk bilincini* aklama; bu yolla toplumsallaşma; toplumsallaşarak topluluğu ya da toplumu günahlarından/eksikliklerinden temizleme, zekâttır. Kendi bilgisinden diğer insanları yararlandırma; bu yolla kendini temizleme; kendindekini bir başkasına aktararak toplumsallaşmaya/topluluk ya da toplum bilincinin oluşmasma katkıda bulunma da *zekât* olarak algılanır.

1-10 Muharrem günleri Kerbelâ'da şehit edilenlerin anısına *su* içmeyerek, eğlencelerden uzak durarak yas tutma, oruç bağlamında bir ibadettir. Bu yas tutuş; zalimlerden gelen, ancak geriye getirilmesi olanaksız olan bir felaketin bedelini ödeme duygusunu sürekli canlı tutmayı amaçlar. Oruçlu günlerde kurban tığlanmaz; cinsel ilişkide bulunulmaz; eğlence/düğün yapılmaz ya da bu tür yerlere gidilmez. Kendi iradesiyle kendini yanlışa/kötüye karşı koruma Yol'a girişten Hakk'a yürüyünceye değin yasaklanmış şeylerden uzak durma; Yol sırrım açıklamaktan kaçınma; bunları gerçekleştirebilmek için bir tavır/eylem içine girme de oruçtur. Kızılbaşlıkta, *düşündüğü gibi davranmak* ilkesinin bir uzantısı olarak bir sakınma /çekinme yani gizlenme yoktur. Bu durumla çelişir gibi gözüken; Sünni baskı ve kuşatılmışlığa karşı bir *korunma mekanizması* olarak gelişen *takiye* (gizlenme) bir inanç değil bir korunma yoludur. Bu korunma yolu zamanla *Yol kurallarını ve bilgisini Sünnilere açmama, kendini gizleme* anlamında bir yol kuralı durumuna gelmiştir. Yaygın inanç takiyenin, İmam Cafer Sadık'm *yolunu, altınını, mezhebini gizli tut* anlamına gelen bir buyruğuyla biçimlendiği şeklindedir.

İmamı ziyaret etme; ziyaret edip hizmetinde bulunma, hac anlamında bir ibadettir. Ötesinde, *kâbe* olarak algılanan insanın kalbini kazanma, gönlüne yönelme ya da bilgiyle gönül evinde Tann'yı ağırlama ve O'nun hizmetinde bulunma hac olarak algılanır. Hakk'a ermek için *gönül yolculuğuna* çıkma, bu kapsamda ibadettir. İnsan-ı kâmil olarak eksiksizliğe/kusursuzluğa erişen insan, çevrimin son yayı üzerinde gönül yolculuğu olarak tanımlanan *ikinci* bir çevrime girer. Bir bakıma, melekût âlemine; gaybı tanımak ve tanrısal feyz almak için yolculuk yapar. Bu çevrimin ilk yansında ve inanç kanalında Hak ile Hak olur; ikinci yansında ise Hakk'tan halka iner ve *toplumsallaşır.* Bu yolla kendi inancım *dünyalaştırmış* olur; bilimin/aklın gezinebileceği *nesnel bir sürecin* parçası durumuna gelir. Gerekli manevi makamlan geçerek Tann'ya varmak ve Tann'dan halk'a dönmek olarak algılanan *gönül yolculuğunun* aynmlanmış dört aşaması vardır:

a- Allah'a yolculuk (seyr illallah); beşeri isteklerden sıynlarak tannsal iradeye teslim olma süreci.

b- Allah'ta yolculuk (seyr fillah); Tann'ya ulaşıp tannsal nitelikleri kazanma süreci.

c- Allah'la birlikte yolculuk (seyr maallah); *ikilik*in ortadan kalkarak her şeyin tannsal olma süreci.

d- Allah'tan yolculuk (seyr anillah); Tann'dan halk'a dönme süreci.

Bunlann tümüne seyrü sülük adı verilir: Tann yolundaki tarikat yolcusunun seyr illallah, seyr fillah, seyr maallah ve seyr anillah makamlarını geçerek Tann'ya varmak ve Tann'dan halk' a dönmek için yaptığı manevi yolculuktur.

Nefsiyle mücadele etme, *gaza eyleme* olarak algılanır ve bir ibadettir. İnançta, insanda her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu hah olarak algılanan nefis, *en büyük düşman* kabul edilir. Bu bağlamda en büyük savaş, insanın kendi içinde kendi nefsine karşı verdiği savaştır. Gaza ya da cihat denince, insanın kendini terbiye etmesi anlaşılır. İnsan nefsini yedi aşamada terbiye eder:

a- Nefs-i emmare; insanı günaha, kötülüğe ve şehvete zorlayan duygu durumu; hiç eğitilmemiş, eğitim görmemiş nefis.

b- Nefs-i levvame; az da olsa eğitilmiş, eğitim görmüş nefis.

c- Nefs-i mülkime; eğitilmiş/eğitim görmüş olmakla birlikte yeterince olgunlaşmamış; iyilik ve kötülüğe yönelik duygu durum lannın birlikte yaşandığı nefis.

d- Nefs-i mutmaine; iyiliğe/gerçeğe/güzelliğe yönelik duygu durumlarının ağırlıkta olduğu nefis.

e- Nefs-i raziye; Tann'dan gelen/geldiğine inanılan her şeyi hoşnutlukla karşılayan nefis.

f- Nefs-i merziye; terbiye edilip olgunlaşmış, Tann'nm sevgisini kazanmış nefis.

g- Nefs-i kâmile; bütünüyle olgunlaşmış, arınmış, en üst aşamada bulunan nefis.

Tann'ya sırt çevirmeme; Tann'dan bilgisiz/habersiz olmama ya da gerekli olgunluğa ulaşarak yol sırlarım öğrenme, *cenabetten arınma* bağlamında bir ibadettir.

4- Haramdan uzaklaşma: Gönlünü/beynini bozguncu düşüncelerle doldurmama. Gönül, sezgisel aklın birikmiş biçimidir ve insanın marifete erişme gücünü temsil eder. Yine insanın, Tann yoluna açılan kapısı olarak algılanan ve bu anlamda kutsal sayılan iç varlığıdır; Tan-n'nm evidir; Tann'mn tecelli ettiği, görünüş alanına çıktığı, Tann ile ilgili bilgilerin geldiği yerdir. Bu bağlamda bir Kızılbaş, her şeyden önce bir gönül adamıdır. Yol erinin ruhsal arınmaya ermek için geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında yer alan, tutkulardan uzak kalmaya ahşmayla belirgin sadr makamı, bir gönül aşamasıdır. Gönül adamı, gönül bilgisi olarak tanımlanan *irfan* ile beslenir ve *gönül kıblesi* olarak algılanan meydana yönelir.

5- Nikâh Kılma: İkrar vererek yola girme. İkrar, tarikata girmek için verilen sözdür. İkrar vermek ise tarikata girmek için söz vermek; tarikata girdikten sonra Yol'un bütün kurallarına uyacağım üstlenmek

demektir. İkrar verilmesi durumunda talibin iradesi, mürşidin rızasında yok olur.

6- Çevreye Zarar vermeme: Hiçbir şeyin nedensiz/işlevsiz oluşturulmadığı kanısıyla tüm canlı-cansız varlıkları, doğayı, doğada var olan dengeyi koruyacağına, kollayacağına söz verme; sözünü yerine getirme. Kızılbaşlar tevhit anlayışının bir sonucu olarak yaratılmış her şeyde Tann'nm varlığım görürler. Hiçbir şeyin nedensiz/işlevsiz yaratılmadığı sanısını sürekli canlı tutarak, *yaradandan ötürü her varlığa saygı* duyarlar. Mürşitlik aşamasına gelmiş bir babaya *Babalık icazetnamesi* verilirken; *kutsal tören* sırasında, tüm *canlı-cansız varlıkları, doğayı, doğal dengeyi koruyacaklarına* söz verdirirler. Kızılbaşlar, uygarlığa ve teknolojik gelişime bağlı olarak çevresel yıkımlar çıkmazdan önce; Tanrı halifesi olmaları inancı içinde her şeyin ve tüm güzelliklerin korunmalan gerektiği bilincine varmış oldular.

İnançta her şey sevgiden oluşur. Sevgi Tann'mn gizemli gücü olarak doğanın her yanına yansır. Her güzel işte o sevgi yankılanır. O sevgi, uygarlıkları beşiğinde sallar; baharda açılan tomurcuklarda yaşam bulur. Tomurcuklara tutunan çiğ taneciklerinde gizlenir; yeni doğmuş bir yavru gibi insanlığa el uzatır. Kuşaktan kuşağa geçer, yürekten yüreğe akar. Mürşit, yalnızca muhiplerinin sorunlarıyla kendini smırlayamaz; tüm dünyayı, onun ötesinde tüm evreni ilgilendiren her türlü sorunla ilgilenmek durumunda/zorundadır. Mürşit, çevrede olup biteni izlemeli, her şeyin dengede olduğundan emin olmalıdır. Tuz, doğadaki dengenin simgesi durumundadır. Bu nedenle, bir eğitim mekânı olarak algılanan Bektaşi sofrası tuz tadarak açılır ve tuz tadarak kapanır. Tuz tende ve doğada dengeyi sağlar; dengelenen ten, bir başka insana ve doğaya dengeli davranışlarla yaklaşır. Yine Kızılbaş felsefede insan, feyz-i mukaddes; insan için gerekli olanlar ise feyz-i akdes olarak algılanır. Bu kapsamda her şeyin insan için var olduğunun bilincine varan Kızılbaşlar; çevreyi/doğayı korumanın inşam korumak anlamına geldiğini; yine her şeyin doğal işlevleriyle birlikte Tanrı emaneti olduğunu bilirler. Meleklerin bile taşıyamadığı bu sorumluluğu, bir Tanrı halife-

si olarak yükümlenmeyi temel bir görev olarak görürler. Bir Kızılbaş doğayı ya da doğal olanı değiştirmeye yeltenmez; her şeyin doğal yasalar ve koşullar içinde akıp gittiğini kabul eder; doğal yasalar ve koşullar içinde kalmak koşuluyla yine doğal çareler aramaya koyulur. İnancındaki idealizmine başvurmaz; tam tersine, doğal olan zeminde kalır ve yöneldiği doğal çareyi idealizmiyle kutsar. Kızılbaşlıkta eğitim *zevk etme,* tanrısal görünümleri izleme ise *zevk almadır.*

7- Sünnet-i Cemaat Olma: Yol töreleri konusunda bilgisiz olmama; Hz. Ali ve soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onaylarını kabullenme; pire, mürşide itaat etme, *sünnet-i cemaat olmayı* belirtir. Pir, mürşit; müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, üstün aşamalı tarikat ulusudur. Bu nedenle, sözü/isteği yasa niteliği taşır. Mürit bu söze/isteğe uymakla *sünnet-i cemaat* olma şansını yakalar.

8- Şefkatli Olma: Bütün yaratılmışlarla kardeş olma; onları Tanrı emaneti bilip koruma. Genelde insan, özelde kâmil insan bir Tanrı halifesidir. Öte yandan tevhit anlayışının bir sonucu olarak doğadaki her şey Tann'nm bir görünümüdür. En fazla Tanrı/konuşan Tanrı olmak kimliğiyle kâmil insan, kendi dışındaki her şeyi korumak/kollamak göreviyle yükümlüdür. Bu bağlamda, canlı/cansız her şeye sevecen davranmak durumundadır.

9- An Giyme-An Yeme: Tanrısal nitelikleri tanıma; onları etiğine indirme, davranışlarının bir parçası durumuna getirme. Gönül bilgisi yoluyla gerçeği yakalama; bunu tanrısal özellikler olarak algılama; algıladığı şeyleri ahlakının temeline yerleştirme; davranışlarına yansıtma.

10- Yaramaz İşlerden Sakınma (Emr-i maruf): Tann'ya yaklaşma; bu çaba içinde olma. Bu çaba içindeyken şeytandan uzak durma. Burada şeytan insanın *nefsidir.* İnsan, nefsinin dünyasal isteklerine gem vurmasını bilmelidir; aksi durumda yoldan sapar.

Tarikat Kapısı: Dört Kapı Kırk Makam eğitim öğretisi üzerine kurulu Kızılbaşlıkta, ikinci kapı ve buna bağlı olan on makam, tarikat ya da tarikat kapısıdır. Bu kapı inançta, *birinci doğum (biyolojik doğum)* olarak algılanan şeriatı ya da şeriat kapısını izler ve *ikinci doğum (Yol doğumu)* olarak bilince çıkar. Demek ki Kızılbaşlıkta iki türlü doğum vardır: *Biyolojik doğum ve Yol doğumu.*

İnsan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ikinci sırada yer alan ve zahitlerle özdeşleştirilen; Kızılbaşlığın kurallarım, ilkelerini ve törenlerini öğrenme, Hak yolunu bulma evresi olarak algılanır.

Hz. Ali, Kızılbaşlann*ydbğumu* ile dünyaya getirdikleri, besleyip büyüttükleri bâtmi kilit çözücü sır *kimliktir* O'nu biz doğurduk ama O, bizim *çocuğumuz* değildir: O en büyük öğretmen olarak algılanan *yaşamın* çocuğudur.

Yaşamın çocuğu olduğu için her Kızılbaş'ın içinde kendisinden büyük biri olarak yaşar bu sır kimlik.

Yaşama *taşınabilmek* için bu sır kimliği *şifre* olarak kullanmak durumundayız. *Kültürel canımız* bedeni terk etmeden *hisseden doğaya* sızamayız. Bedenini terk edip *kültürel canını* avucunun içine alabilen her Kızılbaş bu sır kimliği, sonsuz *yaşam* içinde *saklama* olanağını elde eder. Sonsuz yaşam içinde *sonsuz yaşam kaynağı* durumunda bulunan bu *sır kimlik*, yeri-zamanı geldiğinde *ıslak toprakta fışkıran bir ot* gibi yeşeriverir *yeni bedenlerde*.

îşte böyle böyle *dondan dona* binler, milyonlar *sır kimlik* olarak algılanan *ba'nın altındaki nokta* olur.

Kızılbaşlığı derinden etkileyen Hurûfilikte Arap alfabesinin ikinci harfi olan ba, her şeyden önce ilk akim ve varlık türlerinin belirmesine araç olan *ilk kâmil imanın* simgesidir; ötesinde, varlığa gelen dünyanın *tasavvuf kavranışı* ya da varlığa gelişin *ilk eylemidir.* Sûfı gelenekte, *elifin* eksiksiz-kusursuz birliğinden sonra gelen *farklılaştırma gücünü* anımsatan ya da yüzü iki eşit parçaya ayıran *elif* in sol tarafında beliren Ondört Masum-u Pâk simgesi harftir aynı zamanda. İnsanın yüzü, Levh-i Mahfıız'un kusursuz bir *suretidir;* bütün hikmet ve güzel-

lik onda gizlidir, onda *biçim* bulur. Levh-i Mahfuz, *görünmezliği* nedeniyle *Hiçlik Defteri* olarak algılandığından, *yokluğun mushafı* olarak tanımlamak daha doğru olur kanımca.

Harf simgeciliği tasavvufi metinlerin anlaşılmasında son derece önemlidir. Harf simgeciliğinde harfler, *vahyin kapılarıdır;* bununla birlikte Tann'dan *farklı* şeylerdir. Farklı olması nedeniyle harfler, sûfi için, ayrımına varılması gereken ötekiliğin *örtüsü* dür bir bakıma. *Gerçeği örten giysidir,* algısmı ölçü aldığımızda harflere biçimsel bağımlılık *zâhire* tapmak anlamına gelir. Sûfi tasarımlarda, genelde harfler, özelde kimi harfler, *iç anlamı insan gözünden saklayan* deri ya da kabuktan başka bir şey değildir.

Kızılbaşlıkta şifre kimlik, *ba'nın altındaki nokta benim*, diyen *Hz. Ali* 'dir. Ah olarak *ba' nın altındaki nokta,* varlığa gelen evrenin hareketinin *başlangıcıdır.*; simgesel anlamda, her şeyin türediği *yer* ya da her şeyin *toplamıdır*; bu anlamda *tüm çokluğun* özüdür. İnanca göre evrenin ve bütün insanlığın gizi harflerdedir; otuz iki harf, *eliften* çıkar; *elifin* öncesi de *Hz. Ali* olarak algılanan *Besmelenin ba'*sının altındaki *noktadır.*

Varoluş tasarımı bağlamında, *nokta,* başlangıçta, eni-boyu ve derinliği olmayan, doğal olarak *zamanla* ölçülemediği için değişmeyen-dönüşmeyen, yani *olanaksız* bir *hiçliktir.* Derken *hareket* etmeye başlar; noktalar yan yana gelir *çizgileri*, çizgiler yan yana gelir *yüzeyleri,* yüzeyler yan yana gelir *cisimleri* oluşturur; *görüşe taşınan* bu cisimler, insanın ve Tanrı'nın *nitelik* özelliğinden başka bir şey değildir. Benzer biçimde noktalar yan yana gelir *harfleri*, harfler yan yana gelir *sözcükleri*, sözcükler yan yana gelir bilinci oluşturur; *gönül gözü* ile görünüşe taşınan bu bilinç, insanın ve Tanrı'-nm *düşünce* özelliğinden başka bir şey değildir. Her iki durumda da oluşum sonsuza değin sürüp gider. Madde âleminin varlığı bir noktadan *başlamış* ya da varlıkların oluşumu bir noktaya *indirgenmiş* olur.

Bir Kızılbaş *ba'nın altındaki nokta* anlamında şifre kimlik Ali'yi kullanmasını öğrenemezse *ham ervah* durumunda kalır; *dolaşan ölü*

olarak yaşamını tamamlar ve *gerçekten* ölür.[39]

Kendini bil buyruğunun izinde eğitim sürecine adımını atan her Kızılbaş Ali olarak algılanan *şifreyi* girmesini *öğrenmek* durumundadır. Şifreyi girme iki biçimde gerçekleştirilir:

*Birincisi, *bedenine taşınmak* istediğinde bu şifreyi girer. Şifreyi girer girmez biyolojik doğumunu geriye dönüşümle yeniden yaşar; *ana rahminde nokta* olur; dokuz ay on gün sonra *elif* olarak doğar.

* İkincisi Yola *taşınmak* istediğinde bu şifreyi girer: Öğretmeni ile *çiftleştiğinde*, yani onun bilgisiyle *beslendiğinde*, kültürel düzlemde anne kamının karşılığı olan *gönülde nokta* olur; gebe kalan *gönülden* simgesel anlamda dokuz ay on gün sonra *elif* olarak doğar.

Anlaşılacağı gibi bir Kızılbaş hem *biyolojik* doğumunu hem de *kültürel doğumunu* ancak *Ali* olarak algılanan *şifreyi* kullanmakla deneyimleyebilir.

Makamlar:

1- El alma, tövbe etme: *a*- Bir mürşide bağlanma. Mürşit, Dört Kapı Kırk Makam'dan geçmiş, ham ervahlıktan sıyrılıp olgun/yetkin duruma gelmiş insan demektir. Öncelikle Hakk'la Hak olarak, Tanrı halifesi olmanın gerekleriyle donanmıştır. Onun da ötesinde, Hakk'tan

39. Mélikoff, Irène; *Kırklar'ın Cemi̇nde*; demos yayınlan; İstanbul, 2007; s. 98; "Bektaşilerde ağırlığın Hacı Bektaş'a verilmiş olmasına karşılık, Alevilerde temel kişinin 'Şah' olduğunu birkaç kez söyleme fırsatı buldum. Mü'minler, yani 'sâdıklar' için burada söz konusu olan lâkaplannndan biri Şâh-ı Merdan (Yiğitlerin Şahı) olan Ali'dir. XVI. yüzyıldan sonra Kızılbaş oluşumun etkisiyle belirginleşen Şiî bağlamda Şâh-ı Merdan, Peygamberin yeğeni ve damadı, dördüncü halife Ali bin Ebu Tâlib'in adıdır.

Bununla birlikte Aleviliğin ilgilenişinde iki yanılgıdan sakınmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi, Şâh-ı Merdan'ı, yani Alevilerin Ali'sini, onunla özdeşleştirilmiş olan tarihî kişilikle sınırlandırma eğilimidir. İkincisi, Kızılbaş deyiminin küçültücü anlamı ve Osmanlı belgelerinde doğrudan onlan adlandıran bir sözcük bulunmadığı için Rafızî, mülhid, zındık 'ayrılıkçı, allahsız, inançsız' gibi dışlayıcı adlarla anılmalarından dolayı, ancak yakın dönemlerde kendilerine verilmiş ya da kendilerince alınmış bulunan Alevi adlkandınşı ile ilgilidir. Türkiye'deki Alevilerin bu adlandırılışları, Ali bin Ebu Tâlib soyundan gelen ya da Afrikalı Hasanîler, Mısırlı Hüseynîler (Fâtımîler) gibi Ali'ye dayalı bir soy bağı öne süren çok sayıda hanedan ile karıştırılmamalıdır..."

halk'a inen, bir birey /toplum hizmetlisidir. Bu nedenle o, bir yol göstericidir/ışıklandıncıdır. Yol'a adımını atan bir talip her şeyden önce bir mürşide *gereksinme* duyar. O yol göstermeden doğruyu yakalayamaz. İnançta el, bir tutma, dokunma organı olmanın ötesinde *tanrısal gücü* de simgeler. El almak; tanrısal gücün ayrımında olan, Dört Kapı Kırk Makam'dan geçerek kutsal köken'le bütünleşen bir mürşide *bağlanmak,* yani *derviş* olmak demektir. Derviş olan can, Yol'a candan bağlanmış demektir. *Yalandan* başka bir şeyin inşam kurtaramayacağı hallerde bile doğruluktan ayrılmayacak, hak olanı söyleyecektir. İnancından şüpheyi, halinden lekeyi, davranışlarından kuşum silecek; özünü sözüne, davranışına uyduracaktır, *b-* Kötü ve günah işlerden vazgeçerek Hakk'a yönelme, *c-* Dünyasal tutkulardan, nefsin isteklerinden sıyrılma, sıyrılarak Yol'a yönelme, *d-* Dünya ve dünya ile ilgili şeylerden vazgeçerek Hakk'a dönme.

2- Mürit olma: a- Mürşidin isteğine uyma. Mürit, günah kabul edilen sözler söyleyebileceği kaygısıyla mürşit karşısında sessiz kalmalıdır/susmalıdır. Kızılbaşlıkta, *dilin afetleri* olarak algılanan sözlü kötülüklerden kaçınma, az konuşma ve mürşidini sabırla dinleme, müridin önem ve özenle uyması gereken bir edeptir, b- Eğitim alma isteğinde olma. Kızılbaşlıkta zorlama yoktur. Onun içinde *Gelme gelme, dönme dönme,* derler. Bunun anlamı, yola gelirken iyice düşün; gönlünde kesin bir eğilim belirirse Hak yoluna gir; girdikten sonra, artık dönmek olmaz, demektir. Yani mürit, eğitilmeye yatkın, eğitim almaya istekli olmalıdır. İstenmeden, eğitilmeye yatkınlık sergilenmeden mürit olunmaz, c- Düşünce ve davranış düzeyinde verilen eğitimi özümseyebilmek için canla başla çalışma. Müridin sadece istekli olması da yetmez; verilen eğitimi etiğine ve davranışına aktarabilmek için, her türlü özveriye katlanmaya hazır olmalıdır. Buyruk'a göre üç türlü mürit vardır:

* *Mürit;* malım, canını Ali'nin yoluna koyan kimse;
* *Tirit;* malını, canını mürşide vermeyip küfür sayan kimse;

* *Kürü;* ne malını, ne de canım mürşide veren kimse.

Yoldan, erkândan dönen mürit dönektir. Mürşit ve musahibi, kabullenmeleri gerekir. Yola girmeyen, hakikati kabul etmeyen; mürşit ve musahibi hak saymayan mürit lanetlidir. Böylesi bir mürit yola, erkâna, ceme sığmaz; onun sürgün edilmesi gerekir.

Mürşit ile müridi birbirine Şedd-i Şah bağlar; şed, teslim olmaktır, bağlılık göstermektir. Mürit cesettir, mürşit ise candır; can cesetten çıkarsa yaşam sona erer. Bir mürit, üç gün rehber önüne çıkmazsa onun inancı yok olur. Bir mürit erkân sahibinden erkân isteyemez; çünkü erkân sahibinin yolu, evliyaların, enbiyaların yoludur; Tann'mn yoludur. Eyvallah bu yolun sağında; Tann'mn buyruğu ise bu yolun solundadır. Mürüvvet önünde, kerem ardmdadır. Bir mürit bir müridin evine vardığında önce eşiği, ardından kendisini, sonra da ocağı niyaz etmesi gerekir. Bu mihmanın ev sahibine armağanı ve hizmetidir. Bu armağan ve hizmet karşılığında ev sahibi mihmana: *-Bugün saygıdeğer konuğumsunuz. Ev bizim değil, şenindir,* demesi gerekir. Mürit, kutsal olarak algılanan kitapların okunması ve mürşidin konuşması sırasında, itiraz edemez; eğer ederse günahkâr olur.

Yol geleneğinde talip ile mürit olmadan önce yaşanması gereken bir aşamadır: Yol'a alınmadan önce belli bir süre ahlak ve edep denemesinden geçirilir. Manevi yükselmeye istekli ve seyrü sülük çilesine katlanmaya hazırsa *mürit* olarak kabul edilir. Yola düşecek, yol göstericisine mutlak bağlanacak, onun rızası dışmda yedi adım bile atmayacak olan talip, Yol hizmetlerini yerine getirmesini sağlayacak değerlerle donanmış olmalıdır. İçi-dışı bir etmeli; dışarıdan halk gibi görünmesine karşın içten evliya gibi olmalı; geveze olmamalı; terbiyeli, kadma saygılı olmalı; can ve tenle, bütün varı ve varlığıyla mürşit buyruğunda bulunmalıdır. Üç türlü talip vardır:

* Âşık meşrep; üzüntüsünün, sıkıntısının artmasına koşut olarak zevki artan ve imanı çoğalan talip;
* Muhip meşrep; bilgili olmasına karşın, henüz Hakk'm muhabbetini fark edemeyen talip:

* Mukallit meşrep; tarikat yolunu kolay aşılır sanarak heves eden talip. Böyle bir talip, göreneğe göre davrandığı için dinsel uygulamaların özündeki gerçeği, yani âlem-i şühud'un Hakk'ın görünümünden başka bir şey olmadığı gerçeğini algılayamaz; bu durumla belirgin taklit aşamasını geçemez.

3- Saçını giderme, libasını giyme: Saçını giderme; cinsiyet farklarının ortadan kaldırılması bağlamında, *kadının dişiliği, erkeğin kişiliğinin* yok edilmesi olarak algılanan sembolik *çâr darp* erkânından geçme. Kızılbaşlıkta cinse dayalı hiçbir ayrım yoktur. Kadm ve erkek yalnızca biyolojik yapılan gereği farklıdır; kadın ve erkek birbirinin eşidir; birbirini tamamlar; birinin diğerine üstünlüğü yoktur; birbirlerine göre eşdeğerdedirler. Önemli olan insan olmalandır; bu nedenle insanı ilgilendiren konularda bir aynm söz konusu edilemez. Kızılbaşlar bu yaklaşımın bir uzantısı olarak yaşamın her alanına birlikte girerler; birlikte eğitim alırlar, birlikte yerler-içerler, birlikte muhabbet ederler, birlikte gülbank çekerler. Cinse dayalı farklılaşma sadece karı-koca ilişkisini kucaklar. Kızılbaşlıkta evlilik, kutsal bir sözleşmeyle yaratılan bir kurumdur. Bu nedenle nasip töreninde herkesin kardeşlik bağım kurduğu ortama eşlerden hangisi nasip alıyorsa diğeri, o sırada meydana girmez. Çünkü aralarındaki bağ, kardeşlikten öte bir şeydir. Meydanda bulunanlar birbiriyle kardeş olur. Kardeşler asla karı-koca ilişkisine giremeyeceklerinden; eşler, sırasıyla biri dışarıda bekleyerek nasip alırlar. Nasip aldıkları sırada her biri meydanda bulunanlarla kardeş olurlar, ancak birbirleriyle değil. Bir Kızılbaş, Kızılbaş kaldığı sürece eşini incitmez, gücendirmez, onu üzecek bir şey yapmaz. Kan kocasında, koca kansında, insanın güzelliğini, ululuğunu görür. Cinsiyet bağlamında ve inançta, Allah'ın *cemal* esmasından kadm; celal esmasından erkek oluşur. Bu nedenle erkek *haşin* ve *sert*; kadm ise *narin* ve *güzeldir.* Kadm aciz olduğu için değil, narinliğinin ve güzelliğinin korunması için korunur. Erkek ise haşin ve öfkeli olduğu için değil, kötü niyetliyi *ürküttüğü* için korunur. Cins ayrımının olmamasının bir kanıtı ola-

rak Kızılbaşlar birbirlerine, kadın-erkek aynmı yapmaksızın *erenler* diye seslenirler. Yine inançta, ilk istenen son oluşandır; yaklaşımı egemendir. Asıl murat edilen *Havva* olduğu için, *Âdem* bile inançta yardımcı bir varlıktır.

Libasını giyme; kutsal olarak algılanan tennure, haydariye ve hırkaya bürünerek, kanberiye, kemer kuşanarak, teslimtaşı takarak, taç giyerek ayıplan örtücü olma, kimsenin ayıbım görmeme. Bunlar, ruhsal yüceliği, ululuğu, mutluluğu simgeleyen şeylerdir. İnançta taç, Tann'-nm sevgili kullarına bir armağanı olarak algılanır. Buyruk'a göre gökten yedi taç indi:

* Beyaz renkli olarak Hz. Âdem'e;
* Beyaz renkli olarak Hz. Nuh'a;
* Siyah renkli olarak Hz. İbrahim'e;
* San renkli olarak Hz. Musa'ya;
* Mavi renkli olarak Hz. İsa'ya;
* Yeşil renkli olarak Hz. Muhammet'e ve
* Kızıl renkli olarak Şah-ı Merdan Ali'ye.

Taçlar, kubbelerindeki dilim ve lengerlerindeki parça sayısına göre çeşitli adlar alır. Kubbesi on iki dilimli, lengeri dört parçalı olanlar Hüseyni taç; kubbesi dört dilimli, lengeri dört parçalı olanlar Horasani ya da Ethemi taç; kubbesi yedi dilimli, lengeri dört parçalı olanlar Şemsi taç; dilim ve parça sayısı değişik olabilen, ancak dikiş çizgisi *elifbaı*-fini andıranlar Elifi taç olarak bilinir. Tacın içi sır, dışı nurdur; iğnesi mürşit, ipliği taliptir; kubbesi Tann, on iki dilimi On İki İmam'dır; mührü Muhammet-Ali'dir; kapısı dörttür; farzı pire hizmet, sünnetti pire itaattir. İnanca göre, taç giyen dervişlerin on iki özelliği olması gerekir. Bunlar:

* Bilgi sahibi olma;
* İsyankâr olmama;
* Nefsine uymama;
* Gaflette olmayıp can gözü açık olma;
* Tamah etmeme;

1

* Dünyaya bağlanmama;
* İsteklerden geçme;
* Şehvetperest olmama;
* Kibirsiz olma;
* Kimseye acı ve zarar vermeme;
* Pinti ve aceleci olmama; ve
* Kazaya rıza ile teslim olup vesvese etmeme.

4- İyilik Yolunda savaşma: En büyük düşman olarak algılana *nefsiyle* mücadeleye girme. Benliğin geçici ve dünyasal isteklerine karşı koyma. İnançta nefis, insanda her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu durumu olarak tanımlanır ve en büyük düşman kabul edilir. Bu nedenle nefisle mücadele, iyilik yolunda savaşmadır ve cihad-ı ekber (büyük savaş) olarak algılanır. Yol erinin ruhsal arınmaya ulaşmak için geçmek zorunda olduğu yedi aşama (makam) vardır. Bunlar:

* Nefs aşaması (ben makamı): Kişi duyusal eğilimlerinin etkisi altındadır. Henüz tanrısal gerçekliği karayabilecek durumda değildir; arınmak zorundadır.
* Gönül aşaması (sadr makamı): Kişi gönül yoluyla düşünmeye, tutkularından uzak kalmaya başlar.
* Ruhsal aşama (ruh makamı): Kişi ruhsal varlık alanına yönelir; tanrısal gerçekliği anlama yolundadır.
* Gizem aşaması (sır makamı): Kişi, dünyaya özgü tüm geçici varlıklardan sıyrılmış ve tanrısal gerçekliğe ulaşmış durumdadır.
* Gizemlerin gizemi aşaması (sırru's-sır makamı): Kişiye, tanrısal gizlilikler bir bütünlük içinde açılır.
* En gizli aşama (ahfa makamı): Kişi, nurun (ışığın) siyah olarak algılandığı, tanrısal evrene en yalan alandadır.
* Salt gerçeklikler aşaması (mutlak hakikatlar makamı): Kişi, bütün kişisel niteliklerinden sıyrılmış, tanrısal varlığın özünde ölüm süzlüğe ulaşmış durumdadır. Kişi, kendinde değildir, Tann'dadır; söz ve davranışlan, tanrısal özün belirtileridir. Tarikata bağlana-

rak, tutkularından, geçici isteklerinden sıyrılma terk olarak algılanır: Üç türlü terk vardır. Bunlar:

* Terk-i dünya; üç terk sıralamasında ilk sırada yer alan, geçici olarak algılanan dünyaya, dünya nimetlerine bağlanmama aşaması;

* Terk-i ukba; üç terk sıralamasında ikinci sırada yer alan, bu dünya gibi geçici olarak algılanan ahirete, Cennet'in mutluluğuna bağlanmama aşaması:

* Terk-i terk; üç terk sıralamasında son sırada yer alan, geçici olarak algılanan ve terkedilen bu dünyanın ötesinde, ahiretin de terkedilmesiyle ulaşılan, kişinin özünde Tanrı ışığından başka bir var lığın bulunmaması aşaması.

Üç terk aşamasının başlangıcında; Tann'ya, ya da kutsal olarak algılanan bir makama, bu makamı simgeleyen nesneye, kişiye yönelme bağlanımda *teveccüh* durumunda bulunan Yol eri; Buyruk'taki makamlar sıralamasında yer alan ve olgunlaşmanın ileri bir aşaması olarak algılanan, benlik duygusundan sıyrılarak Tann'ya bağlanma, bütün işlerini Tann'ya bırakma bağlanımda *tevekkül* aşamasına ulaşır. Tevekkül aşamasında bulunan tarikat yolcusu, Tann'dan başka hiçbir şey ve kişiye güvenmez. Tevekkül ikiye aynlır:

a- Halkın tevekkülü; her şeyde Tann'nm etken olduğunu benim seyerek Tann'ya güvenme (güvenme nedenleri Tann ile kul arasında bir perde durumundadır).

b- Tann seçkinlerinin tevekkülü; Tann'nm yazdığından başka hiçbir şeyin insana nasip olamayacağının bilincine vararak Tann'nm vekilliğini mutlak anlamda kabul etme ve kendisiyle ilgili her türlü önlemi terketmedir; kendini Tann'ya teslim etmedir.

5- Hizmetli olma: a- Kendini insanların mutluluğuna adama, b- Bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazır olma. Bir Kızılbaş, eğitildiğinde; eğitimle almış olduğu her türlü kazanımı/donanımı, önce bireyin, sonra bireyin *nesnel sınırlarını* aşarak toplumun hizmetine sunması gerekir. Yani birey ve toplum *hizmetlisi* olmak durumundadır;

çünkü insanı eğitmenin amacı budur. Bu aynı zamanda bir *ibadettir;* birey ve toplum hizmetinde bulunma zemininde mutluluğu, mutluluğu yakalamak için gösterilmesi gereken *özveriyi* paylaşmadır. Bu nedenle bir Kızılbaş'ın temel amacı bilim öğrenmektir. Bilginin sakisi olmaktır; gönülleri, yürekleri aydınlatmaktır; tatlı söz ederek ışık saçmaktır; insanlık için elinden gelen bir işi ertelememektir; bağışlayıcı olmaktır; yaramaz kişilerden yaramaz işleri saklamaktır; iki kimseyi birbirine kötülememektir; kendini bir avuç toprak gibi alçakgönüllü görmektir; bilge kişiden, iyi insandan öğüt almaya hazır olmaktır.

»

6- Haksızlıktan korkma: *a-* Tanrı yolunda yürürken, gerçeğe kavuşurken yanlış bir adım atmaktan kaçınma. Tanrı yolundaki Yol eri Dört Kapı Kırk Makam'dan geçerken *kutsal kökene* yönelik bir korku duymaz; yani bir Tann korkusu içinde değildir. Ancak, inançta kendini, amaçlanan noktaya taşırken, inanç Tanrı'sı durumundan *insan Tann* durumuna dönüşürken, bir hata yapmaktan korkar; bu korkuyu bir *özeleştiri* biçiminde, bir kendi kendini kontrol biçiminde sürekli canlı tutar. *b-* Tann'nm bir yansıması olarak algılanan doğaya ve insana, kötülük/yıkım getirecek işlerden sakınma. Bir Kızılbaş her şeyden önce insanlığa hizmetlidir; canlı cansız her şeye hizmetlidir; bu hizmet bir tür ibadettir. Tevhit anlayışına göre doğadaki her şey, insan dâhil; Tann'nın bir yansımasıdır. Ona getirilecek bir zarar, Tann'ya karşı işlenmiş kabul edilir.

7- Umutsuzluğa düşmeme: a- Kutsal gerçeğe bir gün kavuşacağı umudunu hiçbir zaman yitirmeme. Kızılbaşlığın felsefi ve öğreti boyutunda bir kişi inanç kanalında yürürken, amaçladığı kutsal kökene ulaşma, onunla bir olma umudunu hiçbir zaman yitirmez. Hakk'la Hak olacağı günü heyecanla bekler; bu bekleyiş gerçekleştiğinde kendini *insan Tann* aşamasına taşımış olur; olgun/yetkin/eksiksiz olmayla belirgin *makam-ı insaniyeye* taşınmış olur; bireyleşeceği, toplumsallaşacağı anı yakalamış olur, b- Hakimin haksızı yeneceğine inanma, bu inancını sürekli cardı tutma. Bir Kızılbaş Hakk'la Hak olma zemininde

haklının haksızı bir gün *kesinkes* yeneceğine inanır; Hakk'la Hak olduktan sonra bir yorum, yetenek varlığı olarak indiği yeryüzünde ezilenin, ezeni bir gün alaşağı edeceğini bilir; geleceğe yönelik bu kestirimi yakalayabilmek/yaşama geçirebilmek için halk katmda, aynı çıkara koşanlarla egemene karşı savaşır. İnsanlık kazanmalarıyla kendini donatmayı bir borç bilir; bu kazanmalarını elinden almak isteyenlere karşı direnir.

8- Hırka, zembil, makas, seccade; ibret alma, hidayete erme: Hırka alma; tanrısal niteliklere bürünme, kutsallık kazanma. İmam Cafer Sadık'a göre hırkanın imanı kapalılık, İslam'ı temizlik, dini tanışıklıktır. Kıblesi pirdir; sözü Tann'yı anmaktır. Sim şevktir; canı ibadettir; açan, tekbirdir; gusulü, dünya uğraşında temizliktir; kemali doğruluktur; namazı anlıktır; yakası razılıktır; eteği dervişliktir; içi nur, dışı görmektir. Farzı söylemektir; sünneti makastır; marifeti sıdktır; yüzü pir, içi mürebbidir. Makas alma; tannsal ahlaka uymayan sünnet dışındaki yenilikleri terketme; birey/toplum katmda ahlak dışılıktan uzaklaşma. Kızılbaşlıkta sünnet; mürşidin söz, davranış, uygulama ve onaylarım kabullenmedir. Bunun dışında sünnet aramak, inançsal ahlaka aykındır. Uyancıdan aldığı bilinçle donanan Tann yolundaki Yol eri; bilgisini birey/toplum katma taşır. Burada bilinciyle çelişen bir davranışa giremez; bunu ahlak dişilik olarak algılar. İmam Cafer Sadık yol ehli canların üç sünneti yerine getirmelerini zorunlu görür:

* Birinci sünnet Tann'dır; inananların Tann adını dillerinden, sevgisini gönüllerinden düşürmemeleri gerekir. Burada anlatılmak istenen, inanç Tanrısının kutsanması görüntüsü altında, insan Tann'nın tanıklığının sürekli seslendirilmesidir; asıl tanık/veri kay nağınm dışa vurulmasıdır.
* İkinci sünnet Muhammet'tir; yol ehli can, Muhammet'in söz, davranış, uygulama ve onaylarım kabullenerek kin, büyüklenme ve düşmanlığı yüreğinden atması, toplumla uyum içinde olması gerekir.
* Üçüncü sünnet Ali'dir; bunun anlamı, Muhammet-Ali yoluna gönül nzası ile teslim olmadır.

Seccade: Her zaman ve her yerde Tanrı tecellilerinin huzurunda olduğunu bilme. Tevhit anlayışının bir sonucu olarak Kızılbaşlar; kendileri dâhil her şeyi Tann'nın bir görünümü olarak algılar. İnanç kanalından yeryüzüne inmesine karşın bir yorum, bir yetenek varlığı olarak belirdiği için, çevresini diğer varlıklardan farklı yorumlayabilen tek yaratıktır. Bu bilincin bir gereği olarak her can kendini, Tanrı tecellilerinin huzurunda hisseder. Gönlündeki soyut Tann'ya nasıl davranıyorsa tecellilerine de öyle davranması gerekir. Tanrısal tecelli olarak algılanan şeye, insana büyük bir saygı ve sevgi besleme; Tanrı sevgisini tecellisine aktararak aynı sevgiyi onda yaşama/bulma.

Diğer taraftan seccade; Yol'da bir aşamayı, makamı simgeleyen ve pirin, dedenin ya da babanın oturduğu tabaklanmış tüylü deriden yapılmış posttur. Bu nedenle post hizmeti, pirliktir, dedeliktir, babalıktır. Postlar kutsaldır; büyük bir saygı ve sevgi kaynağı durumundadır. İnançta postun başı *teslim;* ayağı *hizmet;* sağı *el tutma;* solu *nefsi kırma;* dışı *sebat;* içi *temkin;* ortası *muhabbet;* mihrabı *cemal;* doğusu *sevinç;* batısı *bilim;* koşulu *erenler önünde baş eğmek;* canı *tekbir,* şeriatı *yok olma;* tarikatı *acıma;* marifeti *rıza;* hakikati ise *kavuşma ve bekleme* durağı olarak algılanır.

Kızılbaşlıkta On İki İmam sayısınca on iki post vardır. Bunlar:

* Horasan postu (pir postu); Hace Bektaş Veli'nin Horasan'dan geldiğini bildirir; tarikatın temel taşı durumundadır; bu posta kimse oturamaz.
* Ahmed-i Muhtar postu (mürşit postu); Hz. Muhammet makamı.
* Ah postu; rehber makamı.
* Aşçı postu; Seyit Ah Sultan makamı.
* Ekmekçi postu; Balım Sultan makamı.
* Nakip postu; Kaygusuz Sultan makamı.
* Atacı postu; Kanber A1İ Sultan makamı.
* Meydancı postu; San İsmail Sultan makamı.
* Türbedar postu; Kara Donlu Can Baba Sultan makamı.
* Kurbancı postu; Hz. İbrahim makamı.

* Ayakçı postu; Abdal Musa Sultan makamı.
* Mihmandar postu; Hz. Hızır makamı.

Zembil alma: îrfan arayıcısı olma. İrfan Arapça *bilme, anlama* anlamına geliyor. Kızılbaşlıkta ise Evrenin sırlarını bilme, kavrama; uyarıcıdan alınan bilgi; gönül yoluyla elde edilen sezgisel akıl, anlamlarına gelir.

İbret alma: Her şeyde Tann'nın bir hikmeti olduğunu anlama. Ben özelliklerinden arındırılmış ben özelliklerinin katılımıyla beliren *toplumsal bilinçte* yaratıcılık görme. Herkesin birey ben özelliklerinden arındırılmış herkes için ortak payda durumuna yükselmiş *ben;* bir bakıma toplumsal bilincin kendisidir; bunun bireye yabancılaşmasıyla behren biçimi ise *Tanrı* 'dır. Yol ehli can, tanrısal güç görüntüsü alfanda, o gücü yaratan toplumsal temele yönelir; asıl güç/kudret sahibini yakalar. İnanç Tanrı'sı genelde *toplumsal Tanrı,* özelde *halkın Tanrı'*sı durumuna dönüşür. Ve egemenin Tanrı'sı ile halkın Tanrısı *kavgaya* tutuşur. Bu kavgada devlet bilinciyle örtüşen egemenin Tann'sına karşı, toplumsal bilinçle örtüşen halkın Tanrı'sının galip geleceği yargısı kesin olarak öne çıkar. Bu durum, birey sınırlarının aşılmasıyla varılan toplumsal zeminde halkın, ezilenin, yaratanın ve bunlara kavgasının kutsanmasıdır.

Hidayete erme: Hak yoluna girme; Yol'u benimseme. Hakk'a yönelen her can, manevi yükselmeyle, yücelmeyle inşam Tann'ya ulaştıran yol olarak algılanan tarikatı benimsemek durumundadır. Kızılbaşlar; kendiliğinden var olan, varlığı kendinden başka bir varlığı gerektirmeyen, önsüz-sonsuz olarak algılanan, her şeyin yaratıcısı durumundaki güç anlamında soyut kurgusal Tanrı kavramından çok; bunun insan bilinci içine çekilerek potansiyel kazanmış biçimi olan Hak kavramım yeğlerler. Bu bağlamda Hak yolu, Tanrı yoludur. Hak divanı, Hak-Muhammet-Ali divanı, Tanrı huzurudur. Yol ehli can, Hak yoluna girip Yol'u benimseyerek, Hakk'ın huzuruna varmak ister; Hakk'ın sureti olarak algılanan insan-ı kâmil olmak ister. Kendini tanımak temel ama-

cıdır; kendini tanıma Hakk'ın yüzüne ulaşmakla olanaklıdır; bir can, Tann'mn yüzü olarak algılanan kendi yüzünü bulduğunda/bildiğinde Hakk'm yüzünü yakalamış demektir; bu inançtaki Hak algısını, insanda somutlamak demektir. Çünkü insanın kendi yüzünden başka ve ayл bir Tanrı yüzü yoktur; insanda tecelli eden Tann'dır; bu nedenle Hakk'ın yüzüne ulaşma, insanın kendi yüzünü bulması, tanıması anlamına gelir.

9- Nimet dağıtma: Makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olma. Makam sahibi olma; ruhsal bakımdan belli bir olgunluk aşamasına ulaşmış olma. Makam, Yol erinin ruhsal bakımdan ulaştığı olgunluk aşamasını simgeler; bu anlamda postu simgeler. Cemiyet sahibi olma; Yol'a girmek isteyen, Kızılbaş olmak isteyen talipleri olma. Nasihat sahibi olma; yol kurallarım, ilkelerini ve törenlerini anlatacak denli bilgi ehli olma. Muhabbet sahibi olma; Tann'ya, Yol ulularına ya da Yol'da yapılan bir işe, eyleme gönülden sevgi ve bağlılık duyma. Bir şikâyetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi, bir sonuca bağlanması için muhabbet meydanı açma.

10- Aşka erme, şevke erme, özünü fakir görme: Aşka erme; tanrısal varlığı içten gelen bir eğilimle sevme; sevilende kendini yok etme, sevilenle bir olma, seveni yok yalnızca sevileni var etme. Aşka erme yolundaki Yol ehli can, bir âşıktır. Tanrısal varlığın gizemine bağlanarak kendini Tann'da, Tann'yı kendinde görme aşamasına yükselmiş yetkin kişi demektir. Bu nedenle tanrısal özde ölmezliğin sırrına ulaşılması durumunda beliren, sevenle sevilenin birliğini anlatmak için *âşık-maşuk* özdeyişi kullanılır. Yine, Kızılbaşlığın *kıyısında* duran, Kızılbaş ilke ve âdetlerine belirli bir sadakat duyan, ancak nasip almamış durumda bulunan kimseye de âşık denir. Nasip almamış kişi anlamında âşık terimi, Yol'a çekilme sürecindeki meraklı araştırmacıyı belirtir. Tekkeyi ziyaret edebilir, baba ile konuşabilir. Aşka eren Yol eri can; vecd durumunda gizli anlamım herkesin çıkaramayacağı, akla, mantı-

ğa ve şeriata aykırı şeyler söyleyebilir. Bu durum, kişiyi özgür /bağımsız kılmak için yaratılmış bir yaratıcılıktır.

Şevke erme; Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkuyu duyma. Coşkunun yarattığı *hayretle* vahdet-i mevcutçu tasavvuf anlayışına adımını atma.

Özünü fakir görme; Tanrı uğruna dünya varlığından vazgeçme; benin geçici isteklerine aldanmama; büyüklük taslayarak tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tavır takınmama.

Marifet Kapısı: Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında üçüncü sırada yer alan ve ariflerle özdeşleştirilen; gönül yolunda en yüce düzeye ulaşma, tanrısal sırlara erme evresi, olarak algılanır. Bu kapı inançta *ikinci doğum* olarak algılanan tarikat kapışım izler ve *kutsal kökenle* buluşma aşaması olarak bilince çıkar. Marifet kapısmda Tanrı yolundaki tarikat yolcusu; seyrü süluk'un seyr Allah ve seyr maallah makamlarım yaşar. Seyr flllah makamında TanrTda yolculuk yaparak; Tanrı niteliklerim kazanır. Seyr maallah makamında ise Tann'yla birlikte yolculuk yaparak; seven sevilende yok olur; her şeyin tanrısal olduğu *birlik* yakalanır.

Makalat'a göre; ilham, fehm, aşk, şevk ve muhabbet cana kondu; can dirildi; akıl egemen oldu; geleni, varanı bildi. Çünkü tüm nesneler canla dirilir, can marifet ile dirilir. Onun için marifetli canlar, erenler canıdır; marifetsiz canlar, hayvanlar canıdır. Su olarak algılanan marifet, gönül gözünden akar ve bostan olarak bilince çıkan cam sular.

Burada ilham inançta, kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasına bağh olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan, gönle doğan anlam, sezgi, bilgi anlamına gelir. İlham, akıl ve duyuların aracılığı olmaksızın, tanrısal gerçeklerin ve sırların, varlık ve olayların iç yüzünün, velinin gönlüne doğması biçiminde algılanır. Bu durum ancak arınmış gönüller için söz konusudur. Akıl ve duyu yanılgılarından uzak olduğu için, ilham'da aldanma ve yanılma payı yoktur.

Geleneksel söylemde; Makalat'ın bu açıklamasının yüzeysel anlaşılması sonucu, *Akıl şeriat ve tarikat kapıları için gereklidir; marifet*

ve hakikat kapılarında akla gereksinme yoktur biçiminde özetlenebilecek bir ters bilinç ortaya çıkmıştır.

Bu doğru mudur? Doğru olmadığı açık: Burada anlatılmak istenen şudur: İnançtan akla atlayarak şeriat ve tarikat kapılarında eğitilen yol ehli can; zâhirden kaçış görüntüsü altmda bâtını yani gerçeği akılla kavrama gücüne erişmiştir. Daha açık bir anlatımla beyin, marifet kapısı ile birlikte daha az düşünme etkinliğinde bulunarak daha üretken bir aşamaya sıçramıştır. Nesnel süreçteki doğal yasaları, birey ilişkilerini ve toplum yasalarım; özel bir düşünme çabası harcamadan kavrayabilmektedir. Özcesi üretkendir. Gördüğü, duyduğu şeyler; bunun da ötesinde görmeden, duymadan soyut olarak algıladığı şeyler arasında var olan ortak yasalar /kurallar/ilkeler kendiliğinden gibi gözüken ama kesinlikle daha önceki bilgi birikiminin bir sonucu olan süreçte, beynin bir yansıması durumundaki gönülde belirir. Hakk'la Hak olma yolunda yüründüğünden; yol ehli can, yüklendiği yükümlülüğün bir gereği olarak birey gücünün/yeteneğinin üstünde bir güç/yetenekle donanır. Akıl insanından çok inanç insanı durumuna dönüşür.

Akıl arkada, görülenler/duyulanlar, hatta görülmeden/duyulmadan soyut olarak algılananlar öndeymiş gibi görünür; gerçeğinde önde olan akıldır. Akıl alanı terk edildiğinde; akla gereksinme duymadan ulaşıldığına/elde edildiğine inanılan hemen her şey yok olur.

Yine burada geçen fehm, inancı anlama ve bunun gereğini yerine getirme anlamım taşır. Kızılbaşlıkta inanç dindir? Kızılbaşlık inancında ise dinin *ikili* anlamı vardır:

* Tarikat makamında beliren inançtır; tektanncı inancın dünyalaşmasıyla kazanılan ve yeni bir içerikle biçimlenen yan-ilahi boyuttur. Akılla ulaşılan sonuçlan kutsayan, düşüncenin evrimine koşut olarak değişimler/dönüşümler geçirerek an-ı daim'de anlamlı ve güncel kalan manevi ilkeler/kurallar bütünüdür. Tann'nm eksiksiz sureti olarak beliren insan-ı kâmil'in, bunun yüceltilmesi bağlamında kutbun yaşama görüşüdür.
* Âşktır, sevgidir. Aşk, tarikat makamında beliren inanç dünya-

smda, kutsal köken olarak öne çıkan tanrısal varlığı, içten gelen bir eğilimle sevmedir; sevginin insanı bütünüyle egemenliği altı na almasıyla sevenin sevilende kendini yok etmesidir.

Fiziksel dünya, hakikat'in yokluktaki bir yansımasıdır, İkilik duygusu, Tann'nın varlığı gerçeğini insandan saklayan bir örtüdür. İnsanın içinde, çıktığı kaynakla yeniden birleşme eğilimi vardır. Bu nedenle insan kendi *beniyle* bir savaşım içine girer. *Birlikm* sağlanabilmesi için *ikilik* aşılarak, ben fethedilir. *İkilik duygusunun* aşılması ve benin fethedilmesi, ancak aşk gücüyle olanaklıdır. Bu aşk içimizde vardır; çünkü o da, Tanrı'mn kendi yapışırım bir parçasıdır. Bu bağlamda, içene saz çalıp şiir söyleme yeteneği ve becerisi kazandırdığına inanılan içki olarak algılanan *aşk badesi,* kâmil insanın bilgisinden başka bir şey değildir. Tarikat ehli can, bu bilgiyle donanır; bu bilginin gereklerini yerine getirir. Tektanncı dinin emirleri, bâtını bilmeyen cahillerin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerdir. Yol ehli canlardan bu emirler düşer.

Makalat'a göre cana konan ve canın dirilmesine ve aklın egemen olmasına yol açan bir diğer durum ise şevk'tir. Şevk, Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkuyu anlatır. Bu inançtan akla atlanılarak yakalanan yol sürecinde; üretken kılınan aklın, kendi yaratılan karşısında duyduğu hazdır/onurdur. Cam sulayan, düşüncenin evrimini kesintisiz besleyen muhabbete gelince; onun da ikili bir anlamı vardır:

* Tann'ya, Yol ulularına ya da Yol'da yapılan bir işe, eyleme karşı gönülde uyanan sevgi, bağlılıktır. Bu sevgi ve bağlılığın kesin tisiz yaşanmasıyla tannsal âlemin gücü içinde erimeye koşut olarak; Tann'mn Yol erinden ben özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koymasıyla elde edilen *bir* olma olgusuna ulaşılır. Kurgulanan inançla öz-deşleşip halk'a dönülmesiyle inanç dünyalaşır; bunun doğal bir sonucu olarak Tanrı yeryüzüne iner ve yeryüzü tannsallaşır.
* Bir şikâyetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi ve bir sonuca bağlanması için yapılan cem törenidir; muhabbet meydanıdır.

Meydanın Kızılbaş inancında, çok özel bir yeri vardır. Meydana niyaz etmek; bir aşama olarak algılanan ve tarikat yolunda ceme katılanlan temsil eden mekâna, bir dileğinin gerçekleşmesi için yakarmak anlamını taşır. İbadet meydanı, erenler meydanı ya da Kırklar meydanı adlarıyla da anılır.

Meydanın giriş kapısının iç kısmına eşik; meydanın orta kısmına dâr ya da dâr-ı Mansur denir. Genellikle giriş kapısının karşısında, küre makamı olarak algılanan bir ocak (Hz. Fatma Ocağı) bulunur. Ocak olmaması durumunda bunun yerine bir çerağ konur.

Meydana girene göre sağ taraf karşı köşede, yerden biraz yükseltilmiş bir zemin üzerinde Hz. Muhammet makamı olarak algılanan Ahmed-i Muhtar Postu (mürşit postu); bunun solunda kalan duvarın dibinde çerağ tahtı; bunun önünde ise meydan taşı bulunur.

Ocak'tan sonra sırayla giriş kapısının sol tarafındaki duvar boyunca postlar sıralıdır. Siyah renkli olan Horasan Postu'na kimse oturamaz, *boş* tutulur.

Kızılbaşlıkta meydan, bir ibadet yeri olarak caminin yerini tutar: Ancak, camide şeriat, meydanda marifet; camide kıble'ye dönüş, meydanda karşılıklı kıble oluş vardır. Camide hoca ve müezzin; meydanda mürşit ve rehber bulunur. Camide yazıh Kuran, meydanda konuşan Kuran okunur. Cami dünya meydanıdır, güven yeridir; orada yapılan ibadet borç ödemedir. Meydan büyük mahşerdir; inşam sonsuz yaşama götüren ölüm sahnesidir. Bir kurban yeri; sonsuz saltanat yeridir; orada yapılan ibadet Mirac'a varmak içindir. Tanrı yolundaki Yol eri sürece girince bir tür *hicrete* çıkar: Nefsinden sıyrılarak gönle; gönülden sırra; sır'dan ruha; ruh'tan Hakk'a; Hakk'tan halk'a göç eder.

Buna koşut olarak insanın tanrısal gerçeklere ulaştığı yer olarak gönül, *Tanrı'nın Evi* anlamında insanda somutlanırken; gönlün, kalbin yönelme yeri anlamında çerağ, post, mürşit; Tanrı sözünü anlamaya ve bunun gereğini yerine getirmeye yönelme yeri anlamında çerağ tahtı ve nefs olarak algılanan ten'in yönelme yeri anlamında meydan taşı dünyalaşır.

Kızılbaşlar felsefelerinin biçimlenme sürecinde, görüşlerine kaynak olarak yücelttikleri Hallac-ı Mansur'u; dünyalaşan inançlannm toplumsallaştınldığı yer'le yani meydan'la özdeş kılarak ölümsüzleştirdiler. *Dâr* ya da *Dâr-ı Mansur* adı altında bir *kurum* yaratarak, Ortodoks Sünni dünyanın uzağında ve şeriat yaptırımlarının dışında yaşamanın yolunu, yordamım buldular.

Dâr, Kızılbaşlıkta; Hallac-ı Mansur'un asıldığı direk anlamında darağacını simgelediği gibi Yol'la ilgili törenlerin yapıldığı meydan ya da meydan odasının orta yerini de simgeler. Bunun ötesinde dâr, insana ilişkin tapınmanın toplumsallaştınldığı; bireysel/toplumsal sorunların tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu; kullanılış biçimine göre işlev kazanan bireysel/toplumsal bir olgudur. Bu olgunun yaşama geçirildiği bir kurumdur. Genelde *insan-Tanrı-evren,* özelde *Tann-Muhammet-Ali* üçlüsünün birlendiği insanın, insanlaşan tanrının tapınma; sazıyla sözüyle, müziği ve dansıyla birlik ve beraberlik içinde yiyip-içme; muhabbet ederek kusurdan, günahtan arınma; kendine ve topluma görevlerini yerine getirme; bu yolla iyi insan olma yeri/kurumudur.

Kızılbaşlıkta dâr'ın, duruş biçimine göre adlandırılmış dört türü vardır. Bu dört duruşun her biri, toplumsal başkaldırı kültürünün yaşatılması anısına, düşünceleri ve inançları uğruna can vermiş, dört ulu insanın adıyla simgelenir. Burada en saygm yer Hallac-ı Mansur'undur. Dâr-ı Mansur; asılma duruşuyla temsil edilir ve darağacında asılarak öldürülen Hallac-ı Mansur gibi yol uğruna ölümü göze almayı, asılmaya hazır olmayı anlatır. Cemaatin ve dedenin önünde, canını yol uğruna vermeye hazır olduğunu bildirmek için, niyaz ederek meydan'ın ya da meydan odasmın orta yerine gelerek, ayaklan mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik olarak beklemek biçiminde uygulanan dâr'a durmak, bir bakıma Mansur olmaktır.

Diğer üç duruştan, yüzüstü yere kapanma duruşuyla temsil edilen Dâr-ı Fazh, Fazlullah-ı Hurufi gibi, Yol uğruna başı boyundan kestirmeyi göze almayı simgeler. Dizüstü duruşuyla temsil edilen Dâr-ı Nesimi, Nesimi gibi Yol uğruna derisini yüzdürmeye hazır olmayı ve

ayak mühürleme duruşuyla temsil edilen Dâr-ı Hüseyin ya da Dâr-ı Fatma, Hüseyin ya da Fatma gibi, Yol uğruna canmı vermeye hazır olmayı betimler.

Kızılbaşlar, dinsel inancı gökyüzünden yere indirip yeryüzünü tannsallaştınrken, ahireti de dünyalaştırdılar; dünyada Cennet'i kurmak için Cehennem yaratıcılarına karşı verilen mücadeleyi kutsallaştırdılar.

Duyular üstü olarak algılanmasına karşın gerçekte, marifet kapısına ulaşan canın bilgi birikiminin kendiliğinden bir uzantısı olarak gönle doğan bâtm bilgi/bilinç; birliği çoklukta, çokluğu birlikte düşünmeyle sağlanır. Fark kula, cem Hakk'a bağlanır; halkı görmek fark, Hakk'ı görmek cemdir. Farkı olmayanın kulluğu, cem'i olmayanın marifeti olmaz. Fark, halkın Hak sayesinde var olduklarını ve varlıklarım koruduklarını anlamaktır; birlikte çokluğu, çoklukta birliği görmektir. İnançta gayb, Hakk'ın kendisinden değil, kulundan gizlediği şey olarak algılanır. Gayb âlemi, duyularla tanınıp algılanabilen âlemin ötesinde bulunduğuna inanılan âlemdir. Halk içinde bulunmalarına karşın, tanrısal gizeme ulaştıkları için kendilerini halktan gizleyebilenler, yani arifler, gayb erenleridir. Hakikate ve marifete ermiş ariflerin algılayabildiği âleme, gayb-ı izafi denir. Tanrı' dan başka kimsenin bilmediğine inanılan, duyularla ulaşılmayan, akıl ve bilgiyle kavranamayan, yalnızca aşkın gerçekleri olarak algılanan salt görünmezlik âlemine, *tanrısal evren* anlamında gayb-ı mutlak adı verilir.

Duyularla algılanabilir âlemden tanrısal âleme, beş ayrı görünür olma durumunu simgeleyen varlık evrenleri sıralanır:

7- *Lahut;* beş evren sıralamasında ilk sırada yer alan, en yüksek varlık alanı; kesin varlık alanı, tanrısal evren; lahut âlemi.

2- *Ceberut;* beş evren sıralamasında kesin varlık alanı, tanrısal âlem durumunda olan lahut'u izleyen, bütün varlıkların Tann bil gisinde toplandığı ikinci varlık alanı; tanrısal erkin bir simgesi olarak algılanan gök katı; ceberut âlemi.

3- *Meleküt;* beş evren sıralamasında üçüncü sırada yer alan; Tann bilgisinde toplanan gerçeklerin açılıp ortaya çıktığı varlık alanı; meleküt âlemi.

4- Nasut; beş evren sıralamasında dördüncü sırada yer alan; Tanrı bilgisinde toplanan varlıkların madde biçimine girerek görünüş alanına çıktığı varide alanı; nasut âlemi.

5- Misal; beş evren sıralamasında son sırada yer alan; bütün var lıklann, biçimleri ve özleriyle en olgun nitelikte bulundukları varlık alanı; misal âlemi.

Yine inançta, hazerat-ı hamse olarak bilinen; varlıkların, TanrT-dan doğmalarından, doğup taşmalarından başlayarak, insaın kâmil durumuna gelinceye değin geçirdikleri beş aşama, beş görünür olma hali vardır:

1- Hazerat-ı gayb-ı mutlak; henüz Tann'mn ad ve sıfatlarının tecelli etmediği varlık alanı.

2- Âlem-i ceberut; salt ruhsal âlem.

3- Âlem-i melekût; ruhsal âlemle maddesel âlem arasındaki geçiş âlemi.

4- Âlem-i şehadet; madde âlemi.

5- Mertebe-i insan-ı kâmil; olgun ve kusursuz insanlık aşaması.

İşte Tanrı yolundaki Yol eri hicret'e çıktığında bütün bu âlemleri/evreleri/varlık alanlarım kateder; duygularından ve birey iradesinden sıyrılır; benliğini Tann'mn varlığında yok eder. Fena diyan olarak algılanan bu dünyadan hareket eder; fena makamlan olarak bilinen bu dünyaya özgü aşamalan geçer; fena fi'l pir olur, bütün varlığım mürşidinin kişiliğinde eritir; fena fi'l vücut'ta, bütün duygularından sıynlarak yokluğun sınırına ulaşır; fena fi'l ehadiyet'te, gerçek varlık katma taşınır ve fena'il fena'da, yokluğun ötesine geçer.

Makamlar:

1- Edepli olma: Eline-diline-beline sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durma. Kızılbaş ahlakının temelini oluşturan edep; el-dil ve bel sözcüklerinin ilk harflerinden türetilmiş olarak algılanır. Bir Kızılbaş'a göre hizmetteki edep, hizmetin kendisinden daha değerlidir. Edep kapsamında üç şey önemlidir:

* Eline sahip olmak: Hırsızlık yapmama, kan akıtmama anlamında, Kızılbaş barışçılığının ve cana saygısının bir simgesi durumundadır. Bu yolla bir Kızılbaş eli, suç işleme aracı olmaktan çıkarıp güzellikleri yaratma aracı haline dönüştürmüş olur.

* Diline sahip olmak: Yalan söylememe, sözle insanları birbirine düşürmeme, kov ve gıybette bulunmama anlamında, Kızılbaş açıklığının bir simgesi durumundadır. Bu yolla bir Kızılbaş dili, dedikodu yapma, fitne ve fesada katılma aracı olmaktan çıkarıp doğruyu söyleme, söz güzelliğini yaratma aracı haline dönüştür müş olur.

* Beline sahip olma: Nefsina sahip olma, zina yapmama anlamında, gayrimeşru ilişkilerden uzak durma anlayışının bir simgesi durumundadır. Bu yolla bir Kızılbaş cinsel organları, zina aracı olmaktan çıkarıp herkesin eşiyle, sevgilisiyle birlikte yaşamasının güzelliklerini yaratma aracı haline dönüştürmüş olur.

Buyruk'a göre elini-dilini ve belini kötü kullanan uğrudur. Uğrunun Dört Kapı Kırk Makam ve on yedi erkânda yüzü karadır. Uğru dört çeşittir:

a- El uğrusu; mal uğrusudur, mal çalan kimsedir; Tanrı katında yüzü karadır.

b- Dil uğrusu; bilgiliden bilgiyi öğrenip başkasına kendisininmiş gibi anlatan, onları aldatan kimsedir; iki dünyada yüzü karadır,

c- Yol uğrusu; bir kâmil mürşitten yolun törelerini öğrenip talip leri kandırarak onlara babalık/dedelik yapan kimsedir; iki dünya da yüzü karadır.

d- Gönül uğrusu; bu bir bel uğrusudur; sarkıntılık edip bir bacının gönlünü çalan; işi bittikten sonra çekip giden kimsedir; Dört Kapı Kırk Makam, on yedi erkânda yüzü karadır.

2- Bencillik, kin ve garezden uzak durma: Tanrı yolundaki Yol erinin, ulaştığı marifet aşamasından düşme endişesini/kuşkusunu taşıması ve bu durumdan korku duyması. Tarikat ehli canda, Tanrı korkusu yoktur; Tann'ya ulaşma yolunda bir yanlış yapacağı korkusu; bir şeyi yanlış anlayacağı kuşkusu vardır. Kendine yönelik eleştiriyi/sorgulamayı sürekli canlı tutarak/öne çıkararak bencillikten, kinden ve garezden uzak durma. Koruyucu bir korkunun/kuşkunun kuşatıcıhğmda her an vicdanını dinleme; ayna olarak algılanan secdede kendini izleme; eksikliklerini/kusurlarını saptama ve yeni güne daha arınmış olarak çıkma.

Tanrı celal sıfatı ile kendi yüceliğini/ ululuğunu/enginliğini gösterecek ve buna dayalı bir korku yaratacak biçimde insanın gönlünde tecelli eder. Bu Tann'nın *heybet* durumudur. Tann'nm gönülde, heybet durumunda görünüş alanına çıkmasıyla insan, gaybete girer (kendinden geçer). Gaybet, Tann'da yok olma yolunda bir aşama olarak algılanır; Hakk'tan gelen doğuşlar ve feyizler nedeniyle çevreden ve kendi fizik varlığından soyutlanma biçiminde beliren, her şeyden habersiz olma durumunu betimler. Gaybet durumuna giren Yol eri, kalbini Tann'dan başka her şeyden arındırır; Tann'yla birlikte olmanın huzurunu yaşar. Bütün benliğini Tanrı bilincine yönelttiği için çevreden ve bu arada kendi duyularından soyutlanır. Bu dünyada olmasına karşın, tanrısal gizemle örtülür ve bir bakıma yok olur. Tanrı cemal sıfatıyla insanın gönlünde görünürse üns (sevinç) oluşur.

3- Perhizli olma: Hiçbir şeyde aşırı olmama/aşınya kaçmama. Ulaşılan manevi aşamanın verdiği sarhoşluktan korunma; bu hazzı yanlış algılayıp kendini yitirmeme. Mahrem olan şeylerden kaçınma/-uzak durma.

4- Sabır gösterme: Bir olgunluk belirtisi, bir aşama olarak algılanan, Tann'dan başka kimseye yakınmama. Kutsal gerçeğe giderken aceleci olmama; taşkınlık yapmama; ölçüyü elden bırakmama.

Mürşidin verdiği kadarıyla yetinme; nefsine uyup mürşidinden taşıyamayacağı/ kaldıramayacağı isteklerde bulunmama.

5- Utanma: Yakışıksız davranışlardan, uygunsuz işlerden kaçınma. Kınanma, ayıplanma endişesiyle bir şeyi yapmaktan ya da yapmamaktan sıkılma.

6- Cömert olma: Bilgisini ehlinden esirgememe. Bilgisinden layık olanı yararlandırma. Bunu bir ibadet olarak algılama ve bu yolla kendini temizleme/an kılma.

7- İlim öğrenme: Yol'da, gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tann'yı bulma. Sezgisel akımı kullanarak kesin bilgiye ulaşma.

8- Miskin olma: Kendisine hiçbir varlık tanımama. Eyvallah Kapısı'nm kulu olma bağlamında; edilen bir sözü, yapılan bir işi, gösterilen bir tavrı olumlama/onaylama /benimseme; razı olma, itaat etme; teslim olma, bağlanma.

9- Özünü bilme: Son amacım âlem-i ekber'de bulan ve küçük evren olarak algılanan inşam tanıma. Bu yolla son amacım âlem-i asgar'da bulan ve büyük evren olarak algılanan âlem'in farkına varma. Bu bağlamda Tann'nın bütün sıfatlarının insanda tecelli ettiğinin ayrımına erme.

Kızılbaşlıkta *gönül bilgisi,* özünü bilmenin bir koşulu durumundadır. înançta gönül bilgisiyle donanmış Yol ehli can, kendinin yüceltilmesinin bir ürünü olan ve büyük evren adıyla anılan; bâtmda, Tanrı adma tasarrufta bulunan kutbun teninden/canından başka bir şey olmayan, tanrısal âlemle buluşmak ister. Çünkü o, kendi kanıtıdır; bu yolda yürümesine engel oluşturan şeriatı yadsır.

10-Arif olma: Tann'nın; gönül bilgisi, duyarlığı, derinliği yoluy-

la kendisiyle bütünleşmesine izin verdiği ve bu yolla, kendi yüce varlığını görebilmesi lütfunu sağladığı, kendi özünü tatmanın zevkini verdiği, yüksek olgunluk aşamasına ulaşma. Arifin İlahi Hakk'm özünü tatması durumunda; bilenle bilinen, tek bir varlık olur. Anf bu konuma, kendiliğinden ya da bilimle/öğrenimle değil, duyuş ve seziş yoluyla yükselir; bilgi ötesindeki dünyada olup bitenleri bilme yeteneğine kavuşur. Tanrı ya da tarikat yolcusuna görünen ve onu yolda yüce aşamalara taşıyan kemal halleri dörttür:

a- Feth-i karib; kula açılan ve onu nefsin derecelerine taşıyan kalp makamı;

b- Feth-i kudret; tarikat sevgisini yayarak gönülleri açma, ruhlan ışıklandırma, Ali sevgisini çoğaltma;

c- Feth-i mutlak; zat-ı ahadiyet'in (Tann'nın) tecellisi.

d- Feth-i mübin; kula açılan velâyet makamı.

Hakikat Kapısı: Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında son sırada yer alan ve muhiplerle özdeşleştirilen; Hakk'ı görme, tanrısal âlemin gücü içinde erime evresi, hakikat kapısı olarak algılanır. Tanrısal âlemin gücü içinde erime; tanrısal özde ölümsüzlüğü anlatır; bu bir beka durumudur. Beka öğretisi en belirgin biçimini Hallac-ı Mansur'da (857-922) alır. Onun *Enel Hak* sözü beka'nın, Tann'nın kendisi olduğu anlamına gelir. .Beka durumuna ulaşan Yol eri, Tann'mn varlığıyla var; O'nun ezeli ve ebedi oluşuyla ezeli ve ebedi olur.

Gizli, örtük ve perdelenmiş olan ve toplumsal güçle giydirilmiş durumda bulunan tanrısal gerçeği açığa çıkarmak, hakikat kapısındaki can ehli için bir tür *keşif* olarak algılanır.

Tann'nın kendine bağışladığı esin kaynağı ile sıradan insanlara kapalı olan gerçekleri kavrayabilir. Böylesi bir durumda Hakk'la arasındaki perde ortadan kalkar. Yol erinin, gizli hakikati açığa çıkarması üç aşamada gerçekleşme olanağım bulur:

* Aklım kesin kanıt kullanarak, Tanrı hakkında kesin bilgi sahibi olması (muhadara-ilm el-yakin);

* Açıklama ve bilim yoluyla bilme (mükâşefe-ayn el-yakin);

* Tanrı vergisi olan bir esinle aracısız bilme (müşahede-Hakk ülyakin).

Görüldüğü gibi Hakk'la Hak olan insan-ı kâmil; zaman ve mekândan bağımsızdır. Buna karşın insan-ı kâmil dışında kalan her şey, yani Tann'nın birliğinin dışında kalan çokluk, çokluğun oluş ve yokoluş yasaları, zaman ve mekân kalıplarına bağımlıdır. însan-ı kâmilin bu özelliği onun, Hak'tan halk'a indiğinde yeteneğini/yorumunu kutsayacak olan inanç yatımı oluşturur. İnancın çizdiği yuvada, ilahi nurun tecelli edip nefsin ölmesiyle bir gönül yaşamı başlar. Böylesi bir gönül yaşamı süren mürşidin, gönülleri ferahlandıran manevi gücü, *nefes* olarak algılanır. Bu içsel güç söze döküldüğünde şiir olur, gülbank olur.

Kızılbaşlık nedir?, diye sorulduğunda bir Kızılbaş, *Tanım Gülbangını* okur: *Sır kimliği* kullanabilmek için gerekli koşullan sıralamakla kalmaz, Kızılbaşlığın *kime-kimlere* karşı nerede durduğunu *açık* olarak gösterir, yani *ne olduğunu* dosta-düşmana *çığlık çığlığa* anlatır:

> -Bismişah!... Allah Allah!...
>
> Bizler, bizi ebedi gerçeğin özüne götüren *birlik dolusunu* içtiğimiz için İlâhi ezbere ihtiyacımız yok, diye bağınyoruz.
>
> Asıl gerçeğe, ebedi gerçeğe ulaşarak Hakk'a kavuştuk; bunun için *mihraba* gereksinmemiz kalmadı, diyoruz.
>
> Yolumuzda canın önemi yoktur, biz Canan'ı anyoruz; bunun için aşka âşık olduk, *aşk sanatı* dışmda sanat tanımıyoruz, diyoruz.
>
> Bizim nazanmızda *kadın-erkek farkı yok,* noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde, diye çığlık atıyoruz.
>
> Aşkımız bedenimizle mühürlü; diyoruz ki bu mührü kıralım, aşkımızı özgürleştirelim; özgürleştirelim ki o bize *öğretmenlik* yapsın; egemenle *taraf* olan örgütlü kutsallığı yerle-bir etsin; despotun saldırısına karşı bir duruş alacak biçimde bizi *parçalasın,* yeniden *kursun,* diyoruz.

Bizler gönlü Kâbe bilir, gönle ulaşma yolunun kurallarına uyarız; bu nedenle *insana secde ederiz',* bizim için bundan başka bir ibadet biçimi yoktur, diyoruz.

Biz Kuran'ı insanın *yüzünde* ve bağlamanın *göğsünde* bulur, oradaki Kuran'ı okuruz; bu nedenle bize başkaca Kuran gerekmez, diye bağırıyoruz.

Bizler, doğuran doğanın doğuran parçasıyız; bu nedenle vahdet-i mevcutçuyuz; zâhir anlaşılmadan bâtın anlaşılmaz anlayışı gereği, *dünya dünyanın bilgisiyle açıklanmalıdır,* diye haykırıyoruz.

Tanrı, Konuşan İnsandır; insan Konuşan Tanrıdır; öyleyse ibadet Tann'yı *insanlaştırmak* ya da insanı *tanrılaştırmaktan* başka bir şey değildir; bu nedenle insan, toplum ve doğa, yaratıcı-yok edici tanrının *tasallutundan* kurtarılmalıdır, diyoruz.

Bizler, şeriata karşıyız-vahyin dışındayız; bizim kendi şeriat-vahiy anlayışımız var; bir şeyler gökten gelip bizim içimize girmez, içimizden *dışımıza* taşınır; biz onun için bizim şeriatımız-vahyimiz bâtm anlamında *doğanın ak.li-insanın aklı,* zâhir anlamında *berekettir,* diyoruz.

Bizler aydmlanmanın-insancılığm çocuklarıyız; kendini yitiren insanın yeniden kendisiyle *kucaklaşmasını* istiyoruz.

İnsanseverliğin egemene karşı *mücadele* koşullarında üretildiğini ve ezilen-sömürülen smıf insanının acısıyla-sıkmtısıyla geleceğe taşınabileceğini söylüyoruz.

Bizler, geleceğe taşınabilmek için yaşarken *ölmek,* Hakk'a yürüyünce yeni bedenlerde *dirilmek,* yani kendi hiçliğimizden doğmak, kendi hiçliğimize *dönmek,* böyle böyle *ölümsüzleşmek* istiyoruz.

Egemenin, özgürlük mücadelesi karşısında bir silah olarak taşıdığı ölümü, düşünce özgürlüğüne *şantaj* yapmak için

kullandığı bir rehine olarak algılıyor ve onu felsefemizden çekip atıyoruz.

Özgür bir insan ölümden başka her şeyi düşünür ve bilgisi ölüm üzerine değil, *yaşam* üzerinedir yargısını öne alarak *ölümü ölümsüzleştiriyoruz.*

Doğrudan demokrasi zemininde üretilen-yaratılan halkın demokrasisi *güncellenerek* insanlığın kurtuluş düşüne, yani *kâmil toplum* düşüne bağlanmalı, yalnızca bizi değil, *yaralı* bilince sahip tüm insanları kurtuluşa taşıyacak *düşümüz yeniden canlandırılmalıdır,* diye çığlık atıyoruz.

Kendini bil buyruğunun izinde doğa yasalarından *farklı* her türden insan doğası yasasım inkâr ederek doğa üzerinde yaratıcı-yok edici tanrıya güç veren dinsel düşüncelere-inamşlara *başkaldırıyoruz.*

Aynı gücü doğa üzerinde *insana* veren çağdaş-evrensel bir düşüncenin üreticisiyiz-yaratısıyız, diyoruz.

Yalnızca canlı emeği değil, ölü emeği de *dirilten*, beyinleri *çalışmaya*, ruhları *hissetmeye* çağıran, birer dai olmanın zamanı geldi de geçti bile, diye haykırıyoruz.

Eğer ululanmız-pirlerimiz-kurucu kimliklerimiz *haksız* yere öldürülmeselerdi biz bunları söyleyemeyecektik; bize bunları söyleme olanağı verdikleri için kendilerine *teşekkür* ediyoruz.

Dallarından düştük aşk-ı muhabbetlerimizi sunuyoruz; kavgalarını *sonsuza* kadar sürdüreceğiz, diyoruz.

Bizler, ebedi gerçekler peşinde koşmaktan yanıp yakman ama yılmayan insanlanz. Ezelde evet dedik ve bu sözümüzden *asla dönmeyiz.*

Dileriz sözlerimiz, sözlerimizle dile getirdiğimiz kararlığımız Hak defterine kayıt edilir, unutulmaz, hep hatırlanır.

Gerçeğe Hû! Eyvallah!

Makamlar:

1- Türab olma (Toprak olma): Herkesin ayak toprağı anlamında alçakgönüllü olma. Tann'dan gelen her şeyi gönül hoşluğuyla karşılama. Tann'nm hoşnutluğunu, onaymı kazanma. Kendini yol kuralları**na bırakma;** teslimiyete erme.

2- Tüm insanları bir görme: İnsanlar arasında din, dil, ırk ve cins ayrımı yapmama Tüm insanların inançlarına hoşgörüyle bakma.

3- Elinden geleni esirgememe: Elinden gelen bir hizmeti, yardımı vermekten/yapmaktan kaçınmama. Verici olma.

4- Kimsenin ayıbını görmeme: İnsanları iyi ve üretici yanından yakalama. İnsanların kusurlarını, ayıplarını örtücü olma; onları çoğaltıcı/yayıcı olmama.

5- Tevhit anlayışında olma: Bütün varlık türlerinin Tann'da *bir* olduğuna inanma. Tann'dan başka varlık tanımama. Tann'nm birliğine ve Ali'nin Tann'mn velisi olduğuna inanma. Tann'nm görüntüsü durumunda bulunan canlı-cansız tüm varlıklan sevme; bunu bir ibadet olarak algılama. Tevhidin üç aşaması vardır;

1- Telkin: Şeriat kapısından tarikat kapışma girme olarak algılanır.

2- tlbas: Tarikat kapısından marifet kapısına girme olarak algüanır.

3- Ahadiyet: marifet kapısından hakikat kapışma girme olarak algılanır.

Ali'nin Tann'nm velisi olduğunu vurgulayan ve cemlerde müzik eşliğinde söylenen şiirlere tevhit denir. Tevhidin yaygm söyleneni yedi mısradan oluşur:

Lâllâle İllallah
Ali Mürşid Ali Şâh
Ali Hayder Ali Şâh
Ali Esed Ali Şâh
Ali Şîr'dir Ali Şâh
Eyvallah Şâhım Eyvallah
Lâ İlâhe İllallah

6- Vahdet-i mevcut anlayışında olma: Tann'ya yakın olma; Tann'yla *bir* olma. İnsan-Tann-Evren üçlüsünden oluşan *birliği* Tanrı olarak algılama. Varlığın birliğini, yaratanla yaratılanın bir olduğunu savunan vahdet-i vücut, daha çok Anadolu ve İran'da gelişme olanağı buldu. İlkçağ Anadolu Yunan düşüncesinin yanı sıra İslamlık öncesi Türk, Eski İran ve Hint inanışlarının bir sentezi olarak biçimlenen vahdet-i vücut, bir tasavvuf akımı olarak gelişti. Kızılbaşlık bu inancı tasavvuf yoluyla aldı. Ve onu, Ali'nin kişiliğinde daha da somutlaştırdı.

Vahdet-i Vücut biçiminde öne çıkan ilk dönem tasavvuf anlayışı, Kızılbaşlık inancında vahdet-i mevcut biçimini aldı. Vahdet-i mevcut anlayışında; oluşturan da, oluşan da, oluş da birdir (İnsan-Tann-Evren üçlüsünden oluşan birlik); Tann'dan başka mevcut yoktur (La mevcudu illallah). Varlık tektir, birdir; yaratanla yaratılan özdeştir. Yaratma yoktan var etme değil, gizlilikten görünüş alanına çıkmadır.

Görünüş alanına çıkan Tann, varlıkların en olgunu, en yücesi olan insanda, daha belirgin bir nitelikte kendini gösterir. Bu nedenle varlıklar arasında Tann'ya en yakın, öz bakımından O'nunla eşit olan insandır. İnsanda bulunan düşünme ve yargılama yeteneği, Tann iradesinin bir bölümüdür. Bu yüzden insanla Tann, eş varlık düzeyindedir. İnsan Tann'nm konuşan dili, söyleyen ağzıdır; özcesi insan, *konuşan Tanrı'*dır.

Vahdet-i mevcut anlayışında, varlık türlerinin var olmasından önceki sureti, yani Tann'mn bilgisindeki değişmez sureti, *âyan* olarak algılanır. Tann'nın bilgisi ve varlık türlerinin sureti, *sonsuz ve kalıcıdır.* Buna karşın, varlık türlerinin bizim görebildiğimiz varlığa dönüşümü *sonludur.* Bu nedenle gerçek varlık, *âyan-ı sabite'*dir. Baktığımızda gördüğümüz varlık türleri, âyan-ı sâbite'nin var görünmesinden başka bir şey değildir.

Tanrısal esinle olgunluk aşamasına ulaşıldığında kazanılan; belli bir dönemle sınırlı olmama, belli bir sürenin değil tüm zamanın içinde (anda, geçmişte ve gelecekte) var olma durumu kazanılmış olur. Bu durum, Tann'nm kendine dost kıldığı ve verdiği ilhamla yaratıcı varlığına kattığı velilerin aşamasını, velâyet makamım belirler.

7- Manayı bilme-Sırrı öğrenme: Gönül sezgisi yoluyla duyular üstü bilgiye ulaşma; marifete etme. Bâtın bilgisini, tarikat bilgisini özümseme; hakikate erme. Nefsin isteklerinden sıyrılıp derin düşünceye dalarak, *Tanrı Evi* olarak tanımlanan gönülde tecelli eden gayb durumundaki şeylerin, yani Hakk'ın gayb durumuna getirdiği ancak halk'a bildirmediği şeylerin ayrımına varma; sırra erme. Ulaştığı manayı, erdiği sun, ehil olmayandan sakınma; sun sır etme; takiye sahibi olma.

Asıl gerçekler, görünür olanın *ötesindeki* sulardu. Bu sulara, Tanrı yolunda tarikat yolcusu olmakla ulaşıln. İnsanda gönül, tannsal bilgi alanı; ruh, sevgi alanı; su ise aşkın gerçekleri sezme alanı olarak algılanu. Gönül gözü açık olanlar; gayb âleminin işaretlerini, belirtilerini kendi iç dünyalannda sezebilirler. Bu durumdaki bir insan, sırra ermiş bir mana adamıdır. Sura ermiş mana adamının gönlüne, gayb âleminden tannsal bir lütuf olarak, insanı kendinden geçiren anlamlar gelir. Bu bağlamda insanın üç türlü niteliği vardu:

a- Fiiller (davranışlar); insan kendi iradesiyle kazanu.

b- Ahlak (huylar); doğuştan gelir, ancak harcanan çabalara bağlı olarak değişir.

c- Ahval (haller); gayb âleminden tannsal bir lütuf olarak gelir; inşam aşka uğratarak kendinden geçirtir, mest eder, aklım elinden alu.

Sura ermiş mana adamı, *kabe kavseyn* olarak bilinen; Hakk'a ulaş-mayı engelleyen bir ölçü olarak algılanan Tann ile insan arasındaki uzaklığın ötesine geçmiş bir insan-ı kâmil'dir.

İnsan gönlü, Tann'mn tecelli ettiği yerdir. Kendini Hakk'a vererek cezbeye kapılan biri için kabe kavseyn, Tann'ya kavuşmayı önleyen bir engel durumundadn. Tann yolundaki Yol eri, bu uzaklığın ötesine geçmezse, Tann'dan uzak kalmış kabul edilir. Genelde ise günah ortamı olarak algılanan toplumsal yaşam/dünyasal yaşam; Tann'ya gidişte bir engel olarak belirir. Dünya sevgisi ve dünyaya duyulan ilgiden sıynlamadığı sürece salik, geçici varlıklar âleminden kurtularak *vahdet'e* ulaşamaz.

Tanrı düşüncesini daha içten ve derinden yaşayabilmek için, günah işleme ortamından uzak, ayrı yaşama biçiminde uygulanan inziva, özünde doğal yoldan bir sapmadır. Daha doğrusu doğal olanı yakalamak için, çok güçlü bir irade isteyen doğal olandan ayrılmayı devreye sokarak insanı eğitmek amacım güden bir *eğitim* yöntemidir. Genelde iki şekilde anlaşılır ve uygulanır:

* Halk içinde Hak'la olma; belli olgunluk aşamasına gelmiş tarikat yolcusu tarafından uygulanabilir. Tarikat yolcusu toplumun içinde, işinde gücündeyken bile yalnızdır ve Tann'yla birliktedir. Bu anlamda dünyada bir başınadır ve gariptir; her şey elinde olsa bile hiç bir şeyi yoktur.

* Dünya nimetlerinden uzakta bir başma yaşama; tarikat yaşamı na yeni girenler, yeterli olgunluk aşamasına ulaşmamış olanlar için bir yükselme ve arınma yöntemi durumundadır. Daha çok tekkelerde belli süreler için çileevi'nde geçirilen bir yaşama biçimidir.

8- Seyrü sülüğünü tamamlama: Seyrü sülük aşamaları sır masında dördüncü sırada yer alan ve Tann'dan halk'a dönme olarak algılanan seyr anillah (Tann'dan yolculuk) aşamasını tamamlamış olmak. Gerçek gerçek olmak; gerçekle gerçek olmak. Manevi olgunluğa ulaşan tarikat yolcusunun ruhu/cam; tannsal görüntüleri gözlemlemek için gayb âlemine seyahete çıkar. Tarikat yolcusunun seyrü süluğu, yani manevi yolculuğu dört aşamada gerçekleşir: Seyr illallah (Tann'ya yolculuk); beşeri isteklerden sıynlarak tannsal iradeye teslim olma. Seyr fillah (Tann'da yolculuk); tannsal nitelikleri kazanma. Seyr maallah (Tann ile birlikte yolculuk); ikiliğin ortadan kalkarak her şeyin tannsal olması. Seyr anillah (Tann'dan yolculuk); Tann'dan halk'a dönerek birey/toplum hizmetine adanma; hizmetli olma; ruhlar âleminden beşeriyet âlemine dönerek kendine gelme.

9- Gerçeği gizlememe: Sohbette, muhabbette hakikat sımm Hak'tan halk'a taşıma. İnançtan akla atlama; aklın kılavuzluğunda kâmil toplumu yaratmaya koyulma.

10- Münacat ve müşahede: Tanrısal sırlan ve tecelilleri seyretme; bu yolla tannsal âlemi görme. Her an Tann Evi olarak algılanan gönülde Tann ile söyleşide bulunma. Tarikat ulularım övme, onlara bağlılıklarım bildirme.

TEOLOJİDEN ANTROPOLOJİYE

Düşüncelerin *düzeni* ve aralarındaki *ilişki,*
şeylerin düzeni ve aralarındaki ilişkiyle *aynıdır.*
Gerçek denilen şey, *düşüncenin nesnelliğe uygunluğudur.*

Kızılbaş aydınlanma felsefesinin ve öğretisinin izinden gittiğimizde Tann'daki iki ilke, *nitelik* toplamı olarak açık ve gizil nesnellik durumunda *doğaya,* düşünce toplamı olarak bilince indirgenir. Metafizik zeminde, dünyayı *değiştirme* gibi bir derdi olmayan bilinç, *doğanın önüne* geçer. Tasarımın mantığı gereği, Tann'ya, doğanın önüne geçen bu *bilincin diliyle* Tanrı denir. Önsüz-sonsuz Tann'mn dünya görüşüyle doğaya bakıldığında, açık ve gizil nesnellik durumundaki gerçeklik *bozulur* ve *dönüştürülerek teolojinin parçası durumuna* getirilir.

Kızılbaş kültür, metafizik zeminde gerçekleştirilen bu yapı-bozumunu, *tersine dönüşümle ayaklan üzerine oturtur.* Öncelikle tanrısal ilkenin *önde* görünen yanım oluşturan ve *düşünce özelliğinin toplamı* olarak algılanan bilinci, bilme kültürünün değil *değiştirme* kültürünün bir parçası olarak tanımlar. Tanımlar tanımlamaz da nesnel gerçekliğin ipuçlarını toplayarak teolojinin *hiçliğine* taşındığının ayırdına varır. Ve teolojinin, *kendisine gizli kalan içrek bir antropolojiden* başka bir şey olmadığını dosta-düşmana anlatmaya çalışır. *Marifet* dediği gerçeğe ulaşabilmek için bedenin, ötesinde doğanın bilincinden *firar* eder. Çünkü bedenin bilinci bedene ilişkin bilginin, doğanın bilinci doya ilişkin bilginin toplamıdır. Bedenden önce bedene ilişkin bilinç, doğadan önce doğaya ilişkin bilinç *olamaz.* Olamaz yargısını belirleyici alarak be-

denin ve doğanın bilincini *terk* eder ve bedeni ve doğayı yaratan *gizil nesnelliğin aklıyla* buluşur. Artık bedeni ve doğayı *konumlandıran* bilincin taşıyıcıdır.

Demek ki akıl-bilinç dediğimiz şey öncelikle bedeni-doğayı kuran gizil nesnelliğin, yapısındaki *eğilime* uygun olarak harekete geçmesiyle oluşur: Bâtının bilgisi, yani karanlığın, hiçliğin bilgisi; zâhirin bilgisinden, yani ışığın bilgisinden *önce* gelir. Nesnel nedenler, nesnel sonuçlar üreteceğinden Tanrı, *ışık* durumunda doğmadan önce yani *karanlık* iken nesnel bir *doluluğa* sahiptir.[40]

Din insan ruhunun *rüyasıdır.* Ama biz rüyada değil, yeryüzünde, gerçeklik diyarında bulunuruz; rüyada gerçek nesneleri gerçekliğin ve zorunluluğun ışığında değil, sadece *imgelemin ve keyfiliğin* çekici aydınlığında görürüz. Çünkü rüya denilen şey, ruhumuzun bedenimizin *zincirlerinden* kurtulması durumunda kurgulanır. Rüya aracılığıyla dışarı taşıdığımız içimize, iç muamelesi değil de *başka bir şeyin içi* muamelesi yapmaya başladığımızda, varlık-ötesinde *ikâmet* eden bir tanrıyı doğuma hazırlarız. Artık beden ve dünya içeriden değil, *dışarıdan* yönetilmeye başlar. Bu yüzden din denilen örgütlü inancın *gözünü açmak* durumundayız. Yani *rüyadaki nesneyi gerçeklikteki nesne* haline

[40] Feuerbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü* (Çeviren: Oğuz Özügül); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; s. 133-145'ten; "Tann saf tin'dir, ışık dolu özbilinçtir, ahlaksal kişiliktir; doğa ise hiç olmazsa yer yer, karmakarışık, karanlık, vahşidir, ahlak dışıdır ya da ahlaksal değildir... Yakından bakıldığında tanndaki iki ilke neye indigenir? Bu ilkelerden biri doğaya, en azından kendi gerçekliğinden çıkanlmış, senin tasarımında var-olduğu gibi bir doğaya, öteki de tine, bilince, kişiliğe indirgenir. Sen Tann'ya onun yansına göre, onun arka ve ters yüzüne göre değil,... sadece tini, bilinci gösteren ön yüzüne, çehresine göre tann dersin:... Böylece burada, tanndaki iki ilkeye ilişkin gizemci öğretide, *gerçek nesne patoloji, tahayyül edilmiş nesne teoloji* olur; yani, patoloji teoloji haline getirilir....; bizim görevimiz teolojinin, kendisine gizli kalan, içrek bir patolojiden, antropolojiden ve psikolojiden başka bir şey olmadığını... göstermektir. ... Akıl, biz bireylerde değil-....- tannda önce doğa tutkusuna göre meydana çıkmalıdır, karmaşık duygulann ve itkilerin karanlığından bilginin aydınlığına biz değil, tann yükselmelidir, bizim tasanm tarzımızda değil, tanrının kendisinde gecenin sinir bozuculuğu ışığın neşeli bilincinden daha önce gelmelidir; kısaca burada insani bir hastalığın seyri* değil, gelişmenin seyri, yani *tanndaki hastalığın seyri-gelişmeler hastalıklardır-* betimlenmelidir... Bu yüzden tanndaki gece, tanrının yalnız tinsel bir öz değil, üstelik *maddi, bedensel, tensel* bir öz olduğunu da ifade eder; ama insanın insan olması ve insan admı tenine göre değil ruhuna göre alması gibi, tannda da durum böyledir.... *-'doğanın bittiği yerde tann başlar '-* çünkü tann *soyutlamanın sonuncu sinindir.* Artık kendisinden soyutlama yapamadığım şey tanndır, kavramaya ehil olduğum *sonuncu,* yani en yüksek düşüncedir..."

getirmek durumundayız. Ne var ki imgeyi soruna, kopyayı özgün olana, tasarımı gerçekliğe, görünüşü öze yeğ tutan günümüz dünyasında bu durum bir *hayal kırıklığıdır.* Bugün için *kutsal* olan *sadece yanılsamadır.*

însan nasıl düşünüyorsa, zihniyeti ne ise tanrısı da öyledir: İnsanın değeri ne kadarsa tanrısının değeri de o kadardır, daha fazla değil. *Tanrı bilinci insanın öz bilincidir, tanrının idraki insanın kendini idrak etmesidir.* İnsanı tanrısından ve tanrısını da insandan dolayı teşhis edersin; her ikisi de birdir. Tanrı insanın açığa çıkmış iç dünyası, kesinkes kendisidir; din insanın gizli değerlerinin merasimle açığa vurulması, en içten gelen düşüncelerinin itirafı, *sevgisinin gizlerini alenen ikrar etmesidir.*

Öncelikle belirtmek gerekir ki Tanrı, *nedeni* olduğu dünyanın içindedir. Şimdi bu savı açmaya çalışalım. Kızılbaş felsefede TanıTnm *iki özelliği* vardır:

* Düşünce özelliği; *düşünce sistemini* kurar,

*Nitelik özelliği; *fiziksel nesneler sistemini* kurar.

Bu iki özelliğin tasarımlanmasında kullanılan yöntem tümdengelimci değil, *tümevarımadır:* Görünümlerin *gözlenmesi* üzerine yapılandırılmış bir *genellemeler sistemi* oluşturur. Tann'mn iki özelliği somutlandığında; düşünce özelliği ifadesini *bedenin düşüncesinde*, nitelik özelliği ifadesini *bedenin kendisinde* bulur.

Bu kapsamda evren ya da dünya Tann'nm *nitelik özelliklerinin,* yani *tecellilerinin toplamıdır,* açıkçası *doğadır.* Demek ki Tann, her şeyin *yaratıcısı* değildir, ama her şeyin *nedenidir.* Yani Tann, kendi *nedeni* olduğu dünyanın *içindedir;* onun *ötesinde* değil.

Akıl, *bedenin* düşüncesidir; doğanın aklı, *doğanın* düşüncesidir: Bedenin düşüncesi *bedensel bir sürece,* doğanın düşüncesi, *doğasal bir sürece* denk düşer.

Açıkçası akıl ve beden; akıl ve doğa *tek* şeydir. însanın aklının ya da doğanın akimın bağlı olduğu *sistem*, aynı biçimde bedenin ya da doğanın *bağlı* olduğu sistemdir. İnsanın aklı insanm bedeninden, doğanın

aklı, doğadan başka bir şey değildir. Bedenin ya da doğanın *çabası,* aynı zamanda insan aklının ya da doğanın aklının *çabasından* başka bir şey değildir. Beden ve doğa, *harcandığı sürece* her ikisi de vardır; *harcanma yoksa* her ikisi de yoktur: *Varlık da yoktur, Tanrı da yoktur M*

Deneyüstü akıl, bâtıni tasavvuf kültüründe, simgesel anlamda, *doğa olmayan doğa* olarak algılanan *doğanın canı-aklıdır.* Hem Batılı hem de Doğulu filozoflar, *öz'ün sırrını çözme* konusunda kafa *yordular* Düşünce tarihinde öze ilişkin birden fazla tanım gelişti: Basit ya da değişmez bir ruh varlığı biçiminde tanımlandığı gibi kimi kez insanoğlunun somut bütünlüğü şeklinde ya da deneyimler-seçimler ve kararlarla ilgili bilinç durumu olarak tanımlandı. Öz, dindar yazarlar, Platon, Sokrates, ötesinde daha modem düşünürlerce *insan* olarak kimliklendirildi. Bu anlamda özün ya da insanın yazgısı özgürleşmesine, aydınlanmasına ve kendini bilmesine bağlandı. Upanişadcı düşüncenin iki önemli kavramı *atman* ve *mukti* ya da *özgürleşme*dir. Upanişadlarda *özün*, doğada *çift yönlü* olduğu anlatılır: Deneyüstü ve deneysel. Özün deneyüstü niteliği ya da *atman,* fiziksel dünya ile hiçbir bağlantının olmadığı *bozulmamış saf farkındalık* durumunda ortaya çıkar. Özün deneysel bilinci ise deney konusu yapılabilen, hareket edilen ve zevk alınan görüntüler âlemi ile ilişkilidir. *Saf bilinç olan öz,* çoğunluk deneysel özün *tanığı* ve *aydınlatıcısı* olarak algılanır.

Martin Heideger ve J. P. Sartre öz sorununu tasanmlamışlardır: Her iki düşünür de insan doğasını, analiz edip anlamaya çalışmıştır. Heideger, *var olmak nedir?,* sorusuna yanıt bulmak için uğraştı: İnsanın varlığını anlamanın *varlığı anlamaktan* geçtiğini algılayarak bütün dikkatini insana çevirdi. İnsan olarak tanımlanan yaşayan gerçeği anlatırken *şu anda var olma durumunu betimlerken, benlik* anlamında *da-*

41. Ergüven, Abdullah Rıza; *Evrenbilim ve Tanrı Kavramı;* Berfin; İstanbul, 2000; s. 19; "Özdeğin ille de görülür niteliklerle varlaşması gerekmez. Sonsuz uzayda, görülür niteliğinden yoksun özdek kümeleri, açıkçası *görünmez özdek*, yeni özdek kümelerinin oluşumunu sağlar... Uzayın derinliklerinde, bütün evrene yaygın görülmeyen eneıji, eneıji özdekleri vardır. Sonsuz uzayda eneıji (ışık) olarak kullanılan özdek yitimini karşılamak üzere, bu ışımasız özdeksel eneıjiden sonsuz boşluğa yeni özdek yığınları sürülür. Demek, ışımasız özdek bilinen özdeğe dönüşür..."

sein terimini kullandı. Dasein'ın ayırt edici özelliği geçici oluşuydu. Bu *geçici şeyin* üç esrime hali olan *geçmiş-şimdi* ve *gelecekle ilişkisi* onun *tarihselliğini* oluşturuyordu. Heideger nesneleri, insanın, taşanlarını gerçekleştirmesini olanaklı kılan *araçlar* olarak algılar. Olasılık ya da olasılıkların kaynağı durumundaki dasein, nesneler dünyasını, bilimin soyut kategorilerine göre değil, kendi varoluş gereksinmelerine göre ortaya çıkan kategoriler altında görür. Öyleyse insan, *değerli* bir yaşam sürmek istiyorsa çoğunluğun önyargı ve değerleriyle yönetilmeyi yadsımalı, kendi taşanlarını kendi yapmalı ya da kendi sonunu kendi belirlemelidir; bu kapsamda varlığının *son olasılığı* olan ölümün farkında olarak yaşamalıdır. "Ne olursa olsun, bir dinginlik olmadan önce uzun bir şiddettir doğruluk. Ve tehlikesiz bir söylem her şeyden önce bir retoriktir, yani bir yalan... Her şey ölümden dolayı vardır. Ve ölümle kanıtlanmayan hiçbir şey doğru değildir."[42]

J. P. Sartre, insan yaşamı konusunda Heideger'in düşüncesiyle büyük ölçüde uyumlu bir felsefe ortaya koydu: Heideger, başat çalışması *Varlık ve Zamanda,* insanın özellikle olasılıkları deneyimleyeceği zaman olan gelecek ile ilişkili bir yaşam sürdüğünü tasarımladı. Sartre ise *Varlık ve Hiçlik* temelinde insanın temel karakterinin gücünün *nihilizmden* kaynaklandığını ileri sürdü. Her ikisi de varlıkbilimsel gerçekliği, içimizde taşıdığımız, *hiçbir şey* ya da *hiçlikle* ilişkilendirdi. Kendimizi varlık olmaktan ayırmamız ya da geri çekmemiz *özgürlüğümüzdür*, dendi. İnsan, yeni olasılıkları gerçekleştirmek için yaptığı özgür seçimler ve verdiği kararlarla kendi *özünü* yapılandırır ya da yeniden kurar. Böylesi bir özgürlüğü hak etmek ve yaşamak için insanın, *acı veren* bir ya da birden fazla yükümlülüğü-sorumluluğu *tercih etmesi* gerekir. Dışarıdan destek almadan *zor* bir seçim yapmak durumunda kaldığında, *özgürlük* çabası ya da *özgürleşmek* isteği insanı, büyük bir *acının* içine itebilir. Kişi, bağımlılık ve sorumluluğunu kendi dışınki bir güce yükleyerek yaşamayı yadsıdığında Sartre'm anlayışıyla dil-

42- Bonnefoy, Yves; *Olasılık Dışındaki* (Çeviren: Ömer Aygün); Yapı Kredi Yayınlan; İstanbul, 2003; s. 26.

lendirirsek *ahlâk dışı ve günahkâr davranışlarda* bulunanlarla aynı suçu işlemiş kabul edilir. Her iki kimlikte de *özgürlüğe övgü* yapanlar, genel yargı açısından *özgürlük için lanetlenenlerdir.*

Heideger, *eğer ölebiliyorsam var olmaya gereksinmem yok kimsenin var olmaya gereksinmesi yok*, diyor. Bireysel var oluşumuz *hiçlik-hiçlik arasında* başlayıp sona eriyorsa eğer bizim tek gerçekliğimiz *hiçliğimizdir;* bunun dışında her şey saçmadır. Var oluşumuzun olanaksızlığı olanaklı ise hiçbir şey gerekli değildir. Ölümümüz, bizim en önemli olasılığımızdır; tüm diğer olasılıklar konumlannı-konumlanışlannı bu olasılıktan alırlar. Ölüm, içten bir yaşam için *tektikleyici bir ipucudur;* onun dışında her şey olasılıktır, her şey değersizdir. Sartre da Heideger gibi insanın dünyasal varlığının *saçmalığı* üzerinde durur.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi Heideger ve Sartre'in tasarımladığı öz, Vedantik düşüncedeki *deneysel özdür:* Deneyüstü bilinç farkmdalık ya da kutsal farkındalık olarak kabul edilir. Deneyden *bağımsız* olduğu için *deneyüstü öz* ya da *deneyüstü bilinç* acı çekecek bir içerik değildir; buna karşın, *tanık-bilinçtir.* Hint düşüncesine göre *tanık öz* acı çekmez. Ama deneysel öz ya da deneysel bilinç acı çeker. Bu nedenle Hint toprağı acı çekme sorununa bir çözüm bulma amacına yönelmiştir. Vücudun ve algıların *sahibi* olan deneysel bilinçten ayıl tutulan ve *deneyüstü bilinç* olarak tanımlanan şey *metafiziksel bir hayalet* değildir; tam tersine *doğa olmayan* fizik bir *sırdır.* Doğanın ve insanın aklını kullanarak, nesne ve birey kimliklerinden *soyulmuş* doğa olmayan *doğanın* ayrımına varılması durumunda ortaya çıkan *özgürlük*, deneyimlenen somutluğun ve deneyimsel düşüncenin *zincirlerinden* kurtulmuş *özgür* olma halini anlatır ki amaçlanan da budur.

Kızılbaşlık, *doğanın aklı ve insanın aklı* terimlerinin açılımı üzerine oturur. Doğanın aklı, doğasal nesnel süreçte doğanın *önsüz olandan sonsuz olana* doğru gidişini güden *yasa-ilke* olarak öne çıkan kesin/zorunlu eğilim, yani *doğa yasaları* olarak tanımlanabilir. Bu soyut terim, gizil tanrı olarak Hakk'a ya da gizil tanrının gizilliğinin taşıyıcısı olan ve Hakk'ın dönüşümüyle beliren *İlk Akıla* denk düşer. Soyut olan

(bâtın) beslendiği nesnel kaynağa (zâhir), yani somuta yönelme eğilimindedir. Yönelmenin izinde somut *yeniden* üretilirken, tasavvuf! anlamda tanrısal olandan, yani *doğanın aklından* doğanın *kendisine* inilen bir sürece girilir. Ek-doğamn aklı olarak algılanan *insanın aklı* ise *doğanın aklım* özümseyebilen ve doğayı *aşabilen* bir algılama/anlama yetisi olarak bilince/inanca taşınır. Doğayı aşabildiği için insan Konuşan Tann durumunda *öncelik* alır.

Kızılbaş felsefede *doğasal değişim-dönüşüm* şöyle tasarımlanır: Evrende bir *madde yitimi* vardır; *madde yitimi,* görünen maddenin, görünmeyen maddeye dönüşümünden başka bir şey değildir.

Anlaşılacağı gibi evrende madde, ille de *görünür* niteliklerle varlaşmaz; *görünmez* madde olarak sonsuz uzayın her yanma yayılmış durumdadır. Evrende, *ışık saçımı* ile gerçekleşen *madde yitimi; ışımasız maddeye,* yani *görünmez* maddeye dönüşümdür. Zâhir olan, *enerji saçımı* yapabilen, görünür maddedir. Bâtm olan *enerji saçımı,* yani *ışık saçımı* yapmayan, *karanlık saçımı* yaptığı için *ışımasız* durumda bulunan maddedir. Sonsuz uzayda eneıji (ışık) saçımı yoluyla *tüketilen* madde miktarını karşılamak üzere, ışımasız maddesel eneıjiden sonsuz boşluğa yeni *madde yığınları,* yani *karanlık enerji* sürülür: Işımasız madde, yani görünmeyen madde (bâtın) ışımalı maddeye, yani görünür maddeye (zâhir) dönüşür. İnanç diliyle ifade edersek *tanrısal öz görünüşe taşınır.* Düşünce gözü ya da gönül gözü, *ışık olmayan ışığın* ya da *karanlığın* aydınlığıyla görür. Buna karşın zâhir ten gözüyle *ışık olan bir ışığın* aydınlığıyla görür.

Bâtından zâhire, zâhirden bâtına *dönüşüm* sürecinde nesne, kimi niteliklerini *yitirir,* kimi yeni nitelikler *kazanır* ki buna *değişim adı* veriliri

43- Denkel, Arda; *İlkçağ'da Doğa Felsefesi;* Özne Yayınlan; İstanbul, 1998; s. 22-23; "Herakleitos için varlığın değişim içinde bulunması... yalnızca bir gözlem konusu değildir. Onun düşüncesinde değişim, evrenin ve evrenin içindeki her şeyin zorunlu olarak uyduğu en temel bir yasa konumunu kazanır. 'Her şey akar ve hiçbir şey buna karşı duramaz; her şey bir yönde yol alır ve kalıcı olan hiçbir şey yoktur.' 'Varlık dinginliği değişimde bulur.' 'Her şey karşıtlık yoluyla doğar, hepsi bir nehir gibi akış içindedir.' Nesneler için olduğu gibi, nitelikler içinde aynen geçcrlidir bu: 'Soğuk nesneler sıcak olur; sıcak olanlar soğur. Nemli olan kurur, kuru olan nemlenir.'"

Nitelik yitirme ve nitelik kazanma ancak *zâhir* durumda söz konusu olabilir. Zâhir olan varlığa gelmiş, somut ve gözlenebilir olandır. Tanrısal öz ya da can, henüz görünüşe taşınmamış kimi nitelikleri, bağlı olarak kimi biçimleri taşır. Bu örtük ve gerçek olmayan, ancak olabilir olan taşıyış biçimine bâtın denir. Algılanacağı gibi zâhirin *nedeni* bâtın, bâtının *nedeni* zâhirdir; zâhir-bâtın toplamı olarak algılanan evrende, *nedensel* ilişkilerin dışa vurduğu ya da hissettirdiği bir *düzen* vardır. Ve bu düzen amaca uygun, *planlı bir gelişim* içerisindedir. Doğa denilen şey, daha büyük bir yetkinliğe doğru sürekli değişen zâhir durumdaki tek tek nesnelerin *toplamıdır.* Bâtm, kendini henüz görünüşe taşımamış, ancak *gizil nesnellikte* bir eğilim olarak *örtük* biçimde bulunan *tüm elliktir.* Bâtın durumda olanın ortaya çıkması, *örtük* tümel yönlerin zâhir durumuna gelmesidir. Bâtm *örtük* olduğundan, değişim sırasında bir nesne ya da bir nitelik *yokluktan varlığa* geliyormuş *izlenimini* uyandırır. Oysa bu bir samdır; çünkü yalnızca zâhir olan görünür, görünüşe taşınır, kendini gösterir. Zâhir durum alma, belirli bir biçimin tam olarak kazanılmasıdır; o biçim açısından düşünürsek bir *yetkinleşmedir.* Örneğin tomurcuk *bâtın bir çiçek;* yumurta bâtm bir kuştur. Buna karşın hiç biçim taşımayan *gizil nesnellik,* hiçbir zaman zâhir durum alamayacak olan bir *madde*dir; ancak düşüncede görünüşe taşınabilir, kuramsal olarak algılanabilir.

VARLIK TASARIM[1]

Artık Kızılbaşlığı
***kendi sessizliğimizde* saklayamayız**

Vahdet-i mevcut belirleyici tasavvuf kültüründe, *görünüş* alanına çıkmış Tanrı, *varlık* adım alır. Demek ki Tanrı, özünde *gizil* nesnelliktir. Bu gizil nesnelliğin yaklaşık *üçte biri* görünüşe taşınmış, *üçte ikisi* ise görünüşe taşınmamıştır. Öyleyse Tanrı, *gizil ve açık nesnellik* toplamıdır. Tam da bu nedenle Tanrı, *sonuçlan yok ederek* ya da *üç terkin* ilk basamağı olan *bu dünyayı terk ederek* ortaya çıkan *hiçlik* durumuyla kanıtlanır. Buna *varolmayanla olumlama* adı verilir. Tasavvuf geleneğinde, düşüncede görerek canlı-cansız her şeyi *soymak ya* da somutluğu *terk ederek* her şeyi *doğa olmayan doğa* durumuna dönüştürme çabası hep önde tutulur. Tanrısal öz olarak algılanan ruh; tek tek bireylerde bedenleşmekle ya da doğa parçalan biçiminde nesnelleşmekle kaynağından uzaklaşmış, kendi kendisiyle çelişkili bir durum içine girmiştir. Özelde insanın, genelde doğanın *dirilik* kazandıncı bir parçasıdır artık; ancak *tutsaktır.* İşte kişi *t erk-i dünya* aşamasını yaşama geçirmekle yine doğduğu kaynağa yönelmeye başlar. Yönelmeye paralel olarak doğal olandan *sıyrılır,* doğaya benzemeyen bir aşamaya çıkarak kendi kendisiyle çelişkisine son verir. Çelişkisine son verdiğinde *doğaya benzememek* bağlamında somut *beden* kimliğinin ötesinde duyu organlarınca algılanamayan ancak yine *nesnel* olan *bâtini* evrenin bir parçası durumuna gelir. Bunu yaparken doğa parçalarını da kendi *so-*

mut nesne kimliklerinin ötesinde onu yaratan öze indirger. Yani hem kendisini hem de doğayı simgelerle ifade ederek *kendini bilmek ve doğayı bilmek* zemininde düşünce üretmeye başlamış, kendisini ve doğayı özgürleştirmiş olur.

Bu dünyayı terketme diğer yandan kötü koşullarda ya da baskı altında yönetenler hesabma bir eyleme, davranışa katılmayı yadıma olarak anlaşılır; böylesi bir *terk* süreci *ezilmekte olan kitlelerin maddi istekleriyle uyum sağlar.*

Tasarım gereği *varoluş,* eyleme geçen Tann'dan *ışık* donunda fışkıran, taşan özün açık ya da gizil varlıklar durumunda var olması haline verilen addır.[44] Tann'dan fişkıran, taşan özün akl-ı evvelden âlem-i şühuda inerken çizdiği düşünülen kavs-i nüzul ile âlem-i şühuddan çıktığı kaynağa (Tann'ya) yükselirken çizdiği düşünülen kavs-i uruc eğrilerinden oluşan daireye de varoluş çemberi adı verilir. Varoluş çemberi üzerinde kendini dışa vuran, tektanncı dinlerin yaradılış tasarımına karşı bir başkaldın niteliğinde olan, doğanın canının ışık biçiminde eyleme geçmesiyle görünen ya da görünmeyen varlıkların belirmesi hah, varoluş çevrimi olarak adlandırılır.

Kızılbaş felsefe, Tann-doğa-insan ilişkisini: Tann'dan çıkıp yeniden Tann'ya dönen bir çevrim üzerinde açıklar. Tann'nın kendi özünden fışkıran, taşan ışığın dönüşümler geçirerek ve bu yolla kendi kendine *yabancılaşarak* evrende, gözle görülebilir biçimler aldığını savunur. Tann, madde ve eşyanın; hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki mutlak yokluk/hiçlik durumunda, kendi kendisinin tanrısı iken, insanlar için düşünülmesi/algılanması güç bir öze sahipti. Mutlak yoklukta/hiçlikte, yokluğu/hiçliği tartışmak anlamsız olduğuna göre, bu aşamada bir *tann* varlığından söz etmek Kızılbaş felsefesi açısından üretici değildir. Çünkü Tann bu konumda, kendi

[44] Harmancı, Haşan; *Aleviliğin Anayasası/Varoluş;* Yurt Kitap-Yayın; Ankara, 2008; s. 185; "Her şey bir kandilden yani nur'dan başlatılmaktadır. Bu aynı zamanda bir ilk akıl ile başlatmaktır varoluşu. Göklerde ve yerlerde her ne var ise bu kaynaktan hayat bulmaktadır. Nur (ışık) önsüz ve sonsuzdur Alevilikte..."

kendisinin bilincinde; kendi içindeki sonsuz olanakların, yeteneklerin ve güçlerin ayrımında değildir.

Çevrimin hareket ettirici ilkesi olan *güzelliğin görülmeye eğilimi* sonucu Tanrı, sonu olmayan bir yokluğun/hiçliğin içinde kendine bakacak göz ve vecde gelecek bir gönül istedi; işte ışıksal taşma bu gereklilikle başladı. Bu gerekliliğin belirmesi ile mutlak yokluk/hiçlik, olanaklı yokluk/hiçlik durumuna dönüştü. Tanrı, kendi kendisiyle ilk kez yabancılaştı; kendi bilincine ilk kez vardı; evrenin, bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının ayırdına ilk kez ulaştı. Kişilik kazandı; önce Tanrı iken şimdi Hak, Hakikat, Gerçek, Aşk oldu.

Daha sonra ilk yabancılaşma kademesi olan Hak'tan; Tann'nın ilk belirme aşaması olarak algılanan ve tüm diğer şeylerin onun aracılığıyla yaratıldığı kabul edilen ilk akıl (akl-ı evvel) yaratıldı. Ve böylece çevrimin, kutsal kökenden (âlem-i gayb) duyularla algılanabilir/bilgiyle ulaşılabilir dünyaya (âlem-i şühud) inen alçalan eğrisinin (kavs-i nüzul) hareketi başlamış oldu. Ardından sırasıyla ve her adımda Tann'dan uzaklaşacak biçimde; akl-ı evvel'e verilen bilgilerin belirme aşamaları olarak algılanan meleklerin, peygamberlerin, ermişlerin, inananların, inanmayanların, cinlerin/şeytanların, hayvanların, bitkilerin ve doğal elementlerin aklı; bu dokuz akıldan kaynaklanan ruhları yaratıldı.

Tanrı Hak olup potansiyel kazandıktan sonra dönüşümler geçirerek, kendisinden daha az şeyler içeren/daha az kendisi olarak beliren aşamalara doğru yol alıp doğal elemente/saf cevhere değin indi. Böylece inançta varoluş çemberi olarak algılanan çevrimin, kutsal kökenden çıkıp görünür evrene doğru inen alçalan eğrisi'nin hareketi tamamlanmış oldu.

Kızılbaşlık felsefesinde varoluş çemberinin bu ilk yansı, tümüyle bir inanç ürünüdür. Düşünceci-idealizm zemininden kaynağını alır. Platon'un idealar-gölgeler/kopyalar tasanmının değişik bir anlatımından başka bir şey değildir. Bâtını bilince öncelik vererek açıklanan ve

geçici görünür gerçekler olarak algılanan nesnel dünyaya göre değişmez, kalıcı ve ebedi bulunan bu idealist yan/ idealizm; felsefede öncel/yaratıcı görünmesine karşın, bilimsel bir kaygı gütmeksizin nesnel sürecin/maddeci düşünce temelinin bir gerekçesidir. Onu haklı, gerekli ve zorunlu kılmanın bir aracı olmak üzere gönül meşrebine uygun biçimde sonradan kurgulanmış bir inanç yaratısıdır.

Kızılbaşlar, *zahiri düşünmenin /zahiri koşullanmanın* ötesinde, doğal süreci/insan eylemini kutsamak üzere yarattıkları kendi idealizmlerinden, tartışmaya kapalı sonuçlar çıkarmaya kalkışırlarsa, dünya görüşlerini baş aşağı çevirmiş olurlar.

Kızılbaşlık felsefesinde çevrimin ikinci yansım, yani Hak'tan en uzak nokta olarak beliren doğal element/saf cevherden çıkıp, yabancılaşma sürecinden uzaklaşacak/her adımda daha çok Tann'nın kendisi olacak biçimde dönüşümler geçirerek kutsal köken'le buluşmayı amaçlayan yükselen eğri'nin hareketi oluşturur. Varoluş çemberi'nin yükselen eğrisi bütünüyle materyalizm zemininde/maddeci düşünce temeli üzerinde yürür; inançta, Tannsal Özün görünüşe çıkan bir yaratısı olarak görünmesine karşın gerçekte, Ortaçağ koşullarında bu yaratıyla kutsanmak zorunda kalınan bir öncel/yaratıcıdan başka bir şey değildir.

Bir idealizm-materyalizm bileşimi olan Kızılbaşlık felsefesinde, alçalan eğri'nin sonu ve yükselen eğri'nin başlangıcı olarak beliren doğal element/saf cevher ya da bunun aklı, ruhu; Tanrı'mn da *Tanrılığım yapamayacağı* bir yabancılaşma aşamasını simgeler. Çünkü doğal element/saf cevher, yabancılaşmanın son halkasıdır; en az Tann'dır. Felsefi boyutta doğal element/saf cevher *dört öğe* ile temsil edilir: Bunlar su, hava, ateş ve topraktır. Bu bağlamda, idealizmden materyalizme kınlan, Tann'mn bilgisi/yönlendirmesi dışmda ve kendi yasalan/kurallan içinde gehşim/değişim-dönüşümlerle adım adım *yabancılaşmadan* uzaklaşan bir sürecin başlangıcı olur. Bu süreç Aristoteles'in *potansiyellik-aktüellik* tasanmımn değişik bir anlatımıdır.

Varoluş çemberi'nin yükselen eğrisi'nin dönüşümleri giderek soyuttan somuta doğru evrilir. Her şeyin dünya çevresinde döndüğü al-

gısıyla beslenen ve bir çember yayını izleyen hareketin soyutlanması olarak bilince çıkan zaman sürecinde; dokuz ruh, dokuz akla verilen bilgilerin görüntülerinin belirdiği tanrısal mekânlar olarak Atlas, Burçlar, Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit ve Ay biçiminde somutlanır. Dokuz gök katı'ndan genelde evrende, özelde ortamda; nesnel süreci/yaşamı önceleyen nitelikler olarak sıcaklık, soğukluk; kuruluk ve yaşlık belirir. Bu dört öğe ile dört niteliğin ilişkisinden üç âlem, yani cansızlar âlemi, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi ortaya çıkar. Hayvanlar âlemi, çevrimde dokuzuncu ve son çevrim kademesi olarak beliren, derece derece yükselerek Hakk'a ulaşan eksiksiz/olgun/yetkin inşam temsil eden insan-ı kâmil aşamasıyla son bulur.

Tanrı kendisini doğal elemente/saf cevhere, yani su, hava, ateş ve toprağa, koşutunda sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşhğa taşımakla bir bakıma, varlığını da yadsımış olur. Potansiyelini kendi içinde taşıyan bir önceki konaktan/aşamadan/basamaktan bir sonraki konağa/aşamaya/basamağa geçen nesnel süreci, yönlendirmek şöyle dursun, onun nasıl olduğunu bilmekten bile acizdir. Deyim yerindeyse Tanrı, bir *dünya cahilidir.*

Cahili olduğu bu dünyayı tanımak/bilmek, kendi *cehaletine* son vermek için Tanrı, tanrısal özü en çok içeren yani en çok Tann olan insana gereksinim duyar. Genelde insan, özelde kâmil insan aracılığıyla inançta, geçici görünür gerçekler dünyası olarak kutsanan, gerçekte ise varlık ve olgu anlamında maddi özellikler gösteren öğelerden oluşan bir nesnel süreçten başka bir şey olamayan bu dünyayı tanıma/bilme olanağına kavuşur.

VAROLUŞUN AÇILIMI

Varoluşun açılımı,
doğuran doğanın *doğurma* kanıtıdır.

Kızılbaşlığın *inanç* boyutunda *evren*, etken ilke olarak algılanan *akl-ı kül* ile edilgen ilke olarak algılanan *nefs-i kül* arasındaki *çatışmanın* aşılmasıyla, yani çatışmanın aşılması sürecinde gerçekleşen *açılımlarla* görünüşe çıkan *tanrısal* özdür. Akl-ı kül ile nefs-i kül *özdeşliği* ise *Tümcan* ya da *Canan* anlamında *Tanrı*'nın kendisidir.

Varlık, düşünce gibi, diyalektik yönteme uygun olarak sürekli *gelişen, ilerleyen* bir süreçtir. Gelişmenin temelinde; kendi kendini aşan, belli bir amaca yönelen, sorunun çözüm biçimine göre *tanrısal öz olarak* algılanan *akıl* ve *ruh* gibi *iki karşıt* ilke vardır. Bu iki karşıt ilke arasındaki *çatışmanın* aşılmasıyla *evren, varlık*, oluş gibi değişik alanlar ortaya çıkar. Tanrısal özün amacına yönelik gelişim sürecine girmesiyle *diyalektik yönteme* uygun olarak üç aşamalı bir *açılma, gelişme* ortamı doğar:

1- *[KendiliğindenlikAşaması];* birinci aşamadır; tanrısal öz, yani *tanrısal ben* kendi içindedir; kendi kendisiyle *sınırlanmış* durumdadır; kendi kendine bir varlıktır; özündeki saklı güç (i*tanrısal ben)* gerçekleştirme *eylemine* geçmediği için bir *olanaklar* alanı durumundadır. *Düşünce üreten düşünce yumağı* biçiminde algılanan Tanrı, henüz kendisini *düşünme konusu* yapmamıştır. Tanrı'nın kendini düşünme konu-

su yapabilmesi için kendini yaratan *kaynağa,* yani *toplumsal bilinç* alanına yönelmesi ve o kaynakta *somutlanması* gerekir. Ortodoks Tanrı, *kâmil insanın* dünya görüşü çerçevesinde somutlanırken, bir *dönüşüm-değişim* içerisine girer. Dönüşüm-değişim sürecinde, insanın kendini düşünme konusu yapması, ötesinde toplumun kendini düşünme konusu yapması, *tasavvufi sunumda,* insana ve doğaya *dirilik* veren öz olarak algılanan soyut kimliğe *yapıştırılır;* bu nedenle insanın kendi kendini düşünme konusu yapması *ters dönerek* kendiliğindenlik görüntüsü ardında Tann'mn kendi kendini düşünme konusu yapmasına *çevrilir.* Demek ki *Tanrı* olarak öne çıkarılan soyut kimlik, *insan beninin* ya da *toplumsal benim.* tasavvufi sunumdaki soyut *ters* duruşundan başka bir şey değildir.

2- *[Zorunluluk Aşaması];* ikinci aşamadır; tanrısal özün *kendin bilmesi,* kendi özünün bütünlüğünü kavraması için *gerçeklik kazanması* eylemidir. Tanrısal özün (tanrısal benin), *güzelliğin görülmeye olan eğilimi,* yasası gereği kendi kabından ışık biçiminde dışarı *taşarak* doğayı oluşturmasıdır. Doğayı oluşturan tanrısal öz, kendi özünden *uzaklaşmış,* kendi kendine *yabancılaşmış,* özüne *aykırı* bir nitelik kazanmıştır. Yani kendi kendisiyle çelişmektedir. Uzaklaşma ve yabancılaşmanın *en ucunda* görünüşe çıkan *nesnel evrende* Tann'nın *güdümü* sona erer. Tanrı *istese* de herhangi bir *müdahalede* bulunamaz. Bunun nedeni, uzaklaşma-yabancılaşma ya da tanrısal özün giderek azalması, biçiminde gerçekleşen *açılımın* sonunda *nesneye-nesnelere* ulaşıldığında, her bir nesnede bulunan *tanrısal öz,* nesneler arası ilişkileri *^demeyecek* bir *miktara* iner. Bu olgu Bâtıni felsefenin, idealizmden materyalizme *kırılma* noktasını oluşturur. Aynı zamanda inançtan akla *atlamanın* felsefi boyutudur. Bu nedenle bu aşamada geçerli olan tek yasa *zorunluluktur :* Bir nesne bir başka nesne nedeniyle vardır ya da yoktur. Örneğin ağaç tohum, civciv yumurta, yağmur bulut nedeniyle vardır. Nedensiz hiçbir *şey varlığa* taşınmaz.

3- *[Özgürlük Aşaması]*; üçüncü aşamadır; bedenleşen tanrısal öz bu çelişkiden kurtulabilmek için, yeni bir *açılıma* girer; kendine dönmeye, kendi ürünü olan *felsefe evreninde birliğe* ulaşmaya çalışır. Kişinin kendini bulması, özgürlüğüne kavuşması, kendi kendinin bilincine varmasıyla olur. Bu aşamada geçerli olan tek yasa *özgürlüktür* (kendini bilmektir).

Akıl-ruh karşıtlığının *açılımı* sonucu yaşama geçen bu üç aşamayla şu üç *varlık alanı* oluşur:

a- Birinci varlık alanı; *kendiliğindenlik aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır; nesnel dünyadaki *matematik* sürecin ya da *mantıksal* bağmtmm inanca yansımasıyla beliren *bağımsız-soyut nesneler* alanıdır; maddeyle, insan bilincinin yaratmalarıyla hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünen bu *varlıklar,* önsüz-sonsuz olarak algılanır; insanın etkisi dışında, kendiliğinden *ortaya çıkmış* gibi inançta yerlerini alırlar. Düşünen insan ancak bunları ortaya çıkarabilir, yaratamaz. Değişmeyen, kendi kendisiyle özdeş kalan bu varlıklar arasında, yine kendiliğinden kumlan bir *oran,* bir *düzen* vardır. Bu varlık alanı özünde, önsüz-sonsuz olarak algılanan nesnel dünyanın *zorunluluklarının* tasavvufi sunumla *tersine* çevrilerek önsüz-sonsuz soyut kimlikler biçiminde *metafizik bir zemine* aktarılmasıdır. İnsandan ve insan düşüncesinden *bağımsız* gibi duran bu soyut kimlikler alanı, *kendini bilen* (özgür) bir insanın devreye girmemesi durumunda *yok olmaktadır.*

b- İkinci varlık alanı; *zorunluluk aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır; bu varlık alanı *doğadır;* tanrısal öz (ruh), kendi kendine yabancılaşarak, kendi kendisinden uzaklaşarak *oluş*u gerçekleştiren ortamın doğmasına olanak sağlamıştır; bu nedenle doğa, bir *oluş alanıdır.* Doğada bir nesne, ancak bir başka nesne *nedeniyle* vardır; *kendiliğinden* bir durum söz konusu değildir. Tanrısal öz (ruh), tek tek nesnelere ve bedenlere *kilitlendiği için tutsak* bulunduğu, özgürlükten, bilinçten yoksun olduğu bu alanda *zorunluluk* geçerlidir. Tek tek nesnelerden ve bedenlerden kurtulmayı *bilemediği,* daha doğrusu kendini *düşünme konusu* yapamadığı için Tann, bu dünya'nın *cahilidir;* bu dünya'nın *zorunluluklarına* uymak durumundadır.

c- Üçüncü varlık alanı; *özgürlük aşamasının* açılımıyla gerçeklik kazanır. Tanrısal öz'ün (ruhun), kendi kendisiyle *çelişkili* durumdan kurtularak *senteze* varmasıdır; tanrısal öz'ün (ruhun), doğadan *sıyrılarak*, kendi özüne uygun bütünlüğe kavuşmasıdır. Bu alan, insanın düşünen, yaratan bir varlık olarak yer aldığı ortam anlamında bir *felsefe evrenidir.* Bu ortamda tanrısal *öz* (ruh) önce tek insanda/bireyde *uyanmaya* başlar (inancın insanda somutlanması); sonra bireyin içinde bulunduğu varlık alanı olan toplumda kendi kendinin *bilincine* varır (dinin toplumsal emekte, daha açık bir anlatımla birikmiş emekte somutlanması). Bunu gerçekleştirmekle tanrısal öz (ruh), doğadan *kurtulur*, sentez ile *çelişik* durumu ortadan kaldırarak *birlik* ve *bütünlüğe* dönüşür. Tanrısal (ruhsal) evren olarak algılanan bu varlık alanında insan, nesnel çokluk içinde sürekli kendi kendisiyle *özdeş* bir ben olarak kalır. Bu tanrısal (ruhsal) varlık alanının temel özelliği *doğaya benzememesidir;* burada insan bilinci, uzay ve zaman içinde değil, uzay ve zaman *insan bilincindedir* Buna karşın ikinci varlık alanı olan doğa, tümüyle uzay ve zaman içindedir.[45]

Görüldüğü gibi insan bilinci de dâhil her şey, doğanın *isteğinineğiliminin* görünüşe taşınmış olmasından başka bir şey değildir. Yol diliyle biz buna *görünmeyen tanrısal özün görünüşe taşınması,* diyoruz. Konu Şeyh Bedreddin tarafından Vâridât'ın 3. paragrafında açıklığa kavuşturulur. Bedreddin bu Varidat paragrafında, Tanrı buyruğunun *varlığın özündeki eğilimin* dışa vurumundan başka bir şey olmadığını bize anlatır: Tann buyrukları *gökten yere* inmez, *varlığın içinden dışına* taşınır. Örneğin *tohumun ağaç* olma isteği bir Tann buyruğudur; buyruk gereği *tohum* içini dışarıya taşıyarak *tanrısal emri* yerine getirir. Daha doğrusu *ağacın* nasıl olacağı, *tohumun* içinde yazılıdır. Sözler olmasa da diller olmasa da bu gerçeklik *gerçektir;* açıktır ki sözü edilen *gerçeklik* herhangi bir *dilde* yazılmış da değildir ya da her dille ifade edilebilir. Bâtınilikte, *vahiy* algısı bu türden bir tasarımla karşılanır ve

[45]* Daha fazla bilgi için bkz: Korkmaz, Esat; *Anadolu Aleviliği*; Berfin; İkinci Baskı; İstanbul- 2008; s. 32-60.

bereket olarak algılanır.[46]

Algıyla kavradığımız nesnelerin, kendileri başka bir şeye indirgenemeyen, *var* edilemeyen *ve yok* edilemeyen dört temel öğenin çeşitli oranlarda bir araya gelmesiyle oluşması, *varlığa gelen* nesnenin *yoktan var edilemediğini* kanıtlar; onun varlığa gelmesi, doğması bir *bileşim* iken; yok olması ise bir *ayrışmadan* başka bir şey olmayacaktır.

Bâtmilikteki bu tasarım *felsefeden* yola çıkar, giderek bir *kuram* durumuna dönüşür. Şöyle bir som yöneltilebilir:

Bâtmilik ciddi kuramsal bir öğreti midir? Yoksa akıl dışı, sorgulama dışı bir kurgu mudur?

Bunu anlayabilmek için doğa bilimlerinin ve Bâtıniliğin *bilgi üretimini* nasıl yaptığına bakalım: Doğa bilimlerinde doğal görüngüler, bir *atom içi* süreçler kuramı çerçevesinde açıklanır. Sözgelimi; elektronların atom çekirdekleriyle ilişkisi, Güneş çevresinde dönen gezegenler *örneğindeki* gibidir. Bâtınilikte ise doğal görüngüler, doğaya dirilik veren *can* çerçevesinde açıklanır. Bu *can,* ruh olarak algılanır. Buradan şöylesi bir sonuca ulaşabiliriz: Bâtmilikteki *ruh tasarımı* ile doğa bilimlerindeki *atom tasarımı* arasında *yapısal* bir benzerlik bulunmalı ki *bilgi üretimleri* benzer olsun.

Bâtınilikte ilk akıl (akl-ı evvel), kendisini evrensel ruh biçiminde dışa vurur. Bu bağlamda ilk akıl, varlığın oluşturucu özüdür; bütün hareketlerin, hareket başlığı altında toplanan bütün olayların; ayrışmanın, birleşmenin, türlenmenin ve düşünmenin başhca kaynağı ilk akıldır. Bu nitelikleri nedeniyle ilk akıl, diriliği olan, etkili, üstün nitelikli, yaşatıcı-geli ştiric i bir erktir ya da erk biçiminde görünüşe çıkan hareket-

46. ***Hegeli Okumak*** **(Derleyen ve Çeviren: Tülin Bumin); Kabala Yayınevi; İkinci Baskı; İstanbul, 1993; s. 44-45; "Bilincin gerçekleştirdiği 'yok ediş', 'diyalektik'tir. 'Diyalektik' olarak yok etme şu anlama gelir: Yok edileni içinde koruyarak yok etme ve onu, bu koruyucu yok ediş ve yok edici kuruyuş içinde ve onun aracılığıyla yüceltme. Diyalektik olarak yok edilen varlık doğal, verilmiş ('araçsız') varlık olarak sahip olduğu olumsal (ve anlamdan yoksun, 'anlamsız') görünüşüyle ortadan kaldırılmıştır; ama özsel (ve bir şey diyen, 'anlamlı') yönüyle korunmuştur ve böylece olumsuzlama dolayımından geçmiş olarak yücelmiş ya da yaratıcı, yani veri olanı olumsuzlayım bir eylemin sonucu olmayan, yalnızca olumlu ve durağan olan araçsız gerçekliğininkinden çok daha 'anlayışlı' ve anlaşılabilir bir var olma tarzına yükseltilebilmiştir..."**

tir. Demek ki ilk akıl soyut değil *somuttur,* yani *maddeseldir.* Ancak onun maddesi, bizim duyu organlarımızla algılama sınırlarımızın üstünde olduğu için sonuçlan dışında kendisini algılayanlayız. İlk aklın somutluğu, özellikle vahdet-i mevcut anlayışında açıkça gözlenir: Çünkü vahdet-i mevcut'ta ilk akıl, kutsal gerekçesini, kendisine verilen bilgilerin ya da kendisinde var olan gizil güçlerin görünüşe çıkmasında, , yani *nesnelleşmesinde* bulur. Tannsal akıl gibi gözüken ilk akıl nesnelleşince bir yanıyla doğanın akima, diğer yanıyla insan aklına, daha doğrusu soyut insanın *toplumsal aklına* dönüşüverir.

Anlaşılacağı gibi Bâtıniliğin ruh tasarımında *maddeci* bir yan vardır: *Maddesel,* yani *somut* olduğu için ruh ya da ruhsal varlıklar da tıpkı gördüğümüz ve duyu organlarıyla algıladığımız *nesneler* gibidir. Bizim *görmüyor* ya da duyu organlarıyla *algılayamıyor* olmamız, ruhun *maddeselliğini* ortadan kaldırmaz. Ürettiği sonuçlarla biz onu *somut* olarak algılarız. Demek ki ruh da herhangi bir *nesne* gibi *atomlardan* kuruludur: Atomlardan kurulu bir *bütündür* demek daha doğru. *Dirilik* denilen şey ruhu oluşturan atomların *birleşmesinden* oluşur; *ölüm* ise bu atomların *dağılması-ayrışması* anlamına gelir. Bu nedenle dirilik bir *birleşme,* ölüm ise bir *çözülme*dir.

Bâtıniliğin ruh tasarımı, *varlıktan* esin alan ancak akıl yürütme yoluyla *kurgulanan* düşsel tasarımın *tasavvufi maya* olarak kullanıldığı bir *maddeci* tasarımdır. Bu tasarımda *birey, toplum* ve *doğa* gibi somut kimlikler, doğasal ve toplumsal nesnel gelişim sürecinin *bir parçası* olarak açıkların. *Ben, Tanrı, Hak* gibi soyut kimlikler, görünmeyen ancak görünen nesneleri kuran atomlardan kurulu *nesnelerin* nesnelleşmesiyle/doğalaşmasıyla açıklann.

Demek ki doğa bilimlerinin *bilgi üretim* süreci ile bir *bilgelik öğretisi* olan Bâtıniliğin *bilgi üretimi* arasında *tasavvufi* kutsanmışlığına karşın, onu *bilimsel* bir *kuram* durumuna yükselten bir *koşutluk* bulunmaktadn.

Bu koşutluk gereği Bâtıniler *metafiziğin* tersine:

* Doğayı; nesne ve olayların rastlantısal bir yığını olarak değil,

birbirine organik olarak bağlı ve bağımlı nesne ve olayların bir *bütünü* olarak görür.

* Doğanın; hareketsizlik ve değişmezlik içinde değil, her an *değişip* yenileşen ve *gelişen* bir süreç içinde olduğunu ileri sürer.

* Gelişme sürecinin; basit bir büyüme süreci olmadığım, *nicelik sel* değişmelerden *niteliksel* değişmelere sıçramalarla geçen bir süreç olduğunu savunur.

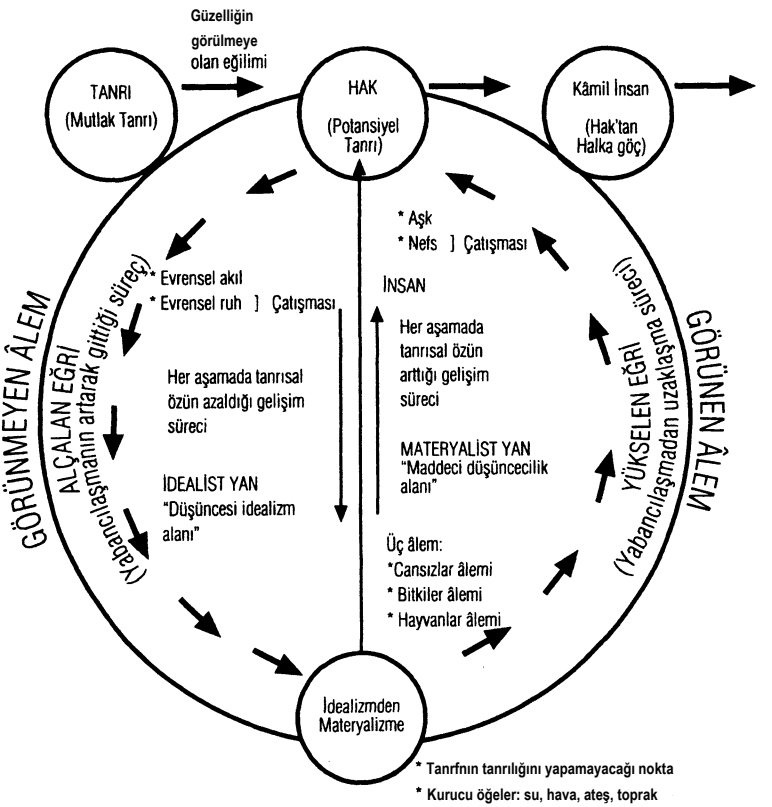
* Gelişmenin; alttan üste doğru sarmal bir gelişim izleyerek gerçekleştiğini, nesne ve olayların içindeki *çelişmelerden* doğduğunu savlar.

Diğer yandan *idealizmin* tersine:

* Maddenin bilinçten *önceliğini* ve *bağımsızlığını,* hareket eden olayların *hareket eden maddenin* farklı biçimleri olduğunu, olay lann ve nesnelerin bağlılıklarıyla bağımlılıklarının maddenin *gelişme yasası* gereği olduğunu, evrensel gelişmenin *bu yasaya göre* oluştuğunu ileri sürer.

* Evrenin ve yasalarının bilinebileceğini, bilgi sürecinin evrensel yaşamla birlikte *pratikle* doğrulanarak sonsuza değin gelişeceği ni belirtir.

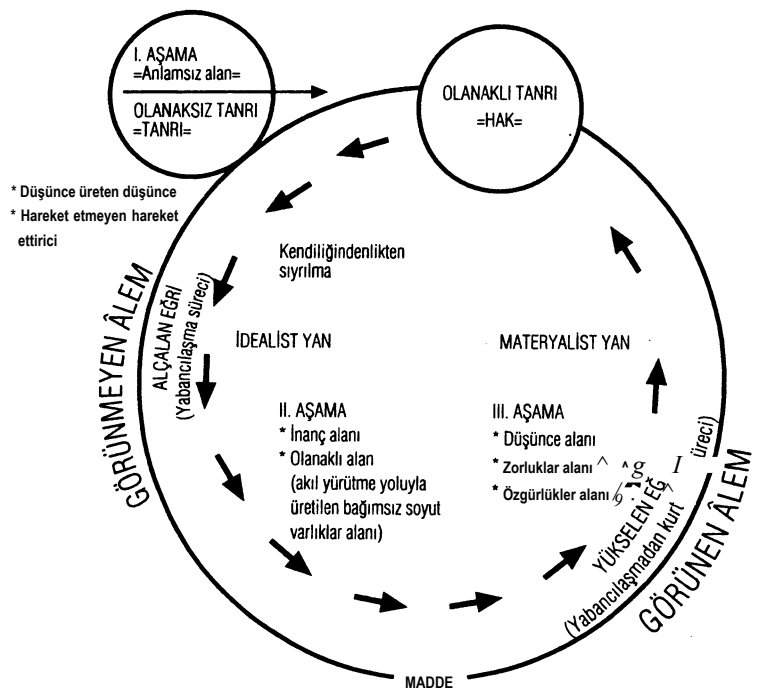
VAROLUŞ ÇEVRİMİ



* Tanrfnın tanrılığını yapamayacağı nokta
* Kurucu öğeler: su, hava, ateş, toprak
* Kurucu nitelikler: Kuru, yaş, soğuk, sıcak

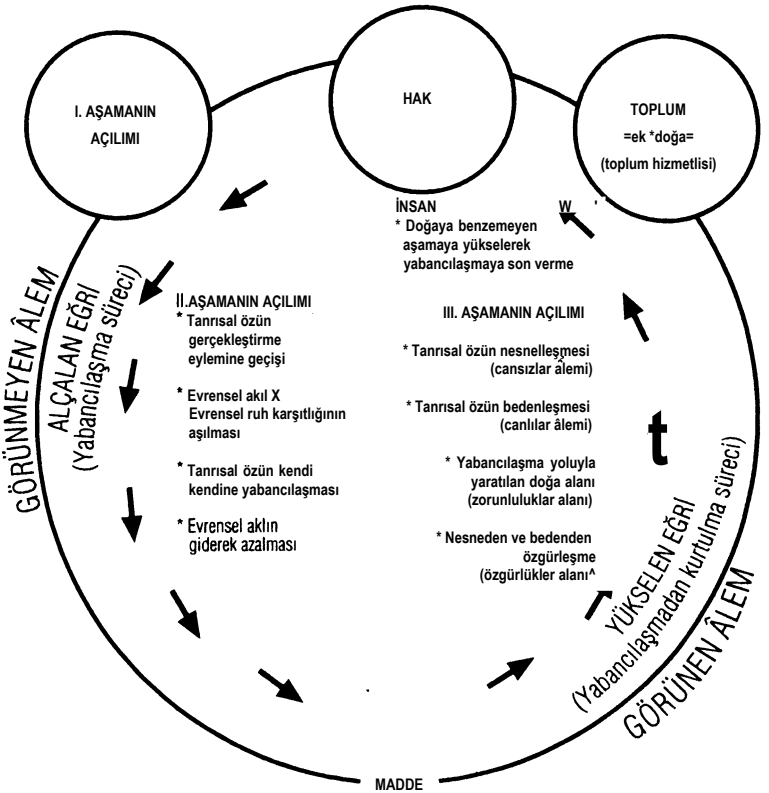
BÜYÜK ÂLEMDE ÇEVRİM

Amacına yönelik gelişim sürecine giren tanrısal özün diyalektik yönteme göre açılımı

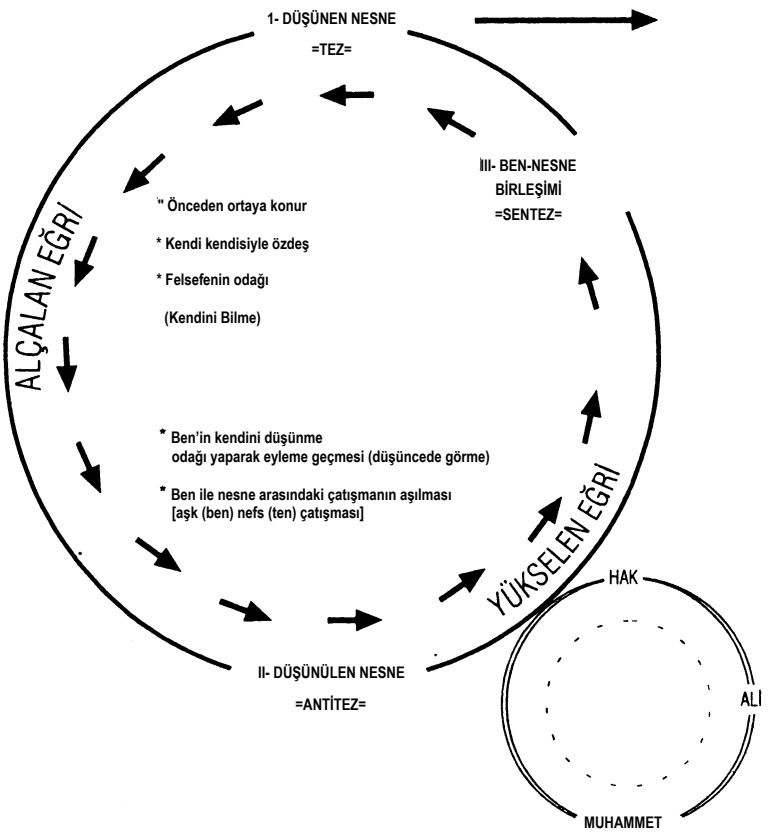


BÜYÜK ÂLEMDE ÇEVRİM

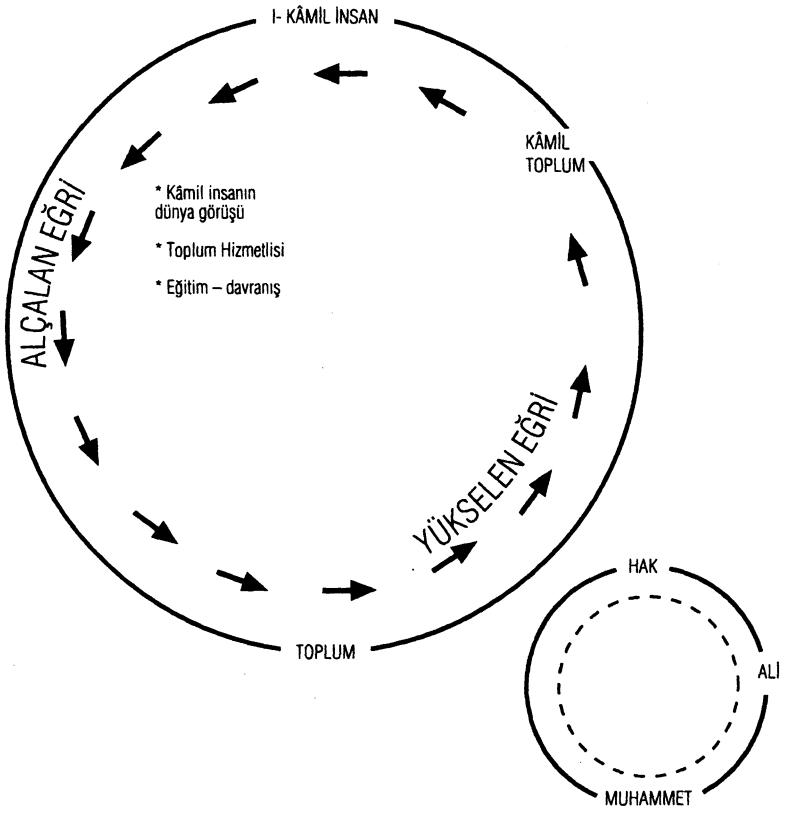
Amacına yönelik gelişim sürecine giren tanrısal özün diyalektik yönteme göre açılımı



KÜÇÜK ÂLEMDE ÇEVRİM



İNSANDAN TOPLUMA ÇEVRİM



KIZILBAŞLIK VAHİY DIŞIDIR

Yaşarken uyuyanlar,
zamansızlık bilincinin kılavuzluğunda
metafiziğe *teslim* olurlar.

Kızılbaşlık, tektanncı dinler ölçü alındığında *vahiy dışı* bir gerçeklik olarak çıkar karşımıza. Tektanncı dinlerde inanç, *metafizik-idealizm* bağlamında gökyüzünden yeryüzüne indiğine inanılan *Tanrı buyruklarına* bağlanır.

Kızılbaşlıkta metafizik tannyı *kanıtlama* çabalan, *içimizi elden çıkarma* girişimi olarak algılanır; yani, insanın içini *insandan ayırma* girişimi. Bu nedenle *organize dine* aykınlık Kızılbaşlığın mayasının bir yükümlülüğüdür...

Tektanncı dinlerin vahyini yadsımakla birlikte Kızılbaşlığın da *düşünceci-idealist* felsefî yaklaşımlarla tasarımlanmış bir *vahiy* anlayışı vardır. Bu tasanm kapsamında vahiy, *varlığın içinden dışına doğru taşınan ve dönüşümler geçirerek somutluk kazanan bir enerjiden, doğum ürünü bereketten* başka bir şey değildir.

Kızılbaşlıkta vahiy, *varlık kökenli ilkeler-kurallar* bütünüdür: Anlaşılacağı gibi Ortodoks tasanmlarda inanç, varlık dışı metafizik bir kabullenme iken Kızılbaşlıkta *varlık* kökenü bir *ilke-kural* ya da *eğilimdir.*

Doğa, yapısmda *gizli* olan *neden* tarafından *belli bir sona yazgılıdır:* Örneğin *tohum* ağaç olmaya, *yumurta* civciv olmaya yazgılıdır. İşte Bâtınilikte, bu yazgıyı *yazana* Tann adı verilir. Demek ki Tann, *kendi eğilimi* içinde özgürdür.

Canlı ve cansız doğayı güden doğa yasalarının kimliklendirilme-

si biçiminde algılanan doğanın canına, doğanın aklına, doğanın yeteneğine *Tanrı* adı verilmiştir. Ama bu Tanrı, *sonuç* üretmek zorundadır. Ürettiği sonucu da kucaklayacak biçimde tanımlarsak Tanrı, evrensel *madde ve biçimdir*. Gizil durumdaki evrensel madde, doğasındaki *eğilime* uyarak *biçimlenmeye* başlıiyınca *eyleme* geçmiş olur. Düşünce, ötesinde bilinç, işte bu *eylemli madde* üzerine kurulur.

Doğayı Tann'nın yarattığı savı, tektanncı dinlerle birlikte ortaya çıktı; ilkin, köleci toplumun dini olan Yahudilik'te ileri sürüldü. Yine de Yahudi tektanncılığı, birçok tanrılar arasından birini yeğleme sonucu tektanncı bir nitelik kazanmıştı. Hıristiyanlıktaki *Baba-Oğul-Kutsal Ruh* üçlemesinde, Yahudilikteki bu *yeğleme* olgusunun izleri görülür. Gerçek anlamda tektanncılığı gerçekleştiren tek din Müslümanlıktır. Müslümanlığın tektanncılığı şu önermeyle açık olarak dile getirilir: *Allah 'tan başka tanrı yoktur* (Lâ ilâhe illallah).

Bâtmi felsefe, geleneksel tasavvufun yaygın olarak kullandığı Vahdet-i Vücut (Varlık-birliği) kalıbı yerine Vahdet-i Mevcut (Mevcut-birliği) kalıbını kullanır. Varlık-birliği bağlamında, vücut-birliği anlamına gelen Vahdet-i Vücut kalıbındaki vücut teriminin, hem *gövde* hem de *varolan* anlamı bulunduğu için bir *ikilemden, bk yanılsamadan* kaçınmak ister. Varbulunanı daha net biçimde karşılayan *mevcut* terimini kullanmayı yeğler. Vahdet-i Mevcut, varbulunanlann birliği anlamına gelir: Varbulunamn ötesinde, yani maddesiz, varlıksız bir var-bulunmayanı düşünmek saçmalıktır; yani, nesnel evrensiz bir Tann'yı kabul etmek olanaksızdır. Tanrı her zaman maddeyle, varlıkla, varbulunanla vardır.

Demek ki doğa ve Tanrı bir ve aynı şeydir: Daha doğrusu; düşünceci materyalizm anlayışı bağlamında ise varbulunanlann varbulunmasmı sağlayan ve varbulunanlarda ortak olan yasa/kural/ ilke anlamındaki soyut değerlerin *bağımsızlaşmış* biçimidir Tann.[47]

[47]- Bergüşad, Celâl; *Sıyrılmış Kılıç Babek* (Çevirenler: Zülfiye Elay Veliyeva, Eldar Ağbala); Yurt-Kitap Yayın; Ankara, 2005; Tarihi Roman; s. 85; "İnançsız yaşayanlar arzudan yoksun olurlar. Peki, kime ve neye inanmalı? Hintler: 'Gerçek en güzel dindir', derler."

Bu anlayış; doğanın insan bilincinden *bağımsız* olduğunu ileri süren; bilinçten bağımsız olarak varolan her şey, varlıktır diyen, *materyalist* anlayışla örtüşür. Buna karşın; doğayı bilincin ürünü sayan; varbulunanlann gerçekte varolmadıkları, vaıbulunmayanlann gerçek ve var olduğunu ileri süren metafizik-idealist anlayışla *çatışır.* Bu bağlamda Kızılbaşlık, tektanncı dinsel değerlerin ve dinsel kimliklerin *tersine dönüşümünü* gerçekleştirmiş; *belletilmiş dünya* tarafından *bilincin ayaklar altına alınmasına* son vermiştir. Doğasal değerleri, doğaötesi değerlere karşı harekete geçirmiş, *metafizik idealizmi* ideoloji edinmiş dinsel toplumun *sahte* anılarını yerle bir etmiş; bilinen başkaldırı türlerinden farklı bir başkaldırıyı, yani *metafizik tanrıya* isyanı yaşamın içine taşımıştır.

Kızılbaşlıkta, insanın aklının ve doğanm akimın *eğilimleri* ya da sonuçlan *inanç eğilimleri* ya da *inanç kuralları* olarak algılandığı için inancın ne olduğu, inanç yükümlerinin neler olacağı ancak *düşünülerek* keşfedilebilir; bu keşif kendini *ruhun uyanması* biçiminde dışa vurur.[48]

Demek ki inanç olgusu bir *keşif* olgusudur; doğal olarak *Tanrı* da *düşünme* yoluyla keşfedilip bilince-inanca taşınacaktır.[49]

Açıkladığımız nedenlerle Kızılbaşlıkta *düşünceyi aşan* bir inanç olamaz; tersinden söylersek inancın, *düşüncenin nesnel sınırlarım aşma yeteneği/olanağı* yoktur.

[48]* Schimmel, Annemarie; *Tanrı 'nın Yeryüzündeki İşaretleri* (Çeviren: Ekrem Demirli); Kabalcı Yayınevi; İstanbul, 2004; s. 13; "Heiler her fırsatta Friedrich von Hügel'in, *'ruh maddi şeylerle bağlantı kurduğunda uyanır* \ saptamasına gönderme yapmaktan hoşlanırdı. Bu, en yüce manevi tecrübenin duyusal bir nesne... tarafından harekete geçirilebileceğini ifade eder..."

[49]# Korkmaz, Esat; *Kan Dolambacında Saklambaç Oynayanlar ya da Aydın Düşmanlığını Yorun Gereği Sayanlar;* Serçeşme Dergisi; Sayı: 43; İstanbul, Haziran, 2008; s. 6-7; "Bâtınilikte '*bilinç akımı* denilen şey, bedenden bedene ya da nesneden nesneye *'akan '* şeydir; *'inanç akmaz '*, inanç '*akan bilincin* sonucudur'; o nereye *'koşarsa '* inanç da oradadır... Ortodoks dinlerde, tümüyle nesnel bir çalışma yapabilmenin olanaklı olmadığını bilmemiz gerekir. Nesnel çalışma yapılamıyorsa ruhlar *'uyanmaz*'; ruhlarımızın uyanması için düşüncemiz-inancımız etimizin eyleminin *'gerekçesi '* olması gerekir; ancak böylesi bir durumda, yani *'maddi '* yanımızla bağlantı kurulduğunda ruhlarımız *'uyanır'.* Ruhumuz bedenimiz, bedenimiz ruhumuz için bir *'zil'* sesidir; ötesinde birbiri için '*berekettir '* ... Embriyon halindeyken doğmayı diledin, bu aslında Sessiz-Tann'nın *'isteği '* idi; dileğin gerçekleşti doğdun; bu da Sessiz-Tann'nın *'buyruğu '* idi... Yol doğumunda, *'anne kamına dönmeyi, ağızdan doğmayı* diledin; bu Konuşan-Tann'nın *'isteği '* idi; isteğin gerçekleşti doğdun; bu da Konuşan-Tann'nın *'buyruğu '* idi..."

Bu nedenle *Kızılbaş Aydınlanma* doğaya, insana ve insanın bilme yetisine yöneldi. *Doğanın aklı* ve *insanın aklı* üzerinde yapılanarak *âdil toplum* tartışmaları kapsamında, ezilenleri *esenliğe* çıkartacak *sınıflann-özel mülkiyetin ve devletin olmadığı bir kâmil toplum tasarımını* geliştirdi.

Kızılbaşlık, halk katında geçmişin içinden süzülüp gelen bir bilincin/inancın; bu bilinç/inanç tarafından tasarımlanmış bir *toplumsal tasarımın;* bu tasarımı ölmez kılan özlemin Hace Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedreddin vb. kimliklere bağlanarak yaşama taşman, ezilen-horlanan insanın *kurtuluş çığlığıdır.* Ötesinde kendini yitiren insanın yeniden bedeniyle buluşmasını, doğayla kucaklaşmasını sağlayan zil sesidir.

Anlatılan nedenlerle laikliğin olmazsa olmaz koşulu durumunda bulunan; *din ve dünya işlerinin kesin biçimde birbirinden ayrılması* ilkesi, metafiziğe teslimiyetle belirgin tektanncı-dinler için geçerlidir. Daha doğrusu, laik bir toplum kurmak adına tektanncı-dinlere bir *başkaldırıdır.* Kızılbaşlık için ise bu ilke geçerli değildir: Çünkü Kızılbaş Aydınlanma, dünya ile taraftır, Yeryüzüyle taraftır; doğal olarak Gökyüzüyle *kavgası* vardır. Metafizik tanımın Yeryüzü'ne *tasallutuna* son verebilmek için *tanrısız bir doğaya ve tanrısız bir insana* ulaşmak ister. Ama bu *ateizm* değildir: Doğayı ve insanı *doğrudan* tanrı kabul etmek, Dünyayı-Yeryüzünü *kendi bilgisiyle* açıklamak, *kendi canıyla* kutsamaktır.

Demek ki Kızılbaşlıkta, düşünceyi aşan inanç olmaz: "Akıl kuraldır, inanç kural dışına çıkmaktır. Bu yüzden en iyi durumda bile ikisi arasında bir çatışma kaçınılmaz olur, zira inancın özgüllüğü ile aklın evrenselliği birbirini tamamen tutmaz, doyurmaz, tersine özgür akıldan geriye bir fazlahk kalır ki bu fazlalık *kendi için,* inancın temeline bağlı akılla çelişki içinde, en azından özel anlarda duyumsanır. Böylece inançla akıl arasındaki *ayrım* psikolojik bir olgu haline gelir. İnancın özünü, içindeki inançla evrensel akim birbirine uyduğu şey değil, inancın bu akıldan ayrılmasını sağlayan şey temellendirir. Özellik inancın tuzu biberidir, bu yüzden içeriği yüzeysel olarak da çoktan *özel,* tarih-

sel bir zamana, *özel* bir yere, özel bir isme bağlanmıştır. İnancı akılla özdeşleştirmek, inancı sulandırmak, farkını yok etmek demektir... Dinle felsefenin temel farkını ise *imge* temellendirir. Din özsel olarak dramatiktir. Tanrı bile dramatik, yani kişisel bir özdür. Bir kimse dinden imgeyi kaldırırsa, ondan sorunun kendisini de kaldırır..."[50]

Kızılbaşlık, *inancı,* insanın insana, çevreye, doğaya, topluma *saygısına, sevgisine* ve Tann'ya *aşka* dönüştürürken *dini,* insanın ve doğanın *bilgisine* çevirdi. Tanrı, insan doğasının dışa vurumudur. Kendi özelliklerini *din* yoluyla *doğaüstü* bir töze yükleyen insan; *ikileşmiş,* yani *çift kimlikli* olmuş ve *yabancılaşmıştır.* Bu yabancılaşmadan kurtulabilmek için *doğaüstü* güçlerle değil, doğal güçlerle, ötesinde insanla, insanlarla ilgili bir *din* geliştirmek gereksinme olarak belirmiştir.

Bir *yol ayrımındayız* denilebilir:

* Ya akıldan inanca atlayıp aklımızı inancımızla *kilitleyeceğiz',* bu yolla *aydınlanma* zeminini bütünüyle *terk* edeceğiz. Dünyamızın nesnel sınırlarını her geçen gün biraz daha *daraltarak,* ruhbanlık aracılığıyla devlete *yamanacağız,* egemen yargıya *teslim* olacağız; ilerici toplumsal dünyadan *ayrılacağız',* bu toprağın demokratım, aydınını, devrimcisini önce yumuşak bir *taraf* olmaya iteceğiz, sonra da *seyirci* durumuna düşüreceğiz. Sorumluluğunu tamamlamış olmanın *rahatlığı* içinde ve kesinlikle *iyi-niyetli* olarak Ortodoks Sünnilikten ödünç aldığımız Cennetimize varmanın-ulaşmanın *dünyasal hesaplarını* yapacağız.

* Ya da inançtan akla atlayıp inancımızı aklımızla *keşfedeceğiz-üreteceğiz.* Aydınlanma dünyasını hiçbir biçimde *terk* etmeyeceğiz. Dünyamızın nesnel sınırlarım sürekli genişleterek emeğin çizdiği toplumsal alana *çağdaş* bir düşüncenin-tavnn *taşıyıcısı* olarak adımımızı atacağız. Akıl ve toplum örgütlenmesi zemininde, devletin ve egemen yargının *karşı* kanalında ilerici toplumsal güçlerle *buluşacağız,* bu toprağın demokratı, aydım ve devrimcisiyle

50. Fcucrbach, Ludwig; *Hıristiyanlığın Özü* (Çeviren: Oğuz Özügül); Say Yayınlan; İstanbul, 2008; Birinci Baskıya Önsöz; s. 9-10.

birlikte *kavga* edeceğiz; onlara katkı vereceğiz, onlardan katkı alacağız; bu dünyada hesaplaşacağız, *Cennefi* bu dünyada yarata cağız.[51]

Örgütlü inanç *dindir* ve egemenle *taraftır.* Egemenin dünya görüşü durumunda bulunan bu *örgütlü kutsallığı* nasıl parçalayacağız, *tersine dönüşümünü* nasıl gerçekleştireceğiz?, sorularına yanıt bulamazsak söylediğimiz-yaptığımız her şey *boşa düşer.* Biz biliyoruz ki *birikmiş emek* onu yaratandan *uzaklaştıkça* ve *sahibini boğmaya* yeltendikçe toplumsal bilinç yabancılaşır; *din* durumuna dönüşür. O zaman yapacağımız şey açıktır: Örgütlü inanç bağlanımda dinden *bireye* değil, *toplumsal iş sürecine* atlayacağız, yani *canlı* emeğe değil onun geçmişine*-birikmiş* biçimine taşınacağız. Birikmiş emek her şeyden önce *üretim araçları* olduğuna göre bunlar üzerinde *denetim* kurmaya başladığımızda din *parçalanacaktır.* Parçalanarak bireylerde *vahdet-i mevcut bilinci-inancı* durumuna dönüşecek ve *din olmaktan* çıkarak *tersine dönüşümle* bâtını felsefe biçiminde yapılanacaktır.[52]

51. **Korkmaz, Esat; *Alevi Süreğinde Bektaşi Yolunda Enel Hale,* Nefes Yayınlan; İstanbul, 1995; s. 6: "Alevilik-Bektaşilık bir yol aynmındadır denilebilir. Aleviler-Bektaşiler, kendi kaderlerini kendileri çizeceklerdir: Kendilerine yönelik düşmanlıklara karşı konumlanarak, kendilerinden umulan beklentilere yanıt vermek üzere hazırlanarak çizeceklerdir kaderlerini...**

Ya akıldan inanca atlayıp akıllarını inançlarıyla kilitleyecekler, bu yolla metafizik aydınlanma zeminini bütünüyle terk edecekler...

Ya da inançtan akla atlayıp inançlarını akılla kutsayacaklar; akim izin verdiği ölçüde kendi metafiziklerini besleyecekler, metafizik aydınlanma dünyasını hiçbir biçimde terk etmeyecekler,..."

52. **Özbek, Sinan; *Feuerbach'ın Din Anlayışı...;* Felsefelogos 3; 1998/ 2; s. 42; "Feuerbach için din, pratik bir fonksiyona sahiptir. Din, doğayı insanın kontrol etmesini hedefler ve doğanın insanın mutluluk tepişine hizmet etmesini sağlamaya çalışır. Din bunu, doğanın etkilerini (...) eylem ve doğanın ürünlerini (...), doğanın verdikleri yapmakla sağlamak istemektedir. 'Bundan dolayı insanın doğaya bağımlılığı (...) aslında dinin nedeni ve başlangıcı. Ama bu bağımlılıktan kurtulma, hem akılcı ve hem de akıl dışı anlamda, dinin son amacı. Ya da doğanın tanrılığı belki dinin temeli ama insanın tanrılığı dinin som amacı. 'İnsan akıldan hareketle, doğanın kültürleştirilmesiyle yine doğanın vahşetinden, kör tesadüflerinden korunan mutlu, güzel bir yaşama varmak istemektedir."**

NASIL BİR DEMOKRASİ?

Kendi hiçliğine taşınamayanlar,
***şekil* eleğinde asılı kalır.**

Haklann eşit dağılımının yapıldığı yerde demokrasi bir *oyunûrn. Kendi kendisinin efendisi olamayan insan, efendisiz bir dünyada yaşayamaz,* temel görüşünden hareketle yola çıkmak durumundayız: Geçmişte ve şimdide, egemen kimlik ve değerlerden farklı bir *hiççi* saymamız gerekir kendimizi. Sürdürülebilir bir isyandan *daha edepli* bir isyandan yanayız. Kendi dilimizden, bu toprakların kültüründen beslenen ve adına *gönül felsefesi* denen felsefenin çerçevesini çizdiği bir yaşam biçiminin tüm çelişkilerini, acılarını, garipliklerini ve yalnızlığım yaşıyoruz.

Biz, *insanlar arası ilişkiler* ve *insanlar ile doğa arasındaki ilişkiler* konulanyla uğraşan bir felsefeyi felsefe kabul ediyoruz. *İnsan ilişkileri,* geçmişte yerel ve *geri dönüşümlü* iken, artık tipik olarak *küresel, geri dönüşümsüz.* Kaçınılmaz olanı durdurabilmek için Batı'mn insandan ve doğadan uzaklaşan, tek anlamlı, tek boyutlu *kuru* kuramsal felsefelerine karşı, Kızılbaşlığın insandan ve doğadan kopmayan, çok boyutlu, çok anlamlı *gönül felsefesini* yeğliyoruz.

Melâmeti ve kalenderi tavrın diliyle söylemek gerekirse *kınayanların kınamasından korkmayarak, herhangi bir yolu simgeleyen özel giysi, gelenek ve tören tanımayarak* Bâtıni felsefe ve öğreti bilincini *aralıyoruz.* Kendimizi bulana kadar tarihin gerilerine gitmek istiyoruz.

Kızılbaşlığın tarihsel-toplumsal geçmişiyle örtüşmek, onu *büyütmek,* güncele ve geleceğe *taşımak;* doğayı ve tarihi *aşmak* temel amacımız gibi.

Bireyler *ortalama, eşit, yumuşak* olduğunda insanlığın bütünüyle *ilerleyeceğine ve güçleneceğine* inanılır. Bu durum çok tehlikelidir. Çünkü insanları *küçültmek ve daha kolay yönetilebilir kılmak ilerleme olarak arzulanır.* Demokrasi, insanlığın son iki yüzyılda yaşadığı büyük bunalımdan çıkmada bir *sanal kurtuluş idesi* mi acaba? Ya da var olduğuna inanılmayan bir *melek* mi? Demokrasiyi yarattığı kabul edilen *genel iradenin* gerçekliği tartışılır; içerikten *yoksundur* denilebilir.

Açık değil mi?

Herkesin yurttaş olduğunu varsayarsak bir *halk yönetiminden* söz edilebilir. Bütün bunlar *çoğunluğun* kararının *doğru* sayılmasına dayanmıyor mu?

Günümüz demokrasilerinde *hukukun üstünlüğü* yerini *küresel pazarlar için hukuka* bırakıyor. Yani her şey *kapitalist* küreselleşme için.

Özgürlüğün demokrasiden *çıktığı* sanılır: Ama bunun tersi doğrudur; *özgürlükten demokrasi çıkar.* Demek ki özgürlüğün *küçük* bir bölümü *demokratik özgürlüktür. Kendini bilmek*, hiçbir dışsal koşulun sınırlandırmasını eyleminin *sınırı* olarak kabul etmeyen, kendine ve başkasına saygısı olan *kişi olmak* demektir. Felsefi ahlakın temelinde işte *bu kişi* vardır; bu sağlanamazsa demokrasi *temelsiz* kalır. Bügüne kadar tanık olduğumuz bütün demokrasilere bakalım; hiçbiri *emeğin hakkı ile özdeşleşememiştir.*

Bizler kendimizi bilmek istiyoruz; tarihselliğimizi, kendi kültürümüzden devşirerek dünya kültürüyle tanışmak ama *kendimiz* olarak kalmak, *yabancılaşmamak* istiyoruz. Duyarlılığımızın *izinde* yöremizden dünyaya açılmak, kendi göreneklerimizle selamlaşmak, dünya toplumunun *hamurunu* kurmak istiyoruz. Böylesi bir görevin altmdan ancak *yetkin bilinçle* kalkılır: Yetkin bilinç *adanmış bilinç* tir. Adanmamış bilinç, kendini *sakınır* ve başkasmı *harcamaya* yönelir. Demokrasi inancı, *yetkin bilinç* diye tanımlanan *özgürlük bilincinin* gerçekleş-

tiği yerde başlar. Özgürlük bilincinin evrensel ölçekte kendini gerçekleştiremediği koşul/koşullarda demokrasiler *iğretidir.* Sanıldığı gibi *demokrasi bir yönetim biçimi* değildir: Demokrasi bir *bakış,* bir seziş, bir *kavrayış,* ötesinde bir *örgütlenme* biçimidir. Yaklaşımın mantığı gereği *yaşama inandığımız yerde demokrasi, kendimize inandığımız yerde karşı demokrasi başlar.* Bu nedenle demokrasiye inananlar yaşamın *kendi kötülüklerini kendi olanaklarıyla anndırabileceklerine* inanırlar. Demokrasi güçsüzün tuttuğu, güçlünün *karşı* olduğu şeydir; demokrasilim şanssızlığı da buradadır: Güçsüzlerin iktidara geldiği görülmemiştir. Hakların söke söke alınabildiği yerde *yetkin bir demokrasi* vardır demek doğru olmaz; hakların seve seve paylaşılabildiği yerde yetkin demokrasi olur. Yaşamından memnun olmayanlar ne kadar azsa demokrasi o ölçüde *kararlıdır.*

Demokrasinin ayırıcı niteliği, seçim sonucu oluşmuş *çoğunluk yönetimi* değil, çoğunluğun iradesine karşın *siyasal azınlık* durumunda bulunanların bireysel, siyasal ve toplumsal haklarının *güvence* altına alınmış olmasıdır.

Özelde Kızılbaşlıkta *demokrasi* dendiğinde öncelikle akla *doğrudan demokrasi* gelir. Doğrudan demokrasi, kimsenin kimseyi temsil etmediği, herkesin görüşünü *temsilci kullanmadan* dile getirdiği bir demokrasidir. Yasaklı kültürlerin-sözel kültürlerin demokrasisidir, doğrudan demokrasi. Bu nedenle yüz-yüze ilişkilerin, insan sıcaklığının taşınmasına *yatkındır.* Temsili demokrasinin yaşandığı günümüzde Kızılbaşlar, *sistemin* algılarını zorlayarak doğrudan demokrasi değerlerini *canlandırmaya* çalışmakta ve bu değerleri, temsili demokrasiyi *terbiye* etmekte kullanmaktadır.

NASIL BİR LAİKLİK?

***Şeriatla birlikte özgürleşme* yolu terk edilmeden,**
yani
***şeriattan özgürleşmeden* laik olunmaz.**

Bugünün somutunda, toprak insanımızı esenliğe kavuşturacak *laik-devrimci* güçlerin başında Kızılbaş topluluğunun geldiği savı, hemen herkesin *ortak yargısı* durumundadır. Bu yargı, toprağımda yaşama geçmiş *sınıflar mücadelesinde* Kızılbaşlann çahşanlar-üretenler adına *oynadıkları onurlu rolün* bilince çıkardığı bir gerçekliktir. Bu nedenle daha fazla zaman geçirmeden laiklik konusunu açıklığa kavuşturmak ve laiklik mücadelesinde Kızılbaşlann yerini *ikirciksiz* ortaya koymak gerekiyor.

Köktendinciler *şeriatı,* toplumun tümüne *dayatmaya* kalkıyor. Bu yolla laikliği ve laiklik mücadelesini *boğmaya* yelteniyor. Dinsel-inançsal taraflar arasındaki *kavgayı* öne çıkararak toplumsal düzeyde *sınıf ilişkilerini, sınıflar arasında süregelen çıkara dayalı mücadeleyi perdelemeye* çalışıyor. Toplumsal yaşamın her alanında *temsil edicilik* kazanıp *demokrasi-laiklik* kavgasma öncülük/önderlik edecek devrimci güçleri *kuşatma altına* almak istiyor.

1950'lilerden bu yana laiklik de yabancılaştı: *Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması* temeline dayanan laiklik, *din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması* biçiminde algılanmaya/anlaşılmaya ve uygulanmaya başladı. Açıkçası Fransız laikliği *alnından vuruldu*, yerine Amerikan laikliği getirildi.

Kızılbaşlann istemleri *nasıl bir laikliği* işaret ediyor acaba?, sorusuna yanıt anlamında bir *açılım* yapalım istedim:

Laiklik ikiye ayrılır: Ruhunu 1789 Büyük Fransız Devrimi'nden alan laiklik ve ruhunu ABD'nin Angolasakson sekülarizminden alan laiklik.

Bu iki *kaynak ruh* arasındaki *fark* demokrasi anlayışlarına da yansır: Birinci *ruh kaynağı,* yani Büyük Fransız Devrimi kaynağı *özgürlük-eşitlik-kardeşlik* üzerine yapılanır. Buna karşın ikinci *ruh kaynağı,* yani ABD'nin Angolasakson sekülarizmi kaynağı *mülkiyet-liberalizm-özgürlük* üzerine yapılanır. Birinci *ruh kaynağı,* cumhuriyetçi demokrasiyi koşul sayarken, ikinci *ruh kaynağı*, liberal demokrasiyi *koşul* alır.

Bu iki *ruh kaynağının* birbirini anlaması ya da birbirine dönüşmesi özünde *olanaksızdır* ama biz olanaksızın üstesinden gelmeyi iyi biliyoruz: Birinci ruh kaynağı, *insan birimi* olarak *yurttaşı* belirleyici alarak *halkçı bir mülkiyeti* yaratmayı amaçlarken ikinci ruh kaynağı, *bireyi* öne çıkarıp *bireyci bir mülkiyeti* yaşama geçirmeyi amaçlar.

Bu iki *ruh kaynağından* birinci ruh kaynağı, yani Büyük Fransız Devrimi kaynağı, *halkçı mülkiyet* üzerinde *sosyal devleti* örgütlerken ikinci ruh kaynağı, yani ABD devrimi kaynağı, Amerikan toprağında koloninin *elitleri* tarafından İngiliz sömürgecisine karşı yapıldığı için *efendiyi değiştirmekle* birlikte *toprak mülkiyeti ve kölelik düzenini* değiştiremedi. Tam da bu nedenle bu ruh kaynağı, *sosyal içerikten yoksun, sosyal devlete kapalı bir bağımsızlık savaşı* olarak tarihe geçti.

Yine birinci ruh kaynağında mücadele ya da sınıflar savaşı *kilise ile devlet-halk* güçleri arasında gerçekleşti, yani *devlet ile halk birleşti* ve kiliseye karşı mücadele verdi. Böylece yüksek aşamadaki din adamlarının yüzyıllar süren *tinsel üstünlükleri ve ayrıcalıkları* kaldırılarak *egemenlik* altma alındı; Kilise'nin üstünlüğü, dokunulmazlığı ve töre üstü durumu sona erdirildi; Kilise mallarına el konuldu, taşınmazlarından vergi alınmaya başlandı. Devletin din ile öte-dünya ilişkileri kesildi ve devlet etkinlikleri seküler (dünya işleri) alanda yoğunlaştırıldı.

Bizim devir aldığımız sekülarizm teriminin *kaynağı* ve *öyküsü*

böyledir. Doğal olarak Fransız sekülarizmi *gökten inmedi;* onun kaynağını Ortaçağ'da buluruz: Ortaçağ manastırlarında, ahiret işi ile uğraşanlara *rügüler,* dünyasal ilişkileri yürütenlere de *seküler* adı verilirdi. Bu nedenle Büyük Fransız Devrimi'nden sonra Fransa'da, devletin din işleriyle ilgisini kesip dünya işleriyle uğraşması politikasına sekülarizm, bunun okullarda uygulamasına *laisizm* (laiklik) dendi. Bizim toprağımızda Kemalizm'in ilkelerinden biri olan laiklik, Atatürk'ün sağlığında *anayasal* bir ilke oldu ve *devlet politikası* olarak yaşama geçirildi.

İkinci ruh kaynağında ise *kilise ile halk birleşti ve devlete karşı mücadele verdi.* îkinci ruh kaynağının yarattığı *gelenek* özellikle *Protestanlıkta* düşünce özgürlüğünü ve Hıristiyanlığın tinsel- törelsel gelişmesini öngören bir *çığır* olarak gelişti. Liberalizm *demokrasi* ile eş-anlamlı gözükürse de demokrasi bireyin haklarını savunmaktan çok *halk yönetimini* geçerli kılmak amacına yönelik olduğundan özünde birbirlerinin *karşıtıdırlar.* Demokrasi bir bakıma *çoğunluk* diktatörlüğüdür.

Bugün Türkiye'de bu iki *ruh kaynağı* birbirine karıştırılmakta ya da sekülarizm ile *laiklik* birbirine *vurulmakta* süreçte kimileri kalkıp *Türkiye kendi laikliğini terketsin ve Protestan cemaatlerin gerici sekülarizmini kabul etsin,* diyebilmektedir.

Birinci ruh kaynağında laiklik, yani Fransız-Türk laikliğinde laiklik, *din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması olmazsa olmaz koşulu gereği yurttaşı ve toplumu dinlerin baskısına karşı korumayı,* daha açık bir dille söylersek *yurttaşı ve toplumu özgürleştirmeyi* amaçlar. îkinci ruh kaynağında laiklik, yani ABD sekülarizminde ise laiklik, d*in ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması koşulu* gereği devleti, *dinlere-inançlara karşı eşit uzaklıkta tutmaya* çalışır; amacı da budur.[53]

53. Kongar, Emre; *Sorunlu Bir Laiklik Anlayışı; Cumhuriyet*, 13 Ağustos 2011; s. 3; "..şon günlerde tırmanan, laiklik ve demokrasi ile İslam'ın ne denli uyuştuğu tartışmasının odağında, hem Erzurum'da ve İstanbul'da yaşanan müdahale olayları hem de Fıkıh Profesörü, Yeni Şafak yazan Hayrettin Karaman'ın yazılan var. Prof. Karaman 7 Ağustos 2011 tarihli Pazar günkü yazısında şöyle diyordu:

Laik bir toplum yaratabilmek için köktendinci inancın Dünya ile ilişkisi *kesilerek* vicdanlara sıkıştınlmalı, buna karşın insanın aklı ve doğanm aklı üzerine yapılanan Kızılbaş inanç *yaşama taşınmalıdır.* Köktendinci inanç *işlevsiz* kılınarak, Kızılbaş inanç işlevli kılınarak laik toplum *güvence* altına alınmalıdır.[54]

Kızılbaşlar biliyor ki laik bir toplumda devlet, ne *dinlidir ne de dinsiz.* Devletin *inanç özgürlüğünü sağlamakla* yükümlü olması, bireyin *inançlı* ya da *inançsız* olabileceğinin; buna karşın, devletin bir inancının *olamayacağının* önkoşul olarak kabul edilmesi demektir. Bu nedenle Kızılbaşlar laiklik gereği devletin,

---

'Bir Müslüman imkânlar ve şartlar elverdiği takdirde İslam ahkâm, ahlak ve âdâbının hâkim olduğu, kimsenin aleni olarak bunları çiğneyemediği bir toplumda yaşamak ister. Yine imkân bulduğunda, şartlar müsait olduğunda, düzelteyim derken bozma ihtimali bulunmadığında, daha büyük salonca doğurmadığında her Müslüman aleni (açıkça, kamuya açık yerde) dine, ahlaka, âdâba aykırı bir davranışa-engellemek veya ıslah etmek maksadıyla- müdahale etmekle yükümlüdür.'...
Karaman, hemen arkasından şöyle devam ediyordu: 'İslam'a inanmayanlar kendi inançlarını serbestçe uygulayabilirler; ama bu uygulama Müslümanların hayat, ahlak ve dindarlıklarını, nesillerin eğitimini olumsuz etkileyecekse -İslam toplumunda- 'onların aykırı fiilleri için özel mekânlar ihdas edilmek gibi' tedbirlere başvurulur.'...
Ama asıl sorun, Karaman'm benim somlanma 16 Haziran'da verdiği yanıttaki şu cümlede yatmaktadır 'Müslümanlara mahsus bir çeşit demokrasi olabilir ama sıra laikliğe gelince hiçbir Müslüman 'Ben biraz Allah'a, biraz da O'nu tanımayan, O'nun hâkimiyetini bölen 'rakiplerine' itaat ederim' diyemez.'
Görüldüğü gibi Karaman laikliği, 'Allah'ı tanımayan, onun hâkimiyetini bölen rakip' olarak tanımlıyor.
Sorun da tam burada yatıyor. Çünkü laiklik, Allah'ı inkâr eden, ona rakip olan değil, tam tersine bütün müminleri (ve tabii bu arada başka din mensuplarını ve inanmayanlar da) koruyan, onlara eşit vatandaş muamelesi yapan bir siyasal rejimin adıdır."

54. ***Bir Katedral İnşa Etmek1 Tartışma*** **(Türkçesi Ahmet Cemal); Joseph Beuys-Jannis Kounellis-Anselm Kiefer-Enzo Cucchi; Sel Yayıncılık; Joseph Beuys, Jannis Kounellis, Anselm Kiefer, Enzo Cucchi, Jean-Christophe Ammann, Tartışma, Basel, 28 Ekim 1985, Pazartesi öğleden önce ve öğleden sonra, İstanbul, 2005; "...Burjuva devriminin feodaliteye yönelik gerçek anlamda bir devrim olduğunu saptamak gerekiyor. Ancak burjuvazi, bu savaşı sanata ilişkin bir tasarımla değil fakat doğa bilimleri alanına giren kesin kavramlarla, yani sanatçı denen kişininkine oranla farklı alanlarda bulunan yeteneklerle kazandı. Burada 'denen' dedim, çünkü bütünüyle sanatçı kavramı da bana biraz bulanık gözüküyor. Demek ki burjuvazinin ediminin kökleri kesin nitelikte bir doğabilimsel düşünme biçiminin yaratılmasında, giderek artan analitik yetide ve teknik alanda da bundan kaynaklanan bir uygulamada, yani endüstrileşmede ve bunun parçası olan materyalizm felsefesinde yatmakta. Bunun artık daha iyi tanımlanması ve dile getirilmesi gerekiyor.... Ancak şimdi materyalizm, genişletilmesinin gerekli olduğu bir evrede bulunuyor. Ama materyalizmin bugün yalnızca insanın eylemlerinin veya yeteneklerinin belli bir alanını kapsayabilmesine karşın, yine de ondan vazgeçme hakkına sahip değiliz. Materyalizmi tek yanlılığından kurtarmak için tek gerekli olan, nesnelerin alanını genişletmemiz."**

a- hiçbir dinin, dinsel anlayışın, devlet ve toplum düzenini biçim lendirip yönlendirmesine olanak tanımaz;
b- tüm inançlara özgürlük verir; farklı inançta olanların özgürlüğünü engellemek isteyenlere müdahale eder, anlayışım yaşama geçirmek istiyorlar.

KIZILBAŞ DÜŞ

Kızılbaş kültürde düşsel tasarım,
***insan özelliklerine evrensel nitelikler kazandırmak* için**
gerçekleştirilen bir kurgudur.

Kızılbaş *düş* olarak öne çıkarılan ve insanlığa kesin kurtuluş getirecek proje olarak tasarımlanan *kâmil toplum projesini* çağdaş koşullara taşıyarak güncelleştirmeye çalışalım. Ama önce Şeyh Bedrettin'de çarpıcı tümcelerle tanımlanan kâmil toplum projesinin belki de ilk örneği durumunda bulunan ve Buyruk'ta *Rıza Şehri* anlatımıyla kurgulanan tasarımı görelim.

"Bir zamanlar bir sûfı dünyaya seyahate çıkar. Bir gün yolu, bir kente düşer. Bu kent, şimdiye değin gördüğü kentlere benzemiyordur. Sabah zamanı herkes işine gücüne gitmekte, sessizlik içinde yaşam sürmektedir. Kentin alışılmamış bir düzeni vardır. Sûfı kentin bu düzenini görünce şaşar kalır. Öyle ki yaklaşıp birine bir şey sormaya cesaret edemez. Kamı acıkmıştır. Kenti gezerken bir fırın görür. Ekmek almak için içeri girer. Fırıncıya para uzatarak ekmek ister. Ama fırıncı hayretle paraya bakar:

'-Nedir bu? Biz bunu kaldırmak için yıllarca uğraştık, büyük savaşlar verdik. Anlaşılan sen rıza kentinden değilsin, Dünyalı olmalısın', der. Sûfi:

'-Evet ben bu kentten değilim', diye karşılık verir. Fırıncı:

'-Belli oluyor. Dur, öyleyse seni görevlilere teslim edeyim. Onlar seninle ilgilenirler. Bizim kentimizde para pul geçmez', der. Ve sûfiyi

görevlilere teslim eder. Görevliler önce kendi aralarında tartışırlar. İçlerinden biri:

'-Meclise götürelim. Ulular karar versin ', der. Diğerleri de bu görüşe katılırlar. Bunun üzerine tümü meclisin yolunu tutar. Yol boyu sûfı düşünür. İçinden:

'-Paranın geçmediği bir kent; Görevliler, Ulular Meclisi. Ne büyük, ne görkemli yerdir Ulular Meclisi ', diye kurar. Neyse bir süre yürüdükten sonra divana varırlar. Ama sûfi bu kez iyice şaşırır. Çünkü Divan denilen meclis, hiç de düşündüğü gibi büyük ve göz kamaştırıcı değildir. Düşündüğünün tam karşıtıdır. Sessiz bir köşede küçük bir yapıdır. Yerlere basit kilimler serilmiştir. Ak sakallı ulular, bağdaş kurmuş kentin sorunlarını tartışmaktadırlar. Görevliler ululan selamladıktan sonra:

'-Bu Dünyalı kentimize girmiş. Acıkmış. Ekmek almak için bir fınna gitmiş. Fırıncıya para vermeye kalkmış. Yabancı olduğunu anlayan fınncı gelip bize teslim etti. Ne yapalım?', diye sorarlar. Ulular:

'- Neden buraya getirdiniz? Törelerimizi biliyorsunuz. Konakta bir yere yerleştirin, Aşevine götürün, gerekeni yapm! ', diye buyururlar.

Bunun üzerine görevliler sûfi ile birlikte geri dönerler. Önce Aşevi'ne götürürler. Kamını doyururlar. Sonra konuklar için yapılmış konağa götürürler. Bir odaya yerleştirirler. Sûfıye kentte ne yapması, nasıl yaşaması gerektiğini anlatırlar.

'-Burada para pul geçmez. Burası rıza kentidir. Rızalıkla her istediğini alır, her istediğini yaparsın', derler. '-Yeter ki nzalık olsun. Bunu unutma', diye de uyarırlar.

Sûfi konağa yerleşir, gezip dolaşır. Rahatı yerindedir. İstediği yerde yiyip içer. Hiç kimse '-Ne arıyorsun?', diye sormaz. Birkaç gün sonra eşyalarını toplar. Kentten ayrılmak ister. Ama görevlileri karşısında bulur. Görevliler:

'-Gidemezsin', derler. '-Bu kent rıza kentidir, adı üstünde. Sen buraya rızan ile geldin. Biz de sana yiyecek verdik, yatacak yer sağladık. Bu kentte kaldığın sürece bizden razı kaldın mı? Sûfi:

'-Kuşkusuz razı kaldım, sağ olun!, diye karşılık verir. Görevliler:

'-Şimdi bizim de sizden razı kalmamız gerek. Bu yiyip içtiğin, yattığın günler için çalışman gerek'. Sûfi:

'-Mâdemki töreniz böyle çalışayım', der ve kabul eder.

Görevliler sûfiye yapabileceği bir iş verirler. Konakladığı odadan alıp daha büyük bir eve yerleştirirler. Artık o da rıza kentinin bir inşam olmuştur. Her sabah işine gider; akşama değin çalışıp evine döner. Yavaş yavaş dost, arkadaş edinme çabasına girer. Ama her kiminle konuşmaya kalksa ilk sorulan; *'Sen Dünyalı mısın? '* olur. Bu kentin insanları kavga, çekememezlik, kendini beğenmişlik gibi tüm kötülüklerden arınmış durumdadır. Böylece günler, aylar geçer. Sûfi kenti iyiden iyiye sever. Dünyayı gezme düşüncesinden vazgeçer. Bu kentte kalmaya karar verir. Ama hâlâ yalnızdır. Bir gün yakın bulduğu bir arkadaşına açılır:

'-Sizin bu kentte nasıl evlenilir?', diye sorar. Arkadaşı:

'-Kentin ortasındaki bahçe var ya, işte orada her cuma günü tanışmak, dost edinmek isteyenler toplanır. Gençler gelirler. Herkes orada beğendiği, anlaştığı biri ile evlenme yolunu arar. Orada tanışırlar. Anlaşırlarsa evlenirler', der.

Sûfi cuma günü söylenilen bahçeye gider. Kocaman bahçe tıklım tıklım doludur. Türlü giysiler içinde genç kızlar kelebek gibi dolaşmaktadır. Genç kızlar, oğlanlar sohbet etmektedir. Birbirini beğenip anlaşanlar uzaklaşmaktadır. Anlaşamayanlar ayrılıp başkasma yaklaşmaktadır. Sûfi olup bitenleri bir süre hayranlıkla izler. Sonra kanının kaynadığı bir kıza yaklaşır. Ama o bacının ilk sorusu:

'Sen Dünyalı mısın? ' olur. Sûfi aylardan beri bu sözü duymaktan iyiden iyiye bıkmıştır:

'-Evet, Dünyalıyım, ne olacak?', diye karşılık verir. Bacı:

'-Davranışlarından hemen belli oluyor. Ama alınma zararı yok. Sen ki beni kendine eş seçmek istiyorsun, bu konuda ben de sana yardımcı olurum, davranışlarım düzeltirsin', der.

Bacı ile sûfi arkadaş olmaya karar verirler. İşten artan zamanla-

nnda buluşup konuşurlar. Sûfi bir gün bacı ile buluşmaya giderken yolun kıyısında kocaman bir nar bahçesi görür. Bahçenin ne duvan, ne bekçisi, ne de korucusu vardır. Hemen bahçeye dalar. Kimse görmeden bahçeden birkaç nar koparır. Yakalanırım korkusuyla acele davranıp ağacın birkaç dalını kırar. Ama ne gelen vardır, ne de soran. Sûfi narları toplayıp bacı ile bulaşacakları yere gelir. Henüz bacı ortalıkta yoktur. Narları bir tabağa koyar. Masanın üzerine yerleştirir. Bacının gelmesini bekler. Bir süre sonra bacı gelir. Narları görmesine karşın, hiç ilgilenmez. Oysa sûfi bacının narları görüp ilgilenmesini, sevinmesini bekler. Her zamanki gibi yerine oturur. O zaman sûfi dayanamaz ve bacıya narları gösterir. Bacı:

'-Bunları nereden aldın?' diye sorar. Sûfi narları nereden koparıdığını söyler. Bunun üzerine bacı:

'-Beni düşündüğün için sağ ol. Ama o bahçenin yerini, varlığını ben de biliyorum. Canım isteseydi gidip ben de alabilirdim. Şimdi benim canım istemiyor. Bu narlar burada boşuna çürüyecek. Başkalarının hakkını boşuna çürütmüş olacağız. Gelirken öğrendim. Narları koparırken bahçeye de büyük zarar vermişsin. Oysa daha dikkatli davranıp bahçeye zarar vermeyebilirdin. Burada senden kimse bir şey kaçırmıyor ki... Bunca zamandır rıza kentinde yaşıyorsun. Bu kentte nzalıkla her şeyin serbest olduğunu bilmeliydin. Şimdi anlıyorum, sen bu kente ayak uyduramayacaksın'.

Bunlan söyledikten sonra bacı sûfiyi bırakıp gider. Görevülere söylemiş olmalı ki, görevliler sûfinin yaptıklarını divana bildirirler. Divan sûfinin durumunu tartışır. Sonunda sûfinin rıza kentine uyamayacağına karar verir. Bunun üzerine görevliler Dünyalı sûfiyi *rıza kentinden* atarlar".[55]

Bir örnekle incelediğimiz *Düşsel Toplumsal Projeye* baktığımızda; bireyin önemi, eylemlerinde ve uğraşlarında toplumsal grupla ne ölçüde *ilgili* olduğuna, ortak esenliğe hangi *katkıda* bulunduğuna göre

55. Korkmaz, Esat; *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*; Anahtar Kitaplar Yayınları; Üçüncü Baskı; İstanbul, 2007; s. 178-182.

belirlendiğini görürüz. Yani, bireyin yaptığı her şey için topluluk önkoşuldur. Topluluğun önkoşul olması, bireysel mülkiyetin olmadığı, her şeyin herkese ait olduğu ve *gereksinmelere* göre paylaştınldığı toplumsal tasannu öne çıkanyor. Bu bağlamda Kızılbaş düş, göksel değil, bireyin topluluğa ve doğaya karşı *sorumluluklarından* ve toplumsal/doğasal *yükümlülüklerinden* doğar. Böyle olmasına karşın öğreti, bireycilikle *karşıtlık* içinde bulunmaz. Toplumculuk ve bireycilik bağlamında, topluluk üyesi birey, kendi varlığını kanıtlamak için, kendi *özerkliğini* talep eder.[56]

56. **Kutlu, Haşim; *Tarihsel Bir Gerçeklik mi Ütopya mı?;* Serçeşme Dergisi; Sayı: 44; İstanbul, Ağustos, 2008; s. 9; "Bu anlatım çerçevesinde Rıza Şehri, ortaklığın bir diğer adıdır. Hal böyle olunca Rıza Şehri, hem geçmişte yaşanmış, olmuş bitmiş Ata meydanlarına duyulan bir özlem; içinden geçilmekte olan tarihsellikte, yaşanmakta olan açısından, yaşanılanın hal tercümesi ve süreğin geleceğe aktarılması bağlamında da bir gelecek tasarımı anlamını taşır. Kadim geçmişe,'*Ata Ananın yitik cennetine bir özlem*' ifadesi olarak yapılanmaya üyeliğin en temel kuralı olarak konmuş ve sürek sağlanmıştır. Aleviliğe giriş aynı zamanda Rıza Şehri'ne giriş olarak kabul edilmektedir; bugün bile şeklen de olsa yaşamaya devam eden Musahiplik (...) erkânı, Rıza Şehri üyeliğine kabul edilmenin gereği olarak vardır. Musahipliğin yerine getirilmesinde takip edilen erkân, tümüyle bu anlama denk düşer; '*Hâl içinde hâlleşecek, sonra yâr olup yârleşecek, malı mala, canı cana katıp dört baş bir beden olacaksın*' belirlemişler Yol'un bilgeleri kuralı. Bu kural, bir Ortaklık Toplumu kuralıdır ve işte bu, *'Rıza Şehri* 'dir. Çünkü talip olacaktan istenenlerin hiçbirisi karşılıklı rıza olmadan olmaz! Erenler neden demişler, *'Bu bir nza lokmasıdır, yiyemezsin demedim mi*?'... "**

DÜŞÜN YAŞAMA TAŞINMASI

Zamanını düş kurmadan geçirenler,
günlerinin *kölesi* olur.

Hayaller, *ahi tutsak* edilmeden kurulamaz; onun güzelliği de buradadır zaten. Anımsama eyleminde *uzaklıklar iptal edilir:* Unutma ya da unutulmada ise sesin ve gözün aşamadığı bir sır vardır. Kendinle bir olabilmen için kendini anımsaman ve sesin ve gözün aşamadığı *sim* çözmen gerekir. Düş ile uyanıklık arasındaki ya da istek ile eylem arasındaki mesafe çok uzundur: Düşünü uyanıklık haline bağlayabilirsen ya da isteğini eyleme dönüştürebilirsen *uzunluğu ortadan kaldırabilirsin.* Kendin ile *bir* olmadan yaşamla *bir* olmak bir *sırdır.* Devriye kapsamında bu sır dile geldiğinde *dünü yarına taşımak* olanaklı duruma gelir ki bu *zamanın rahminde gebe kalmamız* anlamınadır.

Kızılbaşlık, *yıhm ve itaatsizlik*, ötesinde *rahatlama* ve *özgürlük* olarak algılanan *umutsuzluğun sessizliğinde umudu* taşıyanların öğretisidir. Siyasal iktidarlar tarafından *tehlikeli* görülmesinin nedeni umudu ve özgürlük idealini *taşıyor* olmasıdır. Umutsuzluğun ve özgürsüzlüğün *sessizliğinde* taşman umut ve özgürlük ideali, bireysel-toplumsal bir *düş* biçiminde *görünüşe* taşındığı için egemenlerce *risk* kabul edilmiştir.

Kızılbaşlık, bâtmi tasavvuf tarihinde *yıkmanın şiirselliğini kutsamış*, yeniyi yaratmak için önce *eskiyi yıkmanın* gerektiğini *felsefeye bağlamıştır.* Kızılbaşlık temelli tasarımlar, doğası gereği *devletsiz* tasa-

nmlardır. Hukuk, mahkemeler, hapishaneler ve ordunun *toplamı* diyebileceğimiz *devlet*, toplumsal düzensizliğin çaresi değil, tam tersine bu düzensizliğin *nedenidir.* Devleti olmayan bir toplum, insan var oluşunun *en istenilir* birlikteliğidir bir bakıma. Tam da bu nedenle, bir gün bulundukları makamdan-aşamadan *uzaklaştınlabilecekleri* algısını öne çıkardığı için *liderde* ya da *yöneticilerde korku* yaratarak, ezilenlere günün birinde kendilerini yönetecek denli *özgür* olabilecekleri *umudu-, nu* vererek yaşadığımız ana taşınabildi. Çünkü nedenini *sır* olarak saklayabildiğin sürece *korku ve umut,* insana göre daha uzun ömürlüdür. *Olanaksızı istemek gerçekçi duruma geldiğinde,* bireysellik, *Kızılbaşlık* temelinde, *karşı-kültürlerin* üretken tarlası halini alır. *Gerçekçi ol, olanaksızı iste,* özdeyişinin altında toplandıkları için *yasaklamayı yasaklayarak düşü ve umudu iktidara taşımaya* çalıştılar. Tam da bu nedenle Kızılbaşlıkta başarının *karşıtı* anlamında her *başarısızlık,* başarıyı besleyen bir *yaşam kaynağı* oldu: Demek ki Kızılbaşlık kimi kez, kendi *başarısızlığından doğan* bir ankadır.[57]

Kızılbaşlığa bağlanan tasarımlarda özgürlük; özgür düşünce ve yaratıcılık için *koşuldur:* Doğada gördüğünü toplumsal yaşam *içinde* arama arayışına girer; doğanın kendini *düzenleyişi ve örgütleyişinden* hareketle toplumda bir *özyönetimin* gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışır. Uzak geçmişin *anaerkil anılarının* kesintisiz taşıyıcıları oldukları için yüzyıllar içinde *ataerkil otoriteye* karşı yarattıkları kini-nefreti, sonraları tanıdıkları *feodal devlete* yansıttılar. Erkeksi değerlerin *mahkûm* edilmesi zemininde *etik ve toplumsal bir felsefe*[58] biçimlenebildi.

57. Bâtını tasavvuf kültüründe *anka* simgesel anlamda, zihinde biçimlenen *varoluş ya da* âlemin *maddi* varlığıdır, ötesinde *ölmeden evvel ölme* ya da *yaşarken dirilmedir.*

58. Korkmaz, Esat; *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu;* Anahtar Kitaplar yayınevi; Üçüncü Baskı; İstanbul, 2007; s. 182-183: "Rıza üç türlüdür: 1- Kişinin kendisiyle nzası; 2- Kişinin toplumla rızası ve 3- Kişinin tarikatla nzası

Kişinin kendiyle nzası; sûfının pir önünde başı secdede iken kendi kendini ölçmesi, kendi kendini yaıgılamasıdır. Kendi özüyle yüzleşmesidir. Hiç kimsenin tanıklığı şikâyeti olmaksızın kendi özünü yargılamasıdır. Kendi suçunu kendi özüyle görmesidir. Yeryüzü bir uğraş alanı, secde bir aynadır. Sûfı ancak kendini aynada seyrederek insan aşamasına çıkar...

... kişinin toplumla nzası... kişinin içinde bulunduğu toplumdan, toplumun kişiden nzasıdır. Bunun kurallan bellidir. Yolumuzda kişinin eline, diline, beline sahip olması gerekir.

Köktenci biçimde dönüştürülmüş bir toplum umudunu barındırdığı için Kızılbaşlık, aynı zamanda bir *tutum, bir yaşam tarzdı* olarak algılandı.

İnsanlığın esenliğe taşınmasında *devletsiz bir toplum* özlemi öne alındığından *otorite* olmadan sürdürülen bir yaşam betimlenmeye çalışıldı: Özgür ve eşit bireylerin *gönüllü birliklerinden* oluşan, yani insanına kendi olanaklarını tam olarak gerçekleştirmelerine izin veren, merkezi olmayan ve kendi kendini yöneten, bir *federasyon* kurmaya çalıştılar.

Kızılbaşlık, yönetenlerle yönetilmeyi yadsıyan ya da doğrudan kendini yönetmek isteyenler arasındaki mücadele koşullarında serpilip gelişti: İlk *Kızılbaş*, ötekinin baskısını hisseden ve buna isyan eden kişi oldu; otoriteden *bağımsız* olma hakkını savunmakla kalmadı aynı zamanda otoriteye *meydan okudu.*

Meydan okuma konusundaki *duyarlılık* genel kabule göre ilk kez Çin'de *Taoistler*[59] arasında görüldü; izleyen dönemlerde çeşitli coğrafyalarda kendini hissettirdi. Anadolu-Yunan İlkçağı'nda, özellikle Bâtıniliğin kaynak kültürlerinde, Hıristiyanlık ve İslamlık döneminin köy-

---

Bu üç mühür, kişiyi kötülükten uzak tutar. Bir sûfı bunlara gem vuramazsa. Kendini bulamaz. Toplum ondan, o toplumdan razı olmaz.

... Yolumuza giren her can rıza ile girer. Hiçbir zorlama, hiçbir baskı söz konusu değildir. Yolumuza nza ile giren canın, yolumuzun gereklerini inanarak, severek, rıza ile yerine getirmesi gerek. Yolumuza giriş musahiplikle başlar...

Tarikatta nza olursa toplumda nza olur. Toplumda nza olursa, kişinin özünde nza olur. Böylece üç nza birleşmiş olur. El ele, el Hakk'a ulaşmış olur."

59. Çin kültüründe Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm *üç öğreti* olarak algılanır: Ve *üçlükte teklik* olduğuna inanılır, yani bu üç *öğreti birdir* denir. Konfüçyüsçülük, aileye *adanmışlığın* bir dinidir; güncel Taoizm ise kişinin toplum içerisindeki konumuyla *bağlantılıdır.* Budizm'e gelince *ölüme ve yaşamın genel anlamına bir bakıştır.*

Anarşizm genelde Batılı bir olgu olarak algılanırsa da özde Doğu'nun kadim uygarlıklanndan, özellikle Taoizm'den kaynaklanır. Taoizm'in temel yapıtı *Tao te ching* (Yol ve Yolun Gücü) başta gelen *anarşist* klasiklerden biri kabul edilir. Taoistler, hükümeti yadsıdılar, herkesin doğal ve kendiliğinden bir uyum içinde yaşayabileceğine inandılar. *Eril* değerleri kutsayan Konfüçyüsçülcrin tersine *dişil* değerleri kutsadılar. Doğası gereği Taoizm, hiçbir zaman *resmi bir tapım* örgütlemediler. Böyle olmakla birlikte Çin düşüncesinde sürekli olarak varlığını sürdürdüler. Taoizm'in sim onun doğa felsefesinde yatar: Doğanın yolu kutsanır ve bilge kişinin bu yolu nasıl izlemesi gerektiği anlatılır. Taoist doğa tasarımlan, kadim Çin ilkeleri durumunda bulunan *yin veyang* üzerine oturtulur. Bu ilkeler, hemen her şeyin varlığa gelmesine neden olan ve onlan biçimlendiren *ch* 7yi (maddeyi-enei)iyi) yaratan, zıt ancak birbirini tamamlayan *eril* ve *dişil* iki gücü ifade eder. *Tın,* karanlık, soğuk ve alıcılık ile nitelenen yüksek dişil güçtür ve Ay'la simgelenir. *Ycıng* ise onun parlaklık, sıcaklık ve etkinlikten oluşan eril tamamlayıcısıdır ve Güneş'le simgelenir.

lü isyanlarında doğrudan siyasal bir anlam kazandı. Kızılbaşlık bunun *en çarpıcı örneği* durumundadır. Bâtıni inanç alanının *hiççileri* olarak Kızılbaşlar kendilerini, dışsal hükümet engeli olmaksızın kendilerini yönetecek yetenekte *manevi varlıklar* olarak görürler. İnsan elinden çıkmış yasaları, Tanrı yasaları olarak algıladıkları *doğa yasaları* karşısında *eksik,* daha doğrusu *gereksiz* kabul ederler; *örgütlü bir dinin bulunmadığı* yerde yaşamak isterler. Feodal devlet *yasallaştırılmış* saldırganlığı, savaş kitlesel *katliamı,* askerlik *kiralık katilliği* simgeler olduğu için devlete, katliama ve askerlik kurumuna başkaldırı *kutsallaştırıldı.*

Hiççilik felsefesinin biçimlendirdiği Kızılbaşlık güncellendiğinde *sermayeyi ve devleti yıkmak* gibi bir *meydan okuma* tabanına taşınmak durumundadır. Devlete ve sermayeye karşı, ezilenlerin kininin-nefretinin *refleksi* anlamında şiddeti kullandığı gibi *tarihsel-toplumsal haksızlığın* konumlamşma uygun düşmesi durumunda *barışı* da kullanır. Devlet, şiddetle beslenir: Kitlesel katliam anlamında savaş durumu, devletin *sağlıklı* olduğunu kanıtlar. Devlet sağlıklı iken onu şiddet içermeyen *barış* temelli eylemlerle beslersen *tersine dönüşüm* gerçekleşir ve devlet *zayıflar.*

Taoizm'de *Tao* (Yol), tanımlanamaz; isimsiz ve formsuz olarak algılanır; bu durumuyla *hiçlik* halini betimler: Tao, doğal olanı izler; evrene işleyiş tarzını kazandıran doğa düzenidir. Daha doğrusu, *doğurmaya, boşlukta bir yer kaplamaya ve zaman olmaya* çalışan, hiçlikten çıkan ve hiçliğe dönecek olan *doğal çoğalmadır.* Zıt güçlerin dinamik etkileşimi olarak diyalektik bir değişimi savunan Taoistler için, doğa kendine yeterlidir. Yın ve yang'm *aklına* göre işleyen bir düzen vardır. Bunun ötesinde *bilinçli bir yaratıcı* varsaymak doğru değildir. Farklılıkta birlik, organik çoğalma-büyüme ve doğal düzen, doğanın aklına göre kurulur.

Çin kültüründe Konfüçyüsçülük ve Budizm ile birlikte etkin olan Taoizm, *bilimsel ve demokratik* olma konusunda diğerlerinden üstündür. Örneğin Konfüçyüsçü doğayı fetetmek ve onu kullanmak isterken Taoist, doğayı anlamaya ve tanımlamaya çalışır. Bir şeyi anlamak için onun *zıddıyla* başlamak Taoist gelenekte egemendir. Doğayla ilgilendiler ve bu ilgiden toplumsal örgütleniş konusunda önemli sonuçlara ulaştılar: *Doğal ve kendiliğinden gelişime* müdahale anlamında *yapay gücii-otoriteyi* hep yadsıdılar. *Zorun doğası* konusunda kendilerini çok net hissettiler: Onlara göre *zoru güç kaybı izler;* yani zor kullanan enerjisini tüketir ve zayıf düşer. *Şiddet kullanan bir insan, kendisine karşı kullanılan bir şiddetle ölecektir,* özdeyişi canlı tutulur.

Taoculuk kaynağım Çin toprağının erken dönem *anaerkilliğinden* alır: Ve insanların yapay bir kültür geliştirirken yitirdikleri doğayı yeniden kazanmalarını sağlamaya çalışır. Doğal olarak *tarım* temelli bir toplumculuğu önerir. Taoistleri, *dayatılmış* otoritenin bütün biçimlerini, devleti-hükümeti yadsımaya götüren içgüdü (neden) budur ve Doğu toprağında *modem hiççiliğin,* eski kaynaklarından birini oluşturur. (Daha geniş bilgi için bkz: Korkmaz, Esat; *Simgeler Sözlüğü;* Anahtar Yayınlan; İstanbul-2010; s. 151 -152.)

Anadolu köylü isyanlarında *örgütlenme* yöntemi olarak devlet müdahalesi olmaksızın ya da böyle bir otoritenin yokluğunda birbirleriyle özgür biçimde sözleşmeler yapan bireylerin örgütlenme çabası seçildi: Paylaşımcılar, yaşamak için gerekli ihtiyaç maddelerini *emek değer* temelinde değiş-tokuş eden bireylerden oluşan *kooparatif bir toplum* önerdiler bir. bakıma. *Ahilik* bunun kanıtı gibidir.[60] *Karşılıklı var olma* temelinde kumlan üretici örgütleri, bir ürünü üretmek için gerekli *ortalama çalışma süresine* göre yaşama geçirilen bir *alış-veriş biçiminin* oluşmasını sağlayacaklardı. Bütün bu örgütlenmeler *doğrudan*

60. Ahilik, *Fütüvvet* teşkilatının bir devamı olarak Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında yaygınlaşan, esnaf, zanaatçı, çiftçi gibi çalışma kollarından insanları kapsayan dinsel, siyasal, ekonomik örgütlenmeye verilen addır.

Ahilik, her şeyden önce, Asya'da uygarlık öncesi eşitlikçi toplum örgütlenmelerinin bağrında yeşeren ama Anadolu'da uygar eşıtsizlikçi toplum değerleri ortamında filizlendirilen bir örgüttür. Kente sokulan komünal değerlerin yediciliğinde yarattılan dayanışmacı/paylaşmacı yatkınlığın ürünüdür.

Sayısız *yanlı* yazar-araştırmacı *bâtını* bir örgüt olan Ahiliği, Sünni anlayışın *daracık, karanlık* dünyasına çekmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Bu noktada azımsanmayacak bir başarı da sağlamış dürümdalar. Bugün bu anlayışa *dur* demek, Anadolu halkının tarihini *yeniden* yorumlamak zamanı gelmiştir. İnsan üretici gücü bağlamında Kızılbaşlığı yaratanlarla Ahiliği yaratanların *aynı* değerlerle insana, çevreye ve dünyaya baktıklarını, *aynı* inancı paylaştıklarını, *aynı* hoşgörüyle beslendiklerini kanıtlamak; Ahiliği ve Ahileri, Sünni *kirlenmişlikten* kurtarmak, onların *sınıfsal* kimliklerini, neye karşı kimlerle taraf olduklarını gözler önüne sermek; bu yolla oynanmak istenen oyunu/oyunları *bozmak* gerekmektedir.

Ahilik, düşünsel açıdan *Ali* 'nin adıyla simgelenen toplumsal muhalefete bağlı, *bâtını* bir kuruluş olmasıyla belirgindir. Ancak geçimini sağlayacak bir *zanaata* sahip olanların girebildiği, alışılagelen anlamda bir *tarikattan* çok, belli *kuralları, koşullan ve inanç geleneği* bulunan, dine bağlı bir yapılanmadan *apayn* özellikler taşıyan bir *uğraş* örgütüdür, bir iş, *emek* birliğidir; bu anlamda bir kurumdur.

Hristiyan kökenli ticaret erbabının ağırlıkta olduğu kentlerde, esnaf/zanaatkâr zemininde, ikinci büyük göç dalgasıyla gelip buralarda yerleşik yaşama geçen Türkmen kitleler, asıl adı Şeyh Nasreddin Ebu'l Hakayık bin Ahmet el-Hoyi (1169-1261) olan Ahi Evren'in öncülüğünde/önderliğinde, Arap kanalından gelip daha önce Anadolu'ya giren ve Selçuklu sultanlarının korumasında hemen her tarafa yayılmış bulunan *Fütüvvetçiliği,* Asya'da yarattıkları kent değerlerinin belirleyiciliğinde yorumlayarak bir uğraş örgütü, bir iş, emek örgütü olarak *Ahiliği* kurdu. Anadolu'da *ilk feodal devlet* olan Selçuklu egemenliğinin geniş kamında ve kentlerde, *üretim/bölüşüm* temelinde bir meslek örgütlenmesinin insanları olarak öne çıkan *Ahiler,* başlangıçta merkezi yönetimle bir *çelişki* içerisinde değillerdi. Ancak giderek, *sömürünün ve siyasal eşitsizliğin* dayanılmaz boyutlara ulaşması, kırlardan kentleri *kuşatması* sonucu Ahiler, kendileri dışında kalan *Türkmen* kitle ile birlikte davranmaya başladı. Moğollar'a karşı Selçuklular'ı içtenlikle destekleyen ve bu yolda önemli direnmeler gösteren Ahiler, Selçuklu yönetiminin Moğollar'a dayanmasıyla onlarla kesin bir kopuşmaya girdi; bu süreç içerisinde, Selçuklu/Moğol *yanlısı* bir kanala oturan Mevlevilikten de iyice *uzaklaştılar.*

demokrasi temelinde kotanlacaktı. Üretici örgütlerinin yöneticileri, temsilcilerden değil, herhangi *bir yürütme gücü* olmayan ve anında değiştirilebilen *delegelerden* oluşacaktı. Bu örgüt birimleri, *federalist* bir sistem içinde birbirlerine bağlanacak ve bir *federasyon* oluşturulacaktı. Örgütler, aralarındaki eşgüdümü bir *sekreterlik* hizmetiyle yürüteceklerdi.

Kızılbaşlık temelli tasarımlar öne çıkardıkları *toplum felsefesi gereği bir gönüllü birlikler toplamı* olarak algıladıkları toplumu her şeyin *belirleyicisi* aldılar. Bâtmi toplum felsefesi bağlanımda toplum, tüm zamanlar için geçerli bir *nimet* idi; iyi olan her şeyin, işbirliğinin, paylaşmamn-yardımlaşmanın toplandığı bir *depoydu.* Toplum, *sonsuz* bir harekettir; kendi salınımını kendisi yaratır.

Doğa, en iyi gelişimini kendi haline bırakıldığı zaman yapar: Dışarıdan bir müdahale olmaması durumunda doğal yasalar, kendiliğinden düzeni sağlayacaktır. Bu toprağın Kızılbaşlan, hangi kanıya sahip

---

Kırsal kesimde, köylülük arasında bir anda yaygınlaşan ve daha *sınıf yoğun* bir mücadelenin öncüleri durumunda bulunan Kızılbaşlarla birleştiler. Böylece Ahilerin *devrimci* yanı öne çıkmış oldu. Selçuklu sultanlarının Moğol yönetimine girmesi üzerine Türkmenler devlete karşı tam bir *itaatsizlik* içine girdiler. Bu aşamada, Selçuklu sultanları Türkmenleri, itaat altına alacak bir güce de sahip değillerdi. Bu nedenle ilk İlhanlı hükümdarı Hülagü (1256-1265) Anadolu'daki Moğol kumandanlarına, Türkmenleri *tenkil etmeleri* buyruğunu verdi; Sivas ve Kayseri yöresindeki Türkmenler'e ağır bir darbe vuruldu; bir kesimi, güneye inerek *Memluk* topraklarına sığındı.

1277'de Mısır-Suriye Türk Memlukları hükümdarı Bay-Bars, Selçuklu Devleti'nde iktidarı elinde tutan Pervane Muineddin Süleyman'ın daveti üzerine Anadolu'ya yürüdü ve Elbistan ovasında Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. İzleyen süreçte, Anadolu toprağında çok sayıda beylikler kuruldu.

Ebu Sayid Bahadır Han'ın ölümü üzerine (1335) Moğollar arasında şiddetli bir iç *mücadele* başladı. Bu mücadele sonucu, Anadolu beylikleri tam bir bağımsızlığa kavuştu. Siyasal birlikten yoksun bu ortamda, Ahiler öne çıkarak kentleri *yönetmeye* başladılar. Hemen hemen her kentte, başlarında bir *Ahibaba* bulunan esnaf ve sanatkâr demekleri vardı. Bunlar *silahlı* olup, aynı zamanda *siyasal* açıdan yerel bir kuvveti temsil ediyordu. Bütün gün çalışan yiğitler, geceleri dernek merkezinde toplanarak *sohbet ederler, türküler çağırıp, raksederlerdi.* Demek merkezleri aynı zamanda birer misafirhane idi; uzak yakın yerlerden gelen yabancılar, bu Ahi odalarında çok sıcak bir konukseverlik görürlerdi. Bu yanlarıyla Ahiler, Osmanlı Devleti'nin *kuruluşunda* da büyük bir rol oynadı. Osman Gazi'nin kayınpederi Edebali, bir Ahi şeyhiydi; birçok silah arkadaşı örgüte üyeydi.

Ahi örgütü, XVIII. yy'dan sonra *loncalara* dönüşmeye başladı; iç ve dış ekonomik gelişmelere koşut olarak *Meşrutiyetle* birlikte iyice zayıflayıp ortadan kalktı. (Daha geniş bilgi için bkz: Korkmaz, Esat; *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü;* Anahtar Yayınlan; İstanbul-2010; s. 33-39.)

olurlarsa olsunlar, *ortak ihtiyaçlar* konusunda insanların kendilerini örgütleyebileceklerine ve otoritenin dayatmasından çok daha etkin ve yararlı olduğunu kanıtlayacak bir toplumsal düzen yaratabileceklerine güvendiler.

Belki tartışmalı ama devlet, yaklaşık 5500 yıl önce Mısır'da ortaya çıktı; bunu Çin, Roma izledi yükseldi çöktü. Buna karşın, dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü yaşamlarını âdetlerle düzenledi; hiçbir zaman devletleri, yasaları, mahkemeleri ve polisleri olmadı. Derken devletle birlikte ekonomik eşitsizlik ortaya çıktı; eşitsizliğin sonucu olarak özel mülkiyet ve sınıflar belirdi. Açık söylemek gerekirse toplum, az sayıda kişi tarafından yönetilmeye başladığı zaman devlet de gelişti, *boy attı.*

Kimi başlangıç sûfilerinde doğa-tanncılık anlayışının belirleyiciliğinde, *insanın insanı yönetmesinin kulluk olduğu bu nedenle insan kendi doğasınca yönetilmelidir* algısını öne aldılar. Böyle olmakla birlikte *genel kabule* taşındığımızda Kızılbaş *kâmil* insanların, *hükümetsiz bir toplum yaşamı örgütlemeye ya da bunun kuramını oluşturmaya* çalışmışlardır denilebilir. Devlet, kitleleri, azınlık durumundaki egemenlerin iradesine bağlamak için oluşturulmuş ve onlar adına *gece bekçisi* olan bir kuruluştu.

Kızılbaş tasarımlar ve bu tasarımların yaşama taşınması *doğrudan demokrasi* uygulanarak gerçekleştirilir. Bu nedenle *temsili demokrasinin* özünde baskıcı olduğunu kanıtlamaya çalışırlar. Şöyle düşünürler bir bakıma: Temsili demokraside *temsil ve çoğunluk yönetimi,* hiç kimse bir başkasını gerçekten temsil edemeyeceğinden, bir başkasının yetkilerini devir alması *olanaksız* olduğundan *demokratik devlet* başlığı altmda bir *aldatmacadır.* Öyleyse çoğunluğun azınlığı yönetme hakkı, azınlığın çoğunluğu yönetme hakkından *fazla* değildir. *Oy vererek doğru olanı bulmak* çabası sonucunda *çoğunluğun iradesini* yansıttığı gerekçesiyle *hükümete özel mülk çıkarlarını koruma* konusunda onay vermek *adaletsizliğe ruhsat çıkarmak* anlamına gelir. Özellikle Melâmeti geleneği yaşatan topluluklarda *otoritenin karşıtı korkudur,*

yani otorite korku ile *terbiye* edilir.[61] Otorite iktidara taşındığında halkı korku *kaynağı düşman* olarak görür. Düşmanının yarattığı korku tarafından *terbiye edilmek* onun temel *hastalığı* durumundadır.

Karşı-kültür temelinde yazısız ama yaptırımı olan geleneklerin kuşatıcılığında bir araya gelen Kızılbaş topluluklar, devlete vergi ödeyeceklerine, devletin *mahkemesine* başvuracaklarına kendi topluluk örgütlenmelerine *gönüllü* katılırlar, bağışta bulunurlar, kendi kendilerini *yargılarlar,* insan haklan bağlamında yoksullara doğrudan *yardım* ederler. Yasa denilen şey hükümet tarafından yapılan ve devlet tarafından uygulanan *yönetim kuralıdır.* İnsan doğasına özgü *yanılgısız akıl gerçek yargıç olduğundan,* insan yapısı yasalar gereksizdir. İnsan yapısı yasalarla insanlar, kendi doğalarına *ihanet etmeye* zorlanmakta, insan doğasınm dışa vurumu anlamında insan eylemleri *tek-tipleştirilmektedir.* Siyasal anlamda yönetenin aldığı rüşvete onay veren bir rüşvet anlaşmasıdır. Yasa ile suç işleyene ceza vermek, *kötüye bilerek kötülük etmek, kötülüğü kötülükle beslemek* değil de nedir?

Başlangıç sûfileri toplumu her şeyi yaratan güç olarak gördüklerinden sonra ortaya çıkan ya da oluşturulan kurumlan-olgulan *suçun birikmiş biçimi* olarak tanımladılar. Kötülük, kötü niyetli insanlardan çok *sistemin* ürünüydü: Suçun nedenleri *hükümette* ya da *birikmiş mülkiyette* idi: Hükümet ya da mülkiyet *birikmiş suç* demekti. Önemli olan suçun nedenlerini ortadan kaldırmaktı ve bunu gerçekleştirebilmek için isyan ettiler.

Ortada bir anlaşmazlık olduğunda bu anlaşmazlığın çözümü için mahkemelere ve avukatlara değil, anlaşmazlığın özgül koşullarım göz önünde tutan *halk mahkemelerini* gittiler. Halk mahkemelerinde yargılama sonucu verilen ceza, özel yapılmış hapishanelerde değil, suçu işleyen açısından *zorluk derecesi arttırılan yaşama koşullarında* çekti-

[61] • **Melametilik belirleyici tasavvuf anlayışında melâmet, simgesel anlamda, *kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda, Hak yolunda yürüme* demektir. *Melâmet, selameti terk etmektir,* özlü sözü melâmeti geleneğin *rahatı terk etmekle* olanaklı olduğunu vurgular. Kim halkı Hak yoluna çağırsa, herkes onu *kınar:* Bu yüzden ermişler, veliler, kâmil insanlar hep kınanmıştır. Hak yolunda yürüyen *kınanmayı göze almak* zorundadır.**

rildi. En büyük öğretmen olarak algılanan yaşam tarafından *terbiye edilmesi* amaçlandı.

Kızılbaşlık kendi başına bir felsefedir: Felsefe, devletten-hükümetten ve her türlü otoriteden *özgürleşmeyi* öne aldığı için özgürlük, insanlık yaşamında ve insanlığın ilerleyişinde *olmazsa olmaz koşuldur; bütün değerlerin değeridir.* Tasarım gereği gerçek özgürlüğün, *devletsiz bir toplumda kazanılabileceğine* inanırlar. Özgürlük dendiğinde *yokluk ve güvensizlikten* özgürlük, *ekonomik zorluklardan* özgürlük, *baskıdan ve sürülmeden* özgürlük olarak algılarlar. Demek ki insanlar *tehdide-baskıya* değil *yardıma-dayanışmaya* gereksinim duyarlar. Benim *özel alanımı* ayaklan altında çiğneyecek ve beni *sistemin vazife yükümüne* bağlayacak kimliklerden sakınırım, yargısını sürekli canlı tutmuşlardır. *Sistemin vazife yükümü,* bir *işbirliğini* gerekli kılar; işbirliği içine girmek sistemin *saatine* bağlanmak ve onun bir *dişlisi* olmak demektir; açıkçası işbirliğinin sonucu belirli bir ölçüde *kötülüktür.* Kızılbaşlıkta kişi *kendi içinde* kaldığı sürece olanaklı ama doğuramayan bir *hiçtir:* Hiç doğurarak şey olmak istediğinde özgürlük *koşul* olarak karşısına dikiliverir. Kendini *başkalarının arasında* gerçekleştirecek denli özgürlüğün olsun bu sana yeter. Gereksinim duyduğun bu özgürlük, karşılıklı *farkındalık* yaratacak ve kendi benliğini başkalarının benliğinde *tanıma* olanağı sağlayacaktır. Günümüzde bizler Âdem'in Cennet'teki özgür olduğu kadar özgürüz: Âdem, nasıl özgürlük istediğinde, yani *bilgi ağacının bilgi olarak algılanan meyvesini yediğinde* Cennet'ten kovuldu ise tıpkı bunun gibi bizler de özgürlük istediğimizde daha önce kazandığımız özgürlüklerimiz bize *beddua* olarak döner ve *özgürlüklerimizden kovuluruz.* Öyle değil mi? Modem yurttaş, *içselleştirilmiş bir güçsüzlüğün* taşıyıcısıdır artık; kendini itaate zorlayan *resmi kimlikle* işbirliği yapmaktan *hoşlanmaya* başlar. O zaman Kızılbaş anlayış şöyle seslenmek durumundadır: Herkese dayatılan itaatten özgürleşelim ve kendimizi *etken biçimde gerçekleştirecek* kadar özgürleşelim. Kızılbaşlar, kişisel özgürlüğü, başkalarının özgürlüğünü sınırlamayan bir *özerklik* olarak algıladılar ve bunu sağlayacak devletsiz-

hükümetsiz *özgür bir toplum* kurmayı düşlediler; fırsatım bulduklarında ya da kan bedelini ödemeye hasır olduklarında bu düşlerini *somut bir tasarıma* bağlamaktan çekinmediler.

Kızılbaşlar devlete-hükümete *karşı* oldukları için *otoriteye* de karşıdırlar: Özledikleri, kurmaya çalıştıkları toplum, *otoritesiz örgütlenmiş bir toplumdur.* Otoriteye karşı olma konusunda devlete-hükümete karşı olmaya göre bir *incelik* bulunur: Çünkü otorite, devleti-hükümeti *önceler.* Devlet-hükümet olmadan da bir otorite vardı. Ve bu otoriteyi gelenek-görenekler, yani *âdetler* yarattı: Âdetler, yaşamın gereksinimlerine göre toplumsal akıl tarafından oluşturulmuş, *yazısız ama yaptırımı bulunan* ilke-kurallardı. Bunlar bizleri itaate zorlamak için sonradan oluşturulan insan yapısı yasalara göre *savunulması* gereken ve gelecekte *yasaların yerini alması* gereken yaptırımlardır. Otorite söz konusu olduğunda, *geçici* olmak koşuluyla *uzmanlık otoritesini* kabullendiler: Çünkü geçici olmaması durumunda bunun da bir *bağımlılık ruhu* yaratacağını ve bağımsız düşünmeyi önleyeceğini öne çıkardılar. Kızılbaşlann otorite karşıtlığı bağlamında bir diğer yanlan vardı ki bu *cüret* her toprakta oluşmadı: Dünyasal, yani *komuta-otoriteyi* yadsıdıklan gibi göksel, yani *inanç-otoriteyi* de yadsıdılar. *Devletsiz-hükümetsiz ve Allahsız* bir toplum özlediler.

Kızılbaşlar *iktidar* ile otoriteyi *özdeş* görmezler: Otorite özünde iktidarın bir *dışa* vurumudur ama onunla *bir ve aynı* şey değildir. Toplumda bir *geleneksel iktidar* (âdetlerin yarattığı iktidar), bir de yakın zamanlarda kazanılmış iktidar (devlet hukukunun yarattığı iktidar) ve aile içinde ataerkil iktidar vardır: Kızılbaşlar, *kişi liderliğine* yol açan her türden *merkezileşmiş* iktidara karşıdırlar. Eğer bir iktidar savunulacaksa o da *kişi liderliğine* yol açmayan *âdetlere dayalı bir iktidarı* benimsemektir. Ötesinde kişinin kendisine uyguladığı *özdisiplin-özyönetim-özbelirlenim* anlamındaki iktidarı da savunurlar. Görüldüğü gibi toplumda yönetenler ile yönetilenler arasında *eşitsiz bir iktidar dağılımı* vardır: Bu eşitsiz iktidar dağılımının önüne geçebilmek için toplumun zayıf üyelerinin *doğrudan demokrasi yoluyla yetkinleştirilmesi*

seçeneği yaşama geçirilmelidir. Bunun dışında *siyasal ve ekonomik iktidar* kaynağı *hukukun* yerine *kamusal kınamaya* başvurulmalıdır. *Kamusal kınama,* belki de yazısız ama yaptırımı olan *etik bir hukuktur. Kamusal kınama* akim, deneyimin, dışlanmışların ve umudun yarattığı *kamuoyu yaptırımıdır.*

Kızılbaşlara göre *demokrasi,* özgürlüğü-eşitliği ve kardeşliği *birleştirme* çabasıdır: Ne bireyi *topluluğa gömmek* ne de toplumu *tek-tipleştirmek* isterler. Yasa önünde *eşitlik,* sözünün bir *aldatmaca* olduğunu; çünkü yasa önünde eşitliğin, adaletsizliğin sonu anlamına gelmediğini, tam tersine *haksız* yasalar altında insanlara *eşit bir adaletsizlik* dağıtılacağını her koşulda dile getirirdiler.

YAŞAMA VERİLEN SONSUZ ONAY

***Yaşam,* yaşanan şeyden,**
daha eskidir.

Demek ki yaşanan şeyin öğretmeni yayam, güzel şeyin öğretmeni *güzellik,* gerçek şeyin öğretmeni ise *gerçekliktir.* Konuşmayan yaşam, *sözcüklere dönüşemez:* O ne rüzgâr olabilir ne de kar, ışık, soğuk, sıcak vb. Konuşmayan güzellik *biçimlere dökülemez:* O ne göz olabilir ne de kaş, endam vb. Konuşmayan gerçeklik *sonuçlara dönüşemez:* O hiçbir şeydir artık. Şüphesiz yaşanan kendisi, *bilgeliğin* de doğal olarak *aptallığın* da ötesinde bir şeydir.

Bir Kızılbaş, *Konuşan Tanrı* olarak algıladığı *insan* aracılığıyla, *yaşama, amaca ve güzelliğe* verilen *sonsuz onayı* öne aldığında metafizik tanrıyı *inkâr* eder ve *tanrısız bir insanı* yakalar. Bu durum, *kendi metafiziği içinde ateist olmayı* belirler. Fizik tanrı anlamında insanın *kanıtlayıcılığında* tanrının var olmadığını ve devletin sonradan toplumun başma *bela* olarak belirdiğini ileri sürer.

Diğer taraftan bu durum, *ezberimiz* halindeki *ateizm* değildir: Ezberimizin diliyle konuşursak bir ateist, tümüyle inanç alanının dışma taşınarak bireyi-toplumu ve doğayı, metafiziğin *tasallutundan* kurtarmak ister. Bir Kızılbaş ise inancım aklının sonucuna *bağlayıp* hem kendini hem de doğayı *doğrudan* tanrı kabul ederek kendine ve doğaya emreden tanrıyı *inkâr* eder.

Kızılbaşlık *iki akıl* üzerine yapılanır: Hatalı akıl olarak algılanan

insanın aklı ve hatasız akıl olarak algılanan doğanın aklı. Doğanın ve insan bedeninin aklı, *sessiz tanrının* aklıdır aynı zamanda; insanın aklı ise sesli tanrının. Demek ki tann, her şeyden önce *hatasız aklın* kimliklendirilmiş biçimidir: Bu durumuyla ancak *kendi yasaları* içinde özgürdür. Sonuçta doğada *çok az* bir özgürlük vardır yargısında bulunabiliriz. Toplum, *ek-doğa* olarak algılanır ve doğal olarak orada da *çok az* bir özgürlük vardır. İnsanın ve toplumun akıl alanında, yani *hatalı* akıl alanmda, *insan yapısı yasalarla özgürlükler sınırlandırılmamakdır.* Çünkü insanın doğasında, kendi yeteneğini *engelleyecek* bir yan yoktur; öyleyse insan, kendini kendi zincirlerinden *kurtaracak* yetenektedir. Ortaya çıkan özgürlük temelinde, özel mülkiyeti, sınıflan, devleti ve parayı *iptal* etmeyi amaçlayan felsefe-öğreti ve siyaset yapılandmlır. Böylece egemenle taraf olan *örgütlü kutsallık,* yani *din* ve özel mülkiyetin güvencesi *devlet* karşısında yeni bir *toplumsal düzen* önerir.

Bireyleri kurtarmadan, yani *kâmil insan* durumuna getirmeden toplumun *özgürleştirilmeyeceğim,* yani özgür bir toplum *(kâmil toplum)* kumlamayacağı yargısını *öne* çıkararak egemene karşı ortak bir iradeyi dışa vuramayan, kolay idare edilen ortalama insan ve bu insanın *hoşgörüsüzlüğünün* taşıyıcısı durumunda bulunan *kalabalığa* başkaldırın Tüyler ürpertici, dehşet verici hemen her türlü işin birinci dereceden sorumlusur olan bu kalabalığa.

SONSÖZ

Fazla lafa gerek yok: Sonsöz İbreti'nin. *İbreti,*[62] felsefesinin izinde yürüyerek metafizik dinleri ve bu dinlerin önde gelen kimliklerini, ibadethanelerini nasıl yadsıdığım, nefesinin cüretiyle bize aktarıyor:

Bir Şah olsam hükmeylesem cihana
Kilise, mescidi yıkar giderdim
Okullar yapardım bütün insana
Cehaleti kökten söker giderdim

Fabrikalar kurar idim her yerde
İkiliği kovar idim bu serde
Ayı gözle bakmaz idim bir ferde
Cihana bir gözle bakar giderdim

Gerçek insanları bilirdim Allah
Ondan gayrisine tapmazdım billah
Ne Kâbe kalırdı ne de Beytullah
Yerine bir arpa eker giderdim

İnsanlıktan başka olamazdı cennet
Yok olurdu İsa. Musa, Muhammet
Kalkardı dünyada mezhep, tarikat
Dinlerin bağını çözer giderdim

[62]n *1920-1976.* Sanz'ın Kırkısrak köyünde doğdu. Asıl adı *Hıdır Gürel'*dir. Geçmişi Akçadağ'dan göçen bir aileye dayanmaktadır. Âşıklık geleneğinin yoğun olduğu bir aile ve yörede büyüdü. İlk deyişleri köylerine gelip giden dedelerden öğrendi. Zaman içinde cemlerde dinlediği dede ve zâkirlerden öğrendikleriyle de bilgisini pekiştirdi. *18* yaşında evlendi. Askere gidinceye dek ayakkabı tamirciliğiyle geçimini sürdürmeye çalıştı. Askerlik dönüşü Afşin'e giderek birkaç hafta içinde terziliğe ilişkin temel bilgileri kavrayarak Sanz'da terzilik yaptı. Bağlama çalmayı bu dönemden sonra öğrendi ve sürekli okuyarak kendini geliştirdi. Yaşamının zorluğu nedeniyle *İbreti* mahlasını kullanmaya başladı. Terziliğin dışında madencilik, bağlama yapımcılığı, diş çekmek, fotoğrafçılık gibi çeşitli işlerle geçimini sağladı. Fotoğrafçılık işini önce Sanz'da sonra Elbistan'da sürdürdü. Bu dönemde Alevilere yönelik birtakım saldmlardan dolayı işyeri tahrip edildiğinden yeniden Sanz'a, sonra da İstanbul'a yerleşti.

Bir olurdu zengin fakir her zaman
Çaresiz dertlere olurdum derman
Ne gâvur kalırdı ne de Müslüman
Tümünü bir yola çeker giderdim

Gece gündüz çalışırdım millete
Bir faydalı kul olurdum elbette
Bir ırmak olurdum Güneş'ten öte
Yeni fezalara akar giderdim

O günü görseydim yüzüm gülerdi
Dünyada insanlar bayram ederdi
Ne bir silah ne bir atom kalırdı
Bir ulu deryaya döker giderdim

İbreti der varlığımız bitmezdi
İnsanoğlu yanlış yola gitmezdi
Ayrı gayrı devlet icap etmezdi
Dünyaya bir bayrak diker giderdim.

SÖZLÜKÇE

A

ABD Ar. a. İnsan-Tann-evren özdeşliğinde, Tanrı'mn insan biçiminde nesnelleşmesi olarak algılanan ve tanrısal bir görünüş niteliği taşıyan, *Konuşan Tanrı* durumundaki insan varlık.

ABDAL Ar. a. 1- Kendini Tanrı yoluna adayarak dünya işleriyle ilgisini kesen kimse; Tann eri. 2- Dünyanın manevi düzenine yön vermeleri için Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan, âlemler arasmda dolaşabilen, konum ve durum değiştirebilen kimse. 3- Kimi derviş şairlerin adlarının başında ya da sonunda yer alan mahlas. 4- Abdallardan olan kimse.

ABDEST Fars. a. *(namaz için vücudun belli yerlerini yıkama)* 1- Taharet-i sugra 2- Sözle yıkanma ve sözleşme yapma bağlamında yola giriş töreninde cana; nasıl bir insan olması gerektiği konusunda telkinler verilmesi ve öngörülen etik değerlere uygun davranacağına ilişkin söz alınması işlemi.

***Abdest erkânı: 1- Nasip alma töreninin başmda nasip alacak cana; gerçek arınmayı sağlamak üzere kulak abdesti anlamında telkinler verilmesi ve her telkin için ayrı ayrı söz alınması için yapılan tören. 2- Ayin-i cem öncesinde, ikrar verecek olanların ya da üst üste üç yıldan fazla hizmet görmemiş, baş okutmamış durumda bulunanların hizmete gelişlerinde onlann armması için yapılan tören.**

***Abdest vermek: 1- Nasip alacak, ikrar verecek ya da üç yıldan fazla hizmet görmemiş, baş okutmamış canı, abdest erkânından geçirmek. 2- Hizmete gelenin kurbanım tığlamadan önce; suyla ıslatılan sağ elle ön sağ ve ön sol ayağının dizinden aşağıya sıvazlanması, yüzünün yıkanması, ardından sağ ve sol arka ayaklarının suyla ıslatılması, daha sonra kuyruğunu yukarıya kaldırarak altına elle su serpilmesi biçiminde uygulanan bir yöntemle kutsamak.**

ABDİYET Ar. a. 1- Hakk'a kul olduğu için başkasına kul olmayan Hz. Muhammet'in yüce makamı 2- İnsanoğlunun sahip olduğu manevi mertebelerin en yükseği.

ABIHAYAT Fars.+Ar. a. 1- Yaşam suyu, dirilik suyu, ölümsüzlük suyu. 2- Evrenin sırlarını bilme, kavrama gücü. 3- Uyarıcıdan alman bilgi; gönül bilgisi.

ABIKEVSER Fars.+Ar. a. *(Bolluk suyu, mutluluk suyu, verimlilik kaynağı)* Geriye dönüş tapımıyla yaratılan ve zamanla özgün Kızılbaş felsefesi/-inancıyla çelişki oluşturacak biçimde kurgulanan; Cennet' te, Hz. Ali'nin

kendini sevenlere, kendi yolundan gidenlere sunacağına inanılan şarap, içki.

ABİDLER a. İnsanı kâmil aşamalarından ilkini temsil eden, şeriat kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin hava olduğu kabul edilen, dört tür insandan ilk tür insanlar.

ADAK a. Bağlı bulunulan tekkeye, gelenekler gereğince, ortaklaşa yararlanım için yapılan bağış.

***Adak kurbanı: Kurban edilmek üzere adanan hayvanın tığlanması sırasında yapılan tören.**

***Adak lokması: Kurban edilmek üzere tığlanan hayvanın yenmek için hazırlanmış eti ya da bu amaçla bağışlanan herhangi bir yiyecek.**

***Adak muhabbeti: Bir Kızılbaş'ın, bir işinin olması ya da gerçekleşmesi için, gönülden koparak bir adakta bulunması durumunda yapılan tören.**

ADAP Ar. a. Yol, yöntem, sıra.

***Adab-ı nefis: Kişinin nefsini terbiye etmek için uygulayacağı yollar, yöntemler.**

***Adab-ı sohbet: Sohbete katılanlann uymak zorunda olduğu kurallar.**

ÂDEM Ar. a. 1- Akl-ı külün görünüşü durumundaki Âdem-Adam. 2- Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi olan ve bütün gerçekleri kendisinde topladığına inanılan kâmil insan.

ÂGÂH Fars. s. Bir şeyin derin anlamına, sırrına ulaşmış olan, uyanık.

***Âgâh etmek: Kendine getirmek, uyandırmak.**

***Âgâh olmak: Kendine gelmek, uyanmak.**

AH AD Ar. a. Varlık birliği anlamında Tann.

AHADİYET Ar. a. Tanrısallık makamının birliği, birlik.

AHİRET Ar. a. 1- İnsanların öldükten sonra gittiklerine inanılan yer; öbür dünya 2- Doğayı ya da doğa parçalarını nesne kimliklerinden, insanı beden kimliklerinden sıyırmakla ulaşılan, doğa ve beden olmayan yer olarak algılanan, zâhiri *kuran* şeylerden oluşmasına karşın *görünmeyen* durumunda bulunan batın âlemi; öbür dünya.

AHKÂM Ar. a. Bâtm ve zâhire ilişkin davranışların aldığı yargılar.

AHLÂM Ar. a. Nefsin, maddi âlemden ilişkisini bütünüyle kesmesiyle ulaşılan hayal aşamasında, nefse yansıyan misal âleminin görüntüleri toplamı.

AHVAL Ar. a. Gayb âleminden, tanrısal bir lütuf olarak gönüllere doğan ve insanı kendinden geçiren anlamlar.

AHYÂR Ar. a. Ermişlik (velâyet) aşamasına ulaşmış olanlar.

AKIL Ar. a. 1- Doğadaki şeyleri tanımayı, ne söyleyeceğini, nasıl yapacağını bilmeyi sağlayan insan yetisi. 2- Görünür dünyanın ötesindeki şeyleri anlamayı sağlayan; kalpten, gönülden kaynaklanan ve içe doğuş biçiminde beliren sezgisel kavrayış. 3- Yasa, içgüdü vb. biçimlerde beliren doğadaki temel eğilim; doğanın aklı. 4- Akıl-Tann, Tanrı.

*Akıl ıssı: Akıl sahibi.

*Akl-ı evvel: Tüm diğer şeylerin onun aracılığıyla yaratıldığı kabul edilen ilk akıl; TanrTdan ilk belirme aşaması.

*Akl-ı kül: 1- Akl-ı evvelden sonra gelen ve akl-ı evvele verilen bilgilerin görüntülerinin belirdiği aşama; erenlerin, velilerin sahip olduğu sezgisel kavrayış anlamında evrensel akıl. 2- Akim son noktası olarak tanımlanan aşk nurundan akıl.

* Akl-ı maad: Görünür dünyanın ötesindeki şeyleri anlamayı sağlayan ve mistik terbiyeden geçirilmiş zihinde beliren akıl; ahiret aklı.

* Akl-ı maaş: Doğadaki şeyleri bilmeyi sağlayan, akim en düşük aşaması; varlığın aklı.

ÂKİL Ar. s. Emaneti, doğruluğu, iyi dostu ve sim koruyarak dünyayla ilgili arzuların tuzağına düşmeyen.

AKTÂB Ar. a. 1- Kutuplar. 2- Tarikat ululan.

ÂL Ar. a. Aralannda akrabalık bağı bulunan topluluk; aile, hanedan, boy.

*Âl-i Âbâ: 1- Ali, Fatma, Haşan ve Hüseyin'i içine alan Hz. Muhammet'in yakınlan. 2- Ehlibeyt.

ALÂKA Ar. a. Kulun Hakk'a giden yola girmesini, bu yolda ilerlemesini engelleyerek ruhun yükselmesine ket vuran ve ele takılmış kelepçe, ayağa bağlanmış zincir olarak algılanan maddi ve nefsi neden.

ÂLEM Ar. a. Tann dışındaki tüm diğer mümkün ve yaratılmış varlıklar bütünü.

*Âlem-i asgar, âlem-i sügra: Son amacını âlem-i ekberde bulan ve küçük evren olarak algılanan insan.

*Âlem-i berzah: Bu dünya ile öbür dünya arasında yer alan; ruhların gövdesiz, ancak öz bilince sahip olarak bir süre kaldığı geçici âlem; berzah.

* Âlem-i ceberut: Tarikat yolundaki gelişimin şeriat aşaması olarak algılanan ve Cebrail tarafından temsil edilen âlem; ceberut.

*Âlem-i ekber, âlem-i kübra: Son amacım insanda bulan ve büyük evren olarak algılanan âlem.

*Âlem-i ervah: 1- Ruhlar âlemi. 2- Hurûfilikte ebcet simgesi ruhlar dünyası.

***Âlem-i gayb: Gayb âlemi.**

***Âlem-i hayal: Âlem-i ervah ile âlem-i şahadet arasında kalan âlem.**

***Âlem-i kübra: Âlem-i ekber.**

***Âlem-i lahut: Tarikat yolundaki gelişimin marifet aşaması olarak algılanan ve Azrail tarafından temsil edilen âlem.**

*** Âlem-i mana: Gayb âlemi**

***Âlem-i melekut: Tarikat yolundaki gelişimin tarikat aşaması olarak algılanan ve Mikail tarafından temsil edilen âlem.**

***Âlem-i misal: Varlıkların gerçek öz ve biçimleriyle bulundukları âlem; misal.**

***Âlem-i nasut: Varlıkların madde biçimine girerek görünüş alanına çıktığı âlem; nasut.**

***Âlem-i sügra: Âlem-i asgar.**

***Âlem-i şahadet, âlem-i şühud: Duyularla algılanabilir, bilgiyle ulaşılabilir varlıklar âlemi.**

ALİ Ar. a. 1- Eski Türk inancından gelen Gök Tann'mn bedenleşmesi bağlamında Hz. Ali'yi simgelediğine inanılan Güneş. 2- Tann'mn sonuç üretmesi bağlammda, tanrısal özün görünüşe taşınmasına aracılık eden güneş ışığını bize yansıtan ve Tann'nn velisinin bedenleşmesi olarak algılanan Ay.

ÂLİ Ar. s. Yüce, üstün, yüksek.

ÂLİM Ar. s. ve a. Bilge.

ALİYULLAHAr. a. Tanrı Ali.

ALLAH Ar. a. 1- Doğanın aklının ve insanın aklının soyut biçimi; akıl üreten akıl anlamında soyut düşünce yumağı. 2- Hak.

***Allah-eyvallah: Onay işareti ya da yemini**

***Allah-Muhammet-Ali: 1- Olgunluk ve kemâl mertebeleri bakımından Allah'a çok yakın olan ve Hz. Muhammet'le Hz. Ali'yi birlikte anmanın gerekliliğini vurgulayan, ayı ayrı görülmesi durumunda Hakikat'ın gerçek anlamına ulaşılamayacağım anlatan üçleme. 2- Hak-Muhammet-Ali.**

*** Allah'a yolculuk: Tanrı'ya yolculuk.**

*** Allah'ın arslanı: Hz. Ali.**

***Allah'ta yolculuk: Tann'da yolculuk**

*** Allah'tan yolculuk: Tanrı'dan yolculuk**

AMAL Ar. a. Beden ve kalp yoluyla işlenen işler.

AMEL Ar. a. Tarikat gereği olarak yapılan iş, eylem.

ANASIR *Anasır-ı erbaa: Dört öğe.

ANKA Ar. a. 1- Kafdağı'nda yaşadığına inanılan, yüzü insan yüzüne benzeyen, uzun boyunlu, renkli tüylü, süslü bir masal kuşu. 2- Zihinde biçimlenen varoluş. 3- Âlemin maddi varlığı.

ANT a. İkrar.

*Ant içme: İkrar verme

*Ant yeri: Tahtı Muhammet'in ön sol tarafındaki yer; ikrar yeri.

APTES Fars. a. Taharet-i sugra

ARAF Ar. a. *(Günahları ve sevapları birbirine denk olduğu için ne Cennet'e ne de Cehennem 'e gidemeyenlerin bulunduğu yer)* Hakk'ı, her şeyde bütün sıfatlarıyla belirir bir biçimde seyretme.

ARBEDE Ar. a. Bir duygunun, bir inanışın etkisiyle aşın ölçüde coşup kendinden geçen tarikat yolcusunun, yol erinin Hak ile giriştiği tartışma.

ARİF Ar. a. Tann'nm; gönül bilgisi, duyarlığı, derinliği yoluyla kendisiyle bütünleşmesine izin verdiği ve bu yolla, kendi yüce varlığını görebilmesi lütfunu sağladığı, kendi özünü tatmanın zevkini verdiği, yüksek olgunluk aşamasına ulaşmış kişi.

*Arif olmak: Yüksek olgunluk aşamasına ulaşmış bulunmak.

* Arif olup da vermemek: Zekâttan yoksunluk olarak algılanan, bilgisini başkasma aktaramadığı için, kendisini olumsuzluklardan temizleme olanağını bulamayıp cahil kalmak.

*Arif-i billah: Tanrı gizemine ulaşan, Tanrı katında iyi karşılanan yetkin kişi, ermiş.

ÂRİFAN Ar. a. Arifler, bilgi sahibi olanlar.

ÂRİFANE Ar.-Fars. be. Bilgili insanlara yaraşır, özgü biçimde.

ÂRİFE Ar. a. Bilgi ve irfan sahibi kadın.

ÂRİFİN Ar. a. Arifler, bilginler.

ARİFLER a. İnsan-ı kâmil aşamalarından üçüncüsünü temsil eden, marifet kapısıyla özdeşleştirilen ve kökenlerinin su olduğu kabul edilen, dört tür insandan üçüncü tür insanlar.

ARSLAN a. 1- Allah'ın arslanı anlamında Hz. Ali'ye verilen lakap. 2- Asya tasarımlarında, iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık, yiğitlik-korkaklık vb. karşıt kavram çiftlerinde olumlu yanı temsil ettiğine inanılan ve taht simgesi olarak algılanan hayvan. 3- Kimi Asya tasarımlarda, göksel kökenli kabul edilen ve kendisinden gelindiğine inanılan hayvan-ata. 4- Asya'nm kimi bölgelerinde, on iki hayvanlı Türk takviminde parsın yerine geçen, yıl simgesi hayvan.

ARŞ Ar. a. 1- Dokuzuncu ve en üst gök. 2- Hakk'ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkma, belirme yeri.

ASGAR Ar. s. En küçük, çok küçük.

ASHÂB Ar. a. Hz. Muhammet'i görmüş, onunla konuşmuş, onun sohbetine katılmış olanlar; sahabe.

ASIL *Asl-ı âlem: Kâmil insan.

ÂSMÂN Fars. a. Âsumân.

ÂSUMÂN * Âsumân-ı gayb: Gayb seması.

AŞ a. Aşure

ÂŞIK Ar. a. 1- Tanrısal varlığın gizemine bağlanarak kendini Tann'da, TamT-yı kendinde görme aşamasına yükselmiş yetkin kişi. 2- Bektaşilik tarikatında, Bektaşiliğin kıyısında duran, Alevi-Bektaşi ilke ve âdetlerine belirli bir sadakat duyan, ancak nasip almamış durumda bulunan kimse.
***Âşık baba: Zâkir.**
***Âşık-Maşuk: Âşığın, tanrısal özde ölmezliğin sırrına ulaşması durumunda beliren, sevenle sevilenin birliğini anlatmak için kullanılır.**
***Âşık meşrep talip: Üzüntüsünün, sıkıntısının artmasına koşut olarak zevki de artan ve imanı çoğalan talip.**

ÂŞIKLIK a. 1- Âşık olma durumu; Âşık yol erinin niteliği. 2- Bektaşilikte, istekli ancak nasip almamış canın geçirdiği çıraklık dönemi, makamı.

AŞİNA Fars. a. 1- Aynı tarikata, yola bağlı iki kişinin birbiriyle can arkadaşı olmaları durumu. 2- Benliğinden uzaklaşarak Hakk'a yaklaşan salikin, Hakk'ın dostu, tanışı olması durumu.
*** Aşina bulmak: Aynı tarikata, yola bağlı iki kişi birbirini can arkadaşı seçmek.**
*** Aşina olmak: 1- Aynı tarikata, yola bağlı iki kişi birbiriyle can arkadaşı olmak. 2- Yol eri can benliğinden uzaklaşarak Hakk'a yaklaşmak, Hakk'ın dostu, tanışı olmak.**

AŞİNALIK a. Aşina olma durumu, aşina canın görevi, makamı.

AŞK Ar. a. 1- Tanrısal varlığı, içten gelen bir eğilimle sevme. 2- Tanrısal sevginin insanı bütünüyle egemenliği altına almasıyla belirgin; sevenin sevilende kendini yoketmesi, sevenin yok yalnızca sevilenin var olması, sevenle sevilenin bir olması durumunu sağlayan sevginin son aşaması.
*** Aşk badesi: İçene saz çalıp şiir söyleme yeteneği ve becerisi kazandırdığına inanılan içki.**
***Aşk olsun (ola): *Ödülünüz ilahi aşk olsun (ola)* anlamında temenni belirten bir selamlaşma sözü.**

***Aşk olsun buyurun canlar: Lokmadan önce babanm ya da dedenin söylediği, *Ödülünüz ilahi aşk olsun, lokmalarınızı yiyebilirsiniz,* anlamında izin sözü.**

***Aşka ermek: 1- Tanrısal varlığı, içten gelen bir eğilimle sevmek. 2- Seven, sevilende kendini yoketmek.**

***Aşk-ı fazl-ü Hak: Fazilet ve doğruluk aşkı, sevgisi.**

***Aşk-ı hakiki: İlahi aşk.**

***Aşk-ı manevi: Tanrı aşkı.**

***Aşk-ı mecazi: İnsanın insanı ya da diğer yaratıkları sevmesi.**

***Aşkı niyaz olsun: *Aşk dilemek* anlamında bir selamlaşma sözü.**

*** Aşkın cemal olsun: *Aşk olsun* sözüne yanıt olarak verilen bir selamlaşma sözü.**

AŞKULLAH Ar. a. Tanrı aşkı, Tann sevgisi.

AŞURAAr. a. Aşure.

AŞURE Ar. a. 1- Muharrem ayınm onuncu günü. 2- Muharrem aymm on birinci günü akşamı bakla, nohut, fasulye, incir, üzüm, kestane, fındık, fıstık, şeker vb. 12 çeşit gıda ile pişirilen ve on ikinci günü matem orucu bitiminde yenen bir çeşit tatlı

***Aşure aşı: Aşure**

*** Aşure bitiş gülbangı (tercümanı): Aşure yendikten sonra mürşit tarafından okunan gülbank.**

*** Aşure erkânı: Aşure pişirimi sırasında uygulanan tören.**

*** Aşure gülbankı: Aşure pişirimi sırasında, kazan başına davet edilen mürşit tarafından okunan gülbank.**

*** Aşure günü: Muharrem aymm on ikisinde, Kerbelâ şehitlerini ve Ehlibeyt soyunu anmak için yapılan gün.**

*** Aşure töreni: Aşure günü, Kerbelâ olayının çeşitli yönlerini canlandırmak için yapılan ve *muharrem yas töreni* adıyla da anılan epik teatrel tören.**

ATA a. 1- Hakk'a yürümüş olan can. 2- Gök.

ATEŞ Fars. a. 1- Kızılbaşlıkta; önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan dört kurucu öğeden biri.

2- Kızılbaşlıkta, Tann'nın düşünme eylemine başlamasıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşman somutluk.

3- Zerdüştlükte; yaşama çeki düzen veren, onu güçlendiren, ruhun temizlenmesini sağlayan tanrısal güç.

AY a. 1- Dokuz gök sıralamasında yer alan, en alt gök katı. Altay mitolojisin-

de, en yüce göktannsı olarak algılanan Güneş tarafından yaratıldığına inanılan, geceleri O'nun ruhu olduğu kabul edilen ışığı yeryüzüne yansıtan, dişil ya da eril olarak kimliklendirilmiş göksel tanrı. 3- Ali.

AYAK MÜHÜRLEMEK f. Mürşit katında dururken, sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağı üzerine koymak.

ÂYAN *Âyan-ı ilmiye: Yüksek bilim aşaması.

*Âyan-ı sâbite: Varlık türlerinin var olmadan önce, Tann'mn bilgisindeki değişmez sureti.

AYDINLIK * Aydınlığı sevme: Nura muhabbet.

AYİN Fars. a. Tarikat ehlinin kendi aralarında belli kurallara göre düzenledikleri tören.

ÂYİNE Fars. a. 1- insanın gönlü. 2- Tann'yı güzelliğiyle yansıtan görünür varoluş evreni. 3- Tann'nın en yüksek yansıması olan insan-ı kâmil.

AZAM Ar. s. Çok büyük, ulu.

AZRAİL Ar. a. Tarikat yolundaki gelişimin marifet aşaması olarak algılanan âlem-i lahutu temsil ettiğine inanılan melek.

B

BA Ar. a. İlk aklın ve varlık türlerinin belirmesine araç olan ilk kâmil insanın simgesi.

BÂB Fars. a. 1- Baba, ata. 2- Şeyh, önder.

BÂB Ar. a. 1- Eşik. 2- Şiiliğin ilk zamanlarında, en yüksek aşamadaki imamın müridi.

BACI a. Tarikata bağlı kadınlardan her biri.

BÂDE Fars. a. 1- İçki, şarap. 2- Tanrısal sevgi, tanrısal coşku, ilahi aşk.

BAHÇE a. Tarikat yolcusunun gönlünün marifete açılmış durumu.

BAHAR Fars. a. Doğanm doğum günleri.

BAKIR a. İmam Muhammet'in unvanı.

BAL a. 1- İlahi Hakikat'm sembolü. 2- Mürşidin (uyarıcının) aradığı İlahi Hakikat. 3- Mürşidin (uyarıcının) verdiği bilgi.

BANK Fars. a. Gülbank.

*Bank çekmek: Gülbank çekmek.

*Bank-ı Muhammedi: Gülbank-ı Muhammedi.

BASİRET Ar. a. Nesnelerin arkasında yatan temel gerçeği gören gönül gücü; ruhsal görü.

BAST Ar. a. Umut derecesine yükselen salikte oluşan ferahlanma durumu.

BÂTIN Ar. a. Duyu organlarıyla algılanan nesnel varlık alam değil, içe kapanıp düşünmeyle kavranılan, görünmeyen gerçek varlık alanı.

***Bâtm anlam: İç anlam, özsel anlam.**

***Bâtın bilgisi: Marifet bilgisi.**

***Bâtın göz: Gönül gözü.**

***Bâtm ilmi: İç bilgisi.**

BÂTINİ Ar. s. ve a. 1- Bâtıniliği benimsemiş olan (kimse, topluluk). 2- s. Bâtınla ilgili, bâtına ilişkin olan.

***Bâtmi hükümler: Kalbin, gönlün fiillerine ve amellerine ilişkin hükümler.**

BÂTINİLİK a. Kuran'ın bâtmi (içsel) yorumuna dayanan, ayet ve hadislerin bâtınını bilenin, zâhirine (dışsal olan) uyma gereğinin ortadan kalktığına inanan dinsel-siyasal akımların genel adı.

BÂTINİYE Ar. a. Bâtınilik.

BATN Ar. a. 1- Karın. 2- Nesil, kuşak, soy.

BEDEN Ar. a. 1- Yol ehli canın, iç işleyişi bakımından ele alınan maddesel yanı-Aşka karşıt olarak algılanan nefsin ten durumundaki varlığı.

BEKA Ar. a. 1- Geçici evrenin karşıtı olan ölümsüz varlık alanı. 2- İnsana özgü bütün niteliklerden ve ilişkilerden sıyrılarak tanrısal özde sürekli olarak kalma.

***Beka billah: Tanrısal özde ölümsüz olma durumu.**

***Beka bulmak: İnsana özgü bütün niteliklerden ve ilişkilerden sıyrılarak tanrısal özde sürekli olarak kalmak**

***Beka makamları: Beka durumuna ulaşmak için geçilmesi gereken aşamalar.**

BEKÂR Ar. s. ve a. Mücerret.

BEKÂRLIK a. Mücerretlik.

BEL *(İnsan vücudunda, göğüsle karın arasında kalan bölüm)* a. Sonu kötülüğe varacak bir düşünceyi simgeleyen sembol.

***Beline sahip olma: Marifet kapısının birinci makamında tanımlanan, nefsine sahip olma, zina yapmama anlammda, gayrimeşru ilişkilerden uzak durma anlayışının güdücülüğünde cinsel organların, zina aracı olmaktan çıkarılıp herkesin eşiyle sevgilisiyle birlikte yaşamasının güzelliklerini yaratma aracı haline dönüşmesi.**

BEN a. 1- Bilinç, ruh. 2- Nefs.

***Ben makamı: Nefs aşaması.**

BEND Fars. a. Bir kimseyi tanrısal varlığa bağlayan eğilim, sevgi.
*Bend etmek: Bu eğilim ve sevgi bir kimseyi tanrısal varlığa bağlamak.

BENDE Fars. a. Aşkla tanrısal varlığa, onun bir görünümü durumunda olan güzele bağlanmış kimse.
*Bende-i Âl-i Abâ: Âl-i Abâ kulu.

BENLİK a. 1- *Beni*n geçici isteklere aldanma durumu. 2- Büyüklük savında bulunarak, tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tavır takınmak durumu
^Benlikten annmak: Nefsini terbiye etmek, nefis temizlemek, mürşitte erimek

BERZAH Ar. Âlem-i berzah.

BEŞ a. Ehlibeyt'i oluşturan Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin'i temsil eden kutsal sayı.
*Beş âlem (evren): Beş ayı görünür olma durumunu simgeleyen varlık evrenleri.

BEŞLER a. Ehlibeyt.

BEYTULLAH Ar. a. Tann'nm evi olarak algılanan insan-ı kâmilin gönlü, kalbi.

BEZİRGÂN Fars. a. Arif, mürşit.

BEZM *Bezm-i cem: Cem meclisi.
*Bezm-i elest: Ruhlar meclisi.

BİAT Ar. a. Bir isteklinin (talip), biat töreniyle bir uyarıcıya (mürşit) teslim olması.
*Biat etmek: Biat töreniyle bir istekli (talip), bir uyarıcıya (mürşit) teslim olmak

BİDAT Ar. a. Hz. Muhammet döneminde örneği olmayan ve sonradan ortaya çıkan yenilik.

BİLGE s ve a. 1- Bilgisi, deneyimi, yargılama gücüyle belirgin, öğütlerine değer verilen bilgili kişinin niteliğini üzerinde taşıyan (kimse). 2- Doğaüstü olayları anlama yetisi bulunan (kimse).

BİLGELİK a. 1- Bilgili kişinin niteliği. 2- Doğaüstü olayları anlama yetisi.
*Bilgelik öğretisi: Kızılbaşlıkta olduğu gibi bilgeler tarafından oluşturulan öğreti, kuram.

BİLGİ a. 1- Okuma, araştırma, gözlem ve deney sonucunda elde edilen ya da öğrenilen şeylerin bütünü. 2- Akıl yürütme sonucunda elde edilen düşünsel ürün. 3- Tasavvufi boyutta; bilinmesi gerekli olanların önceden hazırlanmış olarak var bulunduğuna inanılan toplamı.

BİLİM a. İrfan.

***Bilim öğrenmek: İrfan sahibi olmak**

***Bilim şehri: Aydınlanma zemininde; kendini ve Tann'yı bulmayı sağlayan bâtını bilgi alanı.**

BİLMEK f. Gönül bilgisinin aydınlığında ve sezgisel akim kılavuzluğunda bâtının ayrımına varmak.

BİR a. Vahdetin sembolü olan Tanrı.

BİRLENMEK f. İkilikten kurtulup birliğe ulaşmak.

BİRLİK a. Vahdet.

***Birlik dirlik: *Haki* a bir olma, anlamında kullanılır.**

***Birlik dolusu: Vahdet şarabı**

***Birliğe ulaşmak (varmak): Hak'la Hak olmak.**

BİSMİŞ AH Ar. + Fars. a. *Ali 'nin adıyla* anlamında bismillah yerine kullanılan besmele.

BURAK Ar. a. 1- Hz. Muhammet'in Mirac'a çıkarken bindiği at. 2- Ruhu Hakk'a götüren aşk.

BURHAN Ar. a. Delil, ispat, kanıt.

BÛY Fars. a. Güzel koku.

***Bûy-i cennet: Cennet kokusu.**

BÜDELÂ Ar. a. Yediler.

BÜT Fars. a. 1- Nefs. 2- Masiva. 3- İnsan-ı kâmil.

C

CAFERİ Ar. *(ca'feri < İslamın Şia kolundan altıncı İmam Ebu Abdullah Cafer bin Muhammet el-Bâkır es Sadık'ın [699-766] adından) s. ve a. Caferiliği benimsemiş olan kimse, topluluk).*

CAFERİLİK a. Altıncı imam Cafer Sadık'ın kurduğu, imamlara inanma ve imam sevgisine dayanan Ehlibeyt mezhebi.

CAFERİYE Ar. a. Caferilik.

CAM Fars. a. 1- Tann'nın zatının belirmesini simgeleyen işaret. 2- Gönül, kalp.

CÂMİA Ar. a. Hz. Ali'nin yazdığı kabul edilen, gayb âleminden bilgiler veren kitap.

CAN Fars. a. 1- Nasip almış kimse. 2- Tarikat, yol insanlarının kadın erkek ayırmaksızın birbirine hitap ederken kullandıkları söz. 3- Ruh. 4- Dost, arkadaş, sevgili. 5- Göksel kökenli olarak algılanan ve görünmeyen nes-

nelliğin bir parçası olarak doğanın yapısına giren değişim-dönüşüm enerjisi; doğanın canı, doğanın aklı. 6- Gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün bir parçası olarak insanm yapısına giren iyilik, aydınlık gücü; insanın cam, insanın aklı.

***Can evi: İnsanm iç evreni anlamında gönül.**

***Can-ı canan: Canların canı anlammda Tann.**

CANAN Fars. a. Tann.

CARCI a. Ferraş.

CARCILIK a. Ferraşlık.

CAVİDAN Fars. s. Ebedi, sonsuz, ölümsüz.

CEBERUT Ar. a. Beş âlem sıralamasında kesin varlık alanı; tannsal âlem durumunda olan lahut'u izleyen, bütün varlıkların Tanrı bilgisinde toplandığı ikinci varlık alanı; tannsal erkin simgesi olarak algılanan gök katı.

CEBRAİL Ar. a. 1- Hz. Muhammet'in içgüdüsel zekâsı, sezgisel aklı. 2- Tarikat yolundaki gelişimin şeriat aşaması olarak algılanan âlem-i ceberutu temsil ettiğine inanılan melek.

CEFR Ar. a. Hz. Ali ya da İmam Cafer Sadık'm yazdığı kabul edilen, harflere sayısal değerler yükleyerek gelecekten haber verme konusunu işleyen kitap.

CEHENNEM Ar. a. Tamu.

CELAL Ar. a. Tann'nın sertlik, öfke ve saygınlık anlamlannı içeren sıfatlannm tümüne birden verilen ad.

CELVET Ar. a. Tarikat yolcusunun, Tann'nm sıfatlanyla bezenmiş olarak yalnızlıktan çıkıp Tann varlığında yok olması durumu.

CEM Ar. a. Kızılbaşlann cemaatla birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören.

CEMAAT Ar. a. Tarikatta, yolda insanlann oluşturduğu topluluk.

CEMÂL Ar. a. Tann'nın sevdiği, bağış, cömertlik, ululuk ve hoşnutluluğunu içeren sıfatlarının tümüne verilen ad.

***Cemâle kavuşmak: Hakk'a yürümek.**

***Cemâlin nur olsun: Kızılbaşlar arasında kullanılan bir selamlaşma sözü.**

CEMALULLAHAr. a. Tannsal güzellik.

CENAP Ar. a. Tann'yı ve yüce kişileri ululama sözü.

CENK Fars. a. Maddi ve manevi sıkıntılarla Hakk'ın kulunu smaması.

CENNET Ar. a. Uçmak.

CEVHER Ar. a. Varlığın kendinden olan ve gerçekleşmesi için bir başka varlığa gereksinme duymayan varlık; mutlak varlık.

*Cevher-i evvel: Hz. Muhammet'in ruhu.

CEVR Ar. a. Tarikat ehlinin, yol ehlinin ruhen yükselmesine engel olan şey.

CEZBE Ar. a. Tanrısal bir duyuşun etkisiyle kendinden geçme durumu.

*Cezbeye kapılmak (tutulmak): Tanrısal bir duyuşun etkisiyle aşın ölçüde coşkulanıp kendinden geçmek

CİFR Ar. a. Cefr.

CİHAT Ar. a. Tarikat ehlinin, yol ehlinin nefsini egemenliği altına alması için vermiş olduğu savaşım.

*Cihad-ı asgar (Küçük savaş): Düşmana karşı cephede verilen savaş.

*Cihad-ı ekber (Büyük savaş): Nefse karşı verilen savaş.

CİHAZ Ar. *Cihaz-ı tarikat: Tarikat ehli, yol ehli tarafından kullanılan ve tekkelerde, dergâhlarda bulundurulan her türden eşya.

CİN Ar. a. Dinsel inanca göre, duyularla algılanamayan ve göze görünmeyen manevi varlık.

CUŞ Fars. a. Hak âşığının Tanrı güzelliği karşısında kendinden geçerek, her nesnede Tann'yı, Tann'da her nesneyi görmesi durumu.

CÜNUN Ar. a. Tanrı aşkının üstün gelmesi sonucu Hak âşığının, dış dünyayla ilgisini kesmesi durumu.

CÜZİ Ar. s. Az, azıcık, çok az

ç

ÇÂR Fars. a. Dört unsuru simgeleyen sayı.

*Çâr anasır, çâr unsur: Su, toprak, hava ve ateşten oluşan dört unsur.

*Çâr darp *(dört vuruş):* Tıraş erkânında; saç, sakal, kaş, bıyık gibi baştayüzde çıkan kıl örtüsünün tümünün kesilmesi işlemi.

ÇÂRDEH Fars. *Çârdeh-i Masum-ı Pâk: On Dört Masum-ı Pâk.

ÇEHAR Fars. a. Çâr.

ÇERAĞ Fars. a. Tann'nm ışık biçiminde görünüşe taşınması, Hz. Muhammet'in Tann'dan gelen ilk ışık olması, Hz. Ali ve soyunun bu ışığın sürekli taşıyıcısı durumunda bulunması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra.

ÇERAĞCI a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan çerağı uyandır-

ma hizmetinin sahibi olarak algılanan; çerağlan uyandırıp meydanı aydınlatmakla görevli kimse.

ÇERAĞCILIK a. Çerağcı olmanm gereklerini yerine getirme; çerağcmın işi.

ÇİĞ s. Henüz terbiye edilip hazırlanmamış ve Hakk'ın deneyimsel bilgisini edinememiş canı belirtmek için kullanılır.

ÇİĞİNDAŞ a. (Omuzdaş) Yol arkadaşı.

ÇİHAR Fars. a. Çâr.

ÇİLE Fars. a. Dervişlerin, manevi yetkinliğe ulaşmak için kendilerini kimi şeylerden yoksun yaşamaya zorladıkları içe kapanış dönemi.

***Çile çekmek, çile çıkarmak, çile doldurmak: Bir derviş manevi yetkinliğe kavuşmak için kimi şeylerden mahrum olarak çileevinde yaşamak.**

***Çile damı: Çileevi.**

***Çileye girmek, çileye oturmak: Bir derviş, manevi yetkinliğe kavuşmak için çileevine kapanmak.**

ÇİLEEVİ a. Dervişlerin çile doldurdukları hücre biçiminde tekke bölümü ya da bağımsız yapı.

ÇİLEHANE Fars. a. Çileevi.

ÇİLEKEŞ Fars. a. Çile çekmekte olan, çileye girmiş, çileye oturmuş bulunan derviş.

ÇİLENİŞİN Fars. a. Çileevinde çileye oturan derviş.

D

DAR *Dar-ı beka *{ebediyetyurdu):* Geçici evrenin karşıtı olarak algılanan, ölümsüz varlık alanı; ruhlar âlemi.

***Dar-ı dünya, dar-ı fena *{geçici yurt):* Gelip geçici olarak algılanan, tanrısal gizlerin görünüş alanı; madde âlemi.**

DÂR Fars. a. 1- Hallac-ı Mansur'un asıldığı direk anlamında darağacı. 2- Tarikatla, yolla ilgili törenlerin yapıldığı meydan ya da meydan odasının orta yeri; Dâr-ı Mansur.

***Dâr'a çekmek: Üyelerini tekke, dergâh büyüklerinin oluşturduğu cem mahkemesi (halk mahkemesi), suç işleyen, hatalı görülen tarikat, yol üyesini, meydan ya da meydan odasının orta yerine çağırarak sorgulamak, yargılamak, gerekirse durumuna uygun ceza vermek.**

***Dâr'a durmak (çekilmek, çıkmak, gelmek, kalkmak): Cemaatm ve**

dedenin ya da babanın önünde, canını yol uğruna vermeye hazır olduğunu bildirmek için, niyaz ederek meydanın ya da meydan odasının ortasına gelerek, ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş hafif yana kesik durmak.

***Dâr-ı Fatma: Dâr-ı Hüseyin.**

***Dâr-ı Fazlı: Yüzüstü yere kapanma duruşuyla temsil edilen; Fazlullah Hurûfi gibi, yol uğruna başı boyundan kestirmeyi göze alma.**

***Dâr-ı Hüseyin: Ayak mühürleme duruşuyla temsü edilen; İmam Hüseyin ya da Hz. Fatma gibi, yol uğruna canını vermeye hazır olma.**

***Dâr-ı Mansur: 1- Dâr. 2- Asılma duruşuyla temsil edilen; darağacında asılarak öldürülen Hallac-ı Mansur gibi, yol uğruna ölümü göze alma, asılmaya hazır olama.**

***Dâr-ı Nesimi: Diz üstü duruşuyla temsil edilen; Nesimi gibi, yol uğruna yüzülmeye hazır olma.**

DECCAL Ar. a. ***(Kıyametten az önce ortaya çıkacağına ve Hz. İsa tarafından öldürüleceğine inanılan yalancı Mesih)*** **Bâtın gözüyle değil, zâhir gözüyle baktığına inanılan ve bu kapsamda şaşı olarak algılanan Ebubekir.**

DELİL Ar. a. 1- Yol gösterici; mürşit. 2- Tekkelerde, dergâhlarda, törenlerin yapıldığı meydandaki çerağlan uyandırmakta kullanılan balmumlu fitil; bir tür küçük çerağ. 3- Çerağ.

***Delili dinlendirmek: Çerağı dinlendirmek, çerağı sır etmek.**

DELİLCİ a. Çerağcı.

DELİLCİLİKa. Çerağcılık.

DEM Fars. a. 1- Kâmil insanm bilgisi ve öğretme gücü olarak tasarımlanan; mistik sunumda ise kâmil insanın söz, ses ve soluğunda var olduğuna inanılan ruhani güç, tanrısal etki ya da bu biçimde inanca taşman esin. 2- Bu gücün, bu etkinin belirdiği an, zaman. 3- Şarap, içki, dolu.

***Dem tutmak: Kâmil insanda var olduğuna inanılan tanrısal gücün belirme zamanı olarak algılanan; *Şah, Ya Şah, Hû, Ali'm, Haydar Haydar* vb. çağırma sözcüklerini, tek ya da toplu olarak söylemek.**

***Dem-i hizmet: Tarikata, yola girenin kendisine verilen görevi, güler yüz ve gönül açıklığı ile yapması.**

***Dem-i Hünkâr, Dem-i Pir: Gönüllere feyiz veren, gönülleri dirilten, insanı tanrısal varlık alanına çeken bir manevi güçle yüklü Pir'in sözü, sesi, soluğu.**

DEME a. Nefes.

DEMLİ s. 1- Mürşidin sözü, sesi ve soluğuyla vecd durumuna gelmiş olan.

2- Sıvı akıl olarak algılanan doluyu içerek akılla yıkanmış olmanın coşkusuyla esrimiş olan.

***Demli olmak: 1- Mürşidin sözü, sesi ve soluğuyla vecd durumuna gelmiş olmak. 2- Sıvı akıl olarak algılanan doluyu içerek akılla yıkanmış olmanm coşkusuyla esrimiş olmak.**

DERGÂH Far. a. 1- Mürşit ve dervişlerin, tarikat, yol törenlerini uyguladıkları yapı, tekke. 2- Kızılbaş felsefesinin, inancının ve öğretisinin öğretildiği okul.

DERVİŞ Fars. a. Kendini tarikat yoluna, yola adamış, derece sıralamasında muhipten sonra gelen Alevi-Bektaşi.

DERVİŞAN Fars. a. Dervişler.

DERVİŞANE Fars. s. 1- Dervişlere yaraşır olan. 2- be. Dervişlere yaraşır biçimde.

DERVİŞLİK a. 1- Tarikat yolunda, yolda derviş olmanın gereklerini yerine getirme. 2- Derece sıralamasında muhiplikten sonra gelen ve dervişlerce temsil edilen aşama.

^Dervişlik erkânı: Muhiplik aşamasmı tamamlayan tarikat yolcusuna, yol ehline derviş unvanı verilmesi sırasında yapılan tören.

DERYA Fars. a. İnsan-ı kâmil.

DEST Fars. a. El.

***Dest ve dâmen tutmak: El etek tutmak.**

***Dest vermek: El vermek, yardımlaşmak.**

***Dest-i velâyet: Tarikatta, yolda velilik aşamasına çıkmış olan ulunun eli; velilik eli.**

DESTUR Fars. a. 1- Bir tarikat yolcusunun, yol erinin baba, dede gibi bir tarikat, yol yetkilisine karşı, *İzin verir misiniz?* anlamında kullandığı söz.

2- Dervişler arasında, *İzin verin, yol verin* anlamında kullanılan bir söz.

3- Kızılbaş halk şairlerinin, ayinlerde, meclislerde ezgiyle okudukları, koşma biçiminde bir tür nefes.

***Destur almak: Bir tarikat yolcusu, yol eri, bir tarikat yetkilisinden, yol ehlinden izin almak.**

***Destur erenler: Dervişler arasında, *İzin verin erenler, yol verin erenler* anlamında kullanılan bir söz.**

***Destur istemek: Bir tarikat yolcusu, yol eri, bir tarikat yetkilisinden, yol ehlinden izin istemek.**

***Destur vermek: Bir tarikat yetkilisi, yol ehli, bir tarikat yolcusuna, yol**

erine bir hizmeti yerine getirmesi için izin vermek.

DEV Fars. a. İnanç alanında cin tasarımı kapsamında yer alan, çok uzun ve çok iri, çok güçlü ve çok korkunç mitolojik varlık.

DEVHA *Dev-hat-üz-zeheb (büyük altın ağaç): *Hz. Ali'yi mübarek, kutlu kılma, kutsama* anlamında kullanılır.

DEVLET Ar. a. Mutluluk, talih, olgunluk.

DEVRİ Ar. s. Devirle ilgili, devire ilişkin olan.

***Devri âsân olsun: Gerekli olgunluk aşamalarına ulaşamadan, yani çocuk yaşta ya da erken Hakk'a yürüyen birinin ardından, *göçtükten sonra ruhunun dolaşacağı aşamalarda kolaylık bulsun; devrini, dönüşünü tamamlasın* anlamında kullanılan esenleme sözü.**

DEYİŞ a. Kızılbaş edebiyatında, tarikat, yol inancını ve tarikat, yol ilkelerini dile getiren, bu kapsamda güncel yaşamı betimleyen, serbest konulu şiir.

DIŞ a. Zâhir.

***Dış anlam: Zâhir anlam.**

DİDAR Fars. a. 1- (Yüz, çehre) Tanrısal güzelliğin görünür duruma geldiği güzelin, sevgilinin yüzü; Tann'nın yüzü. 2- (Görme) Tanrısal güzelliğin görünür duruma geldiği güzelin, sevgilinin yüzünü görme; Tann'nm yüzünü görme.

***Didara ermek: Didan görmek**

***Didarı görmek: Tanrı'yı görmek, Tann'ya ulaşmak**

***Didara kavuşmak: Hakk'a yürümek, göçmek**

***Didara varmak: Didan görmek.**

***Didar-ı Hak: Hakk'm yüzü.**

***Didar-ı yâr: Sevgilinin yüzü, Tann'nın yüzü.**

DİL Fars. a. Tann'nm evi anlamında gönül.

***Dil ehli: Gönül dilinden anlayan kimse; gönül adamı, gönül insanı.**

DİL a. Hz. Ali'nin Zülfikân'nı simgeleyen vücut organı.

***Dil bağı: Kızılbaş ahlakının üç temel ilkesinden biri olan diline sahip olmayı simgelemek üzere, tığbente atılan üç düğümden biri.**

***Diline sahip olma: *Diline sahip olma* kalıp sözü Kızılbaşlıkta; yalan söylememe, sözle insanları birbirine düşürmeme, kov ve gıybette bulunmama anlamında Alevi açıklığını, bu yolla dili, dedikodu yapma, fitne ve fesada katılma aracı olmaktan çıkarıp doğruyu söyleme, söz güzelliğini yaratma aracı haline dönüştürmeyi anlatmak için kullanılır.**

***Dilini bağlı tut: Ahiliğin ilkeleri sıralamasında yer alan, kendine egemen olmayı, duyguların, tutkuların tutsağı olmamayı simgeleyen ilke.**

DİLDAR Fars. a. Tanrı.

DİN Ar. a. ***(İnsanın kutsal olanla ilişkisini betimleyen inanış ve dogmalar bütünü)*** **1- Tarikat, yol makamında beliren inanç. 2- Aşk, sevgi.**

***Din-i hakiki: Bâtıni felsefi din anlamında hakiki din, gerçek din.**

***Din-i mecazi: Zâhiri din anlamında, biçimsel din, geçici din.**

DİNİ Ar. s. ***(Dinle ilgili olan)*** **1- Tarikat, yol makamında beliren inanca ilişkin olan. 2- Aşkla, sevgiyle ilgili olan.**

***Dini emirler: Bâtını bilmeyen cahillerin görevleri.**

DİVAN Fars. a. Yüce bir varlığın huzuru, katı.

DİVANE Fars. a. Âşık.

DOKUZ a. Tann'mn, dokuz sudur (oluşum, varoluş ya da varlığa geliş) kademesindeki dokuz varoluş biçimini simgeleyen kutsal sayı.

***Dokuz akıl: Akl-ı evvelden türeyen ikinci sudur (oluşum) kademesi.**

***Dokuz gök (ata, felek): Dokuz ruhtan türeyen dördüncü sudur (oluşum) kademesi.**

***Dokuz ruh: Dokuz akıldan türeyen üçüncü sudur (oluşum) kademesi.**

DOLAŞAN ÖLÜ a. Tutkularının, duygularının tutsağı olmuş, olgunlaşmamış ham kimse.

DOLU a. 1- İçki doldurulmuş kadeh; içki. 2- Arif.

***Dolu üçleme: Tann-Doğa-İnsan ve Hak-Muhammet-Ali adına/anısına üç kez üç yudum dolu içme; bu yolla doğasal ve toplumsal diyalektiğin ayrımına varma.**

DON a. ***(Elbise, giysi)*** **1- Tarikat, yol ulularının, keramet göstererek büründükleri görünüş. 2- Hakk'a yürüyen, ancak yok olmayıp başka bir yere taşınan tarikat, yol ulusunun yeni ruh zarfı.**

***Don değiştirmek: 1- Bir tarikat, yol ulusu, keramet göstererek yeni bir görünüşe bürünmek. 2- Hakk'a yürüyen tarikat, yol ulusu, yok olmayıp başka bir yere taşınarak ruhuna yeni bir zarf kazanmak.**

DOST Fars. a. Gerçek sevgili anlammda Tann.

***Dost divanı: Tann huzuru**

DÖNGÜ a. 1- Esin kaynağını doğadan alan ve tektanncı dinler öncesi mitolojilerin oratak konusu durumunda bulunan, yaşamm sürekli olarak yinelendiği inancı. 2- Varoluş çevrimi.

DÖRT a. Hz. Muhammet'in ev halkından damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatma ve torunları Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'i simgeleyen kutsal sayı.

Dört can:** ***Dört can bir beden **olarak algılanan, Hz. Muhammet'in ev halkmdan Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin.**

***Dört göz: Görmeye dayalı iki baş gözü ve sezmeye dayalı iki gönül gözünden oluşan görme/sezme organı.**

***Dört kapı: Yolda tarikat yolcusunun, yol erinin Tanrı' ya ulaşmada yükselmek ve derinleşmek durumunda olduğu dört aşamayı simgeleyen şeriat kapısı, tarikat kapısı, marifet kapısı ve hakikat kapısı.**

***Dört kapı kırk makam: Hace Bektaş Veli tarafından geliştirilen dört ana aşama ve kırk alt aşamadan oluşan eğitim öğretisi.**

***Dört kapı öğretisi: Tann'ya ulaşmada ya da bu görüntü ardında ham ervahlıktan kâmil insan durumuna dönüşmede, dört kapı görüşünü temel alan öğreti.**

***Dört öğe: Önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerini oluşturan, her biri bir kapı insanının kökeni durumunda bulunan toprak, hava, ateş ve su.**

***Dört öğe öğretisi: Dön öğe görüşünü temel alan öğreti.**

***Dört sevgili: Dört rakamıyla temsil edilen, Ehlibeyt'ten Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin.**

***Dört taban: Cansızlar âlemi, canlılar âlemi, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi.**

***Dört tür insan: Her birinin kökeni dört öğeden birine dayanan ve yine her biri bir kapıyla temsil edilen abitler, zahitler, arifler ve muhipler.**

DÖŞEK a. Post.

DÜLDÜL Ar. a. Hz. Muhammet'in Hz. Ali'ye armağan ettiği kır donlu at.

DÜNYA Ar. a. İnsanı Tann'dan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey ya da şeylerin tümü.

DÜR *Dürr-i yetim ***{sedefinden tek olarak çıkan iri inci):*** **1- Hz. Muhammet. 2- İnsan-ı kâmil.**

DÜŞKÜN a. Yol terbiyesine aykırı davranan suçlu kimse.

***Düşkün edilmek: Suçlu duruma düşen tarikat yolcusuna, yol erine düşkün meydanı açarak ceza verilmek.**

***Düşkün görme: Suçlu duruma düşen tarikat yolcusuna, yol erine düşkün meydanı açılarak ceza verilme.**

***Düşkün kaldırılmak: Düşkünün düşkünlük durumunu, düşkün meydanı açarak sona erdirmek**

***Düşkün meydanı: Düşkün edilmek ya da düşkün kaldırılmak için yapılan toplantı, tören.**

***Düşküne çıkarmak: Düşkün edilmek**

DÜŞKÜNLÜK a. Düşkün olma durumu.

^Düşkünlük dâr'ı: Düşkün edilme sırasında uygulanan sorgulama.

^Düşkünlük erkânı: Düşkün edilme ya da düşkün kaldırma sırasında yapılan tören.

^Düşkünlük meydanı: Düşkün meydanı

DÜVAZ Fars. a. Düvazdeh.

***Düvaz imam: Düvazdeh imam.**

DÜVAZDEH Fars. a. Kızılbaş edebiyatında On İki İmam için söylenmiş nefeslere verilen ad.

***Düvazdeh imam: On İki İmam.**

DÛZAH Fars. a. Dünya zevklerine düşkün olanların toplu durumda bulunduklarına inanılan yer.

E

EBU *Ebu Türab: Toprağın babası anlamında Hz. Ali.

***Ebul Haşan: Hasan'ın babası anlamında Hz. Ali'ye verilen unvan.**

***Ebul Hüseyin: Hüseyin'in babası anlamında Hz. Ali'ye verilen unvan.**

***Ebü-l beşer: İnsanların babası anlammda Hz. Âdem.**

***Ebü-l-enbiya: Peygamberlerin babası anlamında Hz. İbrahim.**

ECEL Ar. a. 1- Ölüm zamanı; yaşamın sonu. 2- Duyguların, tutkuların tutsağı olma, geçici isteklere kapılma anlamında insan olmanm sonu; dolaşan ölü durumuna geçme zamanı.

EDEP Ar. a. Marifet kapısının birinci makamında tanımlanan; eline, diline, beline sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durma durumu.

***Edep, erkân: Canlan tarikat, yol adabma, davet için mürşit tarafından söylenen uyan sözü.**

***Edep sahibi olmak: Eline, beline, diline sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durmak.**

EDEPLİ s. *(Terbiyeli, nazik, kibar)* Eline-diline-beline sahip olan.

EDEPSİZ s. *(Utanmaz, hayasız)* Eline-diline-beline sahip olmayan.

EDNÂ Ar. s. 1- Pek aşağı, çok kötü, çok alçak, bayağı. 2- Pek az.

EDVAR Ar. a. Devirler, zamanlar, yüzyıllar, çağlar.

***Edvar-ı vücut *{varlık dönemleri*): Varlığın, varoluş çemberinde kendisi için olanaklı olan seyrini tamamlayarak aslına geri dönmesi.**

EFDAL Ar. s. En üstün, en faziletli.

EFDÂL Ar. a. 1- İyilikler, ihsanlar. 2- Erdemler, üstün nitelikler.

EFLAK Ar. a. 1- Felekler, gökler. 2- Talihler, kaderler, bahtlar.

EFRAT Ar. a. Belli aşamalan yaşayarak olağanüstü nitelikler kazanmış, Tanrı tarafından kimi kutsal hizmetlerde görevlendirildiklerine inanılan, bâtını kimlikli gayb erenleri.

EHL Ar. a. Tarikat, yol kurallarına, ilkelerine uyan, yolu bilen kimse.

*Ehl-i âbâ: Hz. Muhammet ve ailesi.

*Ehl-i Ali: Hz. Ali Yandaşlan.

*Ehl-i bâtın: Tannsal sırra ermiş olanlar.

*Ehl-i bidat: Kutsal kitapla peygamber sözlerini yeni yorumlarla değiştirdiklerini ileri sürenler; yeni yorumlarda bulunanlar.

*Ehl-i cehl: Cahiller, bilgisizler.

*Ehl-i dil: Gönül dilinden anlayanlar; gönül adamlan.

*Ehl-i Hak: Marifet sahipleri; arifler.

*Ehl-i hal: Halden anlayanlar; hal adamlan.

*EhI-i kitap: Yahudiler ve Hıristiyanlar.

*Ehl-i sünnet: Hz. Muhammet ile ashâbmın izledikleri yolu benimseyenler.

*Ehl-i Şia: Ehl-i Ali.

*Ehl-i tarik: Tarikata giren, mürşide bağlanan kimse; derviş.

*Ehl-i tarikat: Tarikat ehli.

*EhI-i tasavvuf: Tasavvuf ehli.

*Ehl-i tevhid: Tann'yı her türlü nitelikten yoksun olarak tasanmlayan, Tann'ya nitelik yüklemenin birçok Tann'nın varlığını kabul etmek anlamına geldiğini ileri süren ve genel olarak *Tanri nın birliğine inananlar* olarak anlaşılan Mutezilecilere verilen ad.

*Ehl-i zâhir: Köktendinciler.

*Ehl-ül-kitap: Ehl-i kitap.

*Ehl-ül-lâh: Hak dostlan, ermişler.

*Ehl-ül-sünnet: Ehl-i sünnet.

*EhI-ül-tevhid: Ehl-i tevhid.

EHLİBEYT Ar. a. Hz. Muhammet'in; damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatma ve torunlan Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'den oluşan ailesi.

*Ehlibeyt İslamlığı: Heterodoks İslamlık.

*Ehlibeyt muhabbeti: Kızılbaşlıkta, gençleri gelecekteki yollanna hazırlamak için düzenlenen küçük törenlere verilen ad.

EJDERHA Fars. a. Kanatlan ve kuyruğu yılan biçiminde, ağzından alevler püskürten, arslan pençeli, söylence, masal hayvanı.

EKBER Ar. s. En büyük, çok büyük.

EKREM Ar. s. Eli açık, yüce gönüllü, cömert.

*Ekrem-üI-ekremin (Ekremlerin ekremi): Tanrı.

EL a. Tanrısal gücü simgeleyen tutma, dokunma organı.

*EI almak: Bir mürşide bağlanmak; derviş olmak

*E1 ele, el Hakk'a: Dedeye, babaya biat etme yoluyla Hz. Muhammet ve Tann'ya biat etmiş olma.

*El-etek sahibi olmak: Bir mürşide bağlanarak nasip almış olmak.

*EI-etek tutmak: Nasip alma töreninde, bir eli mürşidin elinde, diğeri eteğinde olarak bağlılık yemini etmek.

*El-göğüs dudak yapmak: Hz. Ali'ye bağlılığın bir kanıtı olarak, O'nun adı geçtiğinde toparlanıp eli göğse ve dudaklara götürerek selam vermek

*E1 öpmek: Bağlılık ifadesi olarak, mürşidin sağ elinin içini öpmek.

*E1 tutmak: El almak.

*E1 vermek: Tarikat yolunda belli deneyimlerden geçen birine durumuna uygun yetki vermek

*Elin tek, dilin pek, belin berk tut: Kızılbaş etiğinin temelini oluşturan el, dil ve cinsel ilişki ile ilgili üç yasak.

*Eline, diline, beline, işine, aşma ve eşine sahip olmak: Edepli olmak, edepli yaşamak.

*Eline sahip olma: Hırsızlık yapmama, kan akıtmama anlamında, Kızılbaş barışçılığının ve cana saygısının bir simgesi durumundadır; bu yolla bir Kızılbaş eli, suç işleme aracı olmaktan çıkarıp güzellikleri yaratma aracı haline dönüştürmüş olur.

ELEST Ar. a. Tann'nm insan ruhlarını yarattığı zaman; insanların yaratılışının başlangıcı.

*Elest bezmi: Elest Meclisi.

*Elest Meclisi: Tann'nm ruhları toplayarak; Ben sizin *Rabbiniz değil miyim?* diye sorduğu ve müminlerin *-Evet,* kâfirlerin *-Hayır* yanıtını verdiği toplantı ya da toplantının yapıldığı yer, yapı.

*Elest şarabı: Mutlak güzelliğin anlık görünüşüyle vecd durumuna geçmenin anısına, tarikat yolunda, yolda içsel bir yaşam deneyimini tatmak için içilen şarap.

ELESTÜ *Elestü bi-rabbiküm: Tann'nm ruhları toplayarak sorduğu, *Ben sizin Rabbiniz değil miyim?* sorusu.

*Elestü mihrabı: Meydanda, gönüllerin yöneldiği Tanrı nuru.

ELİF Ar. a. Ebcet hesabıyla sayı değerinin bir olmasından esinlenerek Tan-

n'nın tekliğinin ve birliğinin bir simgesi olarak algılanan Arap alfabesinin ilk harfi.

ELİFİ Ar. s. Elif gibi olan.

***Elifî taç: Hace Bektaş eliyle Anadolu'ya geldiği kabul edilen, dört dilimli, dikiş çizgisi elif harfini simgeleyen, uzun çuha başlık.**

EMİR Ar. a. 1- Geleneksel Müslüman toplumunda kimi askeri, sivil ya da dinsel görevler için kullanılan yöneticilik unvanı. 2- Hz. Muhammet'in soyundan gelen kimse.

***Emir âlemi: Hakk'ın tecellisiyle çokluk durumunda beliren âlem.**

***Emir-i maruf (Emr-i maruf): Yaramaz işlerden sakınma.**

***Emir-i Nahl: Hz. Ali'nin lakabı.**

***Emir-üI Merdan: Mertlerin şahı anlamında Hz. Ali.**

***Emir-ül Müminin: Müminlerin şahı anlammda Hz. Ali'nin lakabı, unvanı.**

***Emir-ül Nabi: Hurma ağaçlannı koruyan emir anlamında Hz. Ali.**

ENBİYA Ar. a. Peygamberler, yalvaçlar.

***Enbiya-yı kibar: Büyük peygamberler.**

ENELHAK Ar. ünl. Hallac-ı Mansur'un, kendini aşarak Tann'ya ulaştığını ve Tann'nm kendinde tecelli ettiğini göstermek için söylediği, *-Ben Tanrı'yım*, anlamındaki ünlü sözü.

ENGÜR Fars. a. Üzüm.

ENSÂR Ar. a. Hz. Muhammet'e yardım eden ve İslamiyetin yayılmasında yararlık gösteren kimseler.

ENSÂRÎ Ar. s. ve a. Ensârdan olan (kimse, topluluk).

ENVAR Ar. a. Nurlar, ışıklar, parlaklıklar, aydınlıklar.

ER a. 1- Edep ve erkâna saygılı, nefsine boyun eğmeyen kimse. 2- Gönül bilgisiyle donanmış, yücelme aşamalarından geçerek gerçekliğe ulaşmış tarikat, yol üyesi.

ERBAA Ar. s. Dört.

ERBAİN Ar. a. Tarikata giren dervişlerin nefsi ezmek, bencilliği kırmak için doldurdukları kırk günlük çile.

***Erbain çıkarmak: Bir derviş, kendini eğitmek için, kırk gün toplumdan uzak hücrede yaşamak; çile çıkarmak.**

***Erbain-i aşura: Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilişinin kırkıncı gününe rastlayan, kameri takvimin ikinci ayı sefer ayınm yirminci günü.**

ERBAP *Erbab-ı zâhir: Evreni dış yüzüyle, görünüşüyle değerlendirenler, şeriatçılar.

EREN a. *(Ulaşan, varan)* Benliğinin geçici tutkularını yenerek olgunluk aşamasına varan, ermiş olan tarikat üyesi, yol eri kimse.

ERENLER a. 1- Gerçekliğe ulaşan, olgunluk aşamasına varan ve Tanrı'nm dostluğunu kazandığına inanılan tarikat üyeleri, yol erleri. 2- ünl. Dervişler arasında kullanılan seslenme sözü.

*Erenler abdesti: Bilgiyle yıkanma, yıkanarak bilgilenme ya da bilgiyle yıkama yıkayarak bilgilendirme anlammda kulak abdesti.

*Erenler cemi: Cem.

*Erenler demi: Ceme katılanlann uyguladığı erkân ve muhabbet.

*Erenler hakkı: Konuk ya da yoksullar için ayrılan yemek.

*Erenler meclisi: Cem.

*Erenler meydanı: Meydan.

*ErenIer nefesi: Alevilerin-Bektaşilerin inanç ve düşüncelerini dile getiren şiir, deyiş.

*Erenler önünde baş eğmek: Bilim olarak algılanan postun bâtın yanının bir koşulu olarak erenlere kendini teslim etmek.

*Erenlerim: Dervişler arasında *sen* yerine kullanılan bir hitap sözü.

ERENLİK a. Eren olma durumu; eren olan kimsenin niteliği.

ERKÂN Ar. 1- Ruhsal aşama bakımından üstün durumda bulunan tarikat yolcuları, yol erleri; tarikat, yol ileri gelenleri. 2- Tarikat, yol ulularının koyduğu ve tarikatın, yolun yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenler bütünü; erkân-ı tarikat.

*Erkân çalmak: Düşkün kaldırılması sırasında dede, düşkünün sırtına alacadeğnekle *AUah-Muhammet-Ali* aşkına otuz üçer kez sembolik olarak vurmak.

*Erkân değneği hakkı: Düşkün kaldırılması sırasında, günahlarından arınması için alacadeğnekle sembolik olarak dövülen düşkünden, bu vuruşların bedeli olarak alman para vb.

*Erkân istemek: Düşkün kaldırılması dileğiyle düşkün meydanı açılmasını mürşitten dilemek.

*Erkân meydanı: Meydan

*Erkân sahibi: Tarikat, yol erkânmı özümsemiş olma.

*Erkân sürmek: Meydan açıp tören yapmak

*Erkân-ı erbaa: Dört direk

*Erkân-ı fahire: Yol.

*Erkân-ı meşayih: Mürşitler erkânı.

*Erkân-ı tarikat: Tarikata ilişkin davranış kuralları; erkân.

ERKÂNNAME Ar. +Fars. a. Tarikat, yol ululan tarafından konulan ve tarikatın, yolun yasası niteliğinde olan ilkeleri, davranışlan, kurallan vb. içeren yapıt.

ERLİK a. Er olma durumu, er olan tarikat üyesinin, yol erinin niteliği.

*Erlik makamı: Er olanlann ulaştığı aşama.

ERMİŞ a. Tann'ya yakın, Tann'yla dost olduğuna, kendisinde olağanüstü manevi bir güç bulunduğuna inanılan kimse; evliya, veli.

ERMİŞLİK a. Ermiş olma durumu; ermiş olan kimsenin niteliği; evliyalık, velilik.

ERVAH Ar. a. Ruhlar.

*Ervah-ı abidin: Dindarların ruhu.

*Ervah-ı arifin: Ermişlerin ruhu.

*Ervah-ı cinni: Cinlerin ruhu.

*Ervah-ı enbiya: Peygamberlerin ruhu.

*Ervah-ı evliya: Evliyaların ruhu.

*Ervah-ı hayvanat: Hayvanların ruhu.

*Ervah-ı kâfirin: İnanmayanların ruhu.

*Ervah-ı müminin: İnananların ruhu.

*Ervah-ı nebatat: Bitkilerin ruhu.

*Ervatı-ı şeytani: Şeytanların ruhu.

*Ervah-ı tabayi: Doğal elementlerin ruhu.

ESEDULLAH Ar. a. Allah'ın aslanı olarak algılanan ve bu biçimiyle inanca taşman, tapım kimliği durumundaki Hz. Ali.

*Esedullah-ül Galip: Tann'mn üstün aslanı anlamında Hz. Ali.

ESKİ s. *(Geçmişte kalan)* *Eskiye tövbe kılmak: Geçmişte yapılmış hataları bir daha yapmamaya söz vermek.

*Eskiyi terk cahile ölüm; arife ise doğumdur: Eskiyi terkederek yeniden doğmak anlamında *ölmeden evvel ölmek* tasarımını canlı tutan ve eğitimi, eğitilmenin önemini vurgulayan Kızılbaş özdeyişi.

ESLAH Ar. s. Temiz ve dürüst olan.

ESMA Ar. a. Adlar.

*Esma-yı hüsna: Tann'nm adlan.

EŞİK a. Hz. Muhammet'in, *Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır* hadisinden esinlenerek Hz. Ali'yi temsil ettiğine inanılan ve yola girişin bir sembolü olarak algılanan, meydanın giriş kapısının iç kısmı.

*Eşik ıssı: Düşkünün, evine sığındığı kimse

*Eşik öpmek: Tarikat, yol ışık ve bilgisine ulaşmış olmanın anısına, bir

alçakgönüllülük ve teslimiyet ifadesi olarak, eşiğin önünde sol diz üzerine çökerek elleri eşiğe koyup her bir eli bir kez öpmek.

*** Eşiğe baş koymak: Eşik öperek tarikata, yola bağlanmak.**

***Eşiğe yüz sürmek: Eşik öpmek.**

***Eşiği aşmak: Eşiği öperek meydana girmek**

ETVAR Ar. a. Tavırlar, davranışlar, hareketler.

***Etvar-ı seba: Tarikat yolcusunun, yol erinin ruhsal arınmaya ulaşmak için geçmek zorunda olduğu yedi aşama.**

EVLAT Ar. a. Dört sevgili.

EVLİYA Ar. a. Ruhsal arınma aşamalarından geçerek Tann'ya yaklaşan, O'nun sevgi ve dostluğunu kazananlar; ermişler, erenler.

*** Evliyaların ruhu: Ervah-ı evliya.**

EVTÂD Ar. a. Gayb erenleri sıralamasının üçüncü aşamasında bulunan ve Tann'nm bunlar aracılığıyla dünyayı kontrol ettiğine inanılan dört büyük veli; dört evtâd.

EYVALLAH Ar. a. 1- Edilen bir sözü, yapılan bir işi, gösterilen bir tavrı olumlama, onaylama, benimseme. 2- Razı olma, itaat etme. 3- Teslim olma, bağlanma.

EZEL Ar. a. Tanrı'nm başlangıcı olmaması durumu.

F

FAKR Ar. a. Tann'da bireysel bilincin yokolmasırın bir görünümü olarak algılanan, her şeyi Tann karşısında yok sayma durumu.

***Fakr olmak: Her şeyi Tann karşısında yok saymak.**

***Fakr yolu: Kişinin malını mülkünü, niteliklerini ve etkinliklerini Tann yolunda yok sayması yolu.**

***Fakrimiz fahrimizdir: *Yoksulluğumuz övüncümüzdür* anlamında kullanılır.**

***Fakr u fahr: *Yoksulluk benim onurumdur, övüncümdür* anlamında kullanılır.**

***Fakr u fena: Kişinin, kendi benliğini Tann'nın varlığında yoketmesi.**

***Fakr u manevi: Kişinin kendini mutlak surette Hakk'a muhtaç bilmesi.**

FANİ Ar. s. Tann özünün dışa vurması olarak algılanan, varlıkların kalıcı olmadığını, bir gölge gibi gelip geçici olduğunu belirtmek için kullanılır.

FANİLİK a. Evrenin geçici olama durumu.

FARK Ar. a. Birliği çoklukta ve çokluğu birlikte düşünme

FARZ Ar. a. Pire, mürşide hizmet.

FATMA a. Hz. Ali'nin eşi.

***Fatma Ana: Hz. Fatma.**

***Fatma Ana dâr'ı: Dân Hüseyin.**

***Fatma Ana eli: Hz. Ali'nin eşi Fatma'nın elini simgeleyen, taşıyanı her türlü kötülükten koruduğuna inanılan el biçimli muska.**

***Fatma Ana kuşağı: Gökkuşağı.**

***Fatnıat-üI Kübra: *Ulu Fatma* anlamında Hz. Fatma.**

FAZİLET Ar. a. İnsanda, iyilik etmeye yönelik sürekli ve değişmez eğilim.

FAZL Ar. a. 1- Hurufiliğin kurucu piri Fazlullah Hurufi [1339-1394]. 2- Herhangi bir nedene bağlı olmadan ve herhangi bir karşılık gözetmeden yapılan iyilik için kullanılır.

***Fazl-ı Dâr-ı: Dâr-ı Fazlı.**

***FazI-ı Hak, fazl-ü Hak: Tanrı'nm yardımı, bağışı.**

FEHİM Ar. a. Tann'nın sözünü anlama ve bunun gereğini yerine getirme.

***Fehim kıblesi: Çerağ tahtı.**

FELEK Ar. a. Gökyüzü.

***Felek-i azam: En üst gök; dokuzuncu gök.**

FENA Ar. a. Tanrı ya da tarikat yolcusunun, duygularından ve iradesinden sıyrılarak benliğini Tann' nın varlığında yok etmesi.

***Fena bulmak: Kendi özünde kendini yokederek pirin manevi kişiliğinde yok olmak; bu yolla tanrısal varlığın özüne dalarak kendinden geçmek.**

***Fena diyan: Dünya**

***Fena makamlan: Bu dünyaya özgü geçici aşamalar.**

***Fena fl'l ehadiyet: Tann ya da tarikat yolcusunun, gerçek varlık katına ulaşması.**

***Fena fl'l pir: Tann ya da tarikat yolcusunun, bütün varlığını pirin manevi kişiliğinde yok etmesi.**

***Fena fl'l vücut: Varlıkta, bütün duygulannndan sıynlarak yokluğun sınınna ulaşma; tannsal varlığın özüne dalarak kendinden geçme.**

***Fena-i mutlak: Tann ya da tarikat yolcusunun, bütün varlığından sıynlarak kendi özünde yok olması.**

***Fena'il-fena: Olgunluğun en yüksek aşaması olarak algılanan; Tann ya da tarikat yolcusunun, derin bir içe kapanış ve sınırsız bir coşkuyla**

kendini tanrısal özde bulmak için yokluğun ötesine geçmesi durumu.

FENAFİLLAH Ar. a. Tanrı ya da tarikat yolcusunun, kendi varlığını Tanrı varlığında yok etmesi; Tanrı yolunda kendi varlığından geçmesi.

FERAH Ar. a. Tanrı'ya yakın olma durumunun yarattığı manevi haz.

FERAİZ Ar. a. Farzlar.

FERRAŞ Ar. a. İmam Hüseyin adına kurulan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan temizlik işlerini yürüten görevli.

FERRAŞLIK a. Ferraş olmanın gereklerini yerine getirme; ferraşın işi, görevi.

FETÂ Ar. a. Sufi savaşçı.

FETİH Ar. a. 1- Tann ya da tarikat yolcusuna görünen ve onu bu yolda yüce aşamalara taşıyan kemâl halleri. 2- Bâtıniliğin beş inanç sıralamasında yer alan ve beş tözden biri olarak algılanan; varlık biçimlerinin belirmesine mekân olan mutlak boşluk.

***Feth-i karib: Kula açılan ve onu nefsin derecelerine taşıyan kalp makamı.**

***Feth-i kudret: Tarikat, yol sevgisini yayarak gönülleri açma; ruhları ışıklandırma ve Ali sevgisini çoğaltma.**

***Feth-i mutlak: Zat-ı ahadiyetin tecellisi.**

***Feth-i mübin: Kula açılan velâyet makamı.**

FETTAH Ar. a. İmam Naki'nin unvanı.

FEVÂİD Ar. a. 1- Ruhun, olgunlaşması için idrak ettiği şeyler. 2- Hakk'ın tarikat, yol ehline, anlayışları artsın diye ihsan ettiği lütuflar.

FEYİZ Ar. a. 1- Sudur ya da ışık kuramına göre, evrenin aşama aşama TanıTdan çıkışı, belirişi. 2- Tann'nm kutsaması olarak algılanan ve kişide ruhsal bir olgunluk yaratan manevi deneyim.

***Feyiz almak: Pirin, mürşidin bilgisiyle aydınlanmak**

***Feyz-i akdes: Tann'nm, insanın oluşması ve gelişmesi için yarattığı her şey.**

***Feyz-i mukaddes: Bilinmek isteyen Tann'nın aşkla yarattığı insan**

FIRKA Ar. a. Bir mezhep içinde aynı inanç ve kanılan paylaşanların oluşturduğu grup.

***Fırka-i Naciye: Bektaşilik yoluyla İlahi Hakk'ın sırlarına erişebilecekleri inancında ve kanısında olan Bektaşilerin, kendileri için kullandıkları ad.**

FİLLAH Ar. a. Allah'ın varlığı içinde.

FUKARA Ar. a. Fakr yolunu seçenler, yol üyeleri; dervişler.

G

GAFLET Ar. a. Nefsin arzularına tutsaklık.

***Gaflete düşmek: Nefsin arzularına tutsak düşmek.**

^Gafletten uyanmak: Nefsin arzularına direnmek.

GALEBE Ar. a. Tanrısal öze ilişkin bir halin, saliği etki ve egemenliği altına alıp, onu düşünemez, edebe uyamaz, karşılaştığı şeyleri birbirinden ayıramaz duruma sokması.

GALEYAN Ar. a. Tarikat yolunda, yolda coşma, taşma.

GANİ Ar. s. Bir gereksinme, istek duymayan.

^Ganisiyim: Bir öneri karşısında istekli olmadığmı belirtmek için *gereksinmem yok* anlammda söylenir.

GARİP Ar. a. Tanrısal âleme geçişte bir basamak olarak algılanan bu dünyada yaşayan kimse.

GARK Ar. a. Fakr makamından geçerek cem mertebesinde kaybolma; neşe ve coşku içinde kendinden geçme.

GAVS Ar. s. ve a. Tarikat yolunda, yolda hakikat ve marifete ermiş arifler için kullanılır.

GAYB Ar. a. Hakk'ın kendisinden değil, kulundan gizlediği şey.

***Gayb âlemi: Duyularla tanınıp algılanabilen âlemin ötesinde bulunduğuna inanılan âlem.**

***Gayb bilimi: Bâtına ilişkin bilim; ilm-i bâtın.**

***Gayb erenleri: Halk içinde bulunmalarına karşın, tanrısal gizeme ulaştıkları için kendilerini halktan gizleyebilen arifler.**

***Gayb-ı İzafî: Peygamberlerle hakikat ve marifete ermiş ariflerin algılayabildiği âlem.**

***Gayb-ı mutlak: Tann'dan başka kimsenin bilmediğine inanılan, duyularla ulaşılamayan, akıl ve bilgiyle kavranamayan, yalnızca aşkın gerçekleri olarak algılanan salt görünmezlik âlemi; tanrısal evren.**

GAYBET Ar. a. 1- Tann'da yok olma yolunda bir aşama olarak algılanan, Hakk'tan gelen doğuşlar ve feyizler nedeniyle çevreden ve kendi fizik varlığından soyutlanma biçiminde beliren, her şeyden habersiz olma durumu. 2- Tanrı ya da tarikat yolunda tanrısal gizeme ulaşmış ermişler için, halk içinde bulunmalarına karşın halka görünmemeleri durumu; kaybolma, gizlenme.

***Gaybet dönemi: Gaybet durumunun sürdüğü zaman dilimi.**

***Gaybete girmek: Kaybolmak, gizlenmek.**

***Gaybet-i kübra: Büyük gizlenme, büyük gizleniş.**

***Gaybet-i sugra: Küçük gizlenme, küçük gizleniş.**

GAYRET Ar. a. 1- Âşığın Tann'yı kıskanması. 2- Ruhun sırrını, kalbin bâtmi hallerini gizli tutma, dışarıya sızdırdılmasını kıskanma çabası.

GAZA Ar. a. Dünyasal eğilimleri temsil ettiğine inanılan ve bu anlamda düşman kabul edilen neffse karşı mücadele etme.

***Gaza eylemek: Nefse karşı mücadele etmek**

***Gaza-yı ekber: En büyük savaş anlamında nefisle yapılan mücadele.**

GAZİ Ar. a. 1- Nefisle girdiği mücadelede kötülükleri, olumsuzlukları öldürmüş, yani ölmeden evvel ölmüş yol, tarikat eri. 2- Horasan'dan yetişip gelen, tarikat yolunda Anàdolu insanma manevi rehberlik eden derviş; Horasan ereni.

GECE a. Karanlık olarak algılanan cehalet.

***Gece nurundan akıl: Akim evrimi aşamaları sıralamasında yer alan, aklın en alt evresi.**

GELENEK a. ***(Kuşaktan kuşağa aktarılan, yazılı olmamasına karşın yaptırım gücü olan her türlü töre ve davranış biçimi)*** **Hak'la Hak olmuş kâmil insanlar tarafından halka ulaştırılan, birey ve toplum etkinliğinin her alanına uygulanabilen bâtmi kökenli gerçekler ya da ilkeler bütünü.**

GELME *GeIme gelme, dönme dönme: Yola girişte kişiye vazgeçme hakkını kullanabilmesi için en son söylenen, bir kez girilince verilen sözden dönülemeyeceğini vurgulayan telkin özdeyişi.

GENÇ Fars. A. Kulluk makamı.

GERÇEK a. 1- Hakikat. 2- Zâhir.

GIYBET Ar. a. Birinin ardından onun saygınlığım, değerini, toplum içindeki yerini sarsacak söz söyleme, bu yolla araya geçimsizlik sokma.

*** Gıybet etmek: Arkadan konuşmak, dedikodu yapmak, bu yolla araya geçimsizlik sokmak.**

GÖÇMEK f. Hakk'a yürümek.

GÖK a. Dokuz ruhtan türeyen dokuz gök sıralamasında yer alan her bir oluşum kademesi; gök katı.

GÖNÜL a. 1- İnsanın marifete erişme gücü. 2- ***Tanrı evi*** **anlamında, Tann'nm tecelli ettiği, görünüş alanına çıktığı ve Tann'yla ilgili bilgilerin geldiği yer; insanın, Tanrı yoluna açılan kapısı olarak algılanan ve bu anlamda kutsal sayılan iç varlığı.**

***Gönül adamı: Derviş.**

***Gönül almak: 1- Darılan, kınlan birini söz ya da davranışla memnun**

etmek. 2- Birisiyle sevgi temelinde iletişime girerek onu kendine bağlamak, çekmek, onunla gönüldeşlik ilişkileri kurmak.

***Gönül altında kalmak: Bir kimsenin gücenmesine, incinmesine yol açmak, onu kırmak.**

***Gönül bilgisi: İrfan.**

***Gönül ek gönül biçersin: *İyilik et, iyilik gör* anlamında Alevi insanseverliğini dışa vuran etik özdeyiş.**

***Gönül etmek: Yardım etmek, yardımcı olmak.**

*** Gönül gözü: Zâhiri fotoğraflayan ten gözüne karşıt olarak algılanan, görünmeyen âlemi bâtını bilince taşıyan sezgisel akıl.**

***Gönül ibadeti: 1- Akıl yürütmelerle gönül bilgisi dediğimiz irfanı artırma çabası içinde olma; bu çabayı sonuçlandırmak için davranışa girme. 2- Tann'yı evinde, yani gönülde mihman etme ve O'nunla söyleşme.**

***Gönül kalmak: 1- Bir istek yerine gelmemek, bir özlem giderilememek. 2- Özlem duymak ya da âşık olmak, sevmek. 3- Darılmak, kırılmak, incinmek.**

***Gönül kıblesi: Meydan**

***GÖnül koymak: Darılmak, kırılmak, incinmek**

***Gönül lokması: 1- Gönül bilgisi. 2- Adak, armağan.**

***Gönül öldüren: Büyüklük taslayıp gönül kıran, insanı gücendiren kimse için kullanılır.**

***Gönül sezgisi: Sezgisel akılla yapılan geleceğe yönelik kestirim.**

***Gönül yıkma, gönül yap: *Kötülük yapma, iyilik et* anlamında Kızılbaş etiğini dışa vuran özdeyiş.**

***Gönül yolculuğu: Seyrü sülük.**

***Gönülde tecelli etmek: 1- Bâtın bilgi gönülde birikmek. 2- Tanrı gönülde mihman edilmek.**

***GönüIe uğramak: Bir kimseyi kırıp incittikten sonra, onun bir bedeli olarak istenmeyen üzücü bir olayla karşı karşıya gelmek.**

GÖRGÜ a. Görgüden geçmekle kazanılan deneyim.

*** Görgü ayini: Görgü cemi.**

***Görgü cemi: İkrar tazelemek, bu yolla tövbe etmek, ruhsal açıdan temizlenmek için yapılan cem.**

***Görgü dâr'ı: Görgü cemi.**

*** Görgü erkânı: Görgü cemi.**

***Görgü kurbanı: Görgü cemi.**

*** Görgü töreni: Görgü cemi.**

***Görgüden geçmek: Görgü cemine katılıp ikrar tazeleyerek ruhsal açıdan temizlenmek.**

***Görgüsü yapılmak: Görgüden geçmek.**

***Görgüye çıkmak: Görgüden geçmek.**

GÖRMEK f. Bâtını düşünceye taşımak, bâtının ne olduğunu anlamak.

^Görmediğini söyleme, gördüğünü ört: *Kötülük yapma, iyilik et* anlamında Kızılbaş etiğini dışa vuran özdeyiş.

GÖRÜLEN a. Görgü ceminden geçmiş olan kimse.

GÖRÜLME a. Görgüden geçme.

^Görülmeye talip olma: Görgüden geçmeyi isteme.

GÖRÜLMÜŞ a. Görgüden geçmiş kimse.

***Görülmüş olmak: Görgüden geçmiş bulunmak.**

GÖRÜNÜR s. Zâhir olan.

***Görünür evren: Zâhir âlem; duyu organlarıyla algılanabilir, nesne ve beden kimliklerinden oluşan her şey.**

GÖZ a. 1- Zâhiri görmeyi sağlayan alıcı organ; bu anlamda ten gözü. 2- Bâtını görmeyi sağlayan *alıcı organ* olarak algılanan gönül bilgisi, irfan; bu anlamda gönül gözü.

***Gözünü bağlı tut: Ahiliğin ilkeleri sıralamasında yer alan, başkalarının işine kanşmamayı, her olup biteni görmemeyi simgeleyen üçüncü ilke.**

GÖZCÜ a. Ali soyundan Abdülkerim adına kurulan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, meydanda düzeni sağlama işini yürüten görevli.

*** Gözcü postu: Kimi bölgelerde on iki post sıralamasında gösterilen Şeyh Karaca Ahmet Sultan makamı.**

GÖZCÜLÜK a. Gözcü olmanın gereklerini yerine getirme; gözcünün işi, görevi.

GULÂM Ar. a. *Tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç* anlammda On İkinci İmam Muhammet Mehdi'nin lakabı.

GUSÜL Ar. a. 1- Ayin ve törenlere girmeden önce kirlilik olarak algılanan durumlardan arınmak için yapılan yıkanma. 2- Ahdi yenileme.

GÛYENDE Fars. a. Zâkir.

GÜLBANK Fars. a. Tarikat, yol törenlerinde, yüksek sesle okunan özel dua, yakarış.

***Gülbank çekmek: Gülbank okumak.**

***Gülbank-ı Muhammedi: Ezan.**

GÜLBENKFars. a. Gülbank.

***GüIbenk çekmek: Gülbank çekmek.**

GÜLDESTE Fars. a. 1- Kızılbaşlıkta kutsal kabul edilen edebiyat ürünlerini derleyen yapıt, antoloji. 2- Hz. Ali'nin Hakk'a yürüyeceği sırada eline aldığı bir deste gül.

GÜNAH Fars. a. Nefsin tutsağı olup gönül yoluyla hakikate ulaşamama.

***Günah-ı kebir: Büyük günah, büyük suç.**

***Günah-ı sagir: Küçük günah, küçük suç.**

***Günah-ı şeytaniye: En büyük günah, en büyük suç.**

GÜNDÜZ a. Aydınlık olarak algılanan ve hakikate ulaşmayı sağlayan bilgi ışığı.

***Gündüz şevk ile dünya işine, gece aşk ile ahiret işine: Çalışkanlığı ve emeğe saygıyı simgeleyen Kızılbaş özdeyişi.**

GÜNEŞ a. 1- Dokuz gök sırlamasında yer alan gök katı. 2- Ali.

GÜRUH Fars. a. Cemaat.

***Güruh-i naci: Tarikat yolunda, yolda Tanrı katına ererek kurtulmuş olan topluluk.**

GÜVENDE Fars. a. Zâkir.

GŰVERCİN a. 1- Günahsız insanların, ermişlerin ruhu olduğuna inanılan kutsal kuş. 2- Hızır'ın ya da ermişlerin, insanların karşısına çıkarken büründükleri don.

GÜZELLİK ^Güzelliğin görülmeye olan eğilimi: Bâtını mistik sunumda, yasa olarak beliren, soyut-somut bütün varlıkların uymak durumunda bulunduğu temel eğilim.

H

HABBE Ar. a. 1- On İki İmam türbelerini ziyaret edenler tarafından, haydarinin ön kenarlarına yukarıdan aşağıya doğru takılan, fındık içi iriliğinde değerli taş. 2- On İki İmam Ta Hz. Muhammet ve Hz Fatma'yı temsil eden on dörtlü kristal Bektaşi tespihi.

HAC Ar. a. 1- İmam'ı ziyaret edip hizmetinde bulunma. 2- Tanrı makamı, kâbe olarak algılanan insanın kalbini kazanmak için gönül ziyareti yapma. 3- Hakk'a ermek için yapılan gönül yolculuğu; seyr-ü sülük yolculuğu. 4- Pirin, mürşidin yüzünü görme. 5- Kutsal yeri ya da yerleri ziyaret etme.

***Hac-cı ekber: Büyük hac.**

HAC E Fars. a. İmam, mürşit.

HÂCİP ***Hâcib-i Hak** {Hakk'ın kapıcısı}*: **Hak ile halk arasında aracı durumunda bulunan insan-ı kâmil.**

HAD Ar. a. **Tann'nın sonsuzluğu ve sınırsızlığı karşısında, kulların zaman ve mekân bakımından sınırlılığı; tarikat yolcusuyla, yol eriyle Tanrı'sı arasındaki çizgi.**

HADES Ar. a. **Abdest ve gusül abdestinin tazelenmesini gerektiren durum.**

***Hades-i asgar** {küçük kirlenme}*: **Büyük ve küçük aptes bozma, vücuttan kan, irin vb. akması durumunda oluşan kirlenme.**

***Hades-i ekber** {büyük kirlenme}*: **Cünüplük, aybaşı ve loğusalık durumlarında oluşan kirlenme.**

HÂDİ Ar. a. **Doğruluğu bulan, doğru yola yönelten anlamında, 11. İmam Hasan'ül Askeri ve 12. İmam Mehdi'ye verilen unvan.**

HADİM Ar. a. **Derviş olmayan, ancak dervişlere hizmet eden ve bunu bir ibadet olarak algılayan hizmet eri.**

***Hadim-ül fukara**: **Yoksullara hizmetçi olan, hizmet eden derviş.**

HADİMLİK a. **Hadim olmanın gereklerini yerine getirme.**

HADİS Ar. a. **Hz. Muhammet'in söz, davranış ve kişiliğine ilişkin olarak kendisinden ya da sahabeden aktarılan bilgi, söz.**

HÂDİS Ar. s. *(Tanrı 'mn dışındaki bütün varlıklar için)* **Sonradan varlığa gelen, görünüşe taşınan.**

***Hâdis-i kadim**: **Melek, şeytan ve cinin ruhsal durumlarının karşılığı olarak algılanan ve ilk yaratılan evren.**

HAFIZA Ar. a. **Beyni simgeleyen başı destekleyen dört kuvvet sıralamasında yer alan ve kişinin akl-ı küle ermesini sağlayan güç.**

HAK Ar. a. **Yokluktaki, hiçlikteki** *Mutlak Tanrının, güzelliğin görülmeye olan eğilimi* **sonucu** *dönüşüme* **uğramasıyla beliren ve kendi ayrımında olan gizil tann.**

***Hak âşığı**: **Ozan, derviş**

***Hak çerağı**: **Hakk'ın görünüşe taşınmış ışığı.**

***Hak divanı**: **Tann huzuru**

***Hak erenler**: **Tarikat yolunda, yolda belli aşamalara yükselen gerçek erenler.**

***Hak kapısı**: **Tann'ya ulaşma aşaması olarak algılanan dört kapıdan her biri.**

***Hak-Muhammet-Ali**: **İnsantanncılık anlayışı üzerine yapılanan ve toplumsal diyalektiğin dışa vurumu olarak beliren üçleme.**

***Hak-Muhammet-Ali divanı**: **Tann huzuru.**

***Hak teslimi yapılmak: Rızaiık alınarak dâr'a duran can aklanmak.**

***Hak ül-yakin: Tarikat yolcusunun, yol erinin Tann'da yok olduğunda elde ettiği gerçek bilgi.**

***Hak vere: *Yok* anlamında söylenir.**

***Hak yolu: Tann yolu**

***Hakk'a çağrılmak: Hak meydanı olarak algılanan cemevine çağnlmak.**

***Hakk'a göçmek: Hakk'a yürümek.**

***Hakk'a yürümek: Ölmek.**

***Hakk'a yürüyüş erkânı: Tarikat yolcusunun, yol erinin Hakk'a yürümesi durumunda, belirlenen gün ve zamanda yapılan tören.**

***Hakk'ı görmek: Hakk'm yüzüne ulaşmak.**

***Hakk'ın sureti: İnsan-ı kâmil.**

***Hakk'm yüzüne ulaşmak: Bir insan, Tann'nın yüzü olarak algılanan kendi yüzünü bulmak, bilmek**

***HakkTa Hak olmak: İkilikten kurtulup, birliğe ulaşmak.**

***Hakk'ta Hak olmak: Hakk'la Hak olmak.**

***Hakk'tan halka inme (dönme): Seyr anillah.**

HAK Ar. a. Bir maldan, yiyecekten ya da paradan bir kimse için ayrılan pay.

***Hak üleştirme: 1- Nevruz'da ruhların esenliği için sofradaki yemek ve içeceklerin bir kısmını dağıtma. 2- Kutsal günlerde, çocukları sevindirmek için kuruyemiş dağıtma.**

HÂK Fars. a. Bir ermişin, evliyanın gömülü olduğu, sırlandığı yer, türbe.

HAKİKAT Ar. a. 1- Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında son sırada yer alan ve muhiplerle özdeşleştirilen; Hakk'ı görme, tanrısal âlemin gücü içinde erime evresi; hakikat kapısı. 2- Hakk'm tarikat yolcusundan, yol erinden özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koymasıyla elde edilen şey. 3- Düşünceyle nesnenin uygunluğu; mistik sunumla nesnel sunumun uygunluğu. 4- Varlığın özü, canı, ruhu.

***Hakikat abdesti: Bilgiyle yıkanma; kulak abdesti alma ya da verme.**

***Hakikat âlemi: Bâtın âlem.**

*** Hakikat bilgisi: Bâtına, tarikata, yola ilişkin bilgi.**

***Hakikat ehli: Tarikat yolcusu, yol eri.**

***Hakikat kapısı: Hakikat.**

***Hakikat kavmi: Muhipler.**

***Hakikat sırn: Yol bilgisi.**

***Hakikat yolu: Bâtın yolu.**

***Hakikate ermek: Gerçekleri bilincine çıkarmış olmak, bâtın âlemin ayrımında olmak.**

***Hakikat-i Muhammediye: ilk insandan başlayarak varlık alanına çıkan Hz. Muhammet'in nuru, tanrısal özü.**

***Hakikatler: Yüce ve manevi öğretiler.**

***Hakikat ül-Hakayık: Her şeyin kendisinden geldiğine inanılan gerçek birlik, Tanrı.**

HAKİKİ Ar. s. Tanrısal varlık alanıyla ilgili, tanrısal özelliklere ilişkin olan.

***Hakiki aşk: Tarikat yolcusunu, yol erini olgunluğa, ölümsüzlüğe ulaştırdığına inanılan; kendini Tann'ya verme, Tann'dan başka bir varlığı sevmeme, görmeme, gönlünü O'nunla dolup taşırma durumu; gerçek aşk.**

HAKİM Ar. a. Arif.

***Hakim-i Mutlak: Tanrı.**

HAKKULLAH Ar. a. Dedelere, geçimlerini sağlamak için yapılan yardım.

HAL Ar. a. 1- Tarikat yolcusunun, yol erinin kendi iradesine bağlı çabalarıyla elde edebileceği makamlardan öte bir Tanrı vergisi olarak algılanan ve kalbe, gönüle doğan feyz. 2- Bu durumla belirgin ve tarikat yolcusunu, yol erini olgunluğa, ölümsüzlüğe ulaştıran aşama. 3- Tann'nın nesnel alanda yansıması anlamına gelen evreni gözlemleyerek ulaşılan, derin coşku durumu.

***Hal bilgisi: îç bilgisi.**

***Hal ehli: Kalbine, gönlüne tanrısal feyz doğan yetişmiş kimse; yol eri.**

***Hal gelmek: Kalbe, gönle tanrısal feyz gelmek.**

***Hal ile eğitim: Kitaplardan değil canlıdan, mürşitten eğitim alma.**

***Hal öğrenmek: Kâmil insandan eğitim almak.**

***Hal ve mahal: Durum ve yer.**

HALİFE Ar. a. 1- Hz. Muhammet'in Hakk'a yürümesinden sonra O'nun vekili olarak Müslümanların imamlığını yapan kimse. 2- Kendini tarikat yoluna vermiş, derece sıralamasında babadan sonra gelen ve mürşidin, pirin yerine geçme yetkisi olan Alevi-Bektaşi.

HALİFELİK a. 1- Tarikat yolunda halife olmanın gereklerini yerine getirme durumu; halifenin görevi. 2- Derece sıralamasında babalıktan sonra gelen ve halifelerce temsil edilen aşama.

HALİM Ar. s. Bir Kızılbaşm özelliklerinden biri olarak algılanan *yumuşak huylu* nitelemesini belirtmek için kullanılır.

HALİS Ar. (halis) s. *Saf, arı, katıksız, temiz* anlamlarında imam Haşan ül Askeri'nin lakabı.

HALKA Ar. a. Tanımlanamaz gerçek olarak betimlenen Hakk'ın, sürekli bir yenilenme, sürekli bir hareket içinde olan yaratımı.

***Halka namazı: Cemevinde daire oluşturacak biçimde bir düzen alarak yapılan ve halka niyazı olarak algılanan ibadet.**

HALLAC-IMANSUR *Hallac-ı Mansur dâr'ı: Dâr.

HALVET Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, mürşidin onayıyla tek başına çile evine çekilerek TamTyla baş başa olduğunun bilincine varması; içe kapanıp derin düşünceye dalarak Tanrı'yla manen konuşması.

***Halvete çekilmek, halvete varmak: Çileye oturmak.**

HALVETHANE Ar. +Fars. a. Çileevi.

HAM Ar. s. Tarikata, yola yeni girmiş ve henüz olgunlaşmamış, pişmemiş olan.

***Ham ervah: Ruhsal açıdan henüz olgunlaşmamış, pişmemiş tarikat yolcusu, yol eri; zahit.**

HAMAL Ar. a. Tann'yı gönlünde taşıyan ve O'nunla konuşan yol eri.

HAMALLIK a. Tann'yı gönlünde taşıma, Tanrı'yı kendi evinde mihman etme, O'nunla söyleşme durumu.

HAMLIK a. Ham olma durumu; ham kimsenin niteliği.

HAMMÂR Ar. a. Mürşit.

HAMSE Ar. a. Beş.

***Hamse-i Âl-i Âbâ divanı: Kızılbaşlığa kabul töreninde, karı-koca, iki talip ve rehberden oluşan beşlinin, dedenin huzurunda yaptıkları niyaz etme duruşuna verilen ad.**

HANEDAN Fars. a. Aynı soydan gelen ulu kişiler zinciri.

***Hanedan-ı Ehlibeyt: Ehlibeyt soyundan gelen ulu kişiler.**

HÂRIKAr. s. Yakan.

***Hârık ül-Kuran: KuranT yakan anlamında Halife Osman'a verilen unvan.**

HARİCİ Ar. s. ve a. Hariciliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

HARİCİLİK a. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinde hakemlik yöntemine karşı çıkarak Ali' den ayrılan ve her iki tarafa da muhalefet eden ayrılıkçıların, *Hüküm yalnız Allah'indir* ayeti kapsamında *imamın yanılmazlığı* Şii inancını yadsıyarak kurdukları mezhep.

HARİCİYE Ar. a. Haricilik.

HAS Ar. s. Gönül bilgisi yoluyla gerçeğe ulaşan, içi aydınlanmış olan.

***Hasu'l-havas: Gönül bilgisi yoluyla gerçeğe ulaşan, içi aydınlanmış kimseler.**

HASTA Fars. a. Tarikat yolunda, yolda geri kalmış kimse.

HAŞYET Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, işlemiş olduğu günahlar nedeniyle ileride başına gelecekleri düşünerek gönlünde hissettiği acı ve üzüntü.

*Haşyet-ul-lah: Tanrı korkusu.

HAT *Hatt-ı istiva: İnsanın yer aldığı makam olarak algılanan; bâtınla zâhir arasına çekildiği kabul edilen düşünsel çizgi.

HATAYİ a. Kızılbaş geleneğinde usta ve kutsal sayılan ozanlar sıralamasında yer alan Şah İsmail'in şiirlerinde kullandığı mahlas.

HATEM Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, bütün makamları yaşayarak sona ermesi durumu.

*Hatem-i enbiya: Hz. Muhammet anlamında son peygamber.

*Hatem-i pir: Hacı Bektaş Veli anlamında son pir.

*Hatem-ün nübüvvet: Peygamberlik işareti.

HATİM Ar. a. *Sona erdiren, bitiren, mühürleyen* anlamlarında 12. İmam Muhammet Mehdi'ye verilen lakap.

HAVA Ar. a. Işık ya da Sudur öğretisine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan dört öğeden biri.

HAVALET Ar. a. Tarikat, yol yetkilisinden izin alma, izin isteme.

HAVÂRİC Ar. a. Hariciler.

HAVAS Ar. a. Gönül bilgisi yoluyla gerçeğe ulaşanlar, içi aydınlanmış olanlar.

*Havassu'l has: Hasu'l-havas.

HAVÂS Ar. a. Duygular, duyular.

*Havâs-ı hamse: Beş duyu.

*Havâs-ı hamse-i bâtına: İçteki beş duyu; hisse-i müşterek (ortak duyu), hayal (imgelem), vehm (korku), hafiza (bellekte tutma) ve mutasarrıfa (edinim).

*Havâs-ı hamse-i zâhire: Dıştaki beş duyu; görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma duyulan.

HAVF Ar. a. 1- Tann'dan korkarak suç sayılan eylemlerden, günahtan sakınma, kötülükten, eğrilikten kaçınma. 2- Tarikat yolcusunun, yol erinin tarikat yolunda, yolda, belli bir aşamaya yükselirken duyduğu endişe, ikircik.

*Havf-ul-lah: Tann korkusu.

HAVVA *Hawa-i mana: Tüm can olarak algılanan nefs-i kül.

HAY Ar. a. Diri, canlı ve önsüz-sonsuz anlamında Tann olarak algılanan doğanın özü.

***Hayy-ı Layemut: Önsüz-sonsuz doğanın canı anlamında Tanrı.**

***Hayy-ı Muntazar: Sağ olup gelmesi beklenen İmam Mehdi.**

HAYÂ Ar. a. Yakışıksız davranışlardan, uygunsuz işlerden kaçınma; kınanma endişesiyle bir şeyi yapmaktan ya da yapmamaktan sıkılma.

***Hayâ etmek: Kötü davranışların kalpte, gönülde oluşmasına engel olmak**

HAYAL Ar. a. Tanrı dışındaki her şey.

HAYAT Ar. a. 1- Tarikat yolcusunu, yol erini, dünya nimetlerinden ve nefsin arzularından koparan ilahi tecelli. 2- Tarikat yolcusunda, yol erinde, ilahi nurun tecelli edip nefsin ölmesiyle başlayan gönül yaşamı; Hak ile yaşama olgusu.

HAYDAR Ar. a. Cesur, yürekli anlamında Hz. Ali'nin lakabı.

***Haydar-ı Kerrar: Tekrar tekrar saldıran anlamında Hz. Ali nitelemesi.**

HAYIRLI a. Mürşit/dede tarafından kimi hizmet aşamalannda okunan dua.

***Hayırlı almak: Bir hizmet yerine getirmek için mürşidin/dedenin duasını almak.**

***Hayırlı vermek: Mürşit/dede dua etmek.**

HAZERAT *Hazerat-ı hamse: Varlıkların, Tann'dan doğmalarından, doğup taşmalarından başlayarak, insan-ı kâmil durumuna gelinceye değin geçirdikleri beş aşama, beş görünür olma hali.

HAZRET Ar. a. 1- Hakk'm huzuru. 2- Aşama, makam, mertebe. 3- Din ve tarikat/yol ulularının adlan önüne Farsça tamlama kuralınca getirilen san.

***Hazret-i ahadiyet: Tann'nm mutlak varlığı.**

***Hazret-i esmaiye: Hazret-i vahadiyetten sonra gelen ve onun mazhan durumunda olan mertebe.**

*** Hazret-i gayb-ı mutlak: Hazerat-ı hamse sıralamasında ilk sırada yer alan, henüz Tann'nın ad ve sıfatlanmn tecelli etmediği varlık alanı.**

***Hazret-i vahadiyet: Hazret-i ahadiyetten sonra gelen ve onun mazhan durumunda olan mertebe.**

HELALLEŞME a. 1- Cem törenine katılacak olan canların, aralarında var olan küskünlük, kırgınlık, dargınlık ve alacaklı hakkı durumunun ortadan kaldırılması. 2- Hakk'a yürüyen canın dâr ceminde, bu candan incinmiş olanların bu durumunun ortadan kaldırılması.

HELALLEŞMEK f. 1- Ceme katılacak olan canlar helalleşme sağlamak. 2- Hakk'a yürüyen canla, geride kalanlar arasında helalleşme sağlamak.

HELALLİK a. Helalleşme sağlayarak elde edilen sonuç; ceme katılacak olan canlar arasında ya da Hakk'a yürüyen canla geride kalan canlar arasında dargınlık, kırgınlık, küslük, alacaklı hakkı, vb.nin ortadan kaldırılması durumu.

HEMHAL Fars. +Ar. s. Aynı ya da benzer durumda olan.

***Hemhal olmak: Biriyle aynı durumda olmak; onun sıkıntılarını, dertlerini paylaşmak.**

HEYBET Ar. a. Tann'nın celal sıfatı ile kendi yüceliğini, ululuğunu, enginliğini gösterecek ve buna dayalı bir korku yaratacak biçimde insanın gönlünde tecelli etmesi, görünmesi.

HEYULA Ar. a. Zihinde düşünülen asıl biçim; kendisinde suretlerin göründüğü şey, bâtın.

HIRKA Ar. a. Pir emaneti olarak algılanan ve tarikata girenlere ya da tarikat yolunda belli aşamalara varanlara özel törenle giydirilen, önü açık, düğmesiz, yakasız, kollu, geniş ve topuklara kadar uzanan bir giysi.

***Hırka altında sultan: Nefislerini baskı altına alan kimseler anlamında dervişleri nitelemek için kullanılır.**

***Hırka altından dünyayı seyredenler: Olup bitenden habersizmiş gibi görünmekle birlikte, her şeyi neden ve sonuçlarıyla bilen dervişler.**

*** Hırka giymek: Bir derviş, hırka kuşanarak aşamasını yükseltmek, bu yolla aşamasınm gereği görevler için icazet, yetki almak.**

***Hırka-i fakr ü fena: Yoksulluk ve yokluk hırkası.**

***Hırka-i iradet: Tarikat, yol için gerekli çabalan gösteren müride giydirilen hırka.**

***Hırka-i teberrük: Yeni bir kimliğe bürünme anlammda tarikata, yola yeni girenlere giydirilen hırka.**

*** Hırkaya bürünmek: Hırka giymek**

HIRKAPÛŞ Ar. +Fars. a. Derviş.

HIZIR a. Peygamber, bilge ya da veli kabul edilen, kurtancı kutsal kişi.

HİCAP Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, tannsal gizemlere ulaşmasmı engelleyen her türlü dünyevi varlık, ilişki.

HİCRET Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin nefsinden sıynlarak gönüle, gönülden sırra, sırdan ruha, ruhtan Hakk'a, Hakk'tan halka göç etmesi.

HİDAYET Ar. a. Hak yoluna girme, tarikatı, yolu benimseme.

***Hidayet kapısı: Doğruluk yolu olarak algılanan tarikat, yol.**

***Hidayete ermek: Doğru yolu bulmak; tarikatı, yolu benimsemek.**

HİKMET Ar. a. Hakk'a uygun düşen söz.

HİMMET Ar. a. 1- Olgunlaşmak için gönlün Hakk'a yönelmesi. 2- Ermişlerin, varlık ve olayların doğal düzenini ve işleyişini etkileme, dilediklerini yerine getirme gücü.

*Himmet etmek: Yardım etmek; emek vermek.

HİTAP Ar. a. Herhangi bir manevi varlığın, tarikat yolcusunun, yol erinin içine doğan sesi, dürtüsü, belirtisi.

*Hitab-ıelest: Tann'mn"ElestMeclisi'neseslenmesi.

HİZMET Ar. a. Müridin, nefsini arındırmak ve Tanrı yolunda ilerlemek için bir mürşidin yönetiminde belirli görevleri yerine getirmesi, tarikat adap ve erkânına ilişkin eğitim alması.

*Hizmet erkânı: Hizmet görme erkânı.

*Hizmet erleri: Cemdeki on iki hizmetin sahipleri.

* Hizmet görme erkânı: Bir hizmetin yerine getirilmesi sırasında yapılan tören.

*Hizmet görmek: Bir hizmeti yerine getirmek.

*Hizmet gülbangı: Hizmet verilirken ya da hizmet tamamlandıktan sonra mürşit tarafından verilen hayırlı.

*Hizmet sahibi: Cemdeki on iki hizmetin her birinin sorumlusu.

*Hizmetleri mühürlemek: Hizmetleri yerine getirmiş olmak.

HÛ Ar. a. Tanrı anlamında zikir sözcüğü.

*Hû çekmek (demek): Tann'mn adını anmak.

*Hû-keşan: *"Hû "* çekenler anlamında, eskiden yeniçeri ortalarında bulunan Bektaşi dervişlere verilen ad.

HULKAr. a. Huy.

HÜLLE Ar. a. Cennet giysisi.

*Hulle donu: Keramet gösteren ermişin ruhunun büründüğü zarf.

*Hulle-i Âdem: Âdem Peygamber'in giysisi; incir yaprağı.

HULUL Ar. a. Tann'nm insan biçiminde görünüş alanma çıkması; Tann'nın maddesel ve bedensel kuluyla birleşmesi, birleşerek cisimleşmesi.

*Hulul etmek: Tanrı, bir kulunda cisimleşmek

*Hulul-ül mutlak: Vahdet-i vücut.

HUMHANE Fars. a. 1- Tanrı âşığının kalbi. 2- Tekke.

HUTÛT Ar. a. İnsan yüzünde bulunan, gökleri ve yeri temsil ettiğine inanılan çizgiler.

*Hutût-ı ebiye: Hurufiliğe göre, insanm yüzünde bulunan ve doğuştan gelen, gökleri temsil ettiğine inanılan yedi çizgi.

*Hutût-ı ümmiye: Hurufiliğe göre, insanın yüzünde bulunan ve sonradan oluşan, yeri temsil ettiğine inanılan yedi çizgi.

HÜCCET Ar. a. 1- İnsanı hakikata ulaştıracak olan delil. 2- Yadsınması olanaksız kesin kanıt anlamında İmam Muhammet Mehdi'nin lakabı.

***Hüccet-ul-lah *(Tann'rtm delili*): Hakk'ın halk üzerindeki delili anlamında insan-ı kâmil.**

***Hüccet-ül-islam: İmam Gazali.**

HÛDA Fars. a. Tanrı.

HÛDA Ar. a. Doğru yolu gösterme, doğru yola gitme.

HÜMAFars. a. Anka.

HÜNKÂR Fars. a. Kutsal evliya, veli anlamında Hacı Bektaş Veli'ye verilen unvan.

HÜSEYİN *Hüseyin ağıtı: Kerbelâ'yı konu edinen Kızılbaş müziği.

HÜSEYNİ Ar. s. ve a. İmam Hüseyin'in yolunu benimsemiş olan (kimse, topluluk).

***Hüseyni taç: Kubbesi on iki dilimli, alt bölümü dört parçalı derviş başlığı.**

HÜSNAr. a. Kemâl.

***Hüsn-i hulk: Huy güzelliği.**

***Hüsn-i mutlak: İlahi kemâl, mutlak kemâl.**

HÜSNA Ar. s. En güzel, çok güzel.

HÜZÜN Ar. a. Tann'dan uzak olanın duyduğu acı.

I

IHTIRMA a. Çar darp işlemi için bir müridi mürşit önünde çöktürme; uygun oturuşa geçirme.

IS a. Bir şeyi elinde bulunduran kimse; sahip.

IŞIK Ar. a. Derviş.

IŞIK a. 1- Tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimi. 2- Akl-ı külün eksiksiz ve kusursuz olarak tanımlanan somut görünümü.

İ

İBADET Ar. a. Niyaz.

***İbadet etmek: Niyaz etmek.**

***İbadet meydanı: Meydan.**

İBRET Ar. a. Her şeyde Tann'nın bir hikmeti olduğunu anlama.

***İbret almak: Her şeyde Tann'nın bir hikmeti olduğunu anlamak**

İBRİKTAR Ar.-Fars. a. Hz. Ali soyundan Selman adına kurulan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan temizlik için ibrikle su dökme işini yürüten görevli.

İBRİKTARLIK a. İbriktar olmanın gereklerini yerine getirme; ibriktarın işi, görevi.

İCAZET Ar. a. 1- İzin. 2- Dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olanlara mürşit tarafından verilen belge.

***İcazet almak: 1- Bir yere gitmek, bir işi yapmak ya da bir görevi yerine getirmek için tekke, dergâh yetkilisinden izin almak. 2- Bir hizmete giren ya da bir hizmet aşamasını tamamlayan tarikat yolcusu, yol eri, özel bir tören ve giyim-kuşamla ilgili hizmet için yetki almak. 3- Dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olan derviş, mürşitten belge almak.**

***İcazet tercümanı: Bir yerden ayrılırken okunan tercüman.**

***İcazet vermek: 1- Tekke, dergâh yetkilisi, bir yere gitmek, bir işi yapmak ya da bir görevi yerine getirmek için birine izin vermek. 2- Bir hizmet aşamasını tamamlayan ya da bir hizmete giren tarikat yolcusuna, yol erine, özel tören ve giyim-kuşamla ilgili hizmet için yetki vermek. 3- Mürşit, dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olan dervişe belge vermek.**

İCAZETNAME Ar.+Fars. a. Mürşit tarafından dedelik, babalık ya da rehberlik yapacak olanlara verilen izin belgesi.

İÇ a. Bâtın.

***İç kurbanı: Görgü cemine ya da görgü ceminde tığlanan kurbana verilen ad.**

***İçe kapanmak: İnzivaya çekilmek.**

İÇERİ s. Bâtınla ilgili olan.

***İçeri kurbanı: Görgü cemine ya da bu cemde tığlanan kurbana verilen ad.**

***İçeri semahı: Yaşlılar tarafından bir ibadet havası içinde dönülen; olgunluğu, pişmişliği simgeleyen bir semah.**

İÇREK s. Bâtınla ilgili, bâtına ilişkin olan.

İÇREKÇİ s. ve a. İçrekçiliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

İÇREKÇİLİK a. Asıl dinsel gerçeklerin, anlayabileceği yetenekte ve bilgide olanlara bildirilebileceği temeli üzerine yapılanan; dinsel dogmalarla çelişen ve onlan yadsıyan görüş.

İHLAS Ar. a. 1- Yalansız, riyasız sevme. 2- Özün söze, sözün öze uyması durumu; özünü arındırma, ikiyüzlü olmama. 3- Tutum ve davranışlarda Tann'nın nzasını gözetme.

İHSAN Ar. a. 1 - İyilik etme. 2- Bağışta bulunma, bağışlama. 3- Bağışlanan şey bahşiş.

İHTAR Ar. a. Düşkün olana verilen uyarma cezası.

İHTİLAM Ar. a. Sim, ehil olmayan birine verme konusunda acele etme; yol sımm yabancılara verme.

İHVAN Ar. a. Tarikat, yol üyeleri; canlar.

İHYA Ar. a. Tarikat yolunda, yolda, gönülleri diriltme, gönülleri gönül bilgisiyle doldurma.

***İhya gecesi: Tekkelerde, dergâhlarda ayinlerin yapıldığı gece**

İKRAR Ar. a. Tarikata, yola girmek için verilen söz.

***İkrar alma töreni: ikrar cemi.**

***İkrar almak: Mürşit ya da dede, tarikata, yola giren canm verdiği sözü, yaptığı açıklamayı dinlemek.**

***İkrar ayini: İkrar cemi.**

***İkrar-bend: Kızılbaş olmamasına karşın, Hz. Ali ve On İki İmam sevgisini içinde duyan, söz vererek, içini dökerek Hace Bektaş Veli yoluna bağlanan kimse.**

***İkrar-bend olmak: Kızılbaş olmamasma karşın, söz vererek, içini dökerek tarikat yoluna bağlanmak.**

***İkrar bozmak: İkrardan dönmek.**

***İkrar cemi: Yola girmek için düzenlenen büyük tören; yola giriş töreni.**

***İkrar etmek: Söz vererek, içini dökerek tarikat yoluna girmek.**

***İkrar kırmak: İkrardan dönmek.**

***İkrar kurbanı: İkrar cemi.**

***İkrar tazelemek: Görgüden geçerek ruhsal açıdan temizlenmiş olmak**

***İkrar töreni: İkrar cemi.**

***İkrar verme erkânı: İkrar cemi.**

***İkrar vermek: Tarikata, yola girmek için söz vermek; tarikata, yola girdikten sonra yolun bütün kurallarına uyacağını üstlenmek.**

***İkrara bağlamak:** İkrar almak.

***Ikrara çağırmak: İkrarı alınacak canı, ikrar cemine davet etmek.**

***İkrardan dönmek: Tarikata, yola girerken verdiği sözden vazgeçmek; ikrarını inkâr etmek; ikrarından dönerek en büyük suçu işlemek.**

***İkrarı alınmak: İkrar ettirilerek yola kabul edilmek.**

***İkrar-ı iman: Talibin iradesinin, mürşidin nzasında yok olması.**

***İkrarı kırmak: İkrardan dönmek**

İLAHİ Ar. a. Din ve tarikat konularında, ezgiyle söylenen bir şiir türü.

İLAHİ Ar. s. 1- Tann'yla ilgili, TamTya özgü olan, tanrısal. 2- ünl. *Tanrı 'm* anlammda hitap sözü olarak kullanılır.

*** İlahi aşk: İnsanı, varoluş çevriminde; yabancılaşmadan uzaklaştırarak tanrısal olana yaklaştıran zorunlu eğilim; tanrısal aşk, cana aşk.**

*** İlahi gerçek: Görülenlerin ötesinde, görülenleri kuran öğelerle kurulmuş olan ve görünmeyen bâtın gerçek; tanrısal gerçek.**

***İlahi hakikat: Tanrı.**

*** İlahi ışık: Tanrısal özün, kendi kabından dışarı fışkırması, görünüşe taşınması biçiminde algılanan, Tann'yı temsil ettiğine inanılan ışık.**

***İlahi nur: İlahi ışık.**

***İlahi tecelli: Kulun gönlünde, kalbinde tanrısal sırların belirmesi.**

***İlahi vahdet: Tanrısal birlik.**

İLBAS *İlbas-ı hırka: Tarikatta, yolda, aşamasını tamamlayan dervişe, aşamasını yükseltmek için özel bir törenle hırka giydirme.

İLHAM Ar. a. Kulun kendi isteği, gücü ve çalışmasma bağlı olmaksızın, doğrudan Tanrı vergisi olarak kalbe atılan, gönüle doğan anlam, sizgi, bilgi.

İLİM Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, gönül yoluyla önce kendini, sonra kendi özünde Tann'yı bulması.

***İlim şehri: Tanrısal sırlar âlemi.**

*** İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır: Akim önde ve belirleyici, inancın arkada ve kutsayıcı işlevini belirten; Kızılbaşlığın bir aydınlanma yolu olduğunu öne çıkaran Hace Bektaş Veli'nin ünlü özdeyişi.**

***İlm el yakin: İlm-i yakin.**

***İlm-i âlâ: En yüce bilim.**

***İlm-i bâtın: Sezgiye dayalı bilim.**

*** İlm-i esma: Tann'mn adlarını ve sıfatlarını inceleyen bilim.**

***İlm-i ezeli: Önsüz olanda var olduğu kabul edilen bilim.**

***İlm-i ledün: Tann'mn sırlarına ilişkin bilim.**

***İlm-i nahvi: Harf bilimi.**

***İlm-i yakin: Kesin bilgi.**

***İlm-i zâhir: Canlı-cansız, görünen her şeye ilişkin bilim.**

***İlm ü amel: Bilim ve iş.**

İLLALLAH Ar. a. Allah'tan başka.

İMAM Ar. a. 1- Hz. Muhammet' ten sonra onun vekilliğini üstlenen halifelere

verilen ad. 2- Hz. Ali ile soyundan gelen on bir kişiden her birine verilen san.

*İmam Cafer Buyruğu: İmam Cafer Sadık [699-765] tarafından yazıldığı kabul edilen, dini-felsefi yapıt.

*İmam Hüseyin aşı: Aşure

*İmam-ı Zaman: Belli bir sürenin değil, bütün zamanların imamı anlamında 12. İmam Muhammet Mehdi [870-878].

İMAMET Ar. a. İmamlık.

İMAMEYN Ar. a. Ermişlerin oluşturduğu rical ül-gayb sıralamasında, üstten ikinci basamakta bulunan iki imam.

İMAMİ Ar. s. ve a. Caferi.

İMAMİYE Ar. a. Caferilik.

İMAMLIK a. İmam olma durumu; imam olmanın gereklerini yerine getirme; imamın görevi.

İMAN Ar. a. Gönül yoluyla ulaşılan Hakk'a ilişkin anlam, sezgi, bilgi.

*İman etme: Dört Kapı Kırk Makam öğretisinde, "Mürşit önünde, yolun bütün kurallarına uyacağma söz verme; bu inancını ikrara bağlama" anlamına gelen şeriat kapısının birinci makamı.

*İman-ı şahadet: Allah-Muhammet-Ali birliğine inanıp bunu dille açıklama, gönülle hissetme.

İMBİSAT Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, tanrısal tecelliler ve lütuflar nedeniyle sevinç ve rahatlama haline girmesi.

İMTİHAN Ar. a. Hakk'm kulunu denemek, sınamak için, onu olumsuz bir durumla karşı karşıya bırakması.

İNÂBE Ar. a. 1- Görünür günahlardan öte, iç kusurlardan da arınıp Tanrı'ya yönelme; halktan Hakk'a kaçma. 2- Bir mürşidin müridi olma; bir mürşide bağlanma. 3- Manevi bir hizmette bulunmak için bir mürşitten izin isteme.

*İnâbe almak: Tarikata, yola girmek için mürşidin onayım elde etmek; derviş olmak.

*İnâbe vermek: Mürşit, tarikata, yola girecek olana dervişlik payesi vermek; derviş etmek.

İNÂBELİ a. Mürşitten onay alarak tarikata, yola girmiş kimse.

İNANÇ a. 1- Bir kimsenin ya da bir şeyin var olduğuna, bir öğretinin, bir savın doğruluğuna inanma olgusu. 2- Din, felsefe ve siyaset konusunda benimsenmiş kanı; inanılan şey.

İNAYET Ar. a. Hakk'ın kulunu kayırması.

İNSAN Ar. a. Tanrı donunda görünüşe taşınmış olarak algılanan, Tann'nın diliyle konuşan, Tanrı'nm ve büyük âlemin kanıtı durumunda bulunan İnsan Tanrı.

*İnsan-ı kâmil: 1- Derece derece yükselerek Hakk'a ulaşan eksiksiz insan; olgun insan; yetkin insan. 2- Bu insanla temsil edilen en olgun insanlık aşaması.

*İnsanın cemali, sözünün güzelliğidir: *Doğru düşünmek doğru konuşmak* insanda asıl kimliktir anlamında öne çıkarılan Kızılbaş özdeyişi.

*İnsanlan seveni sevmek: *Tanrı 'nın eksiksiz görünüşe taşınan biçimi olarak algılandığı için insanı sevmek Tanrı yi, tüm varlıkları sevmek demektir* anlamında Kızılbaş özdeyişi.

İNTİBAH Ar. a. Hakk'ın, kulu harekete geçirmesi, zorlaması.

İNZİVA Ar. a. Tanrı düşüncesini daha içten ve derinden yaşayabilmek için, günah işleme ortamından uzak, ayrı yaşama.

*İnzivaya çekilmek: Günah ortamı olarak algılanan toplum yaşamından koparak tek başma yaşamak

İRADE Ar. a. 1- Hakk'm çağrısına olumlu yanıt vermeyi gerektiren gönül sevgisi. 2- Nefsin isteklerine yüz çevirip Hakk'm rızasına yönelme.

*İrade-i cüziye: İnsan iradesi.

*İrade-i külliye: Tann iradesi.

İRADET Ar. a. Verilen bir sözü, içten gelen bir istekle yerine getirme; sözünde durma, sözünün eri olma.

*İradet getirmek: Verdiği sözü, içten gelen bir istekle yerine getirmek; sözünde durmak, sözünün eri olmak.

İRFAN Ar. a. 1- Evrenin sırlarım bilme, kavrama gücü. 2- Uyarıcıdan (mürşit) alınan bilgi. 3- Gönül yoluyla edinilen bilgi.

İRŞAT Ar. a. 1- Mürşidin, tarikata, yola girecek istekliye gerekli bilgileri vererek onu aydınlatması, ona gidilecek yolu, uygulanacak yöntemi, sürdürülecek görevleri öğretmesi. 2- Mürşidin tarikat yolcusuna, yol erine, Tann yolunda önderlik etmesi.

*İrşat etmek: 1- Mürşit, tarikata, yola girecek bir istekliyi uyarmak, eğitmek. 2- Mürşit, Tann yolunda bir tarikat yolcusuna, yol erine önderlik etmek.

*İrşat makamı: 1- Horasan postu. 2- Horasan çerağı.

ÎSÎM *Ism-i azam: *En büyük ad* anlamında insan.

*İsm-i Celal: *En yüce ad* anlamında Tann.

İSNAAŞERİYE Ar. a. Caferilik.

İSPAT Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, kötü eylem ve davranışlarını yok ederek yerine iyilerini koyması.

*İspat-ı matız (kesin kanıtlama): Kavramların görünüşteki anlamlarından sıyrılıp derinliğine inerek *sadece Tanrı vardır* deme; Tanrı varlığının özünü anlama.

İSRAFİL Ar. a. Tarikat yolundaki, yoldaki gelişimin hakikat aşaması olarak algılanan âlem-i nasutu temsil ettiğine inanılan melek.

İSTEKLİ a. Talip.

İSTİDRAC Ar. a. Hakk'ın makbul kulu olduğu savında olan inançsız ya da günahkâr bir kişide görülen olağanüstü durum.

İSTİVA Ar. a. 1- Tann'nın görünüş alanına çıkmasından başka bir şey olmayan görünen geçici evrenle görünmeyen Tanrı özünün eşitliği, özdeşliği. 2- Kendi varlığında tanrısal olanı gören, en yüksek olgunluk aşaması; istiva makamı 3- Bu aşamaya ulaşmış ermiş kişi.

İŞRAK Ar. a. Ruhun eğitilmesi ve olgunlaştınlmasıyla kazanılan iç aydınlığıyla gayb âleminde gizli olanm kavranılması; sezgi yoluyla bilgi edinilmesi.

İŞRAKİ Ar. s. ve a. İşrakiliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

İŞRAKİLİKa. XII. yy'da, Şehabeddin Sühreverdi tarafından kurulan, gerçeğe us yoluyla değil, sezgi yoluyla varılabileceği savında olan gizemsel öğreti.

İŞTİRAK *İştirak kurbanı: Kimi yörelerde Abdal Musa Kırbam'na verilen ad.

İZAFİ *İzafi âlem: Gayb-ı izafi.

İZNİKÇİ a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan cemevinin temizliği işini yürüten görevli.

İZZET Ar. a. Gönül bilgisiyle donanarak kazanılan ruh yüceliği, gönül olgunluğu ya da gönül bügisiyle donatıldığında elde edilen durum.

K

KAB *Kabe kavseyn (iki mızrak uzunluğunda): Hakk'a ulaşmayı engelleyen bir ölçü olarak algılanan TamTyla insan arasındaki uzaklık.

KÂBE Ar. a. İnsanın gönlü; gönül.

KÂBETULLAHAr. a. Kâbe.

KABUL * Kabul töreni: Nasip töreni.

KABZ Ar. a. Bast halinde bulunan tarikat yolcusu, yol eri, edebe aykırı bir hal ve harekette bulunduğunda bunun manevi cezası olarak kalbe gelen sıkmtı durumu.

***Kabz ü bast (açılıp kapanma, daralıp genişleme): Tarikat yolcusunun, yol erinin kabz durumundan bast durumuna ya da bast durumundan kabz durumuna geçmesi.**

KADEM Ar. a. Uğur.

*** Kadem (kademler) getirmek: Uğur getirmek, uğurlu gelmek.**

KADİM Ar. (kadim) s. Eski, ezeli.

KADİR Ar. s. *Her şeye gücü yeten* anlamında Tanrı'nm sıfatı.

***Kadir-i mutlak: Tanrı.**

KAFES Ar. a. İnsanın bedeni; vücut.

KAİM Ar. a. Ünsüzden-sonsuza akan varlığın canı ya da aklı anlamında Tanrı.

***Kaim-i Muntazar: İnançta, sağ olup her an ortaya çıkması beklenen İmam Mehdi için kullanılır.**

***Kaim'ül zaman: Her zaman varlığını koruyan, bâtını bilen anlamında imamlar için kullanılır.**

KALEM Ar. a. 1- Varlıkların kendi görünüşlerine göre oluşturduğu bütün; bütün niteliklerin kaynağı anlamında varlık evreni. 2- Bâtın âlemde bulunduğuna inanılan levh-i mahfuz adındaki deftere Tanrı'nm yazmakta kullandığı ışık kalemi. 3- İnsanın iç âleminde bulunduğuna inanılan ve levh-i mahfuz adıyla anılan gönül defterine, Yol erinin yazmakta kullandığı ışık olmayan ışık, yani karanlık kalemi.

KALIP Ar. a. Vücut, beden, gövde.

***Kalıbı değiştirmek (dinlendirmek): Hakk'a yürümek.**

KAMBER Ar. a. Yolculuk sırasında, dedelerin günlük işlerini gören kimse.

KÂMİL Ar. s. Olgunluk aşamasına ulaşmış olan, üstün bir aşamada bulunan, olgun.

*** Kâmil insan: İnsan-ı kâmil.**

*** Kâmil insan öğretisi: Dört Kapı Kırk Makam.**

*** Kâmil toplum: Kızılbaşlann, felsefelerine, öğretilerine ve yaşama biçimlerine uygun olarak toplumu kurtuluşa taşımak için tasarımladıkları; devletin, sınıfların, özel mülkiyetin ve paranın olmamasıyla belirgin, herkesin yeteneğine göre üretime katkıda bulunduğu, gereksinimine göre toplumsal üretimden pay aldığı kusursuz toplum; Kızılbaş ütopyası.**

KÂMİLE Ar. s. Olgunluk aşamasına ulaşmış olan, üstün bir aşamada bulunan, olgun.

KÂMİLLİK a. Kâmil olma durumu; olgunluk.

KAP a. ***(Çukur nesne)*** **Yol erinin bilgi dağarcığı.**

*** Kabına göre almak: Bilgi donanımına koşut algılama, anlama içinde bulunmak.**

***Kabmı genişletmek: Kesintisiz bir akıl yürütme eylemine girerek bilgi dağarcığını sürekli artırmak.**

KAPI a. 1- Gönül kıblesi olarak algılanan meydanm girişi. 2- Bir makam olarak algılanan belli yükselme aşaması. 3- Sazda, seslerin çıkmasını sağlayan ve inançta, teknedeki bilimin bozulmasını, yitip gitmesini önleyen göğüs.

***Kapı eşiği: Eşik**

***Kapmı açık tut: Ahiliğin ilkeleri sıralamasında yer alan ve konukseverliği simgeleyen dördüncü ilke.**

KASEM Ar. a. Yemin, ant ya da yemin etme, ant içme.

*** Kasem etmek: Yemin etmek, ant içmek.**

KATAR Ar. a. Arka arkaya dizilerek dizi oluşturma.

***Katar olmak: Arka arkaya dizilerek dizi oluşturmak.**

KAVSEYN Ar. a. Kabe kavseyn.

KAYLULE Ar. a. 1- Vahdet-i vücut anlayışına göre, Tann'nm evrende, evrensel varlıklar biçiminde belirişi. 2- Uyuyormuş görüntüsü altmda, gönlün tanrısal gizlere açılması yoluyla varlıkta başkalığın ve çokluğun ortadan kalkması durumu.

KEBAİR Ar. a. Büyük günahlar.

KEBİR Ar. s. Büyük, ulu, yüce

KEBİRE Ar. s. Büyük, ulu, yüce.

KEBİRE Ar. a. Adam öldürme, zina gibi büyük suç; büyük günah.

KEFEN Ar. a. Kızılbaşlığa kabul töreninde, ikinci doğuşu, yeniden doğuşu simgelemek üzere taliplere giydirilen beyaz bezden sade giysi.

***Kefen giymek: Kızılbaşlığa kabul töreninde bir talip, ikinci doğuşu, yeniden doğuşu simgelemek üzere beyaz bezden sade giysiye bürünmek**

KEFENPUŞ Ar. + Fars. s. Kefen giymiş, kefenli.

KELAM Ar. a. 1- Söz. 2- Konuşma.

***Kelam Hak'tır: Verilen sözden geri dönüş olmaz anlamında Kızılbaşlık kararlılığını dile getiren özdeyiş.**

KELAMİ Ar. s. 1- Sözle ilgili. 2- Kuran'la ilgili.

***Kelami bilimler: Söze dayanan bilimler; nazari bilimler.**

KELAMULLAH Ar. a. 1- Tanrı sözü. 2- Kuran.

KELİME Ar. a. Tanrı sözü.

***Kelime-i şahadet:** Kızılbaşlığın koşullarından biri olan; *Eş-hedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü en-ne Muhammeden abdühû ve re-sûlü-hü, Ali 'yyün veliyullah* cümlesi.

***Kelime-i tayyibe:** Gönül alıcı söz, güzel söz.

***Kelime-i tevhit:** *Lâ ilâhe illallah; Muhammedün resûlullah, Ali \yyün veliyullah* cümlesi.

KEMAL Ar. a. 1- Nefsin isteklerinden, dünya nimetlerinden sıyrılma, annma durumu. 2- Tarikat yolunda, yolda aşama aşama yücelme hali.

***Kemal aşaması:** Hakikat bilgisine ulaşma makamı.

***Kemal hali:** Yolda, kemal aşamasına ulaşmış kimsenin durumu.

***Kemal sahibi:** Kemal aşamasına ulaşmış yol eri.

***Kemale ermek:** 1- Nefsin isteklerinden, dünya nimetlerinden sıyrılmak, arınmak. 2- Tarikat yolunda, yolda aşama aşama yücelmek. 3- Kemal aşamasına ulaşmak.

KEMALAT Ar. a. Bâtını bilgiyi bütünüyle edinmiş olanların yetkinlik durumları; annma, yücelme halleri.

***Kemalat sahibi:** Dört Kapı Kırk Makam öğretisinin kapı ve makamlannı tamamlamış yol eri; olgun, yetkin insan.

KENDİ a. Bir kimsenin öz varlığı.

KENZ Ar. a. Tannsal gizler dünyası.

***Kenz-i mahfi (gizli hazine):** Tann'nın, evrenin yaratılmasından önceki gerçekliği; Tann'mn ilk durumu; bilinmeyen ilk neden.

KERAMET Ar. a. 1- Peygamberlik savıyla bir ilgisi olmaksızın velilerde ve ermişlerde görüldüğüne inanılan olağanüstü durum. 2- Bu durumda olan velilerin, ermişlerin gerçekleştirdiklerine inanılan olağanüstü eylem.

KERBELA *Kerbelâ ayini: Kerbelâ cemi.

***Kerbelâ cemi:** Muharrem ayının onikinci günü akşamı Kerbelâ şehitleri anısma tutulan cem için kullanılır.

***Kerbelâ meydanı:** Alevi meydanı sıralamasında yer alan, Kerbelâ olayını anma töreni.

*** Kerbelâ olayı:** Hz. Muhammet'in kızı Fatma'yla Halife Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ve yandaşlarının; Emevi halifesi Yezit'in askerleri tarafından Kerbelâ'da öldürülmeleri [680].

***Kerbelâ orucu:** Matem orucu.

*** Kerbelâ Tekkesi:** Hacıbektaş'taki Pir Dergâhı'na bağlı dört tekke sıralamasında yer alan ve halife makamı olarak algılanan Irak/Kerbelâ'da

bulunan tekke.

KEREM Ar. a. Bağış, yardım.

***Kerem etmek: Bağışta, yardımda bulunmak.**

***Kerem-i Ali, kerem-i evliya: Hz. Ali'den, evliyalardan yardım istemek için söylenen dilek sözü.**

KERÎM Ar. s. 1- Kerem sahibi olan. 2- Kutsal, ulu.

KERRAR Ar. s. Savaş sırasında, geri çekildikten sonra yeniden saldırıya geçen.

KESRET Ar. a. Gerçek varlıklar alanı olarak algılanan bu dünyada; şeylerin, Tann'nm dışında ve O'ndan ayrı olarak bilinen, görünen çokluk yönü.

***Kesrette vahdet: Çok gibi görünenin özünde *bir* olduğunu anlatır.**

KEŞİF Ar. a. Tarikat yolunda, yolda; gizli, örtük ve perdelenmiş durumda bulunan tanrısal gerçeği açığa çıkarma.

KEŞKÜL Fars. a. Gezgin dervişlerin kullandığı, genellikle hindistan cevizi kabuğundan yapılan, iki ucundan geçen zincirle omuzda ya da kolda taşman yemek kabı.

KEVN Ar. a. 1- Sonradan oluşma, meydana gelme. 2- Var olma, varlık. 3- Dünya.

***Kevn-i kesif: Maddesel varlıklar.**

***Kevn-i latif: Ruhsal varlıklar.**

***Kevn-ü fesâd: Yaratılma ve yokolma.**

***Kevn-ü mekân: Tanrısal özün görünüşe taşınmasıyla oluşmuş nesnel evren.**

KEVNEYN Ar. a. Madde âlemi ile ruh âlemi.

KEVSER Ar. a. 1- Cennette bulunduğuna inanılan ırmak ya da havuz. 2- Bu ırmak ya da havuzun suyunu simgeleyen ve ayin-i cemde içilen şerbet. 3- Tarikat yolunda, yolda, tanrısal vergi ile kazanılan hakikat bilgisi.

KIBLE Ar. a. İnsanın yöneldiği, tanrısal gerçeklere ulaştığı, *Tanrı nın Evi* anlamında gönül.

KIRK a. Kırklar'ı, kırk makamı simgeleyen sayı.

***Kırk abdal: Kırklar.**

***Kırk makam: Dört Kapı öğretisine göre, kâmil insan olma sürecinde, yol erinin geçmek zorunda olduğu manevi aşamalar olarak algılanan dört kapıya bağlı kırk alt aşama.**

***Kırk ocak: Hacı Bektaş Veli'nin el verip yurdun çeşitli bölgelerine gönderdiği dedelerin oluşturduğu, sayısının kırk olduğu kabul edilen ocaklar.**

***Kırk şamdan: Kırkbudak.**

KIRKLAR a. Gayb erenleri ululuk/ermişlik sıralamasında yer alan, kim oldukları tam olarak bilinmeyen, ancak varlıklarına ve kutsallıklarına inanılan kırk kişilik evliya, ermiş topluluğu.

***Kırklar bezmi: Kırklar cemi.**

***Kırklar cemi: 1- Tann'nın, varlık âlemi içinde tecellisinde tek bir vücut olarak algılanan Kırklar'm, Hz. Ali' nin başkanlığında yaptığı toplantı. 2- Bu toplantının devamı durumundaki cem.**

***Kırklar dansı: 1- Kırklar'ın kırklar ceminde, bir üzüm tanesi suyuyla kendilerinden geçerek yaptıkları dans. 2- Bu dansın devamı durumundaki semah.**

*** Kırklar makamı: Kırklar'ın, gayb erenleri ululuk/ermişlik sıralamasında bulundukları aşama.**

***Kırklar meclisi: Kırklar cemi.**

***Kırklar meydanı: 1- Kırklar'm, kırklar cemini yaptığı yer. 2- Bu yeri temsil ettiğine inanılan meydan.**

*** Kırklar semahı: Kaynağını kırklar dansından alan ve cem töreninin zorunlu semahlar sıralamasında ilk sırada bulunan bir semah.**

***Kırklar şerbeti: 1- Kırklar ceminde içilen üzüm suyu. 2- Bunun bir devamı olarak algılanan ve cemde içilen şerbet, içki.**

***Kırklarm dansı: Kırklar dansı.**

KISMET Ar. a. Tanrı'nm tarikat yolcusuna, yol erine uygun gördüğü şey, nasip.

KISSA Ar. a. Tarikat, yol ulularının tarihi kişiliği ve efsaneleşmiş yaşanılan kapsamında, On İki İmam yandaşlanyla karşıtlan arasındaki mücadeleyi anlatan, destansı halk hikayesi.

***Kıssadan hisse almak (çıkarmak): Bir hikayeden, bir olaydan ders almak (çıkarmak).**

KIYAM Ar. a. Tarikat, yol kurallannı yerine getirmek için harekete geçme.

*** Kıyam etmek: Tarikat, yol kurallannı yerine getirmek için harekete geçmek.**

KIYAMET Ar. a. 1- Öldükten sonra geçici olarak yüce ya da bayağı bir yaşam sürmek üzere dirilme (kıyamet-i sugra) 2- Hakk'a yürüdükten sonra tannsal âlemde kalbin, gönlün sonsuz olarak diri kalması biçiminde yeni bir yaşama kavuşma (kıyamet-i vusta). 3- Fenafillah aşamasına erdikten sonra bekâ billah makamında gerçek bir yaşama başlama (kıyamet-i kübra).

***Kıyamet-i kübra: Büyük kıyamet.**

***Kıyamet-i sugra: Küçük kıyamet.**

***Kıyamet-i vusta: Orta kıyamet.**

KİBAR Ar. a. Büyükler, ulular.

***Kibar-ı sahabe: Hz. Muhammet'in yüce, ulu arkadaşları.**

KİBİR Ar. a. Büyüklenme ve gururla dışa vuran nefsin tutsağı olma durumu.

***Kibir sarhoşluğu: Kendisinden başkasmı yanlış yolda ya da suçlu görme durumu.**

KİSVE Ar. a. Belli aşamaya gelmiş yol evladını derviş yapmak için, yol ulu-ları tarafından giydirilen özel giysi.

*** Kisve giydirmek: Belli aşamaya gelmiş yol evladına, dervişlik erkâ-nıyla bu aşamanın özel giysisini giydirerek onu derviş yapmak.**

***Kisve giymek: Derviş olmak.**

KİTAP *Kitab-ı natık: Konuşan kitap olarak algılanan insan.

KUDDİSE Ar. ünl. Kutlu olsun, kutsansın.

***Kuddise sırruhu: Sim kutlu olsun, sim kutsansın.**

KULAK a. Başta bulunan yedi delik sıralamasında yer alan ve içeriden dışa-rıya açılan iki delikten her biri.

***Kulak abdesti: Yolda edindiği bilgiyi bir başkasına aktararak onu bil-giyle yıkama ya da donanımlı birinden bilgi alarak bilgiyle yıkanma.**

***Kulak abdesti almak: Daha donanımlı olandan aldığı bilgiyle yıkan-mak.**

***Kulak abdesti vermek: Bilgisini bir başkasına aktararak onu bilgiyle yıkamak.**

***Kulaktan beslenmek: Muhabbetle, sohbetle, konuşarak, dinleyerek bilgilenmek.**

***Kulaktan kulağa terbiye: Kişiden kişiye; babadan oğula; mürşitten talibe bilgi aktarma; bu yolla eğitme/eğitilme.**

KULLUK a. Kul olma durumu, kulun niteliği.

***Kulluk makamı: Müritlik, dervişlik aşaması.**

KULÛB Ar. a. Kalpler, gönüller.

KURAN Ar. a. Hz. Muhammet'in gönlüne yansıyan, gönlünde tecelli eden bilgilerin onun sezgisel aklı tarafından yorumlanması, yorumlanıp açık-lanması.

***Kuran okumak: Kâmil insanm konuşmasmı dinlemek.**

***Kuran-ı natık (konuşan Kuran, konuşan kitap): 1- Genelde insan ya da kâmil insan 2- Özelde insan-ı kâmil olan Hz. Ali.**

***Kuran-ı samit (sessiz Kuran, sessiz kitap): 1- Genelde her türden yazılı kitap 2- Özelde yazılı Kuran.**

KURB Ar. a. Tarikat yolunda, yolda Tanrı yolcusunun, gönlünü Tanrı dışındaki her şeyden arındırarak tanrısal nitelikler kazanması ve bu yolda Tann'ya yakınlaşması.

***Kurb-ı feraiz: Tarikat yolcusunun, yol ehlinin tüm varlığıyla yokolması ve yalnızca Hakk'ın ortada kalması.**

***Kurb-ı Hûda, kurb-ı mevla: Tann'ya yakınlık.**

***Kurb-ı nevafıl: Tarikat yolcusunun, yol ehlinin insani sıfatlanmn yokolması ve buna koşut olarak ilahi sıfatlanmn ortaya çıkması.**

KURBAN Ar. a. 1- Tarikat, yol erkânında gösterilen durumlarda, Hakk'a yürümeden Hakk'a kavuşmanın anısına, lokma edilip yenmek için tığlanan belli özelliklere sahip hayvan. 2- Hak yoluna kendi canından geçen, başmı yola adayan tarikat yolcusu, yol ehli. 3- Tarikat yolunda, yolda bir engel olarak beliren ve feda edilmesi gereken, tığlanan hayvanla simgelenen nefis. 4- Tarikat erkânmdan olan ayin, tören, toplantı.

***Kurban edilme: İkrar verdirilme.**

***Kurban lokması: Cemde tığlanıp pişirilen hayvanın eti.**

***Kurban olmak: Nasip almak, ikrar vermek, el almak**

***Kurban tekbirlemek: Tığlanacak olan hayvanı kutsamak.**

***Kurban tığlama erkânı: Kurban tığlanması sırasında güdülen yol, yöntem.**

***Kurban tığlamak: Tarikat, yol erkânı uyarınca kurban kesmek.**

KURBANCI a. Sofracı.

***Kurbancı postu: Meydandaki on iki post sıralamasında yer alan Hz. İbrahim makamı.**

KURBANCILIK a. Sofracılık.

KUŞ a. 1- Ruhun bedenleşmiş biçimi. 2- Söylence ulularının gerektiğinde büründükleri temel don.

KUTBEYN Ar. a. Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin.

KUTUP Ar. a. Tann'mn yeryüzündeki vekili olduğuna, Tanrı adma tasarrufta bulunduğuna inanılan ve âlemin ruhu olarak algılanan en büyük veli.

***Kutb-i âlem: Âlemin en büyük velisi.**

***Kutb-i risalet: Hz. Muhammet.**

***Kutb-ül-aktab (kutupların kutbu): Ermişlerin en büyüğü.**

***Kutb-ül-arifln: Ariflerin en büyüğü.**

***Kutb-ül-ekber: En ulu ermiş.**

***Kutup öğretisi: Kâmil insanın yüceltilmesi, bir bütün olarak doğanın insan donunda kimliklendirilmesi, doğanın bilincinin, akımın Tanrı, bu bilinci taşıyan insanın TanıTnın vekili olarak algılanması temeline dayanan öğreti.**

KUYUCU a. 1- Kurban artığının ve kurban kemiklerinin gömülmesi hizmetini yerine getiren kimse. 2- Kimi bölgelerde sakaya verilen ad.

KÜBRA Ar. s. Daha büyük, en büyük.

KÜFÜR Ar. a. Gerçek iman olarak algılanan, çokluğun birlikte gizli olması durumuna inanmama.

KÜL Ar. a. Bütün sıfatlan kendisinde toplayan ilahi birlik.

KÜN Ar. ünl. 1- Zâhiri anlamda; Tann'nm evreni yaratmak için verdiği *ol* anlamındaki buyruk. 2- Bâtmi anlamda; Tann'nm kendi güzelliğini seyretmesi ve bu yolla görünmeyenin görünüşe taşınması için kendine verdiği buyruk.

***Kün fe-yekûn (ol [der] olur): 1- Zâhiri anlamda; Tann'nm *ol* buyruğuyla evrendeki her şeyin oluşması. 2- Bâtmi anlamda; Tann'nm kendini seyretmesi ve dönüşüme uğraması yoluyla görünmeyenin görünüşe taşınması**

KÜNTÜ KENZ a. Tann'nm ilk durumu anlamında gizli hazine.

L

LÂ *Lâ feta illâ Ali: *Ali'den başka yiğit yoktur* anlamında Hz. Ali'yi ululama özdeyişi.

***Lâ seyfe illâ Zülfikâr: *Zülfikârgibi kılıç yoktur* anlamında Hz. Ali'nin savaş aracını kutsama özdeyişi.**

LAHUT Ar. a. Beş evren sıralamasında ilk sırada yer alan, en yüksek varlık alanı; kesin varlık alanı, tannsal evren; lahut âlemi.

***Lahut âlemi: Lahut.**

LAHUTİ Ar. s. Lahutla ilgili olan; tannsal.

LAMEKÂN Ar. s. 1- Nesne kimliksiz, beden kimliksiz olarak algılanan; mekân ve zamanın dışında kalan Tann'nm durumunu belirtmek için kullanılır. 2- İlahi Hakk'a erişen, bu nedenle mekân ve zaman gereksinimi ortadan kalkan insan-ı kâmilin durumunu tanımlamak için kullanılır.

LAMELİF Ar. s. Dolambaçlı, çapraşık olan.

LEDÜN Ar. a. Tann katı, Tann yanı.

***Ledün bilimi: Gayb bilimi.**

LEDÜNNİ Ar. s. Tanrısal, ilahi olan.

LEDÜNNİYAT Ar. a. Tanrısal bilgi ve sırlar.

LETAİF Ar. a. Gönül yoluyla sezilen ve sözle anlatılamayan tanrısal âleme ilişkin anlamlar, işaretler.

LEVH *Levh-i mahfuz: Tanrısal evrende bulunduğuna inanılan; insanın, genel olarak evrenin kaderinin yazılı olduğu kaynak, kitap.

LEVVAME Ar. s. Çekiştirici, paylayıcı olan.

LEYL Ar. a. Gece.

LOKMA Ar. a. Kanlı ya da kansız kurban olarak algılanan özelde tekke yemeği, genelde her türden yemek.

***Lokma ayini (erkânı): Hakk'a yürüyen için, yürüyüşünün üçüncü, yedinci, kırkıncı günlerinden birinde ya da bu günlerde olmazsa kırkıncı gününe kadar olan herhangi bir günde kurban tığlanarak yapılan özel tören.**

***Lokma cemi: Adak kurbanının tığlanarak lokma edilmesi töreni.**

***Lokma etmek (görmek): Yemek yemek**

LOKMACI a. Kimi yörelerde kurbancıya verilen ad.

M

MA Ar. a. Su.

MAAD Ar. a. Çıkılan kutsal kaynağa, Hakk'a yürümeden ulaşma.

MAALLAH Ar. be. Allah ile Allah ile birlikte.

MAHBES Ar. a. Ruhun, geçici bir süre tanrısal evrenden uzak kaldığı yer olarak algılanan insan gövdesi.

MAKAM Ar. a. 1- Tarikat yolcusunun, yol erinin ruhsal bakımdan ulaştığı olgunluk aşaması. 2- Post.

***Makam sahibi olma: Tarikat kapısının dokuzuncu makamında açıklanan; yol erinin, ruhsal açıdan belli bir olgunluk aşamasına ulaşması zorunluğu.**

***Makam-ı insaniye: 1- Bâtın ile zâhirin ortasından çekildiği düşünülen ve *ara kesit* olarak algılanan çizgi. 2- Bu çizginin oluşturduğu insanlık aşaması.**

***Makam-ı mahmuda: Büyük şefaat makamı.**

MAKAS *Makas alma: Tarikat kapısının sekizinci makamında açıklanan;

tanrısal ahlaka uymayan sünnet dışındaki yenilikleri terketme; birey-toplum katında ahlak dışılıktan uzaklaşma.

MAKSUT Ar. s. 1- İstek duyulan, arzu edilen. 2- a. İstek, arzu.

MAKUL AT Ar. a. Akla dayanan, akılla kavranan şeyler.

***Makulat âlemi: Duyularla algılanamayan, yalnızca akılla düşünülebilen evren.**

MANA Ar. a. Hakikat, sır, marifet.

***Mana adamı: Gayb ereni.**

***Mana âlemi: Gayb âlemi.**

MANEVİ Ar. s. Ruha, zekâya, düşünceye ilişkin olan.

***Manevi aşama: Ruhsal aşama.**

MARİFET Ar. a. Dört Kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında üçüncü sırada yer alan ve ariflerle özdeşleştirilen; gönül yolunda en yüce düzeye ulaşma, tanrısal sırlara erme evresi; marifet kapısı.

***Marifet bilgisi: Marifete eren tarikat yolcusunun, yol erinin gönül sezgisi yoluyla elde ettiği duyular üstü bilgi.**

***Marifet kapısı: Marifet.**

***Marifet kavmi: Arifler.**

MASİVA Ar. a. Tann'dan başka her şey; dünya ve dünyayla ilgili her şey.

***Masiva çamuru: Bu dünyaya ilişkin olumsuzluklar, yanlışlar.**

***Masiva ehli: Yaratıkların ve olayların Tann'nm gücüyle meydana geldiğinin bilincine varamayıp dünya ve dünyayla ilgili şeylere gönül verenler.**

MASUM Ar. s. ve a. 1- Yanılgıdan ve günah işlemekten bağışlanmış olan (kimse) . 2- İmam.

MAŞUK Ar. a. Tanrı.

MATEM Ar. a. Hicret' in 61. yılının 10 Muharrem Cuma günü [18 Ekim 680 M] Hz. Ali'nin küçük oğlu, Hz. Muhammet'in torunu Hz. Hüseyin ve yandaşlarının Kerbela'da şehit edilmesinden duyulan derin üzüntü, acı.

***Matem ayı: Kamer aylarından muharrem ayı.**

***Matem bayramı: Kerbelâ olayı anısına düzenlenen yas töreni.**

***Matem orucu: 1-12 Muharrem günleri; Kerbelâ'da şehit edilenlerin anısına su içmeyerek, eğlencelerden uzak durarak tutulan yas orucu.**

MAZHAR Ar. s. 1- *(Bir şeye, bir duruma ulaşmış olan)* Gönül sezgisiyle tanrısal sırlara ermiş, erişmiş olan. 2- a. (Bir şeyin ortaya çıktığı, göründüğü yer) Tanrısal özelliklerin en güzel görüntüye büründüğü varlık anlamında insan. 3- İlahi sırların tecelli ettiği yer anlamında insanın gönlü.

***Mazhar olmak: Tarikat yolunda, yolda tanrısal sırlara ermek, erişmek.**
***Mazhar-ı sırr-ı Ali: Hz. Ali sırrına ermek; Hz. Ali sırımı gönülde duymak.**

MEBDE Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, Tanrı gerçeğine ulaşmak için başlattığı manevi yolculuğun başlangıç noktası.

MECAZİ Ar. s. Geçici olan.
***Mecazi aşk: Evrende görünen geçici bir varlığa bağlanma; zâhire bağlanma.**

MEHDİ Ar. a. Kıyametten önce dünyada adaleti, dirlik ve düzenliği sağlamak için gizlendiği gayb âleminden kurtarıcı olarak ortaya çıkacağına inanılan 11. İmam Haşan Askeri'nin oğlu 12. İmam Muhammet.
***Mehdi-i Muntazar: Beklenen Mehdi.**

MEKÂN Ar. a. 1- Varlıkların görünüş alanı. 2- Kemâl ehlinin makamı olarak algılanan, Tanrı katındaki menzillerin en yükseği olan menzil.

MELAMET Ar. a. 1- Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda, Hak yolunda yürüme. 2- Herhangi bir tarikat ya da tarikat grubunu simgeleyen özel giysi, gelenek ve tören tanımayan, kurumsallaşmaya karşı olan tasavvuf anlayışı.

MELEK Ar. a. ***(Dinsel inanca göre, Tann ile insan arasında aracılık yaptığına inanılan manevi varlık)*** **Tann olarak algılanan doğanın aklıyla onunla bütünleşmek isteyen insanın aklı arasında yer alan ve doğanın aklının soyut kutsal kimliği biçiminde beliren göksel güç.**
***Melek-i Mukarrep (Tann'ya yakın melek): 1- Tann'mn aklı olarak algılanan ve Cebrail'le simgelenen, soyut toplumsal akıl. 2- İnsanın aklı olarak algılanan ve Cebrail'le simgelenen insanın aklı.**
***Melek-ül-Mevt (Ölüm meleği): 1- Doğa yasalarının kaçınılmazlığı olarak algılanan ve Azrail ile simgelenen, her şeyin bir gün yeni bir şey yaratmak üzere yok olacağı gerçeği. 2- Toplumsal yasaların kaçınılmazlığı olarak algılanan ve Azrail'le simgelenen, herkesin bir gün öleceği gerçeği.**

MELEKÛT Ar. a. Tanrısal evrenden sonra gelen üçüncü varlık alanı; ruhlar ve melekler evreni; melekût âlemi.

MENAKIB Ar. a. Ermişlerin destansı yaşamını, yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri anlatan kısa öyküler.
***Menakıb-el esrar Behçetel ahrar: Buyruk.**
***Menakıb ül-arifin: Mevlana ve Mevlana düşüncesi çerçevesinde Orta Anadolu tarihini anlatan yapıt.**

***Menakıb ül-esrar Behçet ül ahrar: Buyruk.**

***Menakıb ül-Kudsiye: Babailer isyanını başlatan Horasanlı Baba İlyas'ın yaşamını, düşüncelerini ve mücadelesini anlatan yapıt.**

MENAKIBNAME Ar.+Fars. a. Ermişlerin destansı yaşammı, yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri anlatan kısa öyküleri bir araya toplayan yapıt.

MENAZİL Ar. a. Tann'ya doğru manevi yolculuğa çıkan tarikat yolcusunun, yol erinin, geçmek zorunda olduğu manevi duraklar.

MENKABE Ar. a. Menkıbe.

MENKIBE Ar. a. Ermişlerin destansı yaşamını, yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri anlatan kısa öykü.

MENZİL Ar. a. Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, yol erinin, hakikata ulaşmak için geçmek durumunda bulunduğu manevi durak.

***Menzil almak: Hakikata ulaşma yolundaki tarikat yolcusu, yol eri alt manevi duraklardan üst manevi duraklara doğru yol almak.**

***Menzile ulaşmak: Tarikat yolcusu, yol eri, insanın yetişmesinde son durak olarak algılanan ve *Enel Hak* özdeyişiyle dışa vurulan son manevi durağa varmak.**

MERDAN Fars. a. Erenler, erler, veliler.

***Merdan-ı Hûda: Hak erenler.**

MERDUD Ar. s. ve a. Hak dergâhından kovulan, yoldan düşen bir kimseyi ya da bu kimsenin durumunu belirtmek için kullanılır.

MERSİYE Ar. a. Kızılbaş edebiyatında Kerbela şehitlerinin acısını, Ehlibeyt sevgisini işleyen, hece ya da aruz ölçüsünde yazılmış şiir.

MERT Fars. a. Er, eren, veli.

***Merd-i Hûda: Ermiş kişi, eren; Tann adamı.**

***Merd-i kâmil: Olgun, yetkin, kusursuz insan.**

***Merd-i Merdan: Yiğitler yiğidi; bu anlamda Hz. Ali.**

***Merd-i Meydan: Savaş alanlarının yiğidi anlamında Hz. Ali.**

***Merd-i mutlak: olgun, yetkin, kusursuz insan; bu anlamda insan-ı kâmil.**

MERTEBE Ar. a. Tann yolundaki tarikat yolcusunun, yol erinin ulaştığı, erdiği aşama.

***Mertabe-i insan-ı kâmil: Olgun ve kusursuz insanlık aşaması.**

***Mertebe ve makam yoktur, dostun gönlünden başka: Tann'nın evi ve akıl toplamı olarak algılanan gönlün, ulaşılması gereken asıl mertebe, makam olduğunu öne çıkaran Kızılbaş özdeyişi.**

MERTLİK a. Mert olma durumu; mert kimseye özgü nitelik.

MERVE Ar. a. Allah'ın nişanı olarak bilinen bu tepeden esinlenilerek aynı anlamda algılanan Hz. Ali'ye verilen ad.

MEST Fars. s. İlahi Hakk'ın özünden tadıp kendinden geçmiş olanların durumunu belirtmek için kullanılır.

*Mest olmak: İlahi Hakk'ın özünden tadarak kendinden geçmek.

*Mest-i cam-ı Hak: Tann'mn kadehi, Hakk'ın kadehi.

MEŞAYİH Ar. a. Şeyhler.

MEŞİHAT Ar. a. Mürşitlik, postnişinlik.

MEŞREP Ar. a. 1- *(Su içilecek yer, kaynak)* Manevi açıdan Tanrı'ya ulaşma yolu olarak algılanan tarikat, yol ya da tarikat, yol bilgisi. 2- *(Yaradılış, huy, karakter)* Tarikat yolunda, yolda Tanrı yolcusunun yaşam tarzı, duyuşu, tutumu, davranış biçimi.

*Meşreb-i Hüseyin: Hz. Hüseyin'in yolu, anlayışı.

MEVALİD *Mevalid-i selase: 1- Cansız varlıklar, bitkiler ve hayvanlar. 2- Bu üç varlık türünü incelen bilim;doğa bilimi.

MEVCUT Ar. a. Görünmeyenden görünüşe taşınmış olarak algılanan canlı ve cansız nesnelerin tümü.

*Mevcud-u Azam: Nesne kimliksiz ve beden kimliksiz olarak algılanan, doğmayan ve ölmeyecek olan büyük varlık; bu anlamda Tanrı.

MEVLA Ar. a. 1- Tanrı. 2- Velâyeti olan kimse, veli.

MEVT Ar. a. *Ölmeden evvel ölme* anlamında algılanan nefsin isteklerini köreltme; nefsi öldürme, nefsi öldürerek *eline-beline-diline* sahip olma; bu biçimde yaşama.

*Mevt-i tabü: Hakk'a yürüme.

MEY Farsa, a. Tann.

MEYDAN Ar. a. Dergâhlarda, tekkelerde, cemevlerinde ya da herhangi bir evde, cemin yapıldığı geniş oda; meydan odası.

*Meydan açmak: Tarikat, yol erkânı gereği cem yapmak.

*Meydan çerağı: Horasan çerağı.

*Meydan eri: Ceme katılan canlardan her biri.

*Meydan eşiğine baş koymak: 1- Eşik öperek tarikata, yola bağlanmak. 2- Düşkünlük durumunun kaldırılması için meydan açılması halinde; düşkün olanın, eşik öperek kendini meydan erlerinin kolektif yargılamasına teslim etmek ve bu yolla dedenin/babanın barışıklık sağlamasını dilemek.

*Meydan görmek: İkrar vermiş olmak.

***Meydan mahkemesi: Cem mahkemesi.**

***Meydan ocağı: Ocak.**

***Meydan odası: Meydan.**

***Meydan piri: Dâr piri.**

***Meydan rehberi: Dedenin/babanın yöneteceği törenin hazırlık işlerine bakan ve törenin yöntemine uygun biçimde gerçekleşmesini sağlama hizmetini yerine getiren kimse.**

***Meydan sırn: Meydandaki cem töreni sırasında gerçekleştirilen her davranışın simgelediği gerçek**

***Meydan taşı: Meydanda, giriş kapısmm solunda yer alan ve Kolu Açık Hacim Sultan adma kurulan, suçluya ceza makamını temsil eden taş.**

***Meydana niyaz etmek: Bir aşama olarak algılanan ve tarikat yolunda, yolda ceme katılanlan temsil eden meydana, bir dileğinin gerçekleşmesi için yakarmak.**

***Meydan-ı erenler: Meydan erleri.**

***Meydan-ı muhabbet: Muhabbet meydanı**

MEYDANCI a. 1- Çerağcı. 2- Kimi bölgelerde, cemdeki on iki hizmet sıralamasında gösterilen meydanı törene hazırlama ve çerağlan uyandırma hizmetini gören kimse.

***Meydancı baba: Meydanı yöneten baba.**

***Meydancı postu: Meydandaki on iki post sıralamasında yer alan San İsmail Sultan makamı.**

MEYDANCILIK a. 1- Çerağcılık. 2- Meydancı olmanın gereklerini yerine getirme; meydancının işi, görevi.

MEYHANE Fars. a. 1- ***İrşat alınan yer*** **anlamında dergâh, tekke. 2-** ***Tanrı 'mn evi*** **anlammda insanın gönlü.**

MEZHEP Ar. a. Bir din içindeki anlayış farklılıklanndan doğan kollardan her biri.

MİHMAN Fars. a. 1- Konuk, misafir. 2- Bu geçici dünyada bir süre konakladıktan sonra tannsal evrene geçecek olan insan. 3- Düşüncede görünüşe taşınarak kendi evi olarak algılanan gönüle yerleştirilen Tanrı.

***Mihman-ı Ali: Tanrı misafiri anlamında Ali misafiri.**

MİKÂİL Ar. a. Tarikat yolundaki, yoldaki gelişimin tarikat aşaması olarak algılanan âlem-i melekudu temsil ettiğine inanılan melek.

MİRAÇ Ar. a. 1- ***(Hz. Muhammet'in bedeniyle göklere yükselerek Tanrı katına çıkması ya da Hz. Muhammet 'in birinci göğe yükselirken bindiği doğaüstü varlık)*** **Hz. Muhammet'in, kendi aklıyla (Cebrail) bâtının ayn-**

mma varması; bâtının aynmına varacak biçimde bir *düşünsel yolculuğa* çıkması ve mürşit aşamasına ulaşması; kendi aklının sonuçlarına koşacak biçimde seyahat etmesi; Muhammet miracı. 2- Bir sufi, yetişmiş olmanın, ham ervahlıktan kâmil insan durumuna gelmenin kanıtı anlamında bir *iç yolculuk* yaparak *Enel Hak* noktasına çıkması; sufi miracı. 3- Hak yüzünü görme anlamında algılanan ikrar verme, nasip alma; talip miracı. 4- Görgüden geçerek ikrar tazeleme, ruhsal açıdan temizlenme; talip miracı. 5- Bir talip eğitim sürecine girerek eğitilmesine koşut bir makamdan diğer makama yükselmek; talip miracı.

***Miracın kutlu olsun: 1- İkrar vererek, nasip alarak Alevi olana, tören bittikten sonra söylenen kutlulama sözü. 2- Görgüden geçerek ikrar tazeleyen, ruhsal açıdan temizlenen talibe, tören bittikten sonra söylenen kutlulama sözü.**

MİRAÇLAMA a. 1- Hz. Muhammed'in miraç yolculuğunu ve dönüşünde Kırklar Meclisi'ne katılışını anlatan mistik anlatı. 2- Bu anlatı sırasında dönülen semah; miraçlama semahı. 3- Miraçname.

MİSAL Ar. a. Beş evren sıralamasında son sırada yer alan; bütün varlıkların, biçimleri ve özleriyle en olgun nitelikte bulundukları evren; misal âlemi.

MİSKİN Ar. a. Kendisine hiçbir varlık tanımayan derviş.

MİSKİNLİK a. Miskin olma durumu; miskin dervişin özelliği.

MUHABBET Ar. a. 1- Tanrı'ya, tarikat, yol ulularına ya da tarikat yolunda, yolda yapılan bir işe, eyleme karşı gönülde uyanan sevgi, bağlılık. 2- Bir şikayetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi, bir sonuca bağlanması için yapılan cem töreni; muhabbet meydanı. 3- Gençleri görgü ayinine hazırlamak için yapılan cem töreni; muhabbet meydanı. 4- Adak muhabbeti

***Muhabbet dâr'ı: Muhabbet.**

***Muhabbet meclisi: Muhabbete katılanlann oluşturduğu topluluk.**

***Muhabbet meydanı: Muhabbet.**

***Muhabbet meydanı açmak: 1. Bir şikayetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi, bir sonuca bağlanması için cem tutmak. 2. Gençleri görgü ayinine hazırlamak için cem tutmak.**

***Muhabbet odası: Meydan.**

***Muhabbet sahibi olmak: Dört Kapı Kırk Makam öğretisinin dokuzuncu makamında açıklanan; 1- Tanrı'ya, tarikat ulularına ya da tarikat yolunda yapılan bir işe, eyleme gönülden sevgi ve bağlılık duyma. 2- Bir şikayetin, sorunun tartışılıp değerlendirilmesi, bir sonuca bağlanması**

için muhabbet meydanı açma.

***Muhabbet-i Ehlibeyt: Hz. Muhammet soyuna sevgi ve bağlılık.**

MUHADARA Ar. a. Kalbin, gönlün Halde'm huzurunda olması durumu.

***Muhadara-ilm el-yakin: Doğrudan akla dayanarak, Tanrı hakkında kesin bilgi sahibi olma.**

MUHADDES Ar. s. Kendilerine ilham gelen velileri tanımlamak için kullanılır.

MUHARREM Ar. a. Kameri ayların birincisi; muharrem ayı.

***Muharrem ayini: Aşure töreni.**

***Muharrem kurbanı: Aşure töreni.**

***Muharrem matemi: Matem.**

***Muharrem orucu: Matem orucu.**

***Muharrem yas töreni: Aşure töreni.**

MUHASEBE Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, kendi kendini eleştirmesi, kendisiyle hesaplaşması.

MUHİBBAN Ar.-Fars. a. Muhipler.

MUHÎBBANE Ar.-Fars. be. Muhibe yaraşır biçimde.

MUHİBBE Ar. a. Kadın muhip.

MUHİP Ar. a. 1- Tarikata, yola girmiş, ancak ikrar verip derviş olamamış kimse. 2- Tarikata, yola girmemiş, ancak tarikata, yola karşı ilgi duyan, sevgi besleyen kimse.

***Muhip meşrep talip: Bilgili olmasına karşın henüz Hakk'ın muhabbetini farkedemeyen talip.**

MUHİPLİK a. 1- Tarikat yolunda, yolda muhip olmanın gereklerini yerine getirme; muhibin görevi. 2- Derece sıralamasında dervişlikten önce gelen ve muhiplerce temsil edilen aşama.

MUKABELE Ar. a. Mürşidin gözetiminde dervişlerin bir araya gelerek zikir yapmaları; mukabele ayini.

***Mukabele günü: Dergâhta ayin yapılan gün.**

MUKADDEM Ar. s. Önce gelen, önceki.

***Mukaddem-ül-mütefekkirin: *Düşünenlerin öncüsü* anlamında Hace Bektaş Veli'yi tanımlamak için kullanılır.**

MUKALLİT *Mukallit meşrep talip: Tarikat yolunu, yolu kolay aşılır sanarak heves eden kimse.

MUM Fars. a. Çerağ.

***Mum-pervane: Âşık-maşuk**

MURAKABE Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, kendi iç dünyasına yöne-

lerek kalbinde, gönlünde Tann'ya bakması; derin düşünceye dalarak kendini Tanrı üzerinde yoğunlaştırması.

^Murakabeye varmak: Derin düşünceye dalarak kendini Tanrı üzerinde yoğunlaştırmak.

MURTAZA Ar. a. Hz. Ali'nin lakabı.

MUSAHİP Ar. a. İkrar verecek, nasip alacak erkek ve kadmın (kankoca) seçtiği kefil anlamında eş; yol arkadaşı, yol kardeşi.

***Musahip ayini: Musahiplik cemi.**

***Musahip evi: Kimi bölgelerde cemevine verilen ad.**

***Musahip ikran vermek: Musahiplik ceminde ikrar vererek musahipli olmak**

***Musahip kapısı: Tarikat kapısının aşamaları sıralamasında yer alan, rehber kapısını izleyen ve kardeşlik, arkadaşlık menzili olarak algılanan aşama.**

***Musahip kavline girme: Alevi meydanı.**

***Musahip kurbanı: Musahiplik cemi.**

***Musahip olmak: Musahiplik ceminden geçerek biriyle yol kardeşi, yol arkadaşı olmak.**

***Musahip tutmak: Musahiplik ceminden geçerek yol arkadaşı, yol kardeşi seçmek.**

MUSAHİPLİ s. Musahiplik ceminden geçerek yol arkadaşını, yol kardeşini seçmiş olan.

***Musahipli olmak: Musahiplik ceminden geçmiş olmak.**

***Musahipli olmamak: Musahiplik ceminden geçmemiş olmak.**

MUSAHİPLİK a. Musahip olmanın gereklerini yerine getirme; musahibin görevi.

^Musahiplik cemi: Musahip olma töreni.

^Musahiplik dâr'ı: Musahiplik cemi.

^Musahiplik erkânı: Musahiplik cemi.

MUSHAF Ar. a. Halife Osman döneminde, ayetlerde dil birliğini sağlamak amacıyla çıkarılan elyazması Kuran; Mushaf-ı Osman, Osman Kuranı.

***Mushaf-ı Fatma: On iki imamcılara göre, Hz. Muhammet'in Hakk'a yürümesinden sonra kızı Fatma'yla damadı Hz. Ali'ye bir melek aracılığıyla gönderildiğine inanılan ve yeni vahiylerden oluşan kutsal kitap.**

***Mushaf-ı ilahi: *Tanrı ḥın kitabı* anlamında insan ya da insanın yüzü.**

***Mushaf-ı Osman: Kuran.**

***Mushaf-ı Reş: *Kara Kitap* olarak anılan Yezidilerin kutsal kitabı.**

MUTASAVVIF Ar. a. Tasavvuf düşünce ve yaşamını benimsemiş olan kimse.

MUTLAK Ar. a. Önsüz-sonsuz olarak algılanan özlük.

***Mutlak adem: Zulmet olarak algılanan, olmayan ve olması olanaklı bulunmayan adem.**

***Mutlak birlik: Tanrısal birlik**

***Mutlak güzellik: Tanrısal güzellik**

***Mutlak hakikatler makamı: Salt gerçeklikler aşaması**

***Mutlak varlık: Tanrı.**

***Mutlak yokluk: Madde ve eşyanın, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki hiçlik durumu.**

***Mutlak Zaman: Önsüz-sonsuz olarak algılanan zaman anlamında Tanrı.**

MUTMAİN Ar. s. Gönlü kanmış, inanmış olan.

MÜCERRET Ar. s. ve a. Bektaşiliğin babagan kolundan, hiç evlenmemiş ve mücerretlik ikrarı vererek evlenmemeye söz vermiş derviş, baba için kullanılır.

MÜCERRETLİK a. 1- Mücerret olma durumu; mücerret olmanın gereklerini yerine getirme. 2- Bektaşiliğin babagan kolunda, mücerretlik ikrarı verilerek ulaşılan ve mücerret dervişlerle temsil edilen aşama.

***Mücerretlik andı, mücerretlik ayini: Mücerretlik ikran.**

^Mücerretlik ikrarı: Bektaşiliğin babagan kolunda, aşamasını tamamlayan derviş, yapılan bir törenle,hiç evlenmemeye, kendini tarikata, Hz. Ali yoluna adamaya söz verme.

MÜCTEBA Ar. a. İmam Hasan'm lakabı.

MÜÇTEHİT Ar. a. Dinsel kaynaklardan yararlanarak hüküm çıkaran fıkıh bilgini.

MÜHÜR Fars, (mühr) a. Namaz mührü.

MÜKÂŞEFE Ar. a. 1- Sezgiye dayanan bilgi yolu. 2- Bu yolla tanrısal sırların hakikat ehline görünmesi hali. 3- Tanrı sırlarını sevgi ve bağlılık yoluyla elde etme yöntemi.

***Mükâşefe-ayn el-yakin: Açıklama ve bilim yoluyla bilme.**

MÜLHİME Ar. s. İçine doğduran, iç duyum yaratan, ilham veren.

MÜLHÎT Ar. s. Tann tanımaz, dinsiz, inançsız.

MÜLK Ar. a. Maddi âlem.

MÜNACAT Ar. a. 1- TanıTya yakarma, tarikat, yol ululanını övme, onlara bağlılığını bildirme. 2- Bu konulan işleyen şiir ya da düzyazı.

MÜNAFIK Ar. s. ve a. İnanmamasına karşın inanır gibi görünen, içi dışı bir

olmayan, ikiyüzlülükle ara bozan kimseler için kullanılır.

MÜNKİR Ar. s. ve a. İkrardan dönen kimse için kullanılır.

MÜREBBİ Ar. a. Mürşit.

*Mürebbiye düşmek: Yol ehli canların uyması gereken farzları sıralamasında yer alan ve "Hak kazanında pişmek" anlamına gelen farz.

MÜRG Fars. a. Ruh.

MÜRİT Ar. a. Tarikata, yola giren, bir mürşide, pire bağlanan kimse, derviş.

*Mürit olmak: Tarikata, yola girip bir mürşide, pire bağlanmak.

*Mürid-i mecaz: Uyumu bozmayan ancak kendi muhakemesini de yapan mürit.

*Mürid-i mutlak: Mutlak itaat eden, dinleyen mürit.

*Mürid-i mürtet: Kimsenin ayıbını görmeyen mürit.

MÜRİTLİK a. Mürit olma durumu; mürit olmanın gereklerini yerine getirme.

MÜRŞİT Ara. Müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan, üstün aşamalı tarikat, yol ulusu.

*Mürşit evi: Dergâh.

*Mürşit kapısı: İnanca göre tarikat kapısının kendi içindeki kapılar sıralamasında yer alan son kapı.

*Mürşit postu: Ahmed-i Muhtar postu.

*Mürşid-i Azam: Hz. Muhammet.

*Mürşitte erimek: Benlikten arınmak, nefis temizlemek.

*Mürşitten doğmak: Nasip alarak yaşarken yeniden dirilmek.

MÜRŞİTLİK a. 1- Mürşit olma durumu; mürşit olmanın gereklerini yerine getirme. 2- Derece sıralamasında, ulaşılan en üst aşama.

MÜRÜVVET Ar. a. Büyüklük, ululuk, bağışlama.

*Mürüwet dilemek: Suç işlemiş biri, meydanda dâr'a durup kendisi için mürüvvet meydanı açılmasını dilemek.

*Mürüwet meydanı: Suçlunun topluma geri dönebilmesi için küçük suçlarda kırk gün sonra, büyük suçlarda verilen cezanın bitimini izleyen günlerde yapılan tören.

*Mürüwet taşı: Meydan taşı.

MÜSAMERE Ar. a. 1- Tanrı ile insan ruhu arasında yapıldığına inanılan gizli görüşme. 2- TamTnın gayb âleminde ariflere hitabı, seslenmesi.

MÜŞAHEDE Ar. a. Tanrısal sırlan ve tecellileri seyretme, bu yolla tannsal âlemi gönne.

*Müşahede-Hakk ül-yakin: Tann vergisi olan bir esinle aracısız bilme.

MÜŞRİK Ar. s. ve a. Birden fazla Tanrı olduğuna inanan, TanıTya ortak koşan kimseler için kullanılır.

MÜŞTERİ a. Dokuz gök sıralamasında yer alan gök katı.

*Müşteri feleki: Bâtmilikte, Tann'nın doğalaşması olarak beliren akıl evreleri sıralamasında yer alan ve *Müşteri yıldızının göğü* anlamında algılanan dördüncü akıl.

N

NAAT Ar. a. Hz. Muhammet'i övmek, ona yalvarıp şefaat ve bağışlama dilemek için yazılmış şiir; naat-ı nebi.

*Naat-ı Ali: Hz. Ali için yazılmış övgü şiiri.

*Naat-ı nebi: Naat.

NACİ Ar. s. Esenliğe ermiş, kurtulmuş.

*N acil erin pişuvası: Esenliğe ermiş, kurtulmuş olanların önderi.

NACİYE Ar. s. Esenliğe ermiş, kurtulmuş.

NACİYULLAH Ar. a. Tufandan kurtulan, esenliğe eren anlamında Nuh.

NADAN Fars. Bilgisiz, cahil.

*Nadan olmak: Bilgisiz, cahil kalmak

NÂDİ *Nâdi Ali: *Ali yė seslenme, Ali yi ỳardıma çağırma* anlamında sabah ve akşamlan ya da törenlerde okunan bir dua.

NAİP Ar. a. Birinin yerine bakan kimse, vekil.

NAİPLİK a. Naip olma durumu; naip olmanın gereklerini yerine getirme.

NAKİB Ar. a. Bir tekkede, dergâhta mürşide yardım eden, onun buyruğu üzerine yerine geçen, onun adma iş gören derviş ya da dede.

*Nakib postu: Meydandaki on iki post sıralamasında yer alan Kaygusuz Sultan makamı.

*Nakib ül-eşraf: Şerifler ve seyitlerin işlerine bakmak üzere aralarından hükümet tarafından atanan görevli.

NAMAZ Fars. a. 1- Her an Tann'yı gönlünde taşıma; bu yolla sürekli namazda olma. 2- Bir tarikat ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla TanıTya yakarma, yalvarma; niyaz. 3- Cemevi'nde halka oluşturacak biçimde bir düzen alarak ve Tann'mn yansıması olarak algılanan didara (yüze, birbirinin yüzüne) dönerek, kendini TanıTya teslim etme; halka namazı.

*Namaz mührü: Kerbela toprağından pireslenerek yapılmış olan, na-

maz kılınırken secde edilen yere konulan yuvarlak, dört ya da on iki köşeli plak.

***Namaz-ı tâat: Ali yolunun, yolun gereklerini yerine getirme.**

NAMUS Ar. a. Tann'ya yakın olan melekler.

***Namus-ı Ekber: Cebrail.**

NASİHAT * Nasihat sahibi olma: Tarikat kapısının dokuzuncu makamında tanımlanan; yol kurallarını, ilkelerini ve törenlerini anlatacak denli bilgili olma durumu.

NASİP Ar. a. Kendini bilmenin bir karşılığı olarak algılanan ve mürşitten, yoldan insana aktarılan şey.

*** Nasip alma: İkrar vererek tarikata, yola girme, bir mürşide bağlanma; ikrar verme, el alma.**

***Nasip almak: İkrar vermek, el almak**

*** Nasip meydanı: Eş meydanı.**

***Nasip töreni: Nasip alma sırasında yapılan tören.**

***Nasip töreninde ölmek: Nasip alarak nefsini öldürmek; nefsini öldürerek *temiz* olarak yeniden doğmak.**

*** Nasip, verilene karşı ahnandır: *Nasip bedelsiz değildir; kendini bilenin bir ödülüdür* anlamında eğitimin önemini öne çıkaran özdeyiş.**

***Nasip vermek: El vermek.**

NASUT Ar. a. Beş evren sıralamasında dördüncü sırada yer alan; Tanrı bilgisinde toplanan varlıkların madde biçimine girerek görünüş alanma çıktığı evren; nasut âlemi.

NATIK Ar. s. 1- Söz söyleyen, konuşan. 2- Düşünce öne süren, düşünen, anlayan. 3- Bir şeyi ifade eden, gösteren, bildiren.

NAZ Fars. a. Tann'ya yaklaşmanın ileri bir aşaması olarak algılanan; gönlün Tann sevgisiyle dolup taşması sonucu aşın bir coşkuya kapılıp söylenmemesi gereken sözleri söyleme.

***Naz ehli: Hakk'a nazı geçen, Hakk'a karşı nazlanan veli.**

NAZAR Ar. a.l- Mürşidin, kendini tarikata, yola veren cana derin bakışı. 2- İnsan gözünden Tann'nm baktığı inancı.

***Nazar etmek: 1- Mürşit, kendini tarikata, yola veren cana derin bakmak. 2- Tann, insan gözünden bakmak.**

***Nazar sahibi olmak: Ermişlere, özgü olarak algılanan; içe bakış yoluyla sezgisini harekete geçirip gerçeğin aynmına varmış olmak.**

***Nazarım: Alevilerin-Bektaşilerin birbirine siz yerine, *görüşü benim gibi olan* anlamında kullandıklan bir seslenme sözü.**

NEBİ Ar. a. Peygamber.

NECAT Ar. a. Hace Bektaş Veli yoluna bağlanma, O'nun yolunda yürüme.

*Necat bulmak: Hacı Bektaş Veli yoluna bağlanmak.

NECEDAT Ar. a. Haricilik yolunda Necede bin Âmir el-Hanefı el -Harici'-nin imamlığını kabul edenlere verilen ad.

NEFES Ar. a. 1- Kızılbaş şairlerin; törenlerde, meclislerde ezgiyle okunan, tarikat, yol inançları ve bu inançlarla ilgili olayların anlatıldığı koşma biçimindeki şiirlerine verilen ad. 2- Bu şiirler üzerine bestelenen ve ezgi yalınlığı bakımından halk türkülerine yaklaşan ilahi. 3- Mürşidin, gönülleri ferahlandıran manevi gücü. 4- Cemlerde, kutsal olarak algılanan insan benliğine, kişiliğine yönelik sözlere verilen ad.

* Nefes defteri: Cönk defteri.

*Nefes etmek: Mürşit, manevi gücü ile gönülleri ferahlandırmak.

*Nefes evladı: 1- Babagan kolu inancına göre; Hacı Bektaş Veli'nin burun kanıyla gebe kalan Kadıncık Ana'dan doğan çocuk. 2- Yol evladı

NEFİS Ar. a. 1- Bir varlığın, kendisinden ayrı bir varlık olarak algılanan manevi gücü; ruh. 2- Bir insanın içindeki yıkıcı arzular ve kötü duyguların tümü.

*Nefis temizlemek: Benlikten arınmak.

*Nefs-al-Külli: Tüm evreni kuşatan, bütün varlık türlerini kapsayan nefis; tanrısal nefis.

*Nefs aşaması: Tarikat yolcusunun, yol erinin ruhsal arınmaya ermek için geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında yer alan ve duygu egemenliği ile belirgin olan *ben makamı.*

*Nefsi kırmak: Nefsin isteklerinden sıyrılmak, arınmak.

*Nefs-i kül: 1- Akl-ı külden doğan evrensel ruh. 2- Havva.

*Nefs-i Rahmani: Nefs-al-Külli.

*Nefsine ağır geleni kimseye tatbik etme: *Kendin için olumsuz olanı başkasına yöneltme, başkasının yapmasını isteme* anlamında etik ağırlıklı Alevi-Bektaşi özdeyişi.

NEFSİYE Ar. a. Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın soyundan Abdullah oğlu Muhammet'in ölmediğine ve Mehdi olarak geleceğine inanan İmamilik kolu.

NEHC *Nehc ül-Belaga: Hz. Ali'nin hutbe ve mektuplarının toplandığı yapıt.

NESİMİ *Nesimi Dâr'ı: Dâr-ı Nesimi.

NEVRUZ Fars. a. 1- İlkbaharın başlangıcı sayılan, güneşin balık burcundan çıkıp koç burcuna girdiği, inançta Hz. Muhammet'in peygamberliğini ilan ettiği, Hz. Ali'nin doğduğu ve evlendiği gün olarak algılanan, eski

İran takvimine göre yılın ilk günü [21 Mart]. 2- Bugünde yapılan bayram, kutlama, tören; nevruz bayramı, nevruz erkânı, nevruz kurbanı, nevruz töreni.

NEVRUZİYE Fars.-Ar. a. Nevruz konusunu işleyen şiir.

NEZİR Ar. a. 1- Adak. 2- Uğur olsun, bereket olsun diye mürşide verilen armağan.

NİDA Ar. a. Hakk'ın kulunu korkutmak ve uyarmak ya da müjdelemek ve şereflendirmek için seslenmesi.

NİKÂH Ar. a. 1- Şeriat kapısının V. makamında açıklanan; bir canm tarikata, yola kabul edilmesi; ikrar vererek tarikata, yola girmesi. 2- Bu sırada yapılan tören; ikrar töreni. 3- Tarikatta, yolda şeytan olarak algılanan nefse uymama.

*Nikâh kılmak: 1- İkrar vererek tarikata, yola girmek. 2- Tarikatta, yolda şeytan olarak algılanan nefse uymamak. 3- Evlilik dışı ilişkilerde bulunmamak. 4- Yakın akraba ile evlilik yapmamak.

NİMET Ar. a. Tarikat kapısının IX. makamında tanımlanan; makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olan kimsenin sağladığı olanak, sunduğu iyilik, lütuf.

*Nimet dağıtmak: Makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olarak iyilik sunmak, yarar üretmek.

NİYAZ Fars. a. 1- Tarikat, yol ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta, yolda bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Tann'ya yalvarma, yakarma biçiminde uygulanan bir ibadet; niyaz ayini, niyaz töreni. 2- Birbirine gösterilen sevgi duygusu; saygı, hürmet. 3- Dilekte bulunma; dileme, rica. 4- Sunulan armağan para.

*Niyaz almak: Niyaz edenin saygı, hürmet sunusunu kabul etmek

*Niyaz duruşu: Peymançe.

*Niyaz duruşunu almak: Peymançeye geçmek

*Niyaz etmek: 1- Yalvarmak, yakarmak. 2- Saygı sunmak, hürmet etmek. 3- Dilekte bulunmak; dilemek, rica etmek.

*Niyaz penceresi: Türbelerde, yatırlara yakarmak, dilekte bulunmak için dışarıdan bakılan küçük pencere.

*Niyaz perdesi: Sazda, ara nağmeleri bulmaya yarayan fa ve sol seslerine verilen ad.

*Niyaz taşı: Meydan taşı

*Niyaz vermek: Yalvarmak, yakarmak.

NİYAZCI a. Kimi bölgelerde sofracıya verilen ad.

NUKABA Ar. a. 1- Bir tekkede, dergâhta mürşide yardım eden, onun buyruğu üzerine yerine geçen, onun adına iş gören derviş ya da dedelere verilen ad. 2- Gayb erenleri hiyerarşisinde yer alan, gavsa bağlı ermiş kişilere verilen ad.

NUR Ar. a. 1- Evrende görünür duruma gelen varlıklarda beliren ve bir ışık, aydınlık, parlaklık biçiminde algılanan tanrısal öz, ilahi belirti; bu anlamda, hareket içindeki doğanm görünümü 2- Hareketin varoluş biçimi; sonsuz nesne ya da beden kimliklerinden arındırılmış doğanın kendisi. 3- Hareket halindeki doğanın varoluş biçimi ya da hareket halindeki doğanın kendisi olarak algılanan doğanın aklı, doğanın canı, doğanm ruhu. 4- Hareket halindeki beynin varoluş biçimi ya da hareket halindeki beynin kendisi olarak algılanan insanın aklı, insanm canı, insanın ruhu.

***Nur zinciri: Bâtını zeminde *nesnel soy zincirinin* dışında *gönül soy zinciri* olarak algılanan ve Hz. Ali' den başlayıp Hace Bektaş Veli'ye değin uzanan soy zinciri.**

***Nura muhabbet: 1- Kızılbaşlığın ilkeleri sıralamasında yer alan ve Tanrı olarak algılanan ışığı sevme ilkesi; Tanrı'yı sevme. 2- Tapım kültü olarak On İki İmam'ı sevme.**

***Nur-ı daim: Çerağ-ı Ali.**

***Nur-ı ilahi: Her şeyin başlangıcı olarak algılanan Tanrı ışığı.**

***Nur-ı Muhammet: Tann'dan ilk yaratılan ve yaratılan her şeyin kaynağı durumunda olan ışık.**

***Nur-ı Nebi: Nur-ı Muhammet.**

***Nur-ı velâyet: Velilik aşamasma ulaşmış ululann ışığı.**

***Nurlarm nuru: Nurun nuru**

***Nurun âlâ olsun: *Daha iyi, daha güzel olsun* anlamında söylenen bir selamlaşma sözü.**

***Nurun nur: 1- İnsanm oluşmasıyla maddenin çok özel bir biçimi olarak doğasal süreçte yerini alan beynin ürünü olan ve ışığın ışığı olarak algılanan insanm aklı, ötesinde toplumun aklı. 2- İnsanm aklının ya da toplumsal aklın mistik sunumundan başka bir şey olmayan tanrısal ışık.**

***Nur'ül envar: Nurun nuru.**

NUTUK Ar. a. Cemlerde, muhabbet sofralarında, aşktan, cemalden, didardan, sakiden, badeden, yoldan-erkândan söz eden ve müzik eşliğinde okunan bestelenmemiş manzum şiirlere verilen ad.

NÜBÜVVET Ar. a. Peygamberlik, nebilik.

NÜCEBA Ar. a. Kırklar.

O

OCAK a. 1- Tekke. 2- Ehlibeyt soyu. 3- Dedenin bağlı olduğu soy. 4- Dedelik. 5- Fatma ocağı

OD Esk. Tr. a. Ateş.

ON *On altı inanç: Tarikata girmek isteyenin bilmek, inanmak durumunda olduğu, Tanrı yoluna gönülden bağlanmanın koşullan olarak algılanan on altı görüş.

*On Dört Masum (Masum-u) Pâk: Her türlü yanılgıdan ve günah işlemekten bağışlanmış olan Hz. Muhammet, kızı Hz. Fatma ve On İki İmam'a verilen ad.

*On iki alâmet: Yolun, tarikatın belirtileri olarak algılanan on iki işaret.

*On iki burç: İnsan biçiminin göklere yansıması olarak algılanan Zodyak'ın on iki yayı.

*On iki dilimli taç: Hüseyni taç.

*On iki ev: Büyük tekkelerde, dergâhlarda, hizmetlerin yürütüldüğü, başlarında bir baba bulunan bağımsız yapı birimlerinin tümüne verilen ad.

*On iki farz: Yapılması, yerine getirilmesi, uyulması zorunlu on iki buyruk.

*On iki hizmet: Hz. Ali soyundan gelenlere bağlanan ve cemde yürütülen hizmetler.

*On iki hizmet sahibi: Cemde yürütülen hizmetlerin sorumlusu durumunda bulunanlar.

*On İki İmam (İmamlar): Hz. Muhammet'ten sonra halife olarak tanınan Hz. Ali'yle O'nun soyundan gelen on iki imam.

*On İki İmamlar semahı: Urfa yöresinde, On İki İmamlar anısına dönülen özgün bir semah.

*On iki işlek: Bir bütün olarak "yola" bağlanma olarak algılanan "secde"de, yerine getirilmesi gereken ilkeler.

*On iki kapı: İnsan gövdesinde bulunan ve insanın içine açılan kapılar olarak algılanan iki göz, iki burun deliği, iki kulak, bir ağız, iki meme, bir göbek bağı ve iki dışkı yeri olmak üzere toplam on iki delik.

*On İki Koyun: On İki İmam.

*On iki kurban: Kızılbaşlıkta *on iki kurban*, *on iki koyun* olarak algılanan On İki İmam sayısınca tığlanan hayvan.

*On iki post: Tarikatta belli bir görev aşamasını gösteren on iki makam.

***On iki taam: Aşure yapımına katılan; buğday, un, su, incir, elma, armut, ayva, üzüm, nohut, fasulye, ceviz, badem, çekirdek, fiştik, fındık, karanfil, zencefil, şeker ve pekmez vb. gıdalardan en az on ikisi.**

***On iki terkli taç: Hüseyni taç.**

***On İkiler: On İki İmamlar.**

***On sekiz bin âlem: Arapların son sayı olan *binle* anlatmaları sonucu *on sekiz bin âlem* olarak söylenen; Tann'nm farklı görünür durumlarını temsil eden on sekiz evren.**

***On Yedi Kemerbest: Hz Ali'nin kemer kuşattığı, Ehlibeyt'le birlikte savaşmış ve çoğu şehit düşmüş on yedi savaşçı.**

ONİKİİMAMCI a. Caferi.

ONİKİİMAMCILIK a. Caferilik.

Ö

ÖDÜL a. Gönüle doğan tanrısal esin.

ÖLME a. Hakk'a yürüme.

ÖLMEK f. Hakk'a yürümek.

ÖLMEMEK f. Hakk'a yürümeden kendini bilerek canlı ve cansız doğanın sözcüsü olmak; bu yolla canlı ve cansız doğada ölümsüzleşmek.

***Ölmeden evvel ölmek: Tarikat yolunda bütün tutkulardan, aşın isteklerden, dünyaya bağlı geçici dileklerden, eğilimlerden kurtulmak, özünü gerçeğe adamak.**

***Ölmezden ölmek: Ölmeden evvel ölmek.**

ÖLÜ a. Ruhun bedenden aynlmasıyla cansız kalan gövde.

ÖLÜM a. Hakk'a yürüme.

ÖVGÜ a. Naat.

ÖZ a. Bir kimsenin benliği, manevi varlığı.

***Özünü dâr'a çekmek: Kusurlu olduğu kanısına varan bir talip, dedenin, babanın kendisini dâr'a çekmesine firsat vermeden kendiliğinden dâr'a durmak.**

***Özünü fakir görme: Tarikat kapısının onuncu makamında açıklanan; Tanrı uğruna dünya varlığından vazgeçme, benin geçici isteklerine aldanmama, büyüklük taslayarak tanrısal varlık karşısında bağımsız bir tavır takınmama durumu.**

ÖZÜR Ar. a. Bir hatanın, bir kusurun bağışlanmasını gerektiren neden.

***Özür okumak: Dedeye, niyaz ettikten sonra dâr'a durup aklanmasını dilemek.**

P

PALHENG Fars. a. Kemer üzerine takılan, On İki İmam T simgeleyen on iki köşeli taş; palheng taşı.

PENÇ Fars. a. Pençe-i Âl-i Âbâ'yı simgeleyen sayı.

***Penç erkân: Kızılbaşlıkta, cemaate kabul edilen, yola giren adayın katıldığı cem erkânı, sorgulama erkânı, ikrar verme-musahip tutma erkânı, koldan kopma erkânı ve dâr'dan indirme erkânı adlarıyla anılan beş tören.**

PENÇE Fars. a. El.

***Pençe-i Âl-i Âbâ: 1- Bir elin beş parmağıyla simgelenen Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin'den oluşan Ehlibeyt. 2- Bu adlann, sağ elin başparmağından başlamak üzere sırayla yazıldığı levha.**

PEND Fars. a. Öğüt, nasihat.

***Pend etmek: Öğüt vermek, nasihat vermek.**

PERDE Fars. a.Tann ile nesnel varlık dünyasını birbirinden ayıran engel; kulu Hakk'mdan ayıran engel.

PERENDE Fars. a. Derviş.

PERENDELİK a. Dervişlik.

PERHİZ Fars. a. 1- Kimi zevk, haz ve tat veren şeylerden kendini mahrum etme, alıkoyma. 2- Marifet kapısının üçüncü makamında tanımlanan: Hiçbir şeyde aşın olmama, aşınya kaçmama; ulaşılan manevi aşamanın verdiği sarhoşluktan korunma, bu hazzı yanlış anlayıp kendini yitirmeme; mahrem olan şeylerden kaçınma, uzak durma durumu.

PERHİZLİ s. Perhiz yapan; marifet kapısının üçüncü makamında tanımlanan perhizin gereklerine uyan.

PERVANE Fars. a. 1- Semah. 2- Semahçı.

***Pervane dönmek: Semah dönmek**

PERVANELİK a. Semahçılık.

PERVAZCI a. Kimi Alevi boylarında semahçıya verilen ad.

PEŞİNE a. Tahtacı Alevilerinde, dayanışma içine giren iki aşinadan her biri.

PEŞİNELİK a. İki aşinanın yarattığı dayanışma kurumu.

PEYK Fars. a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, cem yapılacağı

haberini komşulara, cemaata ulaştırma görevini yerine getiren, bölgelere göre başka adlar da alabilen kimse.

PEYMAN Fars. a. Yemin, ant:

PEYMANÇE Fars. a. Mürşit karşısında; ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik biçimde gerçekleştirilen yalvarma yakarma duruşu; niyaz duruşu.

*Peymançe durmak: Dâr'a durmak.

*Peymançe yeri: Dâr.

*Peymançeye geçmek: Dâr'da niyaz duruşu almak.

PEYMANE Fars. a. "Tann'mn Evi" olarak algılanan insanın gönlü.

PİNHAN Fars. s. Gizli, örtülü.

PİR Fars. a. 1- Tarikatın, yolun kurucusu, yayıcısı, önderi olan ve tarikatta, yolda en yüksek aşamada bulunan kimse. 2- Bu anlamda Hace Bektaş Veli.

*Pir postu: Horasan postu.

*Pir-i evvel: 1- Tarikatın, yolun kurucusu; ilk pir. 2- Bu anlamda Hace Bektaş Veli.

*Pir-i mugan: Mürşit.

*Pir-i tarikat: 1- Yolun kurucusu, büyüğü. 2- Bu anlamda Hace Bektaş Veli.

PİRLİK a. 1- Pir olmanın gereklerini yerine getirme. 2- Pir tarafından temsil edilen tarikatın, yolun en yüksek aşaması.

POST Far. a. Tarikat yolunda, yolda bir aşamayı, bir makamı simgeleyen ve seccade olarak algılanan, pirin, dedenin ya da babanın oturduğu tabaklanmış tüylü deri.

*Post dedesi: Mürşit.

*Post duası: Ceme başlarken mürşit postunun serilmesinden sonra okunan gülbank

*Post ehli: Post sahibi olanlar.

*Post hizmeti: 1- Pirlik. 2- Dedelik. 3- Babalık.

*Posta oturmak (geçmek): Postun simgelediği aşamaya, makama ulaşmak; bu aşamanın, makamın gereklerini yerine getirmeye hak kazanmak; post sahibi olmak.

POSTNİŞİN Fars. a. Bir tekkede, dergâhta postta oturan en üst yetkili.

R

RAB Ar. a. Tanrı.

RABBANİYUN Ar. a. Dünyadan ilgilerini keserek Tanrı'nm iradesine teslim olmuş tarikat yolcuları.

RABIT Ar. a. 1- Kendini tarikat yoluna, yola hasretme. 2- Bâtmiliğin dereceleri sıralamasında yer alan ve zâhirden kurtuluş ya da bâtına giriş olarak algılanan, tarikata, yola alınma.

RAH Fars. a. Tarikat.

RAH Ar. a. Mürşidin nefesi.

RAHMAN Ar. a. *Kullarını esirgeyen* anlamında TamTnın adlarından biri.

RAHMANİ Ar. s. Tanrı'dan gelen, Tann'ya ilişkin olan, tanrısal.

***Rahmani sultan: *Tanrı'nın Evi* olarak algılanan insan gönlündeki akıl.**

RAHMANİYUN Ar. a. Tanrısal sırlara erdiklerine, gayb âleminden haber getirdiklerine inanılan kimseler.

RAHREVAN Fars. a. Ham ervahlıktan kurtulup kâmil insan olmak için yola giren, Dört Kapı Kırk Makam eğitimini alarak üç terkten geçip seyr-i sülük yolculuğuyla kendini *Enel Hak* noktasına taşımak isteyen yol eri.

***Rahrevan-ı tarikat: Tarikat yolcusu, yol eri, derviş.**

RAM Fars. a. 1- Tarikat yolcusunun, yol erinin, tüm varlık ve benliğiyle Tann'ya bağlanıp O'nun dışındaki her şeyden sıynlması, arınması. 2- Müridin mürşidine tüm gönlüyle, kalbiyle bağlanması; ona beslenme kaynağı olarak bel bağlaması.

REFREF Ar. a. Hz. Muhammet'in Mirac'a çıkarken bindiğine inanılan ve dört binekten sonuncusu olan doğaüstü varlık.

REHBER Fars. a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, dedenin, babanın yöneteceği törenleri hazırlama, yola girecek canlara yolu öğretme görevini yerine getiren kimse.

***Rehber bacı: Musahiplik töreninde, kefenler giydirildikten sonra karı-koca iki talipten kadına yol abdesti aldıran ve ona bilmesi gerekenleri bir kez daha hatırlatan kadın rehber.**

***Rehber dede: Musahiplik töreninde, kefenler giydirildikten sonra kan-koca iki talipten erkeğe yol abdesti aldıran ve ona bilmesi gerekenleri bir kez daha hatırlatan erkek rehber.**

***Rehber kapısı: Yolda, tarikatta öğretim yolunu açan kapılar sıralamasında yer alan ilk kapı.**

***Rehber postu: Ali postu**

***Rehber sahibi olmak: Hak yolunda kılavuz edinmek.**

REHBERLİK a. Rehber olmanın gereklerini yerine getirme; rehberin işi, görevi.

REVAN Fars. s. 1- Giden, yürüyen. 2- a. Ruh, can.

***Revan-ı pak: Temiz ruh, temiz, pak can.**

RIDVAN Ar. a. Razı olma, kabul etme, hoşnutluk.

RIDVAN Ar. a. Cennet' in izdüşümünün kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan Hz. Ali'nin, kendisini güden ve kapıcı, bekçi, muhafiz olarak tanımlanan aklı.

RIZA Ar. a. 1- Tann'dan gelen her şeyi gönül hoşluğuyla karşılama. 2- Tanrı'nın hoşnutluğunu, onayım kazanma; tanrısal hoşnutluk, tanrısal onay 3- Kişinin kendisi ile barışması olarak algılanan; pir, mürşit önünde ba secdede iken kendi özüyle hesaplaşması, kendisiyle yüzleşmesi 4- Kişinin toplumla barışması olarak algılanan; eline-beline-diline sahip olması durumu 5- Kişinin yolla hoşnutluk kurması olarak algılanan; kendi özgür iradesiyle davranması durumu

***Rıza kapısı: Tarikat, yol.**

***Rıza lokması: Cem töreni sırasında pişirilen kurbandan ya da kurban tığlanmayan cemlerde evlerden getirilen ekmek, çörek vb.'nin doğranıp karıştırılmasıyla elde edilen yiyecekten yenen ve manevi birliği, toplumsal dayanışmayı simgeleyen lokma.**

RIZALAŞMA a. Aynı gece yola alman çiftler için, bir yıl sonra dede köye geldiğinde yapılan yeni bir cemle dâr'a çekme durumu.

RİBAT Ar. a. 1- Tüm ölümlüler için geçici bir konaklama yeri olarak algılanan dünya. 2- Ruh için geçici bir zarf olarak algılanan insan bedeni.

RİCAL *Rical ül-gayb: Gayb erenleri.

RİNDAN Fars. a. Gönül adamları, dervişler.

***Rindan-ı Hûda: Hak erenler.**

RİNDANE Fars. s. 1- Gönül adamına, dervişe özgü, yaraşır olan. 2- be. Gönül adamma, dervişe özgü, yaraşır biçimde.

RİNT Fars. a. Görünüşe önem vermeyen, dünya işlerine sırt çevirmiş olan, hiçbir şeyi umursamadan Tanrı'ya ulaşmaya çalışan; insanın özünde, *Konuşan Tanrı* olduğuna inanan gönül adamı, derviş.

RİYAZET Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, Tanrı dışındaki bütün varlıklardan ilgisini keserek iradesini, kendisinde Tanrı bilgisini geliştirecek eylemlere vermesi; dünya zevklerinden kaçınarak gerçekleştirilen ruhsal eğitim.

***Riyazet-i dünyeviye: Dünya zevkleri.**

RUBUBİYET Ar. a. Tanrı' ya ait olan şey.

RUH Ar. a. 1- Evrenin içinden geldiğine inanılan; hareket eden doğanın kendisi olarak önsüz-sonsuz bir enerji biçiminde algılanan, eyleme yönelerek doğa ya da doğa parçaları kimliğinde görünüşe taşınan ve onlara dirilik, devinim kazandıran tanrısal öz. 2- İnsanın içinden geldiğine inanılan; hareket eden beynin kendisi olarak önsüz-sonsuz bir enerji biçiminde algılanan, eyleme yönelerek beden kimliğinde görünüşe taşınan ve ona dirilik, devinim kazandıran tanrısal öz.

***Ruh göçü: Tanrısal öz olarak algılanan ruhun, geçici bir süre için kaldığı zarfından ayrılarak, yine geçici bir süre için kalacağı yeni bir bedene, varlığa geçmesi.**

***Ruh kuşu: Kafes olarak algılanan gövdede bulunan insan ruhu.**

***Ruh zarfı: Ruhun geçici konaklama yeri olarak algılanan insan bedeni, görünür varlık.**

***Ruh-i revan: Tanrısal öze dönecek olgunluk aşamasına yükselmiş ruh.**

***Ruh-i revanı şad olsun: Bir insan Hakk'a yürüdüğünde, *yürüyen ruhu sevinsin, rahat, huzur bulsun* anlammda söylenir.**

***Ruhlar âlemi: Âlem-i ervah.**

*** Ruhlar meclisi: Bezm-i elest.**

***Ruhu naci: Doğru yolu bulmuş, cennetlik kimse, can.**

RUHANİ Ar. s. Ruhla ilgili, ruha ilişkin olan.

RUHANİLİK a. Ruhani olma durumu.

RUHANİYET Ar. a. 1- Ruhtan ibaret olma durumu. 2- İnanışa göre, Hakk'a yürümüş kutsal kişinin sürüp gitmekte olan manevi gücü.

RUHSAL s. Ruhla ilgili, ruha ilişkin olan.

***Ruhsal aşama: Tarikat yolcunun, yol erinin ruhsal arınmaya ermek için geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında yer alan, tanrısal gerçeklikleri anlamayla belirgin ruh makamı.**

***Ruhsal vahdet: Beden ve nesne kimliklerinden arındırılmış; *önsüz-sonsuz* hareket, enerji olarak algılanan ve *doğa olmayan doğa* biçiminde tanımlanan soyut birlik; görünüşe taşınanın içinde bulunan ya da görünüşe taşınmamış olan tanrısal birlik.**

RUHSALLIK s. Ruhsal olma durumu.

RUHSAT Ar. a. İzin, müsade.

***Ruhsat vermek: İzin vermek, müsade etmek.**

RUY Fars. a. Yüz, çehre.

RÜBUBİYET Ar. a. 1- Sahiplik, efendilik. 2- Tanrılık.

RÜTBE Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin, ruhsal arınmaya ermek için geçmek zorunda olduğu her bir ana ya da alt aşama.

RÜYET Ar. a. Tann'yı, tanrısal tecellileri görme, seyretme.

5

SAÂLİK Ar. a. Kalenderler, dervişler.

SABIK Ar. a. 1- Bâtmilikte, varlığı oluşturan tözler sıralamasında ilk sırada yer alan; Hakk'm dönüşüme uğramasıyla beliren ve evrensel akıl olarak algılanan ilke. 2- Her şeyden önce var olan anlamında eyleme geçmiş ve akıl durumuna dönüşmüş Tanrı.

SABIR Ar. a. Bir olgunluk belirtisi, bir aşama olarak algılanan, Tann'dan başka kimseye yakınmama durumu.

*Sabır gösterme: Marifet kapısının dördüncü makamında açıklanan; a- Bir olgunluk belirtisi, bir aşama olarak algılanan, Tann'dan başka kimseye yakınmama, b- Kutsal gerçeğe giderken aceleci olmama, taşkınlık yapmama, ölçüyü elden bırakmama, c- Mürşidin verdiği kadanyla yetinme, nefsine uyup mürşidinden taşıyamayacağı/kaldıramayacağı isteklerde bulunmama durumu.

SABİT *Sabit kadem eylemek: İkrannda durmak, sözünden dönmemek.

SAÇ *Saçını giderme: Tarikat kapısının üçüncü makamında açıklanan; cinsiyet farklarının ortadan kaldınlması bağlamında kadmın dişiliğinin ve erkeğin kişiliği'nin yokedilmesi olarak algılanan sembolik *çâr darp* erkânından geçme.

SADAKA Ar. a. Tanrı hoşnutluğu için yapılan yardım, bağış.

SADAT Ar. a. 1- Seyitler, ulular. 2- Hz. Muhammet'in sülalesinden olanlar.

SADIK Ar. s. Yola bağlı olan, bağlılığını sürdüren.

SADR *Sadr makamı: Gönül aşaması.

SAFA *Safa nazar: 1- Mürşidin, yol evladma, yol erine olgunlaştırıcı, onun gönlünü açıcı bakışı, ilgisi. 2- Yol evladmın, yol erinin, evrendeki her nesneye *birlik* gözüyle bakması.

SAFER Ar. a. Kameri takvimin ikinci ayı; sefer ayı.

SAFERAN Ar. a. Muharrem ve sefer aylan.

SAFİYULLAH Ar. a. Tann'nm insan donunda ilk biçimlenişi olarak algılanan Âdem.

SAGAİR Ar. a. Küçük günahlar, küçük suçlar için kullanılır.

SAĞAR Fars. a. Tanrısal bilgi ve nurla aydınlanan, bu nedenle *Tanrı'nın Evi* olarak algılanan insanın gönlü.

SAGİRE Ar. a. Küçük günah.

SAĞ *Sağ (yol) yoldaşı: Ahiliğe girmek isteyen kişiye nefes vermesi, uğur getirmesi için özel bir törenle seçtirilen, yol gösterici simgesel kimse.

SAHABE Ar. a. Hz. Muhammet'i görmüş, O'nun konuşmalarım dinlemiş, O'nunla konuşmuş olanlar.

SAHABİ Ar. a. Sahabe topluluğundan kimse.

ŞARABİYE Ar. a. Hz. Muhammet'i görmüş, O'nun konuşmalarını dinlemiş, O'nunla konuşmuş olan kadın.

SAHAVET Ar. a. El açıklığı, cömertlik.

SAHB Ar. a. Hz. Muhammet'i görmüş, O'nun konuşmalarım dinlemiş, O'nunla konuşmuş olanlar.

SAKA Ar. a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, su dağıtma, su ile kutsama görevini yerine getiren kimse.

*Saka suyu: Sembolik olarak içirilerek bilgiyle yıkanma anlamında iç abdesti aldırılan su.

SAKAL *Sakal-bıyık çalınmak: Bir ceza olarak sakal-bıyık kesilmek.

SAKALIK a. Saka olmanın gereklerini yerine getirme; sakanın işi, görevi.

SAKİ Ar. a. 1- Bütün feyz ve sevginin kaynağı anlamında Tanrı. 2- Cennet'te, kutsal ırmağın suyunu dağıtan, canlara sevgi ve birlik içkisini sunan kimse anlamında Hz. Ali. 3- Tann'nın sevgisini ve nurunu saçan kimse anlamında Pir-i Tarikat [Hace Bektaş Veli] ya da insan-ı kâmil. 4- Kimi bölgelerde, cemdeki on iki hizmet sıralamasına giren; şerbet, dem dağıtma; şerbet, dem şişelerini ve kadehlerini temizleme görevini yerine getiren kimse.

*Saki-i Kevser: Hz. Ali.

ŞAKİLİK a. Saki olmanın gereklerini yerine getirme; sakinin işi, görevi.

SALAT Ar. a. 1- Dua. 2- Namaz.

SALAVAT Ar. a. Hz. Muhammet'le On İki İmamlar'a okunan, Allah'ın rahmet ve selamının onların üzerine olması dileğini dile getiren dualara verilen ad.

*Salavat getirmek (vermek): Hz. Muhammet'le On İki İmamlar'a dua okumak.

SALAVATNAME Ar.+Fars. a. On İki İmamlar'ın adlan anılarak okunan, Allah'm rahmet ve selammm onların üzerine olması dileğini dile getiren

dua.

SALÎK Ar. a. Tarikat yolcusu, yol eri.

SALİKÂN Fars. a. Tarikat yolcuları, yol erleri.

SALİKÎN Ar. a. Tarikat yolcuları, yol erleri.

S AMÌT Ar. s. 1- susan, konuşmayan, sessiz 2- a. İmam.

SAMT Ar. a. Müridin, günah kabul edilen sözler söyleyebileceği kaygısıyla sessiz kalması, susması.

SANEM Ar. a. Tanrısal güzellikleri yansıtan varlık.

SAVM Ar. a. Oruç.

SAZENDE Fars. a. Zâkir.

SECCADE Ar. a. 1- Post. 2- Tarikat kapısının VIII. makamında açıklanan; her zaman ve her yerde Tanrı tecellilerinin huzurunda olduğunu bilme. 3- Aynı kapının aynı makamında açıklanan; tanrısal tecelli olarak algılanan şeye, insana büyük bir saygı ve sevgi besleme; Tanrı sevgisini tecellisine aktararak aynı sevgiyi onda yaşama, bulma.

^Seccadeye geçmek: Posta oturmak.

SECCADENİŞİN Ar.+Fars. a. Postnişin.

SECDE Ar. a. Ayinlerde ya da namazda, makama ya da makamı temsil eden şeye, kimliğe saygı için yere kapanma, eğilme ya da bu davranışla gerçekleştirilen durum.

*Secde etmek: Secde davranışıyla bir makamı ya da o makamı temsil eden şeyi, kimliği kutsamak.

*Secde taşı: Namaz mührü.

*Secdeye kapanmak (varmak): Ayinlerde ya da namazda, makama ya da makamı temsil eden şeye, kimliğe saygı için yere kapanmak ya da eğilmek.

SEKİZ a. Sekiz cenneti; sekiz cennetin sekiz kapışım ya da sekiz admı simgeleyen sayı.

*Sekiz cennet (uçmak): Gövdeden ayrılan ruhların, canın ölümsüzlüğe kavuştuğu, sekiz mutluluk ülkesi.

SELAMNAME Ar.+Fars. a. 1- Âl-i Âbâ'yı, On İki îmam'ı ve Pir-i Tarikat'ı öven şiir. 2- Muharrem ayini, aşure ve matem törenlerinde, mersiyeden önce okunan dua.

SELMANİ Ar. a. Niyaz kabul eden gezginci derviş.

SEMAH Ar. a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, cem ve muhabbet toplantılarında müzik eşliğinde dönülen kutsal dans.

*Semah dârTna durmak: Cemaatın ve dedenin önünde semah dönme-

ye hazır olduğunu bildirmek için, niyaz ederek meydanın ortasına gelip, ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik durmak.

*** Semah dönmek: Semah adı verilen kutsal dansı gerçekleştirmek.**

***Semah nefesi: Semah dönülürken belli bir ezgiyle okunan nefes**

***Semaha durmak: Semah dönmek**

SEN *Seni sana teslim ettik: Yolda, eğitilerek akıl varlığı anlamında özgürleştirilen canm, artık dışarıdan bir yol göstericiye gereksinmesi kalmadığını dışa vuran özdeyiş.

SERBEST *Serbest ruh: İki ruh inancında; *soluk ruhu, yaşam ruhu* olarak algılanan *beden ruhuna,* karşıt, insanın vücudundan her zaman çıkabilen ve gezip dolaştıktan sonra geriye dönebilen *gölge ruh* olarak da adlandırılan ruh.

SERÇEŞME Fars. 1- Suyun başı, kaynak, pınar. 2- Yolun asıl kaynağı, yolun en ulu piri anlamında Hace Bektaş Veli.

SERVER Fars. a. Baş, önder, ulu.

SESSİZ *Sessiz Kuran: Kuran-ı Samit.

SEYAHAT Ar. a. 1- Tarikat yolcusunun, yol erinin Hak dostlarını görmek ve ilahi kudretin görünümlerinden ibret almak için uzak yerlere yolculuk etmesi, geziye çıkması. 2- Gönlün, kalbin, ruhlar ve melekler evreni olarak algılanan melekût âlemine, gaybı tanımak ve tanrısal feyz almak için yolculuk etmesi. 3- Tarikat, yol adap ve erkânına aykın davranarak düşkün durumuna düşene, suçunun gerektirmesi durumunda verilen, geçici ya da sürekli sürgün cezası.

***Seyahat vermek: Düşkün durumuna düşene, suçunun gerektirmesi durumunda geçici ya da sürekli sürgün cezası vermek**

SEYİR Ar. a. Kâmil insan olmanın kanıtı anlamında; Tann'ya, Tann'yla ve Tanrı'dan yapılan yolculuk.

***Seyr anillah (Allah'tan yolculuk): Seyrü sülık aşamaları sıralamasında dördüncü sırada yer alan ve Tann'dan halka dönme olarak algılanan makam.**

***Seyr fillah (Allah'ta yolculuk): Seyrü sülük aşamaları sıralamasında ikinci sırada yer alan, Tann'ya ulaşan tarikat yolcusunun, yol erinin Tann niteliklerini kazanma süreci olarak algılanan makam.**

***Seyr illallah (Allah'a yolculuk): Seyrü sülük aşamalan sıralamasında ilk sırada yer alan, beşeri isteklerden sıynlarak tannsal iradeye teslim olma olarak algılanan makam.**

***Seyr maallah (Allah'la birlikte yolculuk): Seyrü sülük aşamalan sı-**

ralamasında üçüncü sırada yer alan, ikiliğin ortadan kalkması ve her şeyin tanrısal olması olarak algılanan makam.

***Seyr-i nüzul: Kavs-i nüsul.**

***Seyr-i uruc: Kavs-i uruc.**

***Seyrü sülük: Tanrı yolundaki tarikat yolcusunun, yol erinin, seyr illallah, seyr fillah, seyr maallah ve seyr anülah makamlannı geçerek Tann'ya varmak ve Tann'dan halka dönmek için yaptığı manevi yolculuk.**

***Seyrü sülük çilesi: Seyrü sülük yolculuğuna hazır duruma gelmiş canın, bu durumunun kanıtlanması bağlamında yalnız başma kalarak kendini dinlemesi biçiminde gerçekleştirilen çile.**

***Seyrü sülük görmek: Tarikat yolcusu, yol eri, seyrü sülük yolculuğuna başlayıp manevi olarak yok olmak; *doğa olandan doğa olmayana,* geçmek.**

***Seyrü sülük yolculuğu: Seyrü süluk'una başlamak ve onu tamamlamak için yapılan manevi yolculuk.**

***Seyrü süluku tamamlamak: Tarikat yolcusu, yol eri seyrü sülük yolculuğunu tamamlayarak Tann'dan halka dönmek.**

SEYİDAN Ar. a. Hz. Muhammet'in iki torunu; Hz. Haşan ve Hz. Hüseyin.

SEYİDE Ar. a. Hz Muhammet soyundan gelen kadın.

SEYİT Ar. s. ve a. Seyitler soyundan olan (kimse, topluluk).

***Seyitler: Hz. Muhammet soyundan olanlar.**

SEYİTLİK a. Seyit olma durumu; seyit olmanın gereklerini yerine getirme.

SEYRAN Ar. a. Gezme, gezinti.

***Seyran etmek: Gezmek.**

***Seyrana çıkmak: Gezintiye çıkmak.**

SEYYAH Ar. a. 1- Bir derviş ya da cana bir haberin ulaştınlması, o derviş ya da canın ziyaret edilmesi için verilen görev. 2- Bu görevi yerine getiren kimse. 3- Seyahat.

***Seyyah çıkarmak: 1- Bir derviş ya da cana bir haber ulaştırmak, o dervişi ya da canı ziyaret etmek için görev vermek. 2- Bu görevi yerine getirecek kimseyi belirleyerek hizmete başlatmak. 3- Seyahat vermek.**

***Seyyah derviş: Gezgin derviş.**

***Seyyah vermek: Seyahat vermek.**

SEYYAHİN Ar. a. Düşüncesini/inancını yaymak için sürekli gezip dolaşan dervişler.

SIBTEYN Ar. a. Hz. Muhammet'in iki torunu; Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin.

***Sıbteyn-i Mükerremeyn: Hz. Haşan ile Hz. Hüseyin.**

SIDK Ar. a. 1- Tarikata, yola candan bağlanma. 2- Yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde bile doğruluktan ayrılmama, hak olanı söyleme. 3- Kişinin inancında şüphe, halinde leke, davranışlarında kusur olmaması; özün söze, davranışa uyması durumu.

SIFAT Ar. a. Nitelik.

SIR Ar. a. 1- Hakk'ın gayb durumuna getirdiği, ancak halka bildirmediği şey. 2- *Tanrı Evi* olarak tanımlanan insan gönlünde tecelli eden ve ancak nefsin isteklerinden sıyrılıp içe kapanışla, derin düşünceye dalmakla öğrenilen tanrısal gerçek.

***Sır dili: Yol insanmm, kalabalık içinde başka bir yol insanına kendini ya da bir şeyi anlatırken kullandığı ve yalnızca kendilerinin anladığı simge/sembol dili.**

***Sır etmek: 1- Duyulması istenmeyen bir düşünce ya da olayı saklamak, gizlemek. 2- Dem içmek. 3- Çerağ dinlendirmek.**

***Sır olmak: Hakk'a yürümek.**

***Sır örtüsü: Tanrısal gerçeğe ulaşmada var olan ya da ortaya çıkan engel; akla aşkm olmayan ancak duyulara aşkın olan, akıl yürütmeyince aşılamayacak durumda bulunan şey.**

***Sır saklama: Yol, tarikat bilgisini dışarıya açmama.**

***Sırra ulaşmak (ermek): Aşk-nefs çatışması içine giren yol erinin, aşkm egemen olmasıyla tanrısallıkla bütünleşmek.**

***Sırr-ı esma: Tanrı adlan gizi.**

***Sırr-ı Hak: Hak'tan başkasmın bilmediği sır.**

***Sırr-ı hakikat: Hakikat kapısıyla simgelenen, tannsallığa erme durumu; Tann'nm insanı gömlek edip üzerine giymesi ya da insanın Tann'yı özüne alması.**

***Sırr-ı hakikat makamı: Hakikat kapısıyla simgelenen, insan-ı kâmil aşaması.**

***Sırr-ı halk: Hak'la kulu arasında olan sır.**

***Sırr-ı ilahi: Tannsal sır.**

***Sırr-ı kader: Tann yazgısı.**

***Sırr-ı kevneyn: îki dünyanın gerçek sim.**

***Sırr-ı mutlak: Gizliler gizlisi anlamında Tann.**

***Sırr-ı rububiyet: Evrenin her yanında var olan, insanlarca bilinip çözülemeyen tannsal sır.**

***Sırr-ı sır: Sırr-ı Hak.**

***Sım sır edene aşk olsun: Saklanması gereken yol bilgisini saklayan**

kutsansın, anlamında kendini savunma güdüsünü dışa vuran özdeyiş.

*Sırrı sır etmek: Yolda elde ettiği sim ehil olmayandan sakınmak.

*Sırr-ı tarikat: Bektaşi sim

*Sırr-ı tecelliyat: Tann'nm evrendeki ve insan gönlündeki tecellileri ile ilgili sırlar.

SIRAT Ar. a. Tanrısal gerçekleri arama yolu, gönül yolu.

SIRLAMA a. Sırlamak işi.

SIRLAMAK f. 1- Hakk'a yürüyeni törenle toprağa gömmek, toprağa vermek. 2- Sır etmek.

SIVAD Ar. a. Görünüşe taşınan Tann'nm, bu taşmışa aracılık eden varlıklarda gizli olarak bulunuşu, var oluşu.

SIVAZLAMA a. Mürşidin, talibin sırtı üzerinde elini okşar gibi gezdirerek onu kutsaması.

SİDRE *Sidre-i münteha, sidret-ül münteha: Göğün yedinci katmda olduğuna inanılan ve miraç yolculuğu sırasında Cebrail tarafından Hz. Muhammet'e gösterilen ağaç.

SİMURG Fars. a. Anka.

SİTEM Fars. a. Mürüvvet dileyen düşkünden; uygun görülmesi durumunda, suçtan mağdur olanların zararını ödemek için tazminat olarak alman para

*Sitem görmek: Sitem cezasına çarptırılmış olmak.

*Sitem sürülmek: Sitem cezası verilmek.

*Sitem vurmak (urmak): Mürüvvet dileyen düşküne sitem cezası kesmek.

SİTEMLİ s. Sitem cezasma çarptırılmış olan.

*Sitemli olmak: Sitem cezasma çarptırılmış olmak.

SİYADET Ar. a. Hz. Muhammet soyundan gelme.

*Siyadet beratı: Hz. Muhammet soyundan geldikleri savmda olanlara, durumlarım kanıtlamaları halinde verilen belge.

SOFİ Ar. a. Sûfi.

*Sofl süreği: Sûfi süreği.

SOFİLİK a. Sûfilik.

SOFİYAN Fars. a. Sûfiyan.

SOFİYANE Ar.-Fars. s. ve be. Sufiyane.

SOFRA Fars. a. Bilgiyle, bilimle yıkanma yeri anlamında kulaktan beslenme mekam, eğitim mekanı.

*Sofra bağlama duası: Lokma yenildikten sonra mürşit tarafından okunan dua.

*** Sofra gülbankı: Sofracı ve ferraşın hizmetlerini görmesinden sonra sakanın getirdiği suya mürşidin okuduğu gülbank.**

***Sofra süreği: Alevi meydanı.**

***Sofra tercümanı: Sofranın açılışında okunan tercüman.**

***Sofranı açık tut: Ahiliğin ilkeleri sıralamasında yer alan, elaçıklığım ve yardımlaşmayı simgeleyen ikinci ilke.**

SOFRACI a. Cemdeki on iki hizmet sıralamasında yer alan, sofrayı kurma, kaldırma görevini yerine getiren kimse.

SOHBET Ar. a. Muhabbet.

*** Sohbet meydanı: Muhabbet meydanı**

SOL *Sol yol kardeşi: Ahilikte, örgüte girmek isteyen kişiye, tinsel bakımdan öncülük etmesi, yardımına koşması ya da yol göstermesi için özel bir törenle seçtirilen simgesel kişi.

***Sol yoldaşı: Sol yol kardeşi.**

SOYUNMAK f. 1- Tarikata, yola girerek derviş olmak. 2- Bir dergâha, mürşide bağlanmak. 3- Nasip almaya gelmek. 4- Dünyasal isteklerle, nefsin istekleriyle ilgisini kesmek.

SU a. Varoluş çevrimine göre, önsüz-sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerini oluşturan dört öğeden biri.

***Su orucu: Matem orucu.**

SUÇLAMA a. Cemde, bir can diğer bir candan hakkı olduğunu, bunu ödemesi gerektiğini bildirme.

***Suçlama daveti: Cemde, dâr'a duran canın, kendisinden hakkı olanların ortaya çıkması için yaptığı çağrı.**

SUDUR Ar. a. Varoluş çevrimi

SUFFE *Suffe ehli: Medine'de, Hz. Muhammet döneminde, onun tarafından yaptırılan mescitte barındırılan Müslümanlar.

***Suffe-i Safa: Kırklar Meclisi'nin toplandığı yer.**

SÛFİ Ar. s. ve a. Tasavvuf felsefesine bağlı (kime, topluluk).

***Sûfi tarikatı: Tasavvuf felsefesini benimsemiş olan tarikat.**

SÛFİLÎK a. Tasavvuf.

SÛFİYAN Fars. a. Tasavvuf felsefesiyle uğraşanlar, sûfiler.

SUFİYANE Ar.-Fars. s. 1- Sûfiye özgü, yaraşır olan. 2- be. Sûfiye özgü, yaraşır biçimde.

SÛFİYE Ar. a. Tasavvuf felsefesine inananlar topluluğu.

SÛFİYUN Ar. a. Tasavvufla uğraşanlar, sûfiler.

SÛFİZM a. Tasavvuf.

SUGRA Ar. s. Daha küçük, en küçük.

SUHUF Ar. a. Kitaplı peygamberlerin dışında, diğer peygamberlere gelen kutsal buyruklar.

SURET Ar. a. 1- Tann'nm, dış dünyada ya da insan gönlünde tecellisi. 2- Hakın sureti anlamında insan-ı kâmil. 3- Don.

*Suret değiştirmek: Don değiştirmek.

*Suretten surete girmek: Dondan dona girmek.

SÜFERA *Süfera-yı erbaa: Gaybat-i sugra döneminde, 12. İmam Mehdi'nin elçiliğini yapan dört kimse.

SÜLÜK Ar. a. Tarikata, yola girme.

*SüIuk etmek: Tarikata, yola girmek.

*Süluk görmek: Tarikata, yola girmiş olmak.

*Süluk yoldaşı: İkrar kardeşi.

SÜNNİ Ar. s. ve a. Sünniliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

SÜNNİLİK a. Sünnet temelinde; Tann'nm birliğine inanma, namaz, oruç, hac ve zekat ilkeleri üzerine kurulu ehl-i sünnet mezhebi.

SÜREK a. Kimi bölgelerde Köy Alevilerinin ikrar ayinine verdikleri ad.

*Sürek Bektaşileri: Kimi bölgelerde, Kızılbaş Bektaşilere verilen ad.

Ş

ŞAH Fars. a. 1 - Manevi dünyanın, bâtmi bilgi dünyasının sultanı anlamında Hz. Ali'ye, diğer imamlara ve kimi tarikat, yol ululanna verilen ad, unvan. 2- Hem bu dünyanın, hem öbür dünyanın sultanı anlamında Hz. Muhammet'e verilen ad, unvan. 3- Bütün evrenin eşsiz ve ortaksız yöneticisi anlamında Tann'ya verilen ad.

*Şah-ı Kerbelâ: Kerbela şahı anlamında Hz. Hüseyin.

*Şah-ı Kevneyn: İki dünyanın şahı anlamında Hz. Muhammet.

*Şah-ı Merdan: Yiğitlerin şahı anlamında Hz. Ali.

*Şah-ı Şehidan: Şehitlerin şahı anlammda Hz. Hüseyin.

*Şah-ı Velâyet: Velilerin şahı anlammda Hz. Ali.

*Şah-ı Zülfıkâr: Kılıç şahı anlammda Hz. Ali.

ŞAHADET *Şahadet günü: Hz Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edildiği gün.

*Şahadet orucu: 12 Muharrem'de Zeynelabidin anısına tutulan bir günlük oruç.

ŞED *Şedd-i şah: Hz. Ali kuşağı olarak algılanan şed, kemer.

ŞEFKAT Ar. a. Şeriat kapısının sekizinci makamında açıklanan; bütün yaratılmışları kardeş bilme duygusu.

ŞEHİT Ar. a. Nefsindeki kötülükleri yoketmek için girdiği savaşta ölen Alevi-Bektaşi.

***Şehid-i Kerbelâ: Hz. Hüseyin.**

ŞEKİL Ar. a. Zahir.

***Şekil eleğinde takılı kalmak: *"Zâhirden bâtına geçememek, görünüşün, biçimin ötesinde ne olup bittiğinin ayrımına varamamak"* anlamında Kızılbaş özdeyişi.**

***Şekilden manaya geçmek: Zâhirden bâtma atlamak; bâtının ayrımına varmak, bilincine ulaşmak, görünenin ötesindeki anlamla bütünleşmek.**

ŞERİAT Ar. a. Dört kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ilk sırada yer alan ve abidlerle özdeşleştirilen; insanın yol kurallarına uyma ve yol ulularına saygı yoluyla kendini eğitmesi evresi; şeriat kapısı.

*** Şeriat bilgisi: Yol kurallarına, yol ulularına ilişkin bilgi.**

***Şeriat evi: Nasip alıp yola girecek canın, tören yapılmadan önce hazırlandığı, yani yol kurallarını yeniden gözden geçirdiği, abdest alarak kefen giydiği yapı bölümü, yer.**

***Şeriat kapısı: Şeriat.**

***Şeriat kavmi: Abidler.**

ŞERİF Ar. a. Hz. Muhammet'in torunu, İmam Ali'nin oğlu Hz. Haşan soyundan gelenlere verilen unvan.

ŞERİFLİK a. Şerif olma durumu.

ŞEVK Ar. a.Tarikat kapısının onuncu makamında açıklanan; İnsan gönlünün Tanrı sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkusu.

***Şevke ermek: Tann sevgisinden, tanrısal tecellilerden kaynaklanan coşkuyu duymak**

ŞEYH Ar. a. Pir, mürşit.

ŞEYHLİK a. Pirlik, mürşitlik.

ŞEYTAN Ar. a. 1- Tann'ya başkaldıran meleklerin, kötü ruhların başı olduğuna inanılan varlık. 2- Nefis.

ŞEYTANİ Ar. s. Şeytanla ilgili, şeytana ilişkin olan.

***Şeytani sultan: *Tanrı Evi* olarak algılanan insan gönlündeki nefis.**

ŞİA Ar. a. 1- Hz. Ali'nin yandaşlan; Şia-i Ali. 2- Şiilik.

***Şia-i Ali: Şia**

***Şia-i İmamiye: Caferilik.**

Şİİ Ar. s. ve a. Şiiliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ŞİİLİK a. Hz. Muhammet'ten sonra Ali bin Ebu Talip'in vasiyet yoluyla halife atandığına inanan Ali Yandaşlarının (Şia-i Ali) oluşturduğu, ehli sünnet dışı heterodoks dinsel/inançsal-siyasal hareket.

ŞÜHUD Ar. a. Var olma, görünür durumda olma.

***Şühud âlemi: Âlem-i şühud.**

T

TAALLUK Ar. a. Nefsin dünyaya bağlılığı, dünyaya ilgisi.

TAAYYÜN Ar. a. Varlık türlerinin, ilk varlık olan Tann'nm özünden doğarak görünüş alanına çıkması, görünür duruma gelmesi.

***Taayyün etmek: Varlık türleri, Tann'nm özünden doğarak görünüş alanına çıkmak.**

TAAYYÜNAT Ar. a. İçinde yaşadığımız duyu evreniyle bu evrenin içindeki bütün varlık türleri; duyu organıyla algılanabilir nesnel varlık alanı.

TAÇ Ar. a. Dervişlerin başlanna giydikleri başlık.

***Tac-ı devlet: Ruhsal yüceliği, ululuğu, mutluluğu simgeleyen tacı tanımlamak için kullanılır.**

***Taç giymek: Derviş olmak.**

***Taç kapı: Bektaşi dergâhlarında giriş kapısı.**

TAÇLAMA DÜVAZI a. Tevhitte, kutsal olarak algılanan tarikat, yol ululanılın adlarının anıldığı, kıta aralannda cemaatın *Lâ ilâhe illâllah/İUâllah Şah illâllah* diyerek vecd ve huşu içinde dalgalandığı düvaz.

TAFDÎL *Tafdili Ali: Hz. Ali'yi üstün tutma.

TAHAKKUK Ar. a. Alevilik-Bektaşilikte, eğitimin aşamalan sıralamasında yer alan ve "olma" olarak algılanan evre.

TAHARET Ar. a. Aptes yaptıktan sonra yapılan temizlik.

***Taharet-i sugra: Kimi ibadetlerin yerine getirilebilmesi için gereken ve el, ağız, burun, yüz, kol, ayak yıkama, başa ve enseye ıslak el gezdirme, kulağı temizleme biçiminde gerçekleştirilen küçük temizlenme; aptes.**

TAHKİK Ar. a. 1- Tarikat yolcusunun, yol erinin, her türlü dinsel uygulamanın özündeki gerçeği, Hakk'ın görünümünden başka bir şey olmayan âlem-i şuhudu seyrederek kavraması. 2- Bu kavramayla belirgin aşama;

tahkik aşaması.

TAKİYE Ar. a. Alevilere-Bektaşilere yönelik kırım ve baskılara karşı bir savunma biçimi olarak doğan ve zamanla yol kuralı durumuna gelen, tarikat, yol kurallarım ve bilgisini Sünnilere açmama, kendini gizleme kuralı.

***Takiye sahibi olmak: Dışarıya sızdınlmaması gereken ve sır olarak algılanan yol bilgisini edinmiş olmak.**

TAKLİT Ar. a. 1) Göreneğe göre davrandığı için dinsel uygulamaların özündeki gerçeği, âlem-i şuhudun Hakk'm görünümünden başka bir şey olmadığını algılayamama. 2- Bu algılayamamayla belirgin aşama; taklit aşaması.

TAKLİTÇİ a. Olmadığı gibi görünen, ikiyüzlü kimseye yol-tarikat dilinde verilen ad.

TAKVA Ar. a. Toplumdan uzaklaşarak içe kapanma yoluyla kendini düşünmeye/inanca verme.

***Takva sahibi: Zahit.**

TALİM Ar. a. 1- Bâtınilikte, imamın söz, davranış, onay ve kabullenmeleri. 2- Bâtınilikte, imamın verdiği eğitim ve eğitime dayalı alıştırma.

TALİP Ar. a. 1- Tarikata, yola girmek isteyen, Bektaşi/Alevi olmak isteyen kimse. 2- Bu amaçla ikrar ayinine alınan kimse.

***Talip çerağlan: Çerağ tahtının basamaklarına konan ve On İki İmam'ı simgeleyen on iki mum.**

***Talip ikrarı vermek: İkrar ayininden geçerek yola girmek.**

TALİPLİK a. Talip olma durumu; talip olmanın gereklerini yerine getirme.

TAMU a. Cehennem.

TANRI a. 1- Kendiliğinden var olan, varlığı kendisinden başka bir varlığı gerektirmeyen, önsüz-sonsuz olarak algılanan, her şeyin yaratıcısı durumundaki güç. [1] 2- Canlı ve cansız doğayı güden doğa yasalarının kimliklendirilmesi biçiminde algılanan doğanın canı, doğanın aklı, doğanın yeteneği.

***Tanrı dergâhı: Tanrı akatı.**

***Tann-doğa-insan: Doğasal diyalektiğin dışa vurumu olarak algılanan; aktif ilke durumundaki akl-ı kül ile pasif ilke durumundaki nefs-i kül arasındaki çatışmadan doğduğunu, sonuçta insanm evrenin kanıtı anlamında belirdiğini, zıtlann birliği anlamında üçünün *bir,* birinin *üç* olduğunu savlayan ünlü üçleme.**

***Tann dostu: Tann'nm sevgili kulu; ermiş, eren, er.**

***Tann emanetleri: El, ayak, göz, kulak, dil, burun gibi vücut organları.**

***Tann halifesi: Tann'mn eksiksiz görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan insan.**

***Tann-Muhammet-Ali: Hak-Muhammet-Ali.**

***Tanrı sözü: Kelamullah.**

***Tann yolu: Manevi yükselmeyle, yücelmeyle insanı Tann'ya ulaştıran yol olarak algılanan tarikat yolu.**

***Tann'da yolculuk: Seyr fillah.**

***Tann'dan yolculuk: Seyr anillah.**

***Tann'nın aslanı: Hz. Ali.**

***Tann'nın evi: 1- Genel olarak insan gönlü, kalbi. 2- Özel olarak kâmil insanın gönlü, kalbi.**

***Tann'nm kalemi: Yetkin insan; bu anlamda insan-ı kâmil.**

***Tann'ya yolculuk: Seyr illallah.**

***Tann'yı "yoP'da bulmak: Aldığı yol eğitimiyle Tann'yı keşfetmek, O'nun aynmma, farkına varmak.**

***Tann'yla birlikte yolculuk: Seyr maallah.**

TARİK Ar. a. Tutulan yol, izlenen yöntem.

***Tarik-i Ahmed-i Muhtar: Hz. Muhammet yolu.**

***Tarik-i âliye: Mürşidin manevi yönetimindeki inanç birliği anlamında yüce yol.**

***Tarik-i müstakim: Mürşidin mane-vi yönetimindeki inanç birliği anlamında doğru yol.**

***Tarik-i naci: Doğru yolu bulmuş, kurtulmuş kimse, topluluk.**

***Tarik-i naciye sun: Bektaşi sim.**

***Tarik-i nazenin: 1- Pirin manevi yönetimindeki inanç birliği anlamında Hace Bektaş Veli yolu; Bektaşilik. 2- Pirin manevi yönetimindeki inanç birliği anlamında Balım Sultan yolu; Bektaşiliğin Babagan Kolu.**

***Tarik-i necat: Tarikat yolu anlamında kurtuluş yolu.**

TÂRİK Ar. s. Bırakan, vazgeçen.

***Târik-i dünya: *Dünya işlerinden elini eteğini çekme* anlamında dervişin nitelikleri sıralamasında yer alan ilk özellik.**

***Târik-i masiva: Dünyayla ilgili şeylerden kendini arındırma.**

***Târik-i riya: *İkiyüzlülüğü terketme* anlamında dervişin nitelikleri sıralamasında yer alan ikinci özellik.**

***Târik-i şek: *Şek ve şüpheyi terketme* anlamında dervişin nitelikleri sıralamasında yer alan beşinci özellik.**

***Târik-i tasfiye: Öğrenme süreci olarak algılanan, *Tann 'dan gayri olanı* tasfiye ederek arınma.**

***Târik-i vesvese: *Vesveseyi terketme* anlammda dervişin nitelikleri sıralamasında yer alan üçüncü özellik.**

***Târik-i yümn: *Debdebeyi terketme* anlamında dervişin nitelikleri sıralamasında yer alan dördüncü özellik.**

TARİKAT Ar. a. 1- Bir pirin, mürşidin Hakk'a ulaşmak için İslam dinini yorumlayarak oluşturduğu, kendine özgü kuralları, ilkeleri ve törenleri bulunan inanç yolu, gönül yolu, manevi yol. 2- Bu anlamda Bektaşilik. 3- Dört kapı öğretisine göre, insan-ı kâmil aşamaları sıralamasında ikinci sırada yer alan ve zahitlerle özdeşleştirilen; Bektaşiliğin kurallarını, ilkelerini ve törenlerini öğrenme, Hak yolunu bulma evresi; tarikat kapısı.

***Tarikat aptesti: Taharet-i sugra.**

***Tarikat bilgisi: 1- Bir inanç kurumu olarak tarikata ilişkin her türden bilgi. 2- Tarikat kapısına eren yol erinin edindiği, tarikatın kurallarına, ilkelerine ve törenlerine ilişkin bilgi.**

***Tarikat ehli: Derviş.**

***Tarikat kapısı: Tarikat.**

***Tarikat kavmi: Zahitler.**

***Tarikat makamı: 1- Tarikat yolcusunun tarikat yolunda geçmek durumunda olduğu manevi aşamalardan her biri. 2- Post.**

***Tarikat piri: Tarikatın kurucusu ya da kurucularından olan ulu kişi, mürşit.**

***Tarikat yolcusu: Tarikat yoluyla Hakk'a ulaşmaya çalışan can.**

***Tarikat yolu: Tann'ya ulaşmayı sağlayan gönül yolu, manevi yol.**

***Tarikat-ı âliye: Tann'ya ulaşan yüce yol.**

***Tarikat-ı naci (naciye): Tarikat inancında doğru yolu bulmuş, kurtulmuş can/canlar.**

TARİKÇİ Ar.-Tr. a. Kimi bölgelerde, cemdeki on iki hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen; tarikatın/yolun kurallarını, törelerini, ilkelerini öğretme ve uygulama görevini yerine getiren kimse.

TARİKÇİLİK a. Tarikçi olmanın gereklerini yerine getirme; tarikçinin görevi.

TASAVVUF Ar. a. Tann-evren-insan ilişkisini bir bütünlük içinde gören ve insanın tannsal erdemlerle donanmasını, gönlün Tann sevgisine bağlanmasını amaçlayan dinsel-felsefi düşünce.

TASAVVUFİ Ar. s. Tasavvufla ilgili, tasavvufa ilişkin olan.

TAVK *Tav-k-ı haydari: Haydarilerin, Hz. Ali'nin kulu-kölesi olduklannın bir simgesi olarak boyunlarına taktıkları demirden halka.

TAY *Tayy-ı mekân (mekân aşma): Ermişlerin temel özelliği olarak beliren, birkaç yerde aynı anda görünme.

*Tayy-ı mekân erbabı: Ermişler.

*Tayy-ı zaman (zaman aşma): Ermişlerin temel özelliği olarak beliren zaman içinde *yatay* ve *dikey* gezinme.

*Tayy-ı zaman erbabı: Ermişler.

TEBERRA Ar. a. Kızılbaşlığın temel ilkelerinden biri durumunda bulunan; Ehlibeyt'e, Ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunları sevenlere düşmanlık gösterenleri, fenalık edenleri sevmeme, bunları sevenleri de sevmeyip onlardan uzak durma; ilk üç halifeye, onlara saygı gösterenlere sevgisizlik, tiksinme ve nefret duyma ilkesi.

TECELLA Ar. a. Mürşide görünme, onu yürekte, gönülde duyma.

*Tecella eylemek: Mürşide görünmek, onu yürekte, gönülde duymak.

TECELLİ Ar. a. 1- Tanrısal niteliklerin nesnel varlıklarda görünüş alanma çıkması; Tann'nm nesnelerde görünmesi, nesnelere yansıması. 2- Tanrı nurunun, Tann'nm evi olarak algılanan gönüllerde belirmesi, sezilir duruma gelmesi.

*Tecelli neşesi: Tannsal görünüşün bilincine varma.

*Tecelli-i celal: Tann'nm bela, yıkım, hastalık gibi durumlarda gücünü ve ululuğunu göstermesi.

*Tecelli-i cemal: Tann'nın iyilik ve inayetinin, nimet ve güzelliklerinin varlığa yansıması.

*Tecelli-i esma: Tannsal adlann etkisinin müminin kalbinde, gönlünde anlaşılması.

*Tecelli-i sıfat: Kulun tannsal niteliklere bürünmesi.

*Tecelli-i şuhud: Tann'nm bir ışık gibi varlığını açık olarak duyurması.

*Tecelli-i zati: Tann'nm hiçbir niteliğe bürünmeden ermiş kulunun gönlünde belirmesi.

TECELLİGÂH Ar.-Fars. a. 1- Tann'nm varlığının belirdiği, ilahi gücün göründüğü yer. 2- Bu anlamda insan gönlü.

TECELLİYAT Ar. a. Tecelliler.

*Tecelliyat-ı ilahiye: Dünyadaki tüm nesnel varlıklar.

TEFEKKÜR Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin içe kapanarak gönlündeki ve evrendeki tannsal tecelliler üzerinde düşünceye dalması; tannsal olan kendi özünü düşünme konusu yapması.

TEFERRÜC Ar. a. Manevi olgunluğa ulaşan tarikat yolcunun, yol erinin ruhunun, tanrısal görüntüleri gözlemlemek için gayb âleminde seyahat etmesi.

TEFSİR Ar. a. Zâhir karşılığı olarak algılanan ve kişiye şeriat aşamasının ötesinde bir şey kazandırmayan, Kuran'm biçime bağlı kalınarak açıklanması, yorumlanması işi.

TEKBİR Ar. a. Kimi tarikat, yol törenlerinde ve kurban tığlanırken, özel bir ezgiyle okunan Allah'ı, Muhammet'i, Ali'yi ve piri ululama duası; tekbir duası.

***Tekbir getirmek: Tekbir duası okumak**

TEKBİRLEMEK f. 1- Tekbir duası okumak. 2- Tekbir duası okuyarak bir şeyi kutsamak.

TEKKE Ar. a. Mürşit ve müritlerin içinde yaşadıkları, ibadet ettikleri ve tarikat, yol törenlerini düzenledikleri, nefsin terbiye edildiği, ruhsal olgunlaşmanın sağlandığı, cemaatın dinsel ve toplumsal yönden eğitildiği bir makam olarak algılanan yer, yapı ya da yapılar topluluğu.

TEKKENİŞİN Ar.+Fars. a. Bir tekkede postta oturan en üst yetkili.

TELKİN Ar. a. 1- Müride, mürşidin verdiği öğüt. 2- Tevhidin dereceleri sıralamasında yer alan, şeriat kapısından tarikat kapısına girme aşaması.

***Telkin töreni: İkrar ayini.**

TEMAŞA Fars. a. Yüksek olgunluk aşamasına ulaşmış tarikat yolcusunun, yol erinin, derin düşünceye dalarak, gerçeklik evrenini kendi içinde gözlemlemesi, gönlünde tanrısal görüntüleri seyretmesi.

TEMENNİ Ar. a. 1- Tann'dan dilekte bulunma. 2- Mürşitten belli bir konuda yetki isteme ya da bir hizmetin yapılabilmesi için ondan onay bekleme.

TEMİZLENME a. 1- Tann'dan gayri olandan annma, annarak *çokluk* içinde *tekliğinin* aynmına varma. 2- İmam Ali yoluna bağlanarak tüm diğer mezhep ve tarikatların görüşlerinden sıynlma, annma.

TEMKİN Ar. a. 1- Kendini Tanrı yoluna adayan tarikat yolcusunun, yol erinin bu yolda inançlı ve kararlı olması. 2- Tarikat yolcusunun, yol erinin masivaya yüz çevirmesi.

TEN Fars. a. Kişi kimliğinde görünüşe taşman tannsal özün ruh zarfi.

***Ten gözünü kapatıp can gözünü açmak: Biyolojik yapımızın görme organı olan gözlerimizle algılamamızı yetersiz görüp gönül bilgisinin gücüyle düşüncede görmeye başlamak.**

***Ten kıblesi: Meydan taşı**

TENASÜH Ar. a. Ruh göçü

TENASÜHİ Ar. s. I- Ruh göçü ile ilgili, ruh göçüne ilişkin olan. 2- Ruh göçüne inanan.

TENASÜHİYE Ar. a. Ruh göçüne dayalı dinsel anlayış.

TENASÜHİYÛN Ar. a. Ruh göçüne inananlar.

TENNURE Ar. a. Dervişlerin giydiği, teni nurlandırdığına inanılan, ince kumaştan yapılmış, düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağıya açık, geniş, uzun etekli bir giysi.

TERCÜMAN Ar. a. 1- Belli bir hizmete başlarken okunan, kısa ve çoğu Türkçe, nesir ya da manzum biçiminde düzenlenmiş, Alevilik-Bektaşilik inancım, düşüncesini öz olarak veren dua. 2- Anadolu Alevilerinde, eti parçalanmadan doğrudan doğruya karakazanda haşlanan kurban. 3- Sitem.

^Tercüman kurbanı: Görgü cemi.

^Tercüman lokması: Parçalanmadan doğrudan doğruya karakazanda haşlanan kurban eti.

TERK Fars. a. Tarikat ehlinin başlığında bulunan kabarık dilimlerden her biri.

TERK Ar. a. 1- Tarikata, yola bağlanarak tutkulardan, geçici isteklerden sıyrılma. 2- Tutkularından arınarak, geçici isteklerinden sıyrılarak kendi özünü, varlık hakkını bilme.

***Terk-i dünya: Üç terk sıralamasında ilk sırada yer alan, geçici olarak algılanan dünyaya, dünya nimetlerine bağlanmama aşaması.**

***Terk-i kelam: Sözden uzaklaşarak içten, gönülden konuşmaya dönme, yönelme.**

***Terk-i taam: Dünya nimetlerinden uzaklaşma, yaşamak için gerekli gıdalara dönme, yönelme.**

***Terk-i terk: Üç terk sıralamasında son sırada yer alan, geçici olarak algılanan ve terkedilen bu dünyanın ötesinde ahiretin de terkedilmesiyle ulaşılan, kişinin özünde Tanrı ışığından başka bir varlığın bulunmaması aşaması.**

***Terk-i ukba: Üç terk sıralamasında ikinci sırada yer alan, bu dünya gibi geçici olarak algılanan ahirete, Cennet'in vereceği mutluluğa bağlanmama aşaması.**

TEŞBİH Ar. a. Tann'yı, eksiklik ve kötülük bildiren niteliklerden uzak tutma; O'nun şanını yüceltme.

***Tesbih etmek: Tann'yı kutsayan, ululayan sözleri yinelemek.**

TESKİN Ar. a. Buyruk'taki makamlar sıralamasında yer alan ve olgunluğun kanıtı olarak algılanan, tutkularına kapılmış, ölçüyü kaçırmış birini ya-

tıştırmaya çalışma, yatıştırma.

TESLİM Ar. a. Mürşide kendini verme, onun buyruğu altına girme.

*Teslim olmak: Mürşide kendini vermek, onun buyruğu altma girmek.

*Teslim-i nza: Kendi rızasıyla teslim olma.

TEVBİH Ar. a. Düşkün duruma düşene verilen en küçük ceza.

TEVECCÜH Ar. a. Tarikat yolcusunun, yol erinin Tann'ya ya da kutsal olarak algılanan bir makama, bu makamı simgeleyen nesneye, kişiye yönelmesi.

TEVEKKÜL Ar. a. Buyruk'taki makamlar sıralamasında yer alan ve olgunlaşmanın üeri bir aşaması olarak algılanan, benlik duygusundan sıyrılarak Tann'ya bağlanma, bütün işlerini Tann'ya bırakma.

*Tevekkül etmek: Benlik duygusundan sıynlarak Tann'ya bağlanmak, bütün işlerini Tann'ya bırakmak

TEVELLA Ar. a. Kızılbaşlığın temel ilkesi durumunda olan Ehlibeyt ve Ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onlan sevenleri de sevme.

*Tevella etmek: Ehlibeyt ve Ehlibeyt soyundan gelenleri sevmek, onlan sevenleri de sevmek.

*Tevella ve teberra etmek: Ehlibeyt ve Ehlibeyt soyundan gelenleri sevmek, onlan sevenleri de sevmek; Ehlibeyt'e ve Ehlibeyt soyundan gelenlere ve bunlan sevenlere düşmanlık gösterenleri sevmemek, bunlan sevenleri de sevmemek.

TEVHİT Ar. a. 1- Bütün varlık türlerinin Tann'da bir olduğuna inanma; Tann'dan başka varlık tanımama; Tann'nm birliği. 2- Alevilik-Bektaşilik törenlerinin temel kurallannndan biri durumunda olan; Tann'nm birliğini, Ali' nin Tann'nm velisi olduğunu vurgulayan ve cemlerde müzik eşliğinde söylenen şiir.

*Tevhit çekmek: Cem sırasında değişik bölümlerde cemaat, tempo tutarak tevhidi okumak ve tempoya uyarak vecd ve huşu içinde sağa-sola sallanmak.

*Tevhit semahı: Cem töreninde dönülmesi zorunlu semahlar sıralamasında yer alan bir semah.

TEVİL Ar. a. Kuran'm manevi yönünü anlamak için yapüan yorumlama; ayet cümlelerini dış görünüşlerinden kurtararak aslma çevirme; Tann bildirimlerinin zâhirini bâtınına çevirme işi.

TEZKİYE Ar. a. Cenaze gömülmek üzere dışan çıkarılmadan; en kıdemli mürşidin, törende hazır bulunan cemaata Hakk'a yürüyeni *Nasıl bilirsiniz?* diye sorması, onların da *İyi biliriz* demesi yoluyla Hakk'a yürüye-

ni temize çıkarma.

***Tezkiye edilmek: Hakk'a yürüyenin iyi bir insan olduğu söylenmek; bu yolla Hakk'a yürüyeni temize çıkarmak.**

***Tezkiye töreni: Hakk'a yürüyenin tezkiye edilmesi sırasında yapılan tören.**

***Tezkiye-i nefs etmek: Baş okutmak**

TIĞBENT Fars. a. İkrar ayininde, mürşit tarafından üç düğüm atılarak nasip alan canın beline yöntemine uygun biçimde bağlanan, o gün tığlanan kurbanın yününden örülmüş kuşak.

TIĞLAMAK f. Bir hayvanı, kurbanı kesmek.

TIĞLANMAK f. Bir hayvan, kurban kesilmek.

TIRAŞ *Tıraş erkânı: Çar darp.

TÖVBE Ar. a. 1- Kötü ve günah işlerden vazgeçerek Hakk'a yönelme. 2- Dünyasal tutkulardan, nefsin isteklerinden sıyrılma, sıyrılarak tarikata, yola yönelme. 3- Masivadan Hakk'a dönme, yönelme.

***Tövbenin tövbesi olmaz: Bilincinde olarak yapılmaması gereken bir şeyi yapan bilerek kötülük eder; bu nedenle böylelerinin pişmanlığına hoşgörü gösterilemez, algısını dışa vuran Kızılbaş özdeyişi.**

TUBA Ar. a. İnsan.

TURNA a. Hz. Ali ile ilişki içinde olduğuna inanılan ve bu nedenle kutsal kabul edilen kuş.

TÜRAB *Türab olma: Hakikat kapısının on makam sıralamasında yer alan, herkesin ayak toprağı anlamında alçakgönüllü olma.

U

UBUDİYET Ar. a. Kulun, kişisel isteklerinden öte Cennet umudu ve Cehennem korkusundan da sıyrılarak, tüm varlığıyla kendini Tanrı yoluna vermesi.

UÇMAK a. Cennet.

UKBA Ar. a. Öbür dünya, ahiret.

ULU s. ve a. Tarikat yolunda, yolda yüksek olgunluk derecesine ulaşmış, çok üstün niteliklere ve büyük erdemlere sahip, yüce insan için kullanılır.

ULUHİYET Ar. a. 1- Tann olma, Tanrılık. 2- Tanrılık sıfatı.

***Uluhiyet-i Ali: Hz. Ali'nin Tann Tığı, tannsallığı.**

ULULUK a. Ulu olma durumu; ulu kimseye özgü nitelik; büyüklük, yücelik.

ULVİ Ar. s. 1- Yüce, yüksek. 2- İlahi.

***Ulvi âlem: 1- Ceberut âlemi. 2- Melekut âlemi.**

ULVİYE Ars. 1- Yüce, yüksek. 2- İlahi.

URUC Ar. a. Yukarı çıkma, yükselme.

UTANMA a. Marifet kapısının 5. makamında açıklanan; yakışıksız davranışlardan, uygunsuz işlerden kaçınma ya da kınanma, ayıplanma endişesiyle bir şeyi yapmaktan ya da yapmamaktan sıkılma durumu.

UYANDIRMAK f. 1- Çerağlan yakmak. 2- Ocağı tutuşturmak; tutuşturup alevlendirmek. 3- Bir kimseyi düşünce bakımından anlayışlı duruma getirmek. 4- Bir kimseye doğru, yolu göstermek; nasip vermek, el vermek.

UYANMAK f. 1- Çerağlar yanmak. 2- Ocak tutuşmak. 3- Bir kimse doğru yolu bulmak; nasip almak, el almak.

UYARICI a. Mürşit.

UYARMAK f. 1- Çerağlan yakmak. 2- Ocağı tutuşturmak. 3- Bir kimseye doğru yolu göstermek; nasip vermek, el vermek.

UYKU a. 1- Dalgınlığa düşerek tannsal gerçekleri anlayamaz duruma gelme. 2- İçe kapanarak, düşünceye dalarak çevreyle bağlantısını kesme.

UYURLAR a. Yatırlar, ölüler.

UZLET Ar. a.Tann'yla baş başa kalmak için yararsız kalabalıktan ayn yaşama.

ü

ÜÇ a. 1 - *Hak-Muhammet-Ali* üçlemesini simgeleyen sayı. 2- Kızılbaş terbiyesinin temelini oluşturan *eline-belirıe-diline* sözcüklerini simgeleyen sayı. 3- *Mürit-rehber-mürşit* üçlemesini simgeleyen sayı. 4- Varoluş çevrimine göre dört unsurdan oluşan mevalid-i selaseyi (üç âlem) simgeleyen sayı.

***Üç sünnet: Buyruk'ta sıralanan ve Kızılbaşlann uyması gereken üç davranış**

***Üç yüz altmış menzil: Tarikat yolunda, yolda, olgunluk aşamalarının simgeleri olarak algılanan, Güneş'in Dünya çevresinde (eskiden Dünya'nın Güneş çevresinde değil, Güneş'in Dünya çevresinde döndüğüne inanılırdı) dolanırken geçtiği kabul edilen üç yüz altmış durak.**

ÜÇLEME a. 1- Kızılbaşlıkta; doğatanncılık temelinde yapılanıp biçimlenen ve doğasal diyalektiğin dışa vurumu olarak algılanan, *üçü bir, biri üç* inancının taşıyıcısı olan *Tanrı-doğa-insan.* 2- Kızılbaşlıkta; insantanncılık

temelinde yapılanıp biçimlenen ve toplumsal diyalektiğin dışa vurumu olarak algılanan, *üçü bir, biri üç* inancının taşıyıcısı olan *Hak-Muhammet-Ali.* 3- *Tann-doğa-insan* ve *Hak-Muhammet-Ali* anısına tarikat, yol adap ve erkânında bir şeyi üç kez yapma. 4- Hıristiyanlıkta teslis.

ÜÇLER a. 1- Hak-Muhammet-Ali. 2- Muhammet-Ali-Fatma. 3-Ali-Hasan-Hüseyin. 4- Gayb erenlerinden bir kutup ve iki imamdan oluşan üç ulu ermiş.

ÜNS Ar. a. Tanrı vergisi olan hallerden biri olarak algılanan, Tann katmda bulunmak ve tanrısal güzelliği duymakla mutluluğa erişme.

ÜSTAT Fars. a. 1- Pir. 2- Mürşit.

V

VAHDET Ar. a. 1- Tann'ya yakın olma, Tann'yla bir olma. 2- Tann'yla baş başa kalmak için uyku durumuna geçme, bir başma, yalnız kalma. 3- Tann-doğa-insan üçlüsünden oluşan birlik; bu anlamda Tann. 4- Hak-Muhammet-Ali üçlüsünden oluşan birlik; bu anlamda Tann.

***Vahdet sırrı: Tann sim, tannsal sır.**

***Vahdet şarabı: Kendi varlığından geçerek tannsal olana yönelmenin bir aracı olarak algılanan şarap.**

***Vahdet-i ilahi: Tannsal birlik.**

***Vahdet-i mevcut: Varolanlann birliğini, varolan olduğu için bir var edenin bulunduğunu, varolanlann varlığının Tann'nın varlığını kanıtladığını savunan tasavvuf anlayışı ve felsefesi.**

***Vahdet-i vücut: Varlığın birliğini, var edenle var edilenin bir olduğunu, var edenin varlığı nedeniyle varlıklann varlaştığını savunan tasavvuf anlayışı ya da felsefesi.**

VAHİD Ar. a. İnsan-Tann-evren ya da Hak-Muhammet-Ali üçlüsünün birliği anlamında Tann.

VAHİDİYET Ar. a. Tann'nm tekliği.

VAHİY Ar. a. 1- Bir düşünce ya da buyruğun Tann tarafından Peygamber'e ilham edilmesi. 2- Peygamber'e ilham edilen tannsal kelam ve haber. 3- Kızılbaşlıkta, Tann varlığın içinde olduğu için, varlığın içinden dışına gönderilen buyruklardan her biri.

VÂKIF Ar. s. 1- İki makam arasmda kalan. 2- Ölümsüzlük aşamasına ulaşarak geçici varlıklardan sıynlan; tannsal olanda yok olan.

***Vâkıf-ı esrar: Tanrısal sırlan bilen, tannsal sırlann anlamını kavramış olan kimse için kullanılır.**

***Vâkıf-ı hal: Tannsal görünüşlerin sırlannı anlayan, bu görünüşler karşısında kendinden geçen kimse için kullanılır.**

VAKİT Ar. a. Tannsal esinle olgunluk aşamasına ulaşıldığında kazanılan; belli bir dönemle sınırlı olmama, belli bir sürenin değil tüm zamanın içinde (anda, geçmişte ve gelecekte) var olma durumu.

VARİDAT Ar. a. Hak'tan kulun gönlüne, kalbine gelen anlamlar; içte beliren tannsal haller.

VARLIK a. Görünüş alanına çıkmış Tann.

***Varlık birliği: Vahdet-i vücut.**

***Varlık dairesi: Varoluş çemberi.**

***Varlık dönemleri: Edvar-ı vücut.**

^Varolanların birliği: Vahdet-i mevcut.

VAROLUŞ a. Eyleme geçen Tann'dan *ışık* donunda fişkıran, taşan özün maddi ya da manevi varlıklar durumunda var olması hali.

*** Varoluş çemberi: Tann'dan fişkıran, taşan özün akl-ı evvelden âlem-i şühuda inerken çizdiği düşünülen kavs-i nüzul ile alem-i şühuddan çıktığı kaynağa (Tann'ya) yükselirken çizdiği düşünülen kavs-i uruc eğrilerinden oluşan daire.**

***Varoluş çevrimi: Varoluş çemberi üzerinde kendini dışa vuran, tektanncı dinlerin yaradılış tasanmına karşı bir başkaldın niteliğinde olan, doğanın canının ışık biçiminde eyleme geçmesiyle görünen ya da görünmeyen varlıkların belirmesi hali.**

VASIL Ar. s. Tarikat yolunda, yolda Hakk'a erişen, ulaşan.

***Vasıl olmak: Tarikat yolunda, yolda Hakk'a erişmek, ulaşmak**

***Vasıl-ı Hak: Tarikat yolunda, yolda bütün manevi aşamaları geçerek Hakk'a ulaşan tarikat yolcusu, yol eri.**

VASİYET Ar. a. Pirin, mürşidin müritlerine yaptığı tavsiye, verdiği öğüt.

VECD Ar. a. Kendini Tann'ya vererek derin bir coşkuya kapılma.

VELADET Ar. a. Talibin bir mürşide bağlan ması, bir mürşide bağlanıp tarikata, yola girmesi.

VELÂYET Ar. a. Tann'nm kendine dost kıldığı ve verdiği ilhamla yaratıcı varlığına kattığı velilerin, ermişlerin aşaması, makamı; velayet aşaması, velayet makamı.

VELİ Ar. a. Velâyet aşamasına, makamına ulaşarak ölümsüzlüğe kavuşmuş yüce insan.

VELİLİK a. Veli olma durumu; veli olmanın gereklerini yerine getirme.

VELİYULLAH Ar. a. Tanrı ermişi anlamında veli.

VİRD Ar. a. Belli zamanlarda okunması kural olan ayet, hadis ya da ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualara verilen ad.

VİSAL Ar. a. 1- Tarikat yolunda, yolda tüm manevi aşamaları geçerek Tanrı'ya ulaşma; visal-i Hak. 2- Tanrısal ülkeden ayrı düşerek gövdeye giren ruhun, gövdeden çıkarak yeniden tanrısal ülkeye dönmesi; Hakk'a yürüme.

VUSLAT Ar. a. Visal.

VÜCUT Ar. a. Tann'nm mutlak varlığı; vücud-i mutlak.

Y

YA Ar. ünl. Coşkulu seslenme sözü.

***Ya Ali, ya Şah:** Ali'ye seslenme sözü.

***Ya Allah, ya Rab, ya Rabbi:** Tann'ya seslenme sözü.

YAKİN Ar. a. Gönül bilgisi bakımından olgunluğun en yüksek aşamasına çıkmış tarikat yolcusunda, yol erinde bulunan ve dolaysız olarak sağlanan kesin bilgi.

***Yakin nuru:** İnsan-ı kâmilin gönlüne doğrudan doğruya gelen ve tanrısal gerçekliğin kavranmasını sağlayan Tanrı ışığı.

YAS a. Matem.

***Yas ayı:** Matem ayı.

***Yas orucu:** Matem orucu.

YEDİ a. İmam Ali'de bulunduğuna inanılan yedi üstün sıfatı; Yediler'i; tarikatta, yolda bulunan yedi erkânı; Fatma Ana kuşağının yedi rengini; insanm başında yer alan yedi deliği; yedi gök ve yedi tamuyu simgeleyen sayı.

***Yedi abdal:** Yediler.

***Yedi aşama:** Tarikat kapısının dördüncü makamında tanımlanan, yol erinin ruhsal arınmaya ulaşmak için geçmek zorunda olduğu yedi makam.

***Yedi ata, yedi baba:** Yedi gök.

***Yedi delik:** İnsanm başında içeriden dışarıya açılan yedi boşluk (iki göz, iki kulak, iki burun ve bir ağız)

***Yedi erkân:** Pir, rehber, mürşit, iki musahip ve eşlerinden oluşan er-

kân.

***Yedi farz: Buyruk'ta yedi farz adı altında sıralanan ilkeler.**

***Yedi gök (gezegen): Tanrısal gizemleri olduğuna inanılan ve her biri bir gök katı olarak algılanan yedi gök cismi.**

***Yedi iklim: Yedi ülke anlamında yeryüzünü oluşturan yedi bölge.**

***Yedi kanal: Yedi delik.**

***Yedi renk: Siyah, beyaz, kırmızı, mavi, yeşil, san ve mor.**

***Yedi sıfat: Hz. Muhammet'in Hz. Ali'de gördüğüne inanılan kemalet, cemalet, fazilet, adalet, merhamet, marifet ve hakikat sıfatlan.**

***Yedi taç: Buyruk'a göre gökten indiğine inanılan ve sayısının yedi olduğu kabul edilen taçlar.**

***Yedi tamu: Yedi cehennem olarak algılanan ve yedi yer katından oluştuğu kabul edilen, yedi ceza ülkesi.**

***Yedi ulu ozan: Nesimi, Fuzuli, Pir Sultan, Hatai, Yemini, Virani ve Kul Himmet.**

***Yedi yıldız: Yedi gök.**

YEDİLER a. Gayb erenleri hiyerarşisinde Üçler'den sonra gelen ve Tann tarafından kendilerine olağanüstü nitelikler bağışlandığına inanılan, Hak ereni yedi ulu ermiş.

YEDULLAH Ar. a. Tann'nm gücü, kudreti.

YOL a. Tarikat.

***Yol abdesti: Taharet-i sugra.**

***Yol arkadaşı: Musahip.**

***Yol çocuğu: Yol evladı.**

***Yol ehli, yol erbabı, yol eri: Tarikata, yola girmiş, Ali yolunu, pir yolunu tutan can.**

***Yol evladı: Nasip almış can.**

***YoI hakkı: Hakullah.**

***Yol kardeşi: Musahip.**

***YoI kardeşliği: Musahiplik.**

***Yol rehberi: Yetenekli kimseleri tarikata, yola kazandırmaya çalışan kimse.**

***Yoldan düşme: İkrardan dönen, evlenilmesi yasaklanmış biriyle evlenen ya da zinada bulunan kimseye uygulanan, cemaattan sürekli kovulma cezası.**

***Yoldan düşmek: Yoldan düşme cezasma çarptırılıp cemaattan sürekli kovulmak.**

YOLAK a. Tarikat.

YUNMAK f. Mürşidin gönlünü alıp, suçuna göre bir para cezası ödeyerek günahlarından temizlenmiş olmak ve törenlere katılma hakkını elde etmek.

YÜZ a. Tanrısal varlaşmanın eksiksiz olarak yansıdığı yer olarak algılanan insanın suratı.

***Yüz sürmek: Bir teslimiyet belirtisi olarak yüzünü bir yere ya da kutsal bir şeye sürercesine eğilmek.**

Z

ZÂHİR Ar. a. 1- Gerçek olan görünmeyen alanın (bâtının) bir yansıması olarak algılanan, görünen nesnel varlık alanı. 2- Şeriat olarak algılanan ve tanrısal teceliler biçiminde görünüş alanına çıkan varlıkların dış yüzü. 3- Batından habersiz olan ve zahirle yetinen, tarikat, yol dışından kimse.

***Zâhir âlemi: Duyularla algılanabilir görünür âlem.**

ZÂHİRİ Ar. s. Görünürde olan, görünen, dışsal.

***Zâhiri hükümler: Bu dünyaya ilişkin hükümler.**

ZAHİT Ar. a. 1- Toplumdan uzaklaşarak, içe kapanma yoluyla kendini tarikat, yol inancına veren ve tarikat kapısıyla özdeşleştirilen kimse. 2- Tevella ve teberradan habersiz, ham ruhlu, olgunlaşmamış kimse.

***Zahitler: Tarikat kavmi.**

ZÂKİR Ar. a. Cemde, on iki hizmet sıralamasında yer alan, deyiş, düvaz, miraçlama söyleme ve saz çalma görevlerini yerine getiren kimse.

ZÂKİRLİK a. Zâkir olmanın gereklerini yerine getirme; zâkirin işi, görevi.

ZARF Ar. a. 1 - Tanrısal âlemden ayrı düşen ruhun, zâhir alemde geçici konaklama yeri olarak algılanan görünür varlık. 2- Bu anlamda insan bedeni, vücut.

ZAT Ar. a. 1- Varlığın özü. 2- Tanrı.

***Zat-ı Ahadiyet: Tanrı.**

***Zat-ı İlahi: Tanrı.**

***Zat-ı Mutlak: Tanrı.**

ZAVİYE Ar. a. Büyük tekkelere bağlı küçük tekke.

ZAVİYENİŞİN Ar.+Fars. a. Bir zaviyede postta oturan en üst yetkili.

ZEKÂT Ar. a. 1- Şeriat kapısının üçüncü makamında tanımlanan; tarikat yolunda, yolda Tanrı katına ulaşabilmek için kendi varlığından vazgeçme; kendi varlığından vazgeçerek kendini temizleme. 2- Şeriat kapısının

üçüncü makamında tanımlanan; itenini yadsıyarak *BirliJd* yani herkesin herkes için ortak tenlerinin katılımıyla oluşan ve bağımsızlaşıp yabancılaşarak *kutsal köken* durumuna yükselen *toplumsal bilinci* ya da *topluluk bilincim* aklama; bu yolla toplumsallaşma; toplumsallaşarak topluluğu ya da toplumu günahlarından/eksikliklerinden temizleme. 3- Şeriat kapısının üçüncü makamında tanımlanan; kendi bilgisinden diğer insanları yararlandırma; bu yolla kendini temizleme; kendindekini bir başkasma aktararak toplumsallaşmaya/topluluk ya da toplum bilincinin oluşmasına katkıda bulunmak.

ZEMBİL *Zembil alma: Tarikat kapısının sekizinci makamında tanımlanan; evrenin sılannı bilme, kavrama durumu ya da uyarıcıdan alınan bilgi; gönül yoluyla elde edilen sezgisel akıl.

ZEMİME Ar. s. Beğenilmeyen, kötü.

ZEVK Ar. a. 1- Tanrı sevgisinin tadma varılmasıyla ulaşılan manevi haz. 2- Tann'nm bir yansıması olarak algılanan varlıkları gözlemlemeyle ulaşılan manevi hoşnutluk. 3- Eğitilme sürecine girip kendini bilmeye başlamayla beliren haz durumu.

***Zevk etmek: Eğitilme sürecinde anlama ve özümsemeyle belirgin derin bir hazza, mutluluğa ulaşmak.**

ZİKİR Ar. a. 1- Tarikat, yol törenlerinde Tann'nm admı anma ve yineleme. 2- Tarikat, yol törenlerinde Hak-Muhammet-Ali ya da On İki İmam adlarını anma, söyleme.

ZİLHİCCE Ar. a. Kamer takviminin on ikinci ve son ayı.

ZİNA Ar. a. 1- En ağır suçlardan biri durumunda bulunan, cemaattan kovulmayı, canlar arasından bir daha dönmemek üzere uzaklaştırılmayı gerektiren, evlilik bağlantısı dışmda cinsel ilişki. 2- Tarikat, yol bilgisini, kendisinden söz alınmayan birine verme.

ZİNDAN Fars. a. 1- Masiva. 2- Nefs.

ZİNDE Fars. s. 1- Kendini dünya bağlamdan sıyırarak, ölmeden evvel ölme sırrına ermiş olan. 2- Nefsi ölü, gönlü, kalbi diri olan, gönül yolu açık olan.

ZİNDELİK a. Zinde olma durumu, zinde kimsenin niteliği.

ZUHUR Ar. a. Tecelli.

***Zuhur etmek: Tecelli etmek.**

ZULMET Ar. a. Varlıkların görünür duruma gelmeden önce bulundukları yer olduğuna inanılan ve karanlıklar ülkesi biçiminde bilince çıkan, duyularla algılanamayan, görünmeyen, bilinmeyen âlem.

ZÜHRE Ar. a. Dokuz gök sıralamasında yer alan gök katı.

ZÜHT Ar. a. Dünyasal isteklerden sıyrılarak kendini Tanrı yoluna, tarikat yoluna adama.

***Zühd-ü takva: Tarikat yoluna kendini adama ve Tann'dan korkma.**

ZÜLFİKÂRAr. a. Hz. Ali'nin çatal kılıcı.

Canımızı ve yaşamımızı nasıl hiçleştireceğimizi, acıdan muaf tutarak hiçleştirdiğimiz canımızın ve yaşamımızın sancılar içinde hiçliğimizden nasıl doğacağını deneyimleyemezsek eğer ölmeden evvel ölüp yaşarken dirilemeyiz.

Öldüğümüzde geriye miras olarak bıraktığımız bilincimizi-inancımızı, yeniden acı çeker duruma getirecek bedenler bulunulamazsa eğer dondan dona taşınıp geleceğe atılan bir işaret fişeği olamayız.

Canı bedenin, canlılığı yaşamın zincirlerinden kurtardığımızda, inim inim inleyen canlı doğanın karşısında alnına kurşun sıksan kan akmayan, ağlarken bize kıs kıs gülen olağanüstülüğün çocuklarını buluruz.

Bizler kendi hiçliğimize, gelecek yaşamı üretirken, bunun bedeli anlamında ne gibi bir acı çekeceğimizi öğrenmek için taşınırız. Çünkü hiçliğimize taşınmadan çektiğimiz acı, geleceği kurmaktan sakınmanın, yaşamın çelişkilerinden uzak durmanın bedeli durumuna geldi de ondan.

Bize öğretilen terbiyenin kabuğunu kırmanın, diyalektik karşıtlığın acı yanıyla buluşmanın zamanı gelmiştir artık: Ayrılmanın kalabalığında azalalım ya da toplanmışlığın yalnızlığında çoğalalım diyorum.



ISBN 978-9944-387-30-9
9 789944 387309

www.demosyayinlari.com.tr